

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**1960-1980 YILLARI ARASI TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU
POLİTİKASI**

(DOKTORA TEZİ)

HAZIRLAYAN : YEŞİM DEMİR

DANIŞMAN : YRD. DOÇ. DR. TÜRKAN BAŞYİĞİT

İZMİR - 2007

Doktora Tezi olarak sunduğum, “1960-1980 Yılları Arası Türkiye’nin Orta Dođu Politikası” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gűsterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2007

Yeşim Demir

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün ...../...../2007 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Yeşim Demir'in "1960-1980 Yılları Arası Türkiye'nin Orta Doğu Politikası" konulu tezi incelenmiş ve aday ...../...../2007 tarihinde, saat ..... 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin .....olduğuna oy ..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

TEZİN ENSTİTÜYE TESLİMİ SIRASINDA VERİLECEK OLAN TEZ VERİ
FORMU

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ TEZ VERİ
FORMU

Tez No :

Konu No :

Üniv. No :

Tezin Yazarının

Soyadı : **Demir**

Adı : **Yeşim**

Tezin Türkçe Adı : **1960-1980 Yılları Arası Türkiye'nin Orta Doğu Politikası**

Tezin Yabancı Dildeki Adı : **The Middle East politics of Turkey between 1960 and 1980**

Tezin Yapıldığı

Üniversite : **Dokuz Eylül** Enstitü : **Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi** Yıl : **2007**

Diğer Kuruluşlar :

Tezin Türü : 1 – Yüksek Lisans

2 – Doktora **x**

3 – Tıpta Uzmanlık

Dili : **Türkçe**

Sayfa Sayısı : **306**

Referans Sayısı : **436**

Tez Danışmanı :

Yrd. Doç Dr. Türkan Başyigit

Türkçe Anahtar Kelimeler :

1 – Orta Doğu

2 – Türkiye

3 – İslam Konferansı Örgütü

4 – Kamuoyu

5 – Siyaset Kültürü

İngilizce Anahtar Kelimeler :

1 - The Middle East

2 – Türkiye

3 – Islam Lecture Associated

4 – Public Opinion

5 – Political Culture

Tarih : 19/01/2007

İmza :

ÖZET

Bu tez, 1960-1980 yılları arasında, Türkiye'nin Orta Doğu politikasını incelemektedir. Tezin amacı, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik izlediği politika sonucu, ortaya çıkan konu ve sorunların, kamuoyu ve siyaset kültürü açısından öneminin ne şekilde olduğunu ortaya koymaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren Batılılaşmanın hedef olarak alınması, Türk dış politikasında asker-seçkinlerin, Orta Doğu ile ilgilenmelerini engellemiştir. 1960-1980 yılları arasında çok sayıda hükümet değişikliği olmuşsa da, Orta Doğu'ya yönelik politikaları ile ilgili olarak hükümet programlarında pek değişiklik görülmemektedir. 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlük havası içinde ilk defa tartışma konusu olan dış politika üzerinde, kamuoyu da belirleyici unsur olmaya başlamıştır. Özellikle 1965'ten sonra, Türkiye'nin Arap ülkelerine yakın bir politika izlemeye başlamasında, Türk kamuoyunun tepkisinin de önemli rolü olmuştur. Kamuoyunun, dış politikayla ilgili konularda ki bilgisizlik ve ilgisizliği nedeniyle çok etkili olamadığı görülmektedir. Kamuoyunun bilgilendirilmesinde etkin olan basın 1965-1971 döneminde oldukça etkili olmuştur. Ancak, iç politikadaki olumsuz gelişmeler kamuoyunun uzun süre belirleyici olmasını engellemiştir.

Türkiye, 1965 sonrasında uluslararası platformlarda yalnız kalmasının verdiği sıkıntı içerisinde Arap ülkelere yaklaşmaya başlamıştır. Zaman zaman ilişkilerde, inişler çıkışlar görülse de, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik sağlam bir politikası olmadığı için ilişkilerde çok başarılı olduğu görülmemektedir.

ABSTRACT

This thesis investigates Middle East politics of Turkey between 1960 and 1980. The purpose of this thesis is to bring up the subjects and problems which appeared after the politics of Turkey inclined towards Middle East when we considered from the point of importance of public opinion and political culture.

Becoming westernized as an aim from the formation of Turkish republic obstructed the military bureaucracy to be interested in Middle East in foreign policy of Turkey.

Although there were many changes in government between 1960-1980, we couldn't see any changes in their programs related to the policy of Turkey inclined towards Middle East. Public opinion started to be characteristic component on foreign politics of the constitution of 1961 and the freedom that it brought.

Especially, after 1965, the reaction of Turkish public opinion also played an important role when Türkiye started to follow a close political line Arabian countries. Public opinion, as a result of ignorance and lack of interest on foreign politics couldn't be very effective.

During 1965 and 1971 period, the press which was active to inform the public opinion was fairly effective. But negative happenings in inner politics obstructed the public opinion to be characteristic for a long time. Turkey, having difficulty because of being alone in international platform after 1965, started to become close to Arabian countries.

From time to time, despite some descents and ascents in relations, it was seen that Turkey did not have a strong politics inclined towards Middle East and this caused not to be successful in connections.

ÖNSÖZ

Jeopolitik olarak üç kıtanın merkezinde bulunan Orta Doğu, sahip olduğu özellikler nedeniyle tarihsel süreç içerisinde, özellikle de II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilgi odağı olmuştur.

Türkiye de, üç kıtanın birbirine bağlandığı, Orta Doğu petrol kaynaklarını kontrol eden jeopolitik konumuyla, batı savunma sisteminin en önemli halkasını oluşturmaktadır.

1960-1980 dönemi Türkiye'nin Orta Doğu politikasına yönelik incelemeler, uluslararası ilişkiler bakış açısıyla yapılarak, bu politikanın kamuoyu ve siyaset kültürü açısından değerlendirmesi yapılmamıştır. Bu açıdan bakıldığında, bir tarihçi gözüyle hem olayları hem de gelişmeleri daha ayrıntılı inceleyebilmek ve anlayabilmek amacıyla yoğun olarak basın incelemesi yapmayı gerekli gördüm. Bu yönde bir çalışma sadece Ömer Kürkçüoğlu'nun Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970) ve Melek M.Fırat'ın,1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu isimli kitabında görülmektedir.

1960-1980 Yılları Arası Türkiye'nin Orta Doğu Politikası başlıklı tez çalışmamda, Orta Doğu'nun önemi, Türkiye'nin hem iç hem de dış gelişmelerin doğrultusunda, bu bölgeye yönelik değişik dönemlerde izlemiş olduğu politikayı ve bu politikanın siyaset kültürü ve kamuoyu açısından önemini ele almaya çalıştım.

Tez çalışmamın Giriş Bölümünde, tarihsel süreç içerisinde Türk-Arap ilişkilerine değinilerek, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik izlediği politika hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Birinci Bölümde, Türk dış politikasının genel bir değerlendirmesi yapılarak, Türk dış politikası üzerinde önemli bir etkiye sahip Silahlı Kuvvetler ve Dışişleri Bakanlığı'nın temel yapısı incelenmiştir.

İkinci Bölümde, Orta Doğu'nun yeri ve önemi üzerinde durularak, dünya ve Türkiye için öneminin ne olduğu incelenmiştir.

Üçüncü Bölümde, Arap-İsrail Savaşları ve nedenleri üzerinde durularak, bu savaşlar karşısında Türkiye'nin izlediği politikanın nasıl olduğu üzerinde durulmuştur.

Dördüncü Bölümde, Müslümanlar için kutsal sayılan Mescid-i Aksa yangını ve bunun üzerine Müslüman ülkelerin temsilcilerinin katıldığı İslam Konferansı Örgütü'nün kurulması ile 1960-1980 döneminde toplanan konferanslar değerlendirilerek, Türkiye'nin İKÖ'ye katılma süreci incelenmiştir.

Beşinci Bölümde, genelde Türk dış politikasında, özelde ise İslam Konferansı'na katılım ve daha sonraki süreçte kamuoyunun etki ve tepkisi, bu politikanın siyaset kültürü açısından ne gibi önemi olduğu incelenmiştir.

Altıncı Bölümde, Türkiye'nin dönem dönem Orta Doğu'ya yönelik politikası, Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile oluşturduğu savunma ve ekonomik amaçlı kurumlar ile Orta Doğu'da ki iç gelişmeler ve Türkiye'nin tutumu incelenmiştir.

Yedinci Bölümde, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile ikili ilişkileri değerlendirilmiştir

Sekizinci Bölümde de, Türkiye'nin, 1960-1980 yılları arasında Arap ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinin gelişimi incelenmiştir.

Bu çalışmayı yaparken, bu döneme ilişkin Cumhuriyet Arşivi dışında herhangi bir arşivden faydalanamadım bu eksiği, TBMM Kütüphanesi, İzmir, İstanbul ve Ankara'da bulunan kütüphanelerde, önemli ölçüde dönemin gazete ve dergileri, gazete yıllıkları, Meclis Tutanakları, ikincil kaynaklar ve dönemle ilgili anılardan faydalanarak gidermeye çalıştım. Dönem içerisinde etkin olan partilerin Genel Merkezlerinin arşivleri bulunmadığından ve kütüphane çalışmaları yeni başladığından çok fazla faydalanamadım. Hükümet programlarına ise, bu konu ile ilgili hazırlanmış kitaplardan ulaşmaya çalıştım. Ayrıca, dönemle ilgili olarak sözlü tarih çalışması yaparak, Sn. Kamran İnan, Sn. Doğu Perinçek, eski Türkmen temsilcisi Sn. Mustafa Ziya, Sn.Habib Hürmüzlü'nün görüşlerinden faydalanmaya çalıştım.

Tezin hazırlanmasında görüş ve önerileriyle beni yönlendiren hocam Prof. Dr.Ergün Aybars'a, tez danışmanım Yrd.Doç.Dr. Türkan Başyigit'e, Doç.Dr.Kemal Arı'ya, Doç.Dr.Engin Berber'e, Sn. Kamran İnan'a, İP Genel Başkanı Sn. Doğu Perinçek'e, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşiv Müdürü Alb. Ahmet Tetik'e, Yarb. Süleyman Özmen'e, Global Strateji Enstitüsü Basın Yayın Uzmanı Av. Habib Hürmüzlü'ye, eski Türkmen Temsilcisi Mustafa Ziya'ya, Global Strateji İdari İşler Müd. Ramazan Gürle'ye, Sn.Önder Karan'a, İlhan Yılmaz Cömert'e, Sedat Köse'ye, çevirilerimde yardımcı olan Ziyet Cömert'e, maddi ve manevi desteğini eksik etmeyen aileme ve destek veren herkese minnet ve şükranlarımı sunmayı borç bilirim.

Yeşim DEMİR

İzmir, 2007

KISALTMALAR

A.g.d.	: Adı Geçen Dergi
A.g.e.	: Adı Geçen Eser
A.g.g.	: Adı Geçen Gazete
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACF	: Arap Cumhuriyetleri Federasyonu
AP	: Adalet Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
Çev.	: Çeviri
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
Der.	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
EKİT	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
FKC	: Filistin Kurtuluş Cephesi

FHKC	: Filistin Halk Kurtuluş Cephesi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
FKT	: Filistin Kurtuluş Teşkilatı
GP	: Güven Partisi
Haz.	: Hazırlayan
ID	: İslam Dinarı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İKB	: İslam Kalkınma Bankası
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
İKT	: İslam Konferansı Teşkilatı
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KTFD	: Kıbrıs Türk Federe Devleti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MC	: Milliyetçi Cephe
MEDO	: Orta Doğu Savunma Örgütü
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
NATO	: Kuzey Atlantik Paktı
OAPEC	: Arap Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
OECD	: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı

OPEP	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PKK	: Marksist Kürt İşçi Partisi
P.L.O.	: Filistin'i Kurtarma Teşkilatı
RCD	: Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği
SESRTCIC	:İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
ty	: Tarih yok
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
yy.	: Yer yok

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....1

I-TÜRK DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI

A-DIŞ POLİTİKA.....11

B-TÜRKİYE'DE ORDU VE DIŞ POLİTİKA.....14

C-DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI.....15

II- ORTA DOĞU'NUN DÜNYA VE TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ

A- ORTADOĞU KELİMESİ.....17

B- ORTADOĞU'NUN ÖNEMİ.....19

C- ORTADOĞU'NUN DÜNYA AÇISINDAN ÖNEMİ.....21

D- ORTADOĞU'NUN TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ.....24

III- ARAP- İSRAİL SAVAŞLARI VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

A- 1956 ARAP- İSRAİL SAVAŞI.....27

B- 1967 ARAP- İSRAİL SAVAŞI.....33

C- 1973 ARAP- İSRAİL SAVAŞI.....	48
D- CENEVRE KONFERANSI.....	57
IV- MESCİD-İ AKSA YANGINI VE İSLAM KONFERANSLARI	
A- İSLAM KONFERANSI ÖRGÜTÜ (İKÖ)	58
B- İSLAM KONFERANSLARI.....	60
V- TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KAMUOYUNUN ETKİ VE TEPKİSİ	
A- KAMUOYU VE DIŞ POLİTİKA.....	84
B- İSLAM KONFERANSI'NA YÖNELİK TEPKİLER.....	88
C- GENEL DIŞ POLİTİKAYA YÖNELİK TEPKİLER.....	103
D- SİYASET KÜLTÜRÜ AÇISINDAN.....	119
VI- TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI	
A- TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI	
1- 1945- 1965 DÖNEMİ.....	129
2- 1965- 1971 DÖNEMİ.....	154
3- 1971- 1973 DÖNEMİ.....	174
4- 1973- 1980 DÖNEMİ.....	178
B- TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU ÜLKELERİ İLE BİRLİKTE OLUŞTURDUĞU ORTAK KURUMLAR	
1- CENTO.....	203

2- RCD.....	206
C- ORTA DOĞU'DAKİ DİĞER GELİŞMELER KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN TUTUMU	
1- Ürdün Olayları ve Türkiye.....	211
2- Filistin Kurtuluş Örgütü ve Türkiye.....	217
3- RED Cephesi.....	226
VII- ORTADOĞU DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLERİMİZ	
A-TÜRKİYE- İRAN İLİŞKİLERİ.....	228
B- TÜRKİYE- MİSİR İLİŞKİLERİ.....	231
C- TÜRKİYE- İRAK İLİŞKİLERİ.....	237
D- TÜRKİYE- SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ.....	242
E- TÜRKİYE- İSRAİL İLİŞKİLERİ.....	247
F- TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ.....	249
G- TÜRKİYE- LİBYA İLİŞKİLERİ.....	250
H- TÜRKİYE- KUVEYT İLİŞKİLERİ.....	251
VIII- TÜRK- ARAP EKONOMİK İLİŞKİLERİ.....	252
SONUÇ.....	269
KAYNAKÇA.....	275
EKLER.....	301

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde baktığımızda, Türkler ve Araplar, sahip oldukları ortak değerler, kültür, gelenek ve dini paylaşımları nedeniyle tam bir işbirliği ruhu içinde asırlarca bir arada yaşamışlardır¹. Hem Osmanlı Devleti zamanında hem de Cumhuriyet döneminde Türk-Arap ilişkilerinde, zaman zaman iniş ve çıkışlar görülmüşse de her dönemde yoğun ilişkiler devam etmiştir².

I.Dünya Savaşı sırasında, bağımsızlık vaadiyle Batılı devletlerin tarafını tutan imparatorluk içindeki bazı Arap vilayetlerinin liderleri, Osmanlıya karşı savaşmışlardır³. Arapların, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermesi, II. Meşrutiyet döneminde daha rahat sergileme imkânı buldukları anti-siyonist tutumlarının herhangi bir silahlı çatışmaya dönüşmesini engellemiştir⁴.

Ancak, Araplar bağımsızlık mücadelesine devam ederken İngiltere, Filistin'i ne Araplara ne de Musevilere kaptırmak istememekteydi. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra İngiltere, Rusya ve Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaştıkları Sykes Pickot anlaşmasını imzalamışlardır⁵.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki kalıntıları üzerinde yalnız Türkiye ve Suudi Arabistan kendi sınırlarının çizilmesinde söz sahibi olabilmıştır⁶.

Arap milliyetçiliğinin büyük ölçüde Osmanlı yönetimine karşı verilen mücadele ile ortaya çıkmış olması, Türkler üzerinde olumsuz bir iz bırakmıştır. Buna karşılık

¹ Ayhan Kamel, "Türkiye'nin Arap Dünyası İle İlişkileri", *Dış Politika*, C.4, S.4, (Mart 1974), s.5.

² Ersin Onulduran, "Türkiye'nin Arap Ülkelerine Karşı Dış Politikasında Son Gelişmeler", *Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte*, I. Uluslararası Konferansı Bildirileri, (18-22 Haziran 1979) Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 1979, s.67.

³ Ayhan Kamel, *a.g.m.*, s.5.

⁴ Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1982, s.171.

⁵ *A.g.e.*, s.175.

⁶ Stefanos Yerasimos, *Medeniyetler ve Sınırlar*, çev.Şirin Tekeli, İletişim yay., 2.b., İstanbul, 1995, s.267.

Arapların görüşü ise, Türkiye'nin bölgesel amaçları kuşku ile karşılanması gereken eski bir sömürgeci olarak görülmesi yönünde olmuştur⁷. Buna karşılık yine de bazı Arap ülkelerinde hala Osmanlı döneminden kalma kanunlar hüküm sürüyordu. Bu kanunların bazıları 1980'lere kadar devam etmiştir⁸.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra Arap dünyası ile ilişkiler önemsiz hale gelmiş ve⁹ Araplara yönelik ya ilgisizlik ya da kendi hallerine bırakma durumu görülmüştür¹⁰.

Orta Doğu'daki jeopolitik durum ve Türk devrimlerinin felsefesi, dış politikada Doğudan çok Batıya dönük bir politika izlenmesinin gerekliliğini göstermiş ve¹¹ bu sıralarda Batı'ya karşı bağımsızlık mücadelesi yürütmekte olan Arapların, Türklerle yollarını bir kere daha ayırmasına yol açmıştır¹². Ancak, Atatürk, Orta Doğu'da kurulan devletlerle olan ilişkilerini, Batılı devletlerle olan ilişkileri ile aynı seviyede tutmaya gayret etmiştir¹³.

Cumhuriyetin kurucuları, Osmanlı Devleti'nin kendi coğrafyasında nasıl yalnız kaldığını yakından görmüşlerdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikası, her şeyden önce ülkenin egemenliğinin sarsılmaması ve milli çıkarlarının korunması temeline dayandığından dış politikada, karşılarında düşman bir Balkan koalisyonu ve Arap cephesi yaratmak istememişlerdi. Atatürk'ün “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” ilkesi uyarınca, iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek ve bu amaçla dünya politikasında ağırlığı olan bazı ülkelerle işbirliği yapma anlayışını beraberinde getirmekteydi¹⁴.

---

⁷ F.Stephen Larrabee-Ian O. Lesser, *Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası*, çev. Mustafa Yıldırım, Ötüken yay., İstanbul, 2004, s.169.

⁸ Erdal Şimşek, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, Kum Saati yay., İstanbul, 2005, s.34-35.

⁹ Ayhan Kamel, *a.g.m.*, s.5.

¹⁰ Mahmut Dikerdem, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, İstanbul, 1977, s.10.

¹¹ Yuluğ Tekin Kurat, “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası”, *Bellekten*, C.XXXIX, S.153, (Ocak 1975), TTK., Ankara, 1975, s.268.

¹² Semih Ünal, “Uluslararası Beklentiler Sorunu Çerçevesinde Türk-Arap İlişkileri”, *Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar*, Y.7, S.29, (Kış 1998), s.72.

¹³ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.13.

¹⁴ Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s.265.

Atatürk'ün dış politikada dikkat ettiği konulardan birisi de, Türkiye ile diğer devletler arasında hukuki bakımdan mutlak eşitlik olmasıydı¹⁵. 1923 sonrasında TC'nin Arap ülkelerine yönelik politikası eylemli bir yardımda bulunmamak kaydıyla bağımsızlıklarını istemek şeklinde olmuştur¹⁶.

1923-1930 yılları arasında bağımsızlık ve toprak bütünlüğü açısından en çok Batı'dan korkulmuş ve Türk dış politikası bu etkene göre şekillendirilmiştir¹⁷. Orta Doğu bölgesi kendi haline bırakılırsa, büyük güçler ve emperyalist devletlerarasındaki çekişme alanına dönüşebilecek ve bu durumda da Türkiye'nin geleceğini tehdit edecekti. Kemalist dış politikanın, Balkan ve Sadabat Paktı yaklaşımı Balkanlar ve Orta Doğu bölgeleri arasında yer alan bu bölgenin merkezi devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ni güvence altına almayı hedefleyen bir dış politikanın yansımasıdır¹⁸.

Türkiye, Arap ülkelerini kazanmak için Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın, 1926'da Mekke'de toplanan İslam Milletleri Konferansı'na katılması yönünde girişimde bulunmuştur. Bu durum karşısında Araplar, 400 yıllık bir Osmanlı İmparatorluğu yönetiminin bıraktığı izlenimler nedeniyle, Türkiye'nin bu yaklaşımına hem şaşkınlık hem de şüphe ile bakıyorlardı. Özellikle Suriyeliler Halep ve Hatay, Iraklılar da Musul'un geleceğinden endişeliydiler¹⁹.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin, Orta Doğu'nun geleceğinde esas olarak İran'ı muhatap olarak kabul etmekte olduğu görülmektedir²⁰. Bunun en iyi göstergesi İran ile ilişkilerimizi düzenleyen 22 Nisan 1926 yılında imzalanan Dostluk ve Emniyet Antlaşması olmuştur. Türkiye, Irak ve İngiltere arasında 5 Haziran 1926 tarihinde imzalanan Dostluk Antlaşması sayesinde de sınırlarını ve sınır güvenliğini sağlayacak hususları belirlemiştir.

---

¹⁵ Sabit Duman, *Filistin Sorunu ve Türkiye'nin İsrail Politikası (1947-1967)*, Ankara, 1995, s.91.

¹⁶ Gökhan Çetinsaya, "Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Yönelik Politikasına Bir Bakış (1923-1998)", *Ata Dergisi*, S.8, Y.1998, s.43.

¹⁷ Nevin Ateş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları", *İktisat Dergisi*, S.357, (Mayıs-Haziran 1996), s.71.

¹⁸ Anıl Çeçen, "Ortadoğu ve Türkiye", *Jeopolitik*, Y.1, S.4, (Güz 2002), s.35.

¹⁹ Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s.266.

²⁰ Anıl Çeçen, *a.g.m.*, s.35.

Türkiye'nin kurmuş olduğu sağlam dostluk sonucunda, Afganistan ve İran aralarındaki sınır anlaşmazlığı konusunda Türkiye'yi hakem olarak tayin etmişlerdir²¹.

Türk-Arap ilişkilerinde özellikle bir yükselişin görüldüğü 1930'larda, Arap ülkeleri bağımsızlıklarını kazandıkça, Türkiye ile bu ülkeler arasında yakınlaşma başlamıştır. Genellikle ilişkileri geliştirme teklifi Arap ülkelerinden gelmiştir²².

Türk-Arap ilişkilerinde Arapların Türklere karşı kırgınlığı olsa da, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmuş olduğunu gösteren bir gelişme de Sadabad Paktı olmuştur. Pakt, üye ülkeler arasındaki güven ve birlikte dostça yaşama istekleri sayesinde olumlu bir etki yapmıştır. Dış basında doğu paktı olarak değerlendirilen pakta yönelik olumlu tepkiler gelmiştir²³.

1936 yılına gelindiğinde, Türk dış politikasında Hatay sorununun ortaya çıkardığı savaş durumu da dâhil artık Arap dünyası ile dostluğu geliştirme programına eskisi kadar önem verilmiyordu²⁴. Buna karşılık Atatürk, Arap devletlerini hiçbir zaman düşman görmemiş ve onları karşısına alacak bir harekette bulunmamıştır. Hatay sorunda bile karşısına Suriyeliler yerine Fransızları almaya özen göstermiştir²⁵.

Türk-Arap ilişkileri, Cumhuriyet'in ilk yıllarında olumlu gelişmeler göstermesine rağmen, ilişkiler İnönü yıllarda adeta donma noktasına gelmiştir²⁶. Bu dönem içinde, II. Dünya Savaşı'nın yarattığı sorunlarla uğraşıldığı için Müttefik ve Mihver Devletlerinin çatışma alanı olan Arap ülkeleri ile yeni ilişkiler kurulamamıştır²⁷.

II. Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin dış politikasına yön veren temel tercih, Batı Bloku içinde yer alarak tüm alanlardaki Batı örgütlerine üye olmak olmuştur. Haluk Gerger, bu çabaların zamanla Türkiye'yi dış politikasızlığa sürüklediğini şu şekilde açıklamıştır:

---

²¹ Aptülaha Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, TTK., Ankara, 1991, s.2.

²² Gökhan Çetinsaya, *a.g.m.*, s.44.

²³ Aptülaha Akşin, *a.g.e.*, s.2.

²⁴ Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s.267.

²⁵ Mahmut Dikerdem, *a.g.e.*, s.10.

²⁶ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.34.

²⁷ Mahmut Dikerdem, *a.g.e.*, s.11.

“Zamanla Batı’ya, kültürden siyasete, ekonomiden stratejiye, her alanda bağımlılaşmak, dış politikanın gerçek anlamda ulusal çıkarlardan, karar alma özgürlüğünden ve alternatiflerden soyutlanmasına neden olmuştur.”²⁸

II. Dünya Savaşı sonrası İnönü ve Menderes Dönemi’nde Orta Doğu, Türkiye için Uzakdoğu haline gelmiştir²⁹. 1923- 1945 arasında dış politika tercihlerini, iç politikasıyla uyumlu biçimde ve Batılılaşma yönünde yapmış olan Türkiye, 1945 sonrasında Soğuk Savaş’ın ortaya çıkardığı iki bloktan Doğu blokuna yani Sovyetler Birliği’ne karşı, Batı bloku içinde yer alma çabası içine girmiştir³⁰.

SSCB ile ortak sınırları bulunan Türkiye, aynı zamanda Varşova Paktı üyesi olan Bulgaristan ile de uzun bir kara ve deniz sınırına sahipti. Bu nedenle Türkiye, stratejik açıdan hassas ve uzun sınırını korumak zorunda kalmıştır³¹. Özellikle, 1945 sonrasında Orta Doğu Türkiye için bloklararası ilişkiler çerçevesi içinde görüldüğü şekilde bir önem taşımaya başlamıştır. Türkiye’nin 1948’de İsrail Devleti kurulduğu zaman dile getirdiği kaygı da, Filistin’in geleceği ya da Orta Doğu açısından duyulan bir kaygı değil, bu yeni devletin bir Sovyet destekli olarak düşünülmesinden dolayı olmuştur³².

Başka bir açıdan bakarsak, Türkiye Sovyet tehdidi karşısında Batı’ya yönelirken Araplar da, İsrail tehdidi karşısında Doğu’ya yönelmiştir. Bu yönelimde hem Türkiye hem de Araplar birbirine etken olmuşlardır. Arap ülkeleri, kısmen Türk tamponu sayesinde Sovyet Bloku ile ittifak oluşturma imkânına sahip olurken, aynı zamanda da Türkiye, Arapları doğrudan SSCB tehdidine karşı korumuştur. Türkiye de, güneyindeki Arap tamponu sayesinde İsrail ile bağlantı kurma imkânına sahip olmuştur³³.

1950’li yıllarda Türkiye’nin Batı blokuna dâhil olmak amacıyla girişimde bulunduğu NATO üyeliğine, başta Irak petroleri olmak üzere Körfez petrolerini kendi

²⁸ Haluk Gerger, “12 Eylül ve Dış Politika”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, XIV/ 123, Y.25, (Eylül 1990), s.18.

²⁹ Bekir Günay, “Değişen Dünya Denklemine Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri”, *Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, der. Bekir Günay, IQ yay., İstanbul, 2005, s.80.

³⁰ Şule Kut, “Filistin Sorunu ve Türkiye”, *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, der. Haluk Ülman, Ankara, 1991, s.7.

³¹ Oral Sander, *Türkiye’nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, 3.b., Ankara, 2006, s.229.

³² Şule Kut, *a.g.m.*, s.6-7.

³³ Oral Sander, *a.g.e.*,s.230.

menfaatleri için kullanmak isteyen İngiltere karşı çıkmıştır. Kore Savaşı'ndan sonra İngiltere, Türkiye'nin Yunanistan ile aynı zamanda NATO'ya girmesi için onay vermesi karşılığında, NATO'ya paralel olarak Bağdat Paktı'nın kurulmasını talep etmiştir³⁴.

1952 yılına gelindiğinde Türkiye, artık NATO'ya girmiş ve bütün dış politikasını NATO'lu müttefiklerinin politikaları yönünden şekillendirmek çabası içine olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile Sovyetler Birliği'ni çevreleyen savunma zincirinin sınırı İran sınırına kadar uzanmış oluyordu. Orta Doğu'nun savunması alanında büyük bir boşluk olduğu da ortadaydı. NATO'nun iki büyük ortağı ABD ve İngiltere, Orta Doğu ülkelerini içeren, bu devletlerce desteklenen fakat esas sorumluluğun bizzat Orta Doğu devletleri tarafından yüklenildiği bir savunma sisteminin kurulması yolunda çaba sarf etmekteydiler. Arap ülkeleri genel olarak bu fikre karşı, büyük ölçüde Başkan Nasır'ın muhalefeti yüzünden soğuk bakmışlardı. Yalnız Irak bu sisteme girmeye eğilimliydi³⁵.

İngiltere'nin ortaya attığı, Orta Doğu Savunma Sistemi Projesinin Mısır tarafından reddedilmesinden sonra, 1953 yılından itibaren Bağdat Paktı'na gidecek süreç başlamıştır³⁶.

25 Şubat 1955'te, Türkiye ile Irak arasında ‘‘Karşılıklı İşbirliği Anlaşması’’nın imzalanmasıyla Bağdat Paktı'nın temeli atılmış³⁷, ve Arap ülkeleri içinde uyanan tepkiyi önlemek için de İran, Pakistan ve İngiltere bu pakta dâhil olmuşlardır³⁸.

Bağdat Paktı'nın kurulmasında ki amaç, bir taraftan İngiltere'nin bölgedeki stratejik çıkarlarının korunması, diğer yandan Sovyet yayılmacılığına karşı Orta Doğu'nun güvenliğinin sağlanmasıydı³⁹.

---

³⁴ Mediha Akarşlan, ‘‘Orta Doğu Krizi ve Türkiye’’, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, XI/ 1-2, Mart-Kasım 1990, s.97.

³⁵ Ersin Onulduran, *a.g.m.*, s.68.

³⁶ Kamuran Gürün, *Savaşın Dünya ve Türkiye*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1997, s.659.

³⁷ Burhan Bozgeyik, *Körfez Savaşı'nın Perde Arkası Orta Doğu Üzerine Oynanan Oyunlar*, Doyuran matb., İstanbul, 1991, s.23.

³⁸ Mehmet Saray, ‘‘Irak ve Türk-Irak İlişkileri’’, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.108.

³⁹ Duygu Sezer Bazoğlu, ‘‘Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar Politikası’’, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK. Basımevi, Ankara, 1999, s.449.

Bağdat Paktı'nın kurulması, başta Mısır olmak üzere, Suriye ve diğer Arap devletleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkiler karşısında ABD, Bağdat Paktı'na resmen üye olmayarak onu dışarıdan desteklemiştir⁴⁰.

Sovyetler Birliği, Bağdat Paktı'nın kurulması karşısındaki tepkisini Sovyet Dışişleri Bakanı'nın açıklamasında göstermiştir. Sovyet Hükümeti'nin, Batı'nın özellikle Türkiye'nin Yakın ve Orta Doğu'da Sovyet tehlikesini önlemek için bir askeri anlaşmanın gerekli olduğu yolundaki önerileri kesin olarak reddedilmiş, Sovyet Hükümeti'nin bölgedeki devletlerin milliyetçi hedeflerine büyük bir anlayış ve sempati ile baktığına işaret edilmiştir⁴¹.

SSCB ile Mısır'ı birbirine yaklaştıran⁴² pakta karşılık, Sovyetler Birliği'nin desteği ile Mısır ve Suriye 20 Ekim 1955'te bir askeri pakt imzalamış ve bu anlaşmaya 27 Ekim'de Suudi Arabistan'ın da katılmasıyla, tüm Arap ülkeleri Irak'ın karşısına bir blok olarak çıkmışlardır⁴³.

Orta Doğu'yu parçalayan bir örgüt olan Bağdat Paktı'na, Mısır-Suriye-Suudi Arabistan katılmayarak, kendi aralarında askeri pakt imzalamışlardır⁴⁴.

SSCB, Bağdat Paktı'nı, kontrol edilmesi gereken bir saldırgan blok olarak görmüştür. SSCB, Mısır'ı ve diğer Arap devletlerini herhangi bir ittifaka katılmaya mecbur tutmadan modern silahlar vermeyi teklif ederek bu devletlere Batı'dan daha fazla güvence vermiştir⁴⁵.

Arap dünyasının devrimci kanadı, Bağdat Paktı'nı Arap dünyasının bir parçasının alınıp, Batı'nın sömürü mekanizması içerisine itilmesi olarak yorumlamış ve bu nedenle Türkiye suçlanmıştır⁴⁶.

---

⁴⁰ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, 4.b., İstanbul, 1995, s.697.

⁴¹ Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s.69.

⁴² J.C.Hurewitz, *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*, çev. Nusret Özselçuk, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1980, s.477.

⁴³ Turan Silleli, *Büyük Oyunda Türkiye- Irak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat yay., İstanbul, 2005, s.77.

⁴⁴ Mehmet Gönübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, 9.b., Ankara, 1996, s.266.

⁴⁵ J.C.Hurewitz, *a.g.e.*, s.477.

⁴⁶ Mediha Akarlan, *a.g.m.*, s.97.

ABD, 1957 yılında “*Eisenhower Doktrini*” adıyla, Bağdat Paktı devletlerine karşı kesin sorumluluk yükleyerek, yaptığı diğer girişimlerle, bu bölge üzerinde etki sahibi bir devlet haline gelmiştir.

1957 yılından sonra, Orta Doğu’da olaylar hızlı bir gelişme göstermiştir. Bağdat Paktı’nın gelişmesi sırasında, Mısır’dan sonra Suriye de Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmuş ve Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanımıştır. Bu durum, Batılı devletler tarafından kuşkuyla karşılanmıştır⁴⁷.

Bağdat Paktı’na üye devletler amaçlarını pakt aracılığıyla gerçekleştirme hedefine yönelmişlerdir. 1955 ve 1958 arasında Türkiye, Sovyet tehdidini, Bağdat Paktı aracılığıyla önlemeye çalışmıştır⁴⁸.

Bağdat Paktı, Sovyetlerin Orta Doğu’daki nüfuzunu önlemek amacıyla kurulmuş bir organizasyon olarak gözüktüğü de aslında Sovyet nüfuzunu biraz daha artırmıştır⁴⁹.

Irak ise, ekonomik gelişmesinde Batı’nın yardımını alabilmek, Krallık rejiminin kaybolan prestijini yeniden artırmak ve Arap dünyasının liderliğini Mısır’dan alabilme beklentisi içindeydi. Pakistan ve İran’ın beklentisi de Suriye gibi Batı yardımını alabilmektir⁵⁰.

Bağdat Paktı ve bundan doğan Orta Doğu krizi, üye devletlerin hedeflerini gerçekleştirememelerine neden olmuştur⁵¹.

Bağdat Paktı’nın Türkiye’ye yararından çok zararı olmuştur. Türkiye, Araplar tarafından Batı’nın bir askeri uzantısı olarak algıladıkları Bağdat Paktı’na üye olduğu için sürekli suçlanmış, ayrıca bu örgütün güçlü bir askeri yapıdan yoksun olması, Türkiye’nin güvenliğine bir katkısı olmasını engellemiştir. Örgütün gerçek bir ortak savunma örgütü

---

⁴⁷ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s.698.

⁴⁸ Andrew Mango, “Türk Dış Politikasının Atatürkçü Kökenleri ve Bunların İç Bağlantıları Üzerine Düşünceler”, *Türkiye’nin Yeni Dünyası, Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der. Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, Alfa yay., İstanbul, 2002, s.18; Kemal Kirişçi, “Türkiye ve Müslüman Ortadoğu”, *Türkiye’nin Yeni Dünyası, Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der. Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, Alfa yay., İstanbul, 2002, s.53.

⁴⁹ Davut Dursun, “Türk- Arap İlişkileri ve Ortadoğu”, *İlim ve Sanat*, S.27, (Ekim 1990), s.10.

⁵⁰ İbrahim Ethem Tiryakioğlu, “Geliştirilmek İstenen Türkiye-İrak İlişkileri”, *Orta Doğu*, 12 Şubat 1976.

⁵¹ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*, s.271.

olmamasının temelinde, kurucu antlaşmanın maddelerinin gevşekliği ve bölgedeki siyasal çalkantılar yanında, Amerika'nın üye olmayıp, gözlemci olarak kalmayı tercih etmesi yatmaktadır⁵². Paktın, Türk dış politikası açısından bir diğer önemli sonucu ise, 1947 yılından beri iyi olan Türk-İsrail ilişkilerinin bozulması olmuştur⁵³.

1956 yılında çıkan Süveyş Krizi sonrasında başlayan Mısır-İsrail Savaşı'nda, İngiltere ve Fransa'nın İsrail lehine Süveyş'e asker çıkarması üzerine, Bağdat Paktı'nı oluşturan devletler, Arap ülkelerinin yanında yer almış ve pakt bir güç olarak hareket ederken, bu hareketin İngiltere'ye karşı yapılmış olması paktın geleceği açısından soru işaretleri bırakmıştı⁵⁴.

Paktın giderek güçlenmesi üzerine, Orta Doğu'ya ve buradaki zenginliklere göz kuyan Batılı devletler bu paktı kısa zamanda parçalayarak, Paktı yaşatmakta ısrar eden İslam ülkelerinin yöneticilerini de devre dışı bıraktırmışlardır⁵⁵.

Irak'ın çekilmesi ile Bağdat Paktı sona ermiş ve Türk dış politikasında, Orta Doğu politikalarına karışmama ve müdahalede bulunmama yolu izlenmiştir⁵⁶.

Bağdat Paktı'yla başlayan CENTO ve benzeri bölgesel yapılanmayı esas alan paktlarla, Orta Doğu, Batı'nın kontrolünde kalmaya devam etmiştir⁵⁷.

Türk dış politikasının analizini yaptığımızda,

1- Kurtuluş Savaşı sona erdiğinden beri hiçbir savaşa sürüklenmemiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri ilk kez görülmektedir ki, barış ve istikrar bakımından övünülecek bir olgudur.

2- Türkiye karşılaştığı uluslar arası uyuşmazlıkları barışçı yollardan çözmesini ve ahde vefa geleneğini sürdürmüştür.

---

⁵² Duygu Sezer Bazoğlu, *a.g.m.*, s.450.

⁵³ Kemal Yeşilbursa, "Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası (1945- 1991)", *Ata Dergisi*, S.8, Y.1998, s.75.

⁵⁴ Turan Silleli, *a.g.e.*, s.77; İsmail Soysal, "1955 Bağdat Paktı", *Bellekten*, LV/212, (Nisan 1991), s.185.

⁵⁵ Burhan Bozgeyik, *a.g.e.*, s.23.

⁵⁶ Kemal Kirişçi, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Geleceği", *Günüümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, der. Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, Boğaziçi Üniv. yay., İstanbul, 2002, s.160.

⁵⁷ Anıl Çeçen, "Arap Dünyasında Nasır Önderliği", *Avrasya Dosyası*, C.6, S.1, (İlkbahar 2000), s.200.

3- Türkiye jeopolitik konumu gereği uluslar arası ilişkilerde değişikliklere çok duyarlıdır. Stratejik alanda her zaman dengeleri gözeten bir politika izlemiştir.

4- Türkiye'nin önemli jeostratejik konumu ona, büyük devletlerle ilişkilerinde, bir yandan yarar sağlarken, öte yandan sorumluluklar, tehlikeler getirmektedir. Komünizmin çökmesiyle ortaya çıkan tablo bu gerçeği gözler önüne sermiştir⁵⁸.

5- Türkiye her zaman barışçı bir politika gütmüştür. Hiçbir ülkenin toprağında gözü olmamıştır.

6- Türkiye'nin 1930'ların ortalarından bugüne kadar güttüğü batı yanlısı politikamın gerekçelerini düşündüğümüz zaman, akla önce bir güvence arayışının gelmesi normaldir.

7- Türkiye, dünya barışı ve güvenliğinin korunması konusunda Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, sonra da BM Güvenlik Konseyi kararlarını genel olarak yerine getirmiştir.

8- İdeoloji, din ve siyaset rejimlerinin Türk dış politikasına etkileri olmuştur⁵⁹.

9- Türkiye, kendi sosyal(laik) ya da siyasal (demokrasi) düzenin doğusundaki ülkelere (İslam Dünyası) benimsetmek için hiçbir zaman resmi bir harekette bulunmamış, propagandaya girmemişti. Yani, Türk Hükümetleri siyaset ihraç etmemiş, kendini model göstermemiştir⁶⁰.

10- Demokrasi, hem Türkiye'yi Batı'ya daha çok yaklaştırmış, hem de Türk diplomasisine kamuoyunun katılımını güçlendirmiştir⁶¹.

---

⁵⁸ İsmail Soysal, *Türk Dış Politika İncelemeleri İçin Klavuz (1919- 1993)*, OBİV yay., İstanbul, 1993, s.30-32.

⁵⁹ A.g.e., s.33-35.

⁶⁰ A.g.e., s.36.

⁶¹ A.g.e., s.38.

I-TÜRK DIŞ POLİTİKA ANLAYIŞI

A- DIŞ POLİTİKA

Dış politika, ilgili ulus-devletin yetkili organları tarafından oluşturulan, fakat uluslar arası ortamda uygulanan, ülkenin iç politikasının uzantısıdır. Devletin dış politikasının, toplumun dış politikasını yansıtır yansıtmadığının temel ölçütü, demokrasinin varlığı veya yokluğudur.

Dış politika, toplumun tamamını ilgilendiren bir karaktere sahip olduğu için, hükümetin izlemiş olduğu dış politika hangi değer yargısı çerçevesinde yapılırsa yapılsın, dış politikanın ortaya çıkardığı gelişmeler ve sonuçlar, toplumun tamamını ilgilendiren bir etki ortaya çıkarır¹.

Bir dış politikanın oluşumunda dikkat edilmesi gereken önemli nokta, uluslar arası sistemdeki güç dengeleri ve bu dengelerin meydana getirdiği ittifaklar, bloklama, çatışmalar ve gerginliklerdir. Hükümetler dış politika yaparken, uluslar arası ilişkilerdeki mevcut çıkar çatışmaları ve güç dengelerini dikkate almak durumundadır. Bunun yanında, hükümet, dış politikayı devletin gücü ve imkânlarına göre oluşturmalıdır.

Dış politika, bir ülkenin sınırları içinde gelişmediği için Hükümetlerin, hangi devletlerin ne gibi çıkarlar peşinde koşmakta olduğuna yönelik uluslar arası güç merkezlerini çok iyi tanıması gerekir².

Uluslararası ilişkilerde dış politikanın başarıya ulaşması aynı zamanda o politikayı takip eden devletin dünyadaki itibarı ile de yakından ilgilidir³.

---

¹Ramazan Gözen,“Dış Politika Nedir?”,*21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed.İdris Bal,3.b.,Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s.4-5.

²A.g.e., s.6-7.

Bir devletin, temel bazı ilkelere ve belirlenmiş amaçlara sahip olmaksızın bir dış politika yürütmesi düşünülemez. Devlet dış politikadaki ilkeleri ve amaçları konusunda aslında oldukça “*muhafazakâr*” davranır. Devletin sahip olduğu ilkeler ve amaçlar, zaman zaman bazı değişikliklere uğrasa da esas karakterini sürekli olarak korumaktadır. Ancak, devletler zaman içerisinde, değişen koşullar ve gerektiği durumlarda stratejilerini değiştirebilirler⁴.

Dış politika analizi yaparken, dış politikanın oluşumunda rol oynayan karar alıcıların, etkide bulunan toplumsal güçlerin, ideolojilerin, değer yargılarının ve aynı zamanda uluslararası alandaki güç dengelerinin tamamını dikkate almak gerekmektedir⁵.

Türk dış politikasının temel ilke ve amaçları ağırlıklı olarak Atatürk zamanında belirlenmiştir. Köklü bir devlet geleneği ve anlayışı, Osmanlı’dan edinilen zengin bir diplomasi deneyimi, Türk dış politikasının ana çizgilerinin oluşmasında etkili olmuştur⁶.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Atatürk’ün bağımsızlık savaşı yıllarında belirttiği gibi, Türkiye her alanda bağımsız kalmış ve bu konudaki azim ve kararlılığını her fırsatta kesinlikle ortaya koymasını bilmiştir. Ancak, uluslararası toplumun bir üyesi olan Türkiye’nin, bu toplumun düzenini ve gelişmesini ilgilendiren konularda girdiği bağıl ve yükümlülükleri, bağımsızlığının kısıtlandığı şekilde anlamamak gerekmektedir⁷.

Türk dış politikasının temel kavramları olan “*realizm*” ve “*pragmatizm*” anlayışı ile uluslararası sistemin dışında kalmama ve sistemle bütünleşme çabası, her zaman Türk dış politikasının stratejisini oluşturmuştur⁸.

Türk dış politikasını belirleyen unsurlara baktığımızda, güvenlik endişesi, coğrafi konum, yönetim felsefesi ve ekonomik zorunluluklar görülmektedir⁹.

---

³ *Politika*, Y.1, S.21, 28 Kasım 1966., s.10.

⁴ Gökhan Koçer, *Türk Dış Politikasında İslam*, Ankara, 2003, s.37.

⁵ Ramazan Gözen, *a.g.m.*, s.7.

⁶ Gökhan Koçer, *a.g.e.*, s.37.

⁷ Osman Olcay, “Türkiye’nin Dış Politikası”, *Dış Politika*, C.1, S.2, (Haziran 1971), s.9.

⁸ Gökhan Koçer, *a.g.e.*, s.39.

⁹ Gökhan Koçer, *a.g.e.*, s.34.

Dış politikada belirli amaçları gerçekleştirmek için, askeri kaynakların kullanılmasında kesin bir sınırlama görülmektedir. Buna rağmen, askeri güce ilişkin bazı tekniklerin kullanıldığı hallerde vardır.

Türkiye, Kurtuluş Savaşı sona erdiğinden beri hiçbir savaşa sürüklenmemiştir¹⁰. Bunun nedeni, dış politikamızın değişmez unsurlarından olan barış ilkesinin, yakın ve uzak çevremizde bir işbirliği ve dayanışma ağı kurarak bu çerçevede uluslararası istikrarın korunmasında saygınlık ve nüfuz sahibi olma hedefine yönelik olmasıdır¹¹.

Tarih, kültür, din ve etnik yakınlık dış politika hedeflerinin tespitinde önemli rol oynamaktadır. Ancak, Türk dış politikası bu faktörleri, dış politikada genişleme olarak algılanabileceği endişesiyle bilinçli bir şekilde ihmal etmiştir¹².

Dış politikada giderek öncelik ve ağırlık kazanan diğer faktör de ekonomik menfaat ve ilişkiler olmuştur¹³.

Bazı milletlerarası uyuşmazlıkların çözümlenmesinde gerekli olan ekonomik kapasitenin, Türkiye açısından sınırlı olması, Türkiye'nin ekonomik ilişkilerini siyasi amaçlar için kullanmaktan akıllıca sakındığı bir ortam yaratmıştır¹⁴.

Türk dış politikasına yön veren etkenler arasında dinin herhangi bir etkisi olmamıştır. Uluslararası ilişkilerde ve dış politikada devletsel kimlik toplumsal kimlikten daha önemli ve öncelikli olmuştur¹⁵.

İslam, Türkiye'nin Müslüman ülkelerle ilişkilerinde hem uzlaştırıcı hem de yakınlaştırıcı olmuştur. Türkiye'nin dış politikada izlemiş olduğu Batılılaşma anlayışı, Türkiye'nin Müslüman ülkelere mesafeli durmasını gerektirmiştir.

---

¹⁰ İsmail Soysal, *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) yay., İstanbul, 1993, s.30.

¹¹ Özden Sanberk, “ Türk Dış Politikasının Dayanakları” *Stratejik Öngörü*, Yıl.2, S.5, Tasam yay., İstanbul, 2005, s.5.

¹² Kamran İnan, *Dış Politika*, Timaş yay., 5.b., İstanbul, 2004, s.18-19.

¹³ Kamran İnan, *a.g.e.*, s.21.

¹⁴ Faruk Loğoğlu, “Türkiye'nin Devlet Yönetim Stili”, *Dışişleri Akademisi Dergisi*, S.24, (Ekim 1976), s.60.

¹⁵ Gökhan Koçer, *a.g.e.*, s.35.

Türkiye'nin uluslararası alanda destek arayışları, Müslüman ülkelere yakınlaşmasını sağlamıştır¹⁶.

B- TÜRKİYE'DE ORDU VE DIŞ POLİTİKA

Türk dış politikasının oluşturulmasında 2 kurum her zaman öne çıkmaktadır. Bu kurumlar, Dışişleri Bakanlığı ve Ordu'dur. Bu iki kurumun, Batıcı bir kimliğe sahip olması Türk dış politikası'nın, Batı çizgisinden sapmasını engellemiştir.

Gökhan Koçer, Ordu'nun iç politikada sahip olduğu geniş kurumsal özerklikten çok daha fazlasına dış politikada sahip olduğunu, dış politikanın en önemli yapıcılarında olan ordu'nun bazı zamanlar bu konuda tek olduğunu belirtmiştir¹⁷.

Ulusal güvenlik kavramı açısından Türk dış politikasında belirgin ve etkin bir konuma sahip¹⁸ olan ordunun rolü ve etkisi, 1960 sonrasında daha da yasallaşmıştır.

Ordu yaptığı müdahalelerle, yalnızca iç politikayı düzeltmekle yetinmemiş dış politikayı da yöreğine oturtmuştur. Dış politikada herhangi bir değişiklik olmayacağı ve özellikle Batı dünyasıyla yapılmış olan anlaşmalara sadık kalınacağı ilk andan itibaren özellikle ifade edilmiştir.

Türkiye'nin Batı'ya yönelmesini, modernleşmenin ve hatta Kemalizm'in bir emri olarak kabul etmektedir. Bu nedenle ordu, alternatif politikalara ne pirim vermiş ne de herhangi bir eğilim göstermiştir¹⁹.

Ordu, Türkiye'yi emperyalist ve dinsel temellere dayanan ittifaklarından uzak tutarak Dışişleri Bakanlığı'na destek vermiştir.

Türk Silahlı Kuvvetleri, genel olarak uluslararası ilişkileri ve dış politikayı realizm, yani siyasal gerçekçilik açısından değerlendirmekte oldukları için²⁰ 1960 ve 1970'li

¹⁶ Gökhan Koçer, "Türk Dış Politikasında Din Unsuru", *Akademik Orta Doğu*, 1/1, (Eylül 2006), s.148.

¹⁷ Gökhan Koçer, *a.g.e.*, s.41.

¹⁸ Osman Metin Öztürk, *Dış Politika ve Silahlı Kuvvetler*, Tutibay yay., Ankara, 1999, s.158.

¹⁹ Gökhan Koçer, *a.g.e.*, s.42.

yıllarda bazı politikacı ve aydınlar dış politikada bağımsız ve bağlantısız kalmayı gerçek Atatürkçülük sayarak Kemalizm'i değişik biçimde yorumlamışlardır. Buna karşın askerler, dış politikada çok fazla esneklik göstermemişler, tersine Batı'yla ilişkileri Kemalizm'in bir gereği olarak algılamışlardır²¹.

Askerler, dış politikayı tamamıyla bir güç mücadelesi olarak algıladığı için Türkiye'yi sürekli tehdit altında olan bir ülke olarak görmekte ve bu durum doğal olarak Türk dış politikasına bakışlarını da belirlemektedir.

Bu düşmanlık ve tehlike ortamı içinde kendisini devletin asli ögesi olarak gören TSK, dış politikayı en yetkili olduğu alanlardan kabul etmektedir. Özellikle, Türk-Yunan ilişkilerinde, Kıbrıs sorunu, Kürt sorunu gibi konularda ve İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesinde ordunun oldukça belirgin bir rol oynadığı görülmektedir²².

Tek Parti döneminde, iktidarla bütünleşmiş olan ordu, dış politikadaki ağırlığını II. Dünya Savaşı sürecinde ve Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin, NATO ve diğer Batılı örgütlere üye olması ile daha da artırmıştır²³.

Ordu'nun dış politikada vazgeçilmez bir unsur olduğu açık olarak görülmektedir. Bu konuda Kamran İnan, "*Ordunun arkasında bulunmadığı bir dış politika sadece laftan ibarettir. Hiç kimse ciddiye almaz*" demektedir²⁴.

C- DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

Türk Dışişleri Bakanlığı, Türk dış politikasının hem belirleyici hem de uygulayıcı olan temel kurumudur. Dışişlerinin bu gücü, özerk yapısından yani, siyasal sürecin ve kamuoyu baskılarının dışında çalışıyor olmasından kaynaklanmaktadır²⁵.

---

²⁰ İlhan Uzgel, "Türk Dış Politikasında Sivilleşme ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği", *SBFD*, C.53, No. 1-4, (Ocak-Aralık 1998), s.315.

²¹ Gökhan Koçer, *a.g.e.*, s.43.

²² İlhan Uzgel, *a.g.m.*, s.316.

²³ Gökhan Koçer, *a.g.m.*, s.143.

²⁴ 13/10/2006'da Kamran İnan ile Yapılan Görüşme Tutanakları.

Dışışleri, en batılı kurum olarak Tanzimat'tan beri Batılı anlayışı ülkeye taşımıştır.

Dışışleri Bakanlığı ve Ordu, Osmanlı'nın ve Türkiye'nin Batı'ya açılan pencereleri olması nedeniyle, Batı'dan başka alternatif olmadığı konusunda fikir birliği içinde olmuşlardır²⁶.

Dışışleri de Ordu gibi, Türkiye'de herhangi bir hükümetin genel olarak "Batılı" olmayan, yani "İslamcı" bir dış politika izlemesi konusunda önemli bir engel durumundadır²⁷.

Dışışleri, bu özelliklerine rağmen zaman zaman olaylar karşısındaki tutumu nedeniyle eleştiriye uğramıştır.

Özellikle Arap-İsrail Savaşları ve Orta Doğu olaylarına karşı duyarsızlığı eleştirilerek, duyarlı olunması durumunda neler olabileceği konusunda görüşler yer almıştır. Tercüman Gazetesi'nden Ergun Göze, "Dışışlerimiz, her yerde olduğu gibi, pasif ve kendi havasında. Akdeniz çevresindeki hadiseleri, Arap memleketlerinin geçirdikleri iç çalkantıları, ızdırapları, almak istedikleri istikametleri takip etmekten tamamen acizdir. Hem de isteksizdir." demektedir²⁸.

---

²⁵ Gökhan Koçer, *a.g.e.*, s.44.

²⁶ Gökhan Koçer, *a.g.m.*, s.145.

²⁷ Gökhan Koçer, *a.g.e.*, s.45.

²⁸ Ergun Göze, "Kaddafi'nin Zaferi mi, Yoksa Sizin mi?" *Tercüman*, 16 Eylül 1973.

II- ORTA DOĞU'NUN DÜNYA VE TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ

A- ORTADOĞU KELİMESİ

Orta Doğu kelimesi ilk kez, 1902 yılında Amerikalıların ünlü deniz istihbaratçısı ve Amerikan Deniz Politikası'nın babası olarak bilinen Alfred Thayer Mahan'ın, National Review isimli dergide yayımlanan “*The Persian Gulf and International Relations*” başlıklı makalesinde yer almıştır. Mahan, Basra Körfezi'nin dünya ekonomisi ve deniz hâkimiyeti üzerindeki büyük rolü ve önemini anlatırken, Orta Doğu kelimesini, Arap yarımadası ve Hindistan arasındaki bölge için kullanmıştır.

Bu kavram, daha sonra I. Dünya Savaşı sırasında Ortadoğu Kumandanlığı (Middle East Command) şeklinde kullanılmış ve bu çerçevede yaygınlık kazanmıştır¹.

Alfred Thayer Mahan'dan sonra Angus Hamilton, 1909 yılında Londra'da yayımladığı Problems of the Middle East adındaki kitabı ile kavramı, Avrupa kıtasına taşımıştır. Hamilton bu kitabında, Basra Körfezi bölgesinin İngiltere'nin uluslararası menfaatleri ve sömürgeci devletlerarasındaki rekabet çerçevesindeki önemini anlatmaktaydı. Aynı yıllarda Hindistan'da, Kral naibi olan Lord Curzon, ilk defa 1911'de Hindistan'a yakın yerleri ifade etmek için resmi konuşma ve belgelerde “*Orta Doğu*” kavramını kullanarak ona yarı resmi bir nitelik kazandırmıştır.

Batı, Avrupa'yı dünyanın merkezi olarak kabul ettiği için, dünyanın geriye kalan kısımlarını kendilerine olan mesafe farklılıkları ile adlandırmaktadır². İngiliz coğrafyacılar Avrupa'nın bittiğini kabul ettikleri Anadolu'dan itibaren Asya'nın Pasifik ile birleştiği yere

---

¹Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre yay., 8.b.,İstanbul, 2002, s.130; Erdal Şimşek, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, Kum Saati yay., İstanbul, 2005, s.10.

²Erdal Şimşek, *a.g.e.*,s.11.

kadar olan alana Doğu adını vererek, bu bölgeyi Avrupa'ya uzaklığına göre Yakınoğu, Ortadoğu ve Uzakdoğu diye 3 bölüme ayırmışlardır³.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu kavramı resmîyet kazanmış ve devlet resmî söylemlerinde yer almaya başlamıştır. İngiltere'deki “*Coğrafi Adlar Daimi Komisyonu*” adlı kuruluş, Yakınoğu'yu sadece Balkanları ifade edecek şekilde yeniden tanımlarken, Orta Doğu'yu da Türkiye, Mısır, Arap Yarımadası, Körfez Bölgesi, İran ve Irak'ı kapsamına alacak şekilde sınırlarını belirlemiştir. Böylece, 20. yy. başlarında İstanbul Boğazı'ndan Hindistan'ın doğu kıyılarına kadar uzanan bölge Orta Doğu olarak isimlendirilmiş oldu.

Batı dünyası, bugün Orta Doğu kavramını dar anlamda Türkiye, İran, Mezopotamya, Arap Yarımadası, Körfez ülkeleri ve Mısır'ı içine alacak şekilde kullanmaktadır. Bu kavram daha da genişletilerek, Libya, Sudan, Eritre, Cibuti ve Afganistan'ı da içerecek şekilde geniş anlamda kullanılmaktadır⁴.

Batı için Orta Doğu, sınırları farklı şekillerde belirlense de hemen hepsinin çıkarlarına uygun bir şekilde dünya karalarının bölgelere ayrılmasından ortaya çıkmış bir deyim olmakla beraber⁵ II. Dünya Savaşı içinde ve sonrasında özellikle askeri nitelikli olarak kullanılmıştır⁶.

1939 yılına kadar dar ve kapalı bir anlam taşıyan Ortadoğu deyimini, bundan sonra İngiltere Hükümeti'nin resmî kaynaklarında kullanılmaya başlanmıştır. Aynı yıllarda, Ortadoğu Bölgesi, toplam 24 ülkeden oluşan Eski Dünya Karaları'nın (Avrupa- Asya-Afrika)birleştiği orta bölümünü oluşturmaktadır⁷.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa dışındaki toprakları yani Türkiye, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'nın bütün ülkelerini içine alan ve

---

³ M. Zekai Doğanay- A. Fikret Altun, *Orta Doğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Harbi ve Alman Dersler*, Ankara, 1994, s.2.

⁴ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.11-12.

⁵ Ramazan Özey, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Aktif yay., İstanbul, 2002, s.158; Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, 1985, s.6.

⁶ Mehmet Kocaoğlu, *a.g.e.*,s.5.

⁷ Ramazan Özey, *a.g.e.*,s.159.

doğu sınırı Kasrı Şirin'e kadar uzanan bölge Ortadoğu olarak kabul edilirken, Alman şarkiyatçı Udo Steininbach, Arap Birliğine dâhil bütün ülkeler ile İsrail, Türkiye, İran, Pakistan ve Afganistan'ı içine alan bölgeyi Ortadoğu olarak adlandırmıştır.

İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi büyük devletler için Ortadoğu 3 kıtanın kesiştiği yerde stratejik öneme sahip bir geçittir. Boğazlar ile Karadeniz'i Akdeniz'e, Süveyş Kanalı ile de her iki denizi Hint Okyanusu'na bağlar.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen Amerikan jeopolitiği açısından Ortadoğu, batıda Atlantik Okyanusu'ndan doğuda Orta Asya'ya kadar uzanmakta, Pakistan ve Afganistan'ı kapsayarak, kuzeyde Trans Kafkaslara dayanmakta, güneyde Kızıldeniz-Basra Körfezi'ni içine alarak Hint Okyanusu'na kadar uzanmaktadır⁸.

B- ORTADOĞU'NUN ÖNEMİ

Dünya tarihinde öncelikli sırayı alan Ortadoğu, önemini uygarlığın bu bölgede doğmuş ve gelişmiş olmasından almaktadır⁹.

Orta Doğu İsa öncesi, büyük çaplı uluslararası çatışmaların merkezi olduğu gibi, İslam öncesi büyük devletlerin mücadelelerine de sahne olmuştur.

Orta Doğu, doğu ve batı arasında bir geçit olması nedeniyle Batı'dan gelen akınların da hedefi haline gelmiştir. Doğu ile Batı'nın tarih boyunca hep Ortadoğu'da karşı karşıya gelmesi, değişik kültürlerin de birbirleriyle etkileşim halinde olmasını sağlamıştır¹⁰. Orta Doğu, bu sayede önemli bir kültürel birikimin oluştuğu yeryüzünün en dikkat çekici bölgesi olma özelliğini kazanmıştır. İnsanlığın en dayanıklı ideolojileri sayılan büyük dinlerin beşğinin Orta Doğu olması, bu nedenle bir rastlantı değildir.

---

⁸ Mehmet Kocaoğlu, *a.g.e.*, s.6-7.

⁹ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.8.

¹⁰ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.* s.130; Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı*, Hil yay., İstanbul, 1983, s.11-12.

Cengiz Çandar, Orta Doğu'nun, büyük dinlerin beşiği olmasının ortaya çıkardığı durumu, “...bölgenin bu özelliği, kendisine dünyanın en önemli ideoloji deposu olma özelliğini vermekte ve böylece bölge, güçlü ideoloji potansiyeli ve rezervlerini barındırmaktadır” şeklinde açıklamaktadır. Bu nedenle, Orta Doğu'ya egemenlik, dünyanın maddi enerji kaynaklarının yanı sıra daha da önemlisi manevi enerji kaynağı üzerinde denetim olanağı sağlamaktadır¹¹. Sonuç olarak, dünya hâkimiyetine yönelmek isteyen her devlet için Orta Doğu hâkimiyeti en önemli ve vazgeçilmez bir adım olmuştur.

Orta Doğu'nun dünyanın diğer kesimlerinden ayıran bir eşsiz özelliği de, tarihin ilk uygarlığının beşiği olmasıdır.

İnsan toplulukları arasında ilk ticaret, ilk tarım, ilk şehircilik Orta Doğu'da doğmuştur. Böylesine önemli özelliğe sahip olması, Orta Doğu'yu her zaman değerli kılmıştır¹².

Birinci Dünya Savaşı öncesi petrolün keşfi, Orta Doğu'nun önemini daha da fazla artırmıştır. Çünkü Tekelci sermayelerin üçüncü dünya ülkelerinden elde ettikleri ham petrolün yarısı Orta Doğu'dan gelmektedir¹³.

Nayif Havatme, Orta Doğu'nun öneminin artmasında petrol yanında, Sovyetler Birliği ile öteki sosyalist ülkelerin bölgeye uzak olmayışlarının ve bu yüzden Orta Doğu'nun, emperyalist devletlerin dünya ölçüsündeki “*topyekün stratejik*” endişeleri çerçevesi içinde bulunmakta olduğunu belirtmektedir¹⁴.

Sonuç olarak Orta Doğu, dünya güçleri tarafından kontrol altına alınmaya çalışılan, başarısız olduğu takdirde rakiplerinin de yararlanmasını önleyecek tedbirler alınan jeostratejik önemi olan bir bölgedir¹⁵.

---

¹¹ Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.12; Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s.131.

¹² Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.13.

¹³ Nayif Havatme, *Filistin'de Halk Savaşı ve Orta Doğu*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, Ant yay., İstanbul, 1970, s.204-205.

¹⁴ *A.g.e.*, s.213.

¹⁵ M. Zeki Doğanay- A. Fikret Altun, *Orta Doğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açısından Değerlendirilmesi Körfez Harbi ve Alınan Dersler*, Ankara, 1994, s.2.

C- ORTA DOĞU'NUN DÜNYA AÇISINDAN ÖNEMİ

Jeopolitik olarak üç kıtanın merkezinde bulunan Orta Doğu, kara, deniz ve hava yollarını kontrol eden ve her yöne karşı harekâta elverişli bir üs durumundadır¹⁶.

Orta Doğu, eski dünyanın ortası ve kalpgahı olma niteliğini ile büyük kuvvetler arasındaki jeopolitik önemini her zaman korumuştur¹⁷.

Basra körfezine büyük önem veren ABD, askeri gücüne dayanarak oluşturulacak yeni üsler ve askeri ittifaklarla bölge ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye ağırlık verirken, Mısır, İsrail, Suudi Arabistan ve Türkiye bu ilişkilerde anahtar ülke konumundadır. Hazar denizi ve havzasında kontrolü kaybetmemeye çalışan Rusya'nın petrol ve doğalgaz boru hatlarına ilişkin politikaları açısından ise, Kuzey ve Güney Kafkasya'da, Türkiye ve Afganistan'daki siyasal gelişmeler büyük önem arz etmektedir. Hürmüz Boğazı Rusya için büyük önem taşımakta, İran'ın bu bölgede gücünü yitirmesi doğrudan Rusya'yı etkileyeceğinden, Rusya, İran ile ilişkilerini sıkı tutmaya önem göstermektedir. Enerji ihtiyacı artan Çin, Basra Körfezi ve Kafkasya'ya ilgi göstermektedir. Çin ile Pakistan arasında askeri ilişkiler, Hindistan'ı oldukça rahatsız etmektedir. Global güvenliği tehdit eden uluslararası terörizm ve terörist örgütler, çoğunlukla Orta Doğu kökenlidir. Bölge ülkelerinin kitle imha silahlarına sahip olma çabalarını, kendilerine tehdit olarak gören, Avrupa ülkeleri, NATO'nun müdahale alanlarına bu bölgeyi de dâhil ettirmişlerdir.

Diğer yandan bölgesel düzeyde krizleri derinleştirecek sorunlar hala varlığını sürdürmektedir. Su konusunda, Etiyopya ve Sudan'ın Mısır ile sürtüşmeleri, Suriye ve Ürdün'ün İsrail ile su sorunu, Irak'ın Kuveyt üzerindeki emelleri, Basra Körfezine çıkma çabası, Kızıl Deniz ve Basra Körfezinde işgal edilmiş adalar sorunu (İran tarafından), Arap-İsrail çatışmasına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar hala çözümlenmiş değildir¹⁸.

---

¹⁶ Nurettin Türsan, “ Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in Stratejik Değeri”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, IX / 51, (Aralık 1971), s.40.

¹⁷ *Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri*, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1996, s.5

¹⁸ Yavuz Gökçalp Yıldız, *Global Stratejide Orta Doğu, Krizler, Sorunlar ve Politikalar*, İstanbul, 2000, s.28-29.

Orta Doğu'nun gelişmiş ülkeler açısından diğer bir önemli bir özelliği ise, bu ülkelerin silahlanma çabaları ve bu çaba neticesinde silah satan ülkeler için geniş bir pazar oluşturmasıdır.

Silahlanmanın, hem “*ticari*” hem de “*hegemonya*” sağlamaya yönelik iki yönü vardır. Silahlanmanın ticari yönünde egemen ögesi kar iken, hegemonyacı yönünde ise, ülkenin askeri olduğu kadar ekonomik ve siyasal açıdan bağımlı kılınması ve bölgede bağımlı bulunan gücün çıkarlarını koruyacak yapının oluşturulması hedeflenmektedir.

Silahlanmaya ilişkin sayısal değerler, silahlanmanın boyutunu göstermesi açısından ilginçtir. Orta Doğu'da askeri harcamalar 1963 yılından beri hızla artmaktadır. 1963 yılında toplam askeri harcama 4 milyar \$ iken, bu rakam 1983'te 68 milyar \$'a ulaşmıştır¹⁹.

Faiz Türkkkan, emperyalizmin Orta Doğu'da etkin olmasının nedenini, petrol yanında, petrolün maliyetinin ucuz olmasına, maliyet düşüklüğünün de doğal koşulların elverişli olmasına ve el emeğinin ucuzluğuna bağlamaktadır.

Bu nedenle, Anglo-Amerikan emperyalizminin ve İsrail'in, Arapların bağımsızlığına ve istikrar yönündeki savaşlarına karşı çıkmakta olduğunu belirtmektedir²⁰.

ABD'nin bölgeye olan ilgisi stratejik olduğu kadar, petrol ve Amerikan şirketlerinin yaptığı yatırımlardan kaynaklanmaktadır. Bölgedeki Amerikan menfaatlerinin korunması ve ABD'nin bölgede varlığını sürdürebilmesi için güvenilir bir müttefike ihtiyacı vardı. Bu nedenle İsrail, ABD için, bölgede stratejik bir ülkedir²¹.

Dünya petrolünün % 62'sinin üretildiği ve üç kıta arasında kavşak noktası olan Orta Doğu, aynı zamanda birbirinden farklı, çok sayıda etnik, kültürel ve dinsel unsurların da bir arada bulunduğu bölge olması nedeniyle ayrı bir özellik taşımaktadır. Orta Doğu'nun jeopolitik durumu kendisini kıtalar arsında bir kilit durumuna getirmiştir. Bölge, bir kolu

---

¹⁹ A.g.e., s.57-58.

²⁰ Faiz Türkkkan, *Filistin Sorunu ve Ortadoğu (1917-1967)*, Ankara, 1973, s.76-77.

²¹ *Bağımsız Filistin Devleti'nin Doğuşu ve Geleceği*, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1994, s.50.

Avrupa'ya, öteki kolu Afrika'ya uzanan stratejik kıskacın manivela(kaldıraç) merkezini oluşturmaktadır.

Bu merkezin en güçlü noktası da bölgenin bir ucunda yer alan Türkiye'dir. Bu kıskaç kapanacak olursa, üç kıtanın en önemli bölgeleri ele geçirilebilir. Tersine manivela noktasında ne kadar güç toplanabilirse, kollar o kadar zor hareket edecek, tehlikeli uçların birleşmesi de o oranda zorlaşacaktır. Bölgenin bu jeopolitik yapısı, özellikle süper güçler arasındaki çatışmaları alevlendiren bir nitelik olmaktadır. Orta Doğu, Dünya Adası'nın tam merkezinde bir menteşe durumundadır. Sahip olduğu stratejik özellikleri nedeniyle asırlardan beri olduğu gibi dünyada mevcut güç odaklarının ilgi ve menfaat alanıdır. Orta Doğu'yu güç odaklarının hedefi haline getiren stratejik olgular şunlardır²²:

- 1- Üç kıtayı birleştiren karayollarının düğüm noktası oluşu,
- 2-Avrupa'dan Afrika'ya ve Asya'ya uzanan demiryolunun Orta Doğu'dan geçmesi,
- 3- Bütün güç merkezlerini ilgilendiren su yolu ve geçitlerini kontrol etmesi,
- 4- Avrupa-Asya havayolunun üzerinde bulunması,
- 5-En önemli stratejik hammaddelerden birisi olan petrolün dünya rezerv durumuna göre 2/3'nün bu bölgede bulunması,
- 6- Petrol ve doğal gaz boru hatlarının bu bölgede yoğun olması,
- 7- Tarihin en zengin kültür hazinelerine sahip olması ve turizm açısından önemi,
- 8- Dünyadaki tek tanrılı üç büyük dinin merkezi olması²³.

Avrupa ülkeleri, yıllık tüketimlerinin % 70' ni (600 milyon ton), A.B.D. % 20'den fazlasını(230 milyon ton), Japonya ise 240 milyon ton olan yıllık ihtiyacının tamamını bölgeden karşılamaktadır. Orta Doğu bölgesi halen büyük güç merkezleri arasında jeopolitik önemini muhafaza etmektedir²⁴.

---

²² Mehmet Kocaoğlu, *a.g.e.*, s.174.

²³ *A.g.e.*, s.432.

²⁴ Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri, Harp Akademileri yay.,İstanbul 1996, s.5.

Orta Doğu, II. Dünya Savaşı ve sonrasında, coğrafi konumundan doğan stratejik önemi ve sahip olduğu zengin petrol yatakları, siyasi gelişmeleri etkileyen başlıca faktörlerden biri olan İsrail Devleti'nin kurulması nedeniyle, dünya politikasında ağırlığı hissedilen bir bölge haline gelmiştir. Bu bakımdan Orta Doğu, savaştan sonra ekonomik, politik ve askeri yönlerden olağanüstü duyarlı bir bölge niteliğini kazanmıştır²⁵.

D- ORTA DOĞU'NUN TÜRKİYE AÇISINDAN ÖNEMİ

Türkiye ve Arap ülkeleri dünyanın jeostratejik bakımdan çok önemli bir bölgesinde bulduklarından, devamlı olarak bölge dışındaki diğer devletlerin ve özellikle süper güçlerin bölge üzerinde nüfus kurma çabaları ile karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle Türkiye'nin, özellikle Orta Doğu'ya doğal bir köprü konumunda olması bölgenin savunmasında ve Batı ile ekonomik yöndeki bağlantısında hayati bir önem taşımaktadır²⁶.

Türkiye, 3 kıtanın birbirine bağlandığı, Orta Doğu petrol kaynaklarını kontrol eden jeopolitik konumuyla, batı savunma sisteminin son ve en önemli halkasını oluşturmaktadır²⁷.

Türkiye'nin, devamlı silahlanan, belirsizlik ve istikrarsızlık içinde bulunan bölge ülkeleri ile aynı coğrafya içinde olması, çoğu Avrupa ülkesi ve dünyanın diğer ülkelerinin küreselleşme olgusunun etkisi altında, savunma harcamalarını azaltıp, ekonomik kalkınmalarına daha çok kaynak ayırdığı görülürken, Türkiye bunu yapamamaktadır²⁸.

Süper güçlerin bölgedeki politik nüfuz yarışının askeri güç bulundurma ve silah yardımı yapma hareketleriyle desteklenmesi tehlikeyi artırmaktadır. Bölgeye yapılan silah

---

²⁵ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, 4.b., İstanbul, 1995, s.691.

²⁶ Ziya Gökalp Mülayim, "Günümüzde Türk-Arap Siyasi İlişkileri", *Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte*, I. Uluslararası Konferansı Bildirileri (18-22 Haziran 1979), Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 1979, s.17.

²⁷ *Türkiye'de ki Anarşi ve Terörün Gelişmesi, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleri İle Önlenmesi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, s.147.

²⁸ S.Egeli, "İran, Irak, Suriye ve Orta Doğu'da NBC/Balistik Füze Tırmanışı", *Dış Politika Bülteni*, IV/1, (Sonbahar 1992), s.71.

ikmalci, bölge dışı ikmalci devletlerin bölgedeki gelişmeleri kendi lehine çevirme aracı olarak kullanılmaktadır²⁹.

Orta Doğu'daki istikrarsızlıkların ve belirsizliklerin nedeni, bölge ülkelerinin çoğu, ulusal kimliklerini kendileri kazanmamış, ulusal sınırları başkaları tarafından çizilmiş, onlar da bunu kabul etmiş olmalarıdır. Dolayısıyla bölgedeki düzenin, bölge devletleri ve insanları tarafından benimsendiğini söylemek zordur.

Orta Doğu bölgesinde İslamiyet'in hâkim din olması, dini liderlik mücadelesi ve mezhep çatışmaları bölgede oldukça yaygın hale getirmiştir³⁰.

Türkiye, Orta Doğu' da dini esaslarla yönetilmeyen, tek laik ülke olması nedeniyle, dini esaslarla yönetilen ülkelerin, rejim ihracıyla karşı karşıya gelmektedir³¹.

Türkiye'nin konumunun Orta Doğu'daki etki ve önemi ise, dünyanın her türlü tehlikeye açık olan en hassa bölgesinde bulunan Orta Doğu'da, ABD'nin en güçlü ve en güvenilir müttefiki olmasıdır. Ayrıca Türkiye, NATO'nun Orta Doğu bölgesinin tek uzantısı ve tek askeri gücü olan bir ülkedir³².

Türkiye'nin Orta Doğu açısından önemine bakacak olursak; Batı Avrupa, Orta Doğu petrolüne bağımlı olmakla beraber ticaret için de bölgenin ulaştırma yollarına ihtiyaç duymaktaydı. Böylece, ABD için Türkiye, Orta Doğu petrolünün Avrupa'ya serbestçe akıtılması ve Orta Doğu ülkeler ile ilişkilerinde bir köprü olması bakımından büyük önem kazanmıştır. Ayrıca, Türk halkının Müslüman olması da Batı için önemli bir avantajdı. Türkiye'nin bu önemi, 1950'lerden bu yana pek değişiklik göstermemiştir³³.

---

²⁹Hidayet Güngör, "Orta Doğu'da Genel Stratejik Durum Değerlendirmesi ve Bölgedeki Krizlerin Türkiye'nin Milli Güvenliğine Etkileri" *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.15, S.76, (Ekim 1981), s.70.

³⁰ Osman Metin Öztürk, *Türkiye ve Orta Doğu*, Ankara, 1997, s.15.

³¹ S.Egeli, *a.g.m.*, s.71.

³² M. Zekai Doğanay, *a.g.e.*, s.453.

³³ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, 3.b., Ankara, 2006, s.117.

III- ARAP- İSRAİL SAVAŞLARI VE TÜRKİYE'NİN TUTUMU

İngiltere'nin Orta Doğu'dan çekilmesinden sonra cetvelle çizilen haritalardan dolayı, Arapların iç çatışmalarının yanı sıra kurdurulan İsrail Devleti ile birlikte bütün Arap Yarımadası savaş alanına dönüştürülmüş, bölgede sömürgeci düzen kurmak veya sürdürmek isteyen batılı ülkeler, sürekli Araplar ve İsrail üzerinde birbiri ile savaşımlardır¹.

Soğuk Savaş sırasında Arap-İsrail çatışmasının olduğu stratejik alanı ABD'nin, "Kuzey Duvarı"*olarak tanımladığı kalın alan altındaki kısım oluşturmuştur².

Bu çatışma basit Arap-İsrail ya da Filistin-İsrail Savaşı değildir. Siyonizm, pogrom(katliam-soykırım), anti-semitizm, dinler savaşı, süper güçler mücadelesi ve self determinasyon hakkı gibi pek çok faktör doğrudan veya dolaylı olarak bu sorunla ilintili hale gelmiştir³.

Enver Hoca kitabında, Orta Doğu krizinin nedenini, İsrail Devleti'nin varlığı olmadığı, "Saldırgan, dinamik ve kapitalist bir devlet olarak İsrail, kendini aktif olarak dünya emperyalizminin köleleştirme planlarına ve özellikle de Amerikan emperyalizminin tüm Orta Doğu'yu boyunduruk altında tutmak amacına bağlamıştır... dünyayı yeniden bölmek için yeni kapitalist savaş amacıyla stratejik askeri pozisyonları ve petrol ağırlıklı nüfuz alanlarını sağlamlaştırmayı amaçlıyordu" şeklinde değerlendirmektedir⁴.

---

¹ Hasan Tahsin, *İsrail'in GAP Senaryosu*, Ozan yay., 2. b., İstanbul, 2004, s.42.

² Vassilis K. Fouskas, *Balkanlar-Ortadoğu-Kafkasya*, çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı yay., İstanbul, 2004, s.90. (*Kuzey Duvar, Sovyetler Birliği sınırındaki ya da en kuzeyde ona komşu Yakındoğu ve Ortadoğu ülkelerini kapsamaktadır.1945-1946 yıllarında ABD stratejistleri, bu bölgedeki güçler dengesine özel bir önem veriyorlardı.

³ Hasan Tahsin, *a.g.e.*, s.43.

⁴ Enver Hoca, "Orta Doğu Sıcak Bir Bölge", *Ortadoğu Üzerine Düşünceler (1958-1983)*, çev. Hasan Asgar Gürgöz, Evrensel Basın yayını, İstanbul, 1990, 67-68.

İsrail,1.Arap-İsrail Savaşı'ndan kazançlı çıkarak BM'nin taksim kararındaki topraklardan fazlasını elde etmekle kalmamış aynı zamanda kararlarına pek uymadığı halde BM'e üyelik hakkını elde etmiştir⁵. Elde ettiği bu hak ile üzerindeki Arap baskısını hafifletmeye çalışmıştır.

Bu savaş, Arapların Batı Kudüs'ün suyunu kesmeleri ile suyun önemli bir silah olarak kullanıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir⁶.

Arap ulusal varlığının ortasında kurulan İsrail, bir bakıma Arap yurtseverliğinin ve Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında etken olmuştur. Arap kurtuluş hareketi, ilk önce en büyük ve en nüfuzlu Arap ülkesinde başarı kazanmıştır. Süveyş Kanalı'nı elinde bulunduran Mısır'da meydana gelen siyasi değişiklik İsrail'e karşı Arap ulusal mücadelesini yeni bir evreye sokarak, Batılıların bölgedeki çıkarlarına darbe indirmiştir⁷.

Bölgede yaklaşık 7 yıl kadar süren sessizlik ve barış 1956 yılının Ekim ayında tarafların tekrar savaş alanında karşı karşıya gelmesiyle son bulmuştur⁸.

A- 1956 ARAP- İSRAİL SAVAŞI

1948 yılında Arapların İsrail'e yenilmesi karşısında yeni bir savaşın çıkma ihtimaline karşı ABD, İngiltere ve Fransa 25 Mayıs 1950'de Orta Doğu'ya, ancak iç güvenlik ve meşru savunmanın gerektirdiği kadar silah satma konusunda anlaşmışlardı. Bu silahlar satılırken saldırgan amaçla kullanılmamasına dair kendilerinden taahhütte bulunmaları istenecekti⁹.

---

⁵ Hasan Tahsin, *a.g.e.*, s.19; Erdal Şimşek, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, Kum Saati yay., İstanbul, 2005, s.55.

⁶ Yakup Şalvarcı, *Pax Aqualis, Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu*, Zaman Kitap, 2.b., İstanbul, 2003, s.26.

⁷ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.56.

⁸ Hasan Tahsin, *a.g.e.*, s.19.

⁹ Sabit Duman, *Filistin Sorunu ve Türkiye'nin İsrail Politikası (1947-1967)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995, s.223.

Mısır, 1949'dan sonra, Süveyş Kanalı'ndan geçen gemilerin İsrail'e malzeme taşıyıp taşımadıklarını kontrole başlamıştı. Böylece Mısır, kanal üzerinde kontrolünü artırarak 1954'te aldığı bir kararla, Kanaldan geçen gemilerin İsrail'e gıda maddesi taşımalarını yasaklamış ve aynı yıl içinde İsrail'e ait bir gemiye el koymuştur. İsrail'in BM Konseyi'ne başvurması üzerine üyelerin çoğu Mısır'ın, 1888 İstanbul Antlaşması'na aykırı hareket ettiğini belirtmiştir¹⁰.

1951 yılında Mısır, İngiltere'nin Süveyş Kanal bölgesi ve Sudan'dan çıkması için baskılar yapmış hatta Kral Faruk, kendini Sudan Kralı olarak ilan etmiştir¹¹.

1956 Mayıs'ında Nasır'ın Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanınması, Amerikan kamuoyunun Mısır aleyhine dönmesine neden olmuş ve ABD Senatosu Mısır'a kredi açılmasını reddetmiştir¹².

Bu gelişmeler sonucu Nasır, 26 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirmiştir. Böylelikle, hem Mısır'ın sağlayacağı geçiş ücreti ile Assuan Barajı'nın inşa masrafları karşılanacak hem de Batı Avrupa petrol yolu Mısır denetimine girecekti¹³.

25 Ekim'de Mısır, Ürdün ve Suriye arasında Ortak Komutanlık kurulması, İsrail'i seferberlik ilan etmeye itmiştir. Aynı gün Macar Milli Ayaklanması'nın başlaması ve Sovyetler Birliği'nin dikkatini bu tarafa çevirmesini fırsat bilen İsrail, Fransa ve İngiltere Mısır'a yönelik saldırıya geçmiştir¹⁴.

Mısır'ın, İngiltere ve Fransa'nın saldırısı sırasında zor durumda kalması karşısında Sovyetler Birliği, Londra ve Paris'e atom bombası tehdidinde bulunmuştur. Böyle bir durumda Arapların Batı'ya tepkisinin daha da artacağını düşünen ABD, müttefiklerinin çekilmesi konusunda baskı yapmıştır¹⁵.

1956 Savaşı aslında bir Arap-İsrail Savaşı değildir. Çünkü doğrudan ne İsrail'in ne de Filistin'in ilgisi vardır. Süveyş Savaşı olarak ta bilinen bu savaş, Nasır'ın Arap

---

¹⁰ A.g.e., s.224.

¹¹ Nihat Ersin, *Ortadoğu Savaşları'nın Perde Arkası*, Gündem yay., İstanbul, 2003, s.87.

¹² Sabit Duman, a.g.e., s.226.

¹³ Nihat Ersin, a.g.e., s.88; Sabit Duman, a.g.e., s.226.

¹⁴ Sabit Duman, a.g.e., s.227.

¹⁵ Georges Langlois, *20. Yüzyıl Tarihi*, Nehir yay., İstanbul, 2000, s.191.

dünyasının liderliğine oynaması ve izlediği politikanın, Batı'nın çıkarlarına ters düşmesi sonucu gerçekleşmiştir¹⁶.

Süveyş Kanalı'nın kapalı kalması dünya çapında Amerika'ya karşı yürütülen Sovyet rekabeti açısından çok olumsuz bir durum yaratıyordu. Çünkü Sovyetler Birliği'nin Akdeniz ve Hint Okyanusu donanması Amerikan donanmasından güçlü durumdaydı¹⁷.

Bu savaş, BM'nin müdahalesiyle fazla uzamadan bitmiştir. Bu savaşın BM müdahalesiyle bitmesinden sonra, İsrail, 1.Arap-İsrail Savaşı'nda işgal ettiği topraklara dünyanın çeşitli noktalarından getirdiği Yahudi göçmenleri yerleştirmeye başlamış ve bu tarihten sonra Yahudi nüfusu Filistin topraklarında artmaya devam etmiştir¹⁸.

1956 Süveyş Savaşı'nın ortaya çıkardığı son derece önemli bir husus, bölgenin artık İngiliz-Fransız nüfuz mücadelesinden çıkıp Amerikan-Sovyet çekişmesine sahne olmasıdır.

1956 Süveyş Savaşı'nın Sovyetler Birliği açısından önemi ise, Sovyetler Birliği'nin bölgeye faal bir taraf olarak girmesi ile Orta Doğu'da Sovyet iç ve dış politikası bakımından bir dönüm noktası olmasıdır¹⁹.

Sovyetler Birliği, 1956 Süveyş Savaşı'na kadar geçen sürede, koşulları hazırlanan Orta Doğu politikasına, bundan sonra aktif yön vermiştir. Batı devletleri, Arap-İsrail mücadelesinde dolaylı ve açık olarak İsrail'i tutarken, Sovyetler Birliği de aynı şekilde Arapların yanını tutmaya ve onları desteklemeye başlamıştır²⁰.

1956 Savaşı'nın Arap ulusal kurtuluş hareketi üzerindeki olumlu etkileri savaştan birkaç yıl sonra ortaya çıktı. Arapları bölen ve Arap Ulusal Kurtuluş Hareketi'ni tehdit eden Bağdat Paketi, İngiltere'nin etkisindeki Irak'ta 1956 Savaşı'ndan sonra patlak veren devrim ile yıkılmıştı²¹.

---

¹⁶ Ekrem Memiş, *Kaynayan Kazan: Ortadoğu*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002, s.97.

¹⁷ Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, May yay., y.y., 1977, s.292.

¹⁸ Hasan Tahsin, *a.g.e.*,s.20.

¹⁹ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.57.

²⁰ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, 4.b., İstanbul, 1995, s.694.

²¹ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.58; Cengiz Çandar, *a.g.e.*,s.71.

Bu savaştan kazançlı çıkan Nasır Arap dünyasının tartışılmaz lideri konumuna gelmiş ve Arap dünyasında Nasırcı partiler kurulmaya başlamıştır²². Ayrıca, savaş sonrası artan antiemperyalist hareketler, Orta Doğu’da bağımsız devletlerin doğması ile “birleşik devlet” kavramlarını geliştirmiştir²³.

Eski İsrail Başbakanı David Ben Gurion’un, Tel Aviv’de çıkan Maariv Gazetesi’nin yayımlanan anılarında, 1956 yılında Amerika’nın, Nasır ile gizli görüşmeler yaptığını belirtmiştir.

Ben Gurion, Nasır’ın, İsrail’in doğrudan doğruya görüşme yapma teklifini kabul ettiğini, fakat gizli görüşmelerden gizli haber servislerinin dahi haberinin olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Nasır’ın, İsrail ile gizli görüşmeler yaptığı için suikasta uğrayan Ürdün Kralı Abdullah’ın akıbetine uğramamak için dolaysız görüşmelerden çekindiği de belirtilmiştir²⁴.

1956 Savaşı’nın belki de en önemli sonucu, Filistin Kurtuluş davasını omuzlayacak güçte bir örgütün ortaya çıkmasıydı. Bu da El-Fetih idi²⁵. Ancak bu savaş, Filistin sorunundan çok İsrail ile Arap ulusal hareketi arasındaki uzlaşmaz çelişkilerin bulunduğunu ortaya çıkarmıştır²⁶.

1956 Savaşı dışında İsrail’in başlattığı savaşlar, Amerikan’ın Ortadoğu politikası yönünde olmuştur²⁷.

1956 Süveyş bunalımı, Avrupa’nın bölgede prestijinin kaybolmasına neden olmuştur²⁸. İngiltere ve Fransa’nın çekilmesiyle bıraktığı boşluğu, ABD ve SSCB

---

²² Sabit Duman, *a.g.e.*, 228.

²³ Bekir Günay, “Değişen Dünya Denkleminde Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri”, *Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, der. Bekir Günay, IQ yay., İstanbul, 2005, s.72.

²⁴ *Gerçek*, Y.VI, S.288, 4-10 Temmuz 1971, s.547.

²⁵ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.58.

²⁶ Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.61.

²⁷ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.60.

²⁸ M. Selim Akdoğan, *36. Paralel ve Orta Doğu*, İstanbul, 1995, s.13.

doldurmuş, savaş Asya ile Afrika halklarını Mısır'a yaklaştırmıştır²⁹. Böylece, Batı'nın kapitalist güçleri sahip oldukları güce göre sıralanma olanağına sahip olmuşlardır³⁰.

Hüseyin Bağcı, Türkiye'nin BM'de yapılan oylamada Süveyş Kanalı bölgesinin işgaline karşı oy kullanmasını, Türkiye'nin Orta Doğu'nun kritik durumu sırasında vermek zorunda kaldığı bir taviz olarak değerlendirmektedir³¹.

Süveyş Krizi sonrasında Türkiye'nin, Mısır ve Suriye ile olan ilişkileri daha da bozulmuş özellikle Suriye, Sovyetler Birliği ile ilişki içerisine girmişti. Bu durum, Türkiye için Suriye'nin komünist olması endişesini ortaya çıkarmıştır³².

Türkiye, krizi Nasır milliyetçiliğinden öte bir komünist oyunu olarak algıladığını dile getirmiş, Süveyş Krizi'ni görüşmek amacıyla toplanan Londra Konferansları'nda Süveyş Kanalı'nın uluslararası statüsünü savunarak ve Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği'ne katılarak açıkça Batı'nın yanında yer almıştır. Bu da Türkiye'nin hem Araplar, hem de gelişmekte olan Bağlantısızlar hareketi gözünde Batıcı kimliğini sağlamlaştırmıştır.

Bu gelişmeler yanında Süveyş Krizi, Türkiye'nin, Filistin sorununa yaklaşımını ifade etmede olanak sağlamıştır³³.

1956 Savaşı'nda Türkiye, İsrail dışında NATO içinde müttefiki olan Fransa ve İngiltere karşısında, işgal edilen toprakların derhal boşaltılması kararını destekleyerek, İsrail'deki elçisini de 26 Kasım 1956'de geri çekmiştir³⁴.

Türkiye'nin Tel-Aviv elçisini çekmesi İsrail ile olan diplomatik ilişkilerini kesmesi anlamına gelmiyordu. Geri çağrılan büyükelçi İstinyeli, İsrail Dışişleri Bakanlığı'na, Türkiye'nin bu kararının İsrail'e karşı yöneltilmiş olmadığını, Bağdat

---

²⁹ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.98.

³⁰ Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.61.

³¹ Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s.81.

³² Sabit Duman, *a.g.e.*, s.233.

³³ Şule Kut, "Filistin Sorunu ve Türkiye", *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, ed. Haluk Ülman, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı yay., Ankara, 1991, s.15.

³⁴ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Diplomasisi (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara, 1983, s.345.

Paktı'nı güçlendirme amacını taşıdığını, Türkiye'nin İsrail ile dostane ilişkilerini ve ticaretini bozmak niyetinde olmadığını söylemiştir³⁵.

Türkiye, İsrail ile diplomatik ilişkilerini maslahatgüzar seviyesine indirmesine karşılık bu tavrı, soruna çözüm bulma sürecinde ABD ile işbirliği içine girmiş olması nedeniyle hiçbir olumlu etki yapmamış ve Türkiye, Arap kamuoyunda sadece Batı'nın çözüm önerilerine destek veren ve bu konuda onlarla işbirliği yapan bir ülke olarak algılanmaya devam etmiştir. Batı'nın jandarması olarak nitelenmekten kurtulamamıştır³⁶.

Mısır, Süveyş konusunda, Bağdat Paktı'nda oynadığı rol nedeniyle doğrudan Türkiye'yi suçluyordu³⁷.

Süveyş Krizi, Türkiye'yi en çok Bağdat Paktı politikası açısından etkilemiştir. Çünkü Paktı başarıya ulaştırmak, 1953'ten beri Türkiye'nin Orta Doğu politikasının temel taşı oluşturuyordu³⁸.

Süveyş krizi sonrası, İngiltere'nin bölgede etkisi azalmış buna karşın, SSCB'nin etkisi artmıştır. Ayrıca SSCB'nin savaş sırasındaki tutumu nedeniyle Araplar ile yakınlaşmaya başlaması, ABD'nin bölge ile ilgili politikalarını gözden geçirmesini gerektirmiştir.

Bu gelişmeleri göz önünde bulunduran ABD Başkanı Eisenhower, Kongre'ye gönderdiği özel mesajla, bu bölgeye bir Sovyet saldırısı ihtimaline karşın 5 Ocak 1957'de "Eisenhower Doktrini" adını alan ve milletlerarası komünizmin dolaylı ve dolaysız saldırısına uğrayacak ülkelere istemeleri halinde ekonomik ve askeri yardım ile bu ülkelere Amerikan askerini gönderme yetkisi istedi³⁹.

---

³⁵ Şule Kut, *a.g.m.*, s.16.

³⁶ Mehmet Gönübol-Haluk Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, 9.b., Ankara, 1996, s.284-285; Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Alfa yay., 2.b., İstanbul, 2005, s.306.

³⁷ Şule Kut, *a.g.m.*, s.15.

³⁸ Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945- 1958)*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997, s.180.

³⁹ Mehmet Gönübol- Haluk Ülman, *a.g.e.*, s.287-288.

Bu doktrine Bağdat Paktı'nın muhalifleri Mısır, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan karşı çıkmış, Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye ve Yunanistan kabul eden ilk ülkeler olmuştur⁴⁰.

1956 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra, 1962'ye kadar Orta Doğu'da şiddetli çatışmalar olmamış, fakat bir yandan El-Fetih ile FKÖ'nün ortaya çıkışı, bir yandan da 1962 yılında Cezayir'in Fransa'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesi, zamanla Orta Doğu'daki durumu değiştirmeye başlamıştır⁴¹.

B- 1967 ARAP- İSRAİL SAVAŞI

1964'de Arap-İsrail ilişkilerinde ki en önemli olay, İsrail'in Şeria sularını kullanmasını öngören “*Milli Su Şebekesi*” projesini, 1964 yazında işletmeye açması üzerine çıkan anlaşmazlık olmuştur⁴².

Arap-İsrail Savaşı'na giden süreç içerisinde ki önemli gelişmelerden birisi de Yemen İç Savaşı olmuştur.

Yaklaşık dört yüzyıl Osmanlı egemenliğinde kalan Yemen, I. Dünya Savaşı'nda İngiltere'ye karşı Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmiştir. 1891'den itibaren Zeydi mezhebine dayalı bir hanedanlık kurmuş olan İmam Yahya önderliğindeki Yemen, Osmanlı çekildikten sonra, 1918 Ekiminde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu tarihten itibaren Kuzey Yemen'de, tüm yetkilerin İmam'ın elinde toplandığı hanedanlık sistemi 1962 yılına kadar sürmüştür. 1962 yılında kurulan Yemen Arap Cumhuriyeti, kendisini ilk tanıyan SSCB ve Mısır'ın etkisi altında kalmıştır.

Yemen Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra İmamlık ve Monarşiye son verilmiştir. Ardından yaklaşık on yıl boyunca Cumhuriyetçiler ve Kralcılar arasındaki iç

---

⁴⁰ A.g.e., s.289.

⁴¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap- İsrail Savaşları (1948- 1988)*, İş Bankası yay., İstanbul, 1989, s.230.

⁴² A.g.e.,s.231.

savaşa sahne olan Kuzey Yemen, aynı zamanda Mısır ile Suudi Arabistan arasında mücadelenin de zeminini oluşturmuştur.

Arap ülkeleri 1967 Savaşı'na geleneksel ülkeler-radikal ülkeler, Ürdün-FKÖ, Ürdün-Suriye, Baasçılar-Nasırcılar ve Irak-Suriye mücadelesinin yanı sıra Suudi Arabistan ve Nasır arasında Yemen'deki mücadelenin tam anlamıyla çözümlenmediği bir ortamda girilmiştir⁴³.

1967 Savaşı'nı Araplar planlamıştı ama saldıran taraf yine İsrail olmuştu. Kennedy, Sovyet nüfuzunun Orta Doğu'da yayılmasının Araplarla iyi ilişkiler çerçevesinde engelleneceğine inanıyordu. İsrail'i feda etmeden Araplarla İsraililere eşit davranarak bu politika gerçekleştirilebilirdi. Ancak Kennedy, Filistin Meselesi'nin özüne hiç değinmemiştir. Arap dünyası sosyalist bloğa yanaşırken, Kennedy'nin ölümünden sonra ABD de yeniden İsrail'e yakınlaşmıştır⁴⁴.

1967 Savaşı'na yönelik Arapların savaş planı yapma nedenleri şu şekilde maddelendirilebilir;

1- Nasır, 1948 ve 1956 Savaşlarının intikamını alarak, kazandığı prestijle bütün Orta Doğu'da Mısır'a üstünlük sağlamak istemesi,

2- Sovyetler Birliği'nin sattığı silahları test etmek için savaşa teşvik etmesi,

3- ABD'nin Vietnam'da bataklığa saplanmış olması nedeniyle İsrail'in arkasında yer alamaması düşüncesi Arapları savaşa özendiriyordu⁴⁵. Bu nedenler yanında, bölgede yıllardan beri devam eden petrol mücadelesi de etkili olmuştur⁴⁶.

Büyük Doğu'da bir Fransız düşünürünün Arap-İsrail anlaşmazlığı üzerine yorumu yayınlanmıştır. Yorum şu şekildedir: “İslam dininin yıkılması ve Arap dünyasının perişan edilmesi mevzuundaki Nasır- İsrail anlaşmazlığı, belki sözsüz ve imzasız olarak, Nasır'ın iktidarı ele geçirdiği gündən beri yürürlüktedir.”⁴⁷

⁴³ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Alfa yay., 2.b., İstanbul, 2005, s.293-294.

⁴⁴ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.60.

⁴⁵ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.100.

⁴⁶ Faiz Türkan, *Filistin Sorunu ve Türkiye*, Ankara, 1973, s.76.

⁴⁷ Dedektif X Bir, “Arap-İsrail Muamması”, *Büyük Doğu*, Y.4, Devre 13, (27 Eylül 1967), s.6.

Burhan Bozgeyik, 1967 Savaşı'nın, BM Genel Sekreteri U'Thant'ın, BM Kuvvetlerini Mısır-İsrail sınırından geri çekmiş olmasından kaynaklandığını belirtmiştir⁴⁸.

İsrail'in savaşı başlatmakta ki amacı, 1947'deki BM kararlarından beri bir türlü kendisini güvende hissedememesiydi. Güvenlikten yoksun olduğu iddiası İsrail'in yeni Arap topraklarını işgal etmek için saldırı savaşlarına girmesini sağlıyordu. Bir saldırı savaşı, Filistin direnme hareketini büyümeden yok edebilirdi.

İsrail'in bu savaşlarda güttüğü bir başka amaç ise, İsrail'in varlığını tanıyacak rejimlerin kurulmasını gerçekleştirmektir. Eğer bunu sağlarsa güçlü bir İsrail oluşturulabilirdi.

ABD, 1967 Savaşı'nda İsrail'i desteklerken, kendi bölge çıkarları açısından hedefi, İsrail'in ezici askeri zaferi sonrası, yenilen Mısır ve Suriye'de Nasır ve Baas Rejimlerinin yıkılmasıydı. Çünkü bu iki rejim, hem Sovyetler ile sürekli gelişen ilişki içindeydi hem de Arap ulusal kurtuluş bilincinin oluşması yönünde teşvikte bulunuyordu⁴⁹.

Savaş sonrası kargaşa içine düşen Arap dünyasında, itibar kaybeden ulusalcı rejimler devamlarını sağlayabilmek için şiddete başvurarak diktatörlükle istikrar sağlayabilmişlerdir⁵⁰.

Sol milliyetçiliğin iktidarı altında politik gücünü yitirmiş burjuva ile devlet kapitalizminin yarattığı yeni burjuvazi, yenilgiyi fırsat bilerek politikaya yönelmiştir⁵¹.

Arapların yenilgisi ile sonuçlanan savaş tarihe “ *Altı Gün Savaşı*” olarak geçmiştir. Savaş sonunda Mısır, Gazze ve Sina Yarımadası'nı, Ürdün, Batı Ürdün ve Kudüs'ü, Suriye de Golon Tepeleri'ni İsrail işgaline terk etmek zorunda kalmışlardır⁵².

Bu savaş, Arap ülkelerinin tam bir cephe savaşı olmasına rağmen, sonucuna baktığımızda⁵³, bu savaş ile İsrail, topraklarını yaklaşık 4 kat büyütüştür.

---

⁴⁸ Burhan Bozgeyik, *Körfez Savaşı'nın Perde Arkası Orta Doğu Üzerine Oynanan Oyunlar*, Doyuran matb., İstanbul, 1991, s.32.

⁴⁹ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.63.

⁵⁰ Haluk Gerger, *ABD-Ortadoğu-Türkiye*, Ceylan yay., 2.b., İstanbul, 2006, s.361.

⁵¹ *A.g.e.*, s.363.

⁵² Bülent Aras, *Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, Bağlam yay., İstanbul, 1997, s.25; Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.23.

⁵³ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.23.

İsrail'in kuruluş tarihi olan 15 Mayıs 1948'den sonra bu coğrafyada yapılan her savaş, İsrail'in bu bölgedeki konumunun daha da sağlamlaşmasına ve topraklarının genişlemesine neden olmuştur⁵⁴.

Orta Doğu'da yeni bir ABD-SSCB etkinliğini somut bir şekilde ortaya çıkaran ve BM'de, ABD-SSCB uzlaşmasıyla durdurulan Altı gün savaşı ile Nasırcılığın yıllardır düzeltemediği Orta Doğu'nun siyasi haritası altüst olmuştu⁵⁵.

6 Haziran'da alınan 233 ve 7 Haziran'da alınan 234 sayılı ateşkes kararlarının, Arap ülkeleri tarafından kabul edilmiş olmasına rağmen, İsrail'in Suriye cephesinde savaşı sürdürmesi üzerine, Güvenlik Konseyi harekâtın durdurulmaması halinde İsrail'e yaptırım uygulanmasını öngören 235 sayılı kararı kabul etmiştir. İsrail'in, amacına ulaştıktan sonra kararı kabul ettiğini bildirmesiyle, 10 Haziran'da savaş sona ermiştir.

SSCB, savaştan sonra Genel Kurul'da, İsrail'i suçlayan ve işgal ettiği topraklardan çekilerek verdiği zararları gidermek için karar tasarıları sunmuştur. Genel Kurul'daki çabaların hiçbirinden sonuç alınamamıştır. Mısır'ın 7 Kasım'daki başvurusu üzerine Güvenlik Konseyi konuyu ele almaya başladı. Burada da Sovyetler ve ABD, Genel Kurul'daki görüşlerine paralel görüş ve tasarılar sunarken, İngiltere'nin sunduğu karar tasarısı 22 Kasım 1967'de Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı olarak oybirliği ile kabul edilmiştir⁵⁶.

1967 Savaşı, Nasır'ın 1956'da Yahudilere değil, fakat İngiltere ile Fransa'ya yenildiği efsanesini çökertmiştir⁵⁷. 1950-1970 yılları arasında Nasır hareketi, Orta Doğu'daki bazı rejimlerin yıkılmasına, bazılarının sarsılmasına ve istikrarsızlık içine girmesine yol açan bir akım olmuştur⁵⁸.

---

⁵⁴ Hasan Tahsin, *a.g.e.*, s.20.

⁵⁵ Ali Gevgili, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, y.y., 1981, s.326-327.

⁵⁶ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.327-328.

⁵⁷ Kayhan Sağlamer, "Orta Doğu'da Ateşkes ve Sonuçları", *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1967; Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Sevinç matb., Ankara, 1972, s.152.

⁵⁸ Ramazan Gözen, "Ortadoğu'da Güç Dengeleri", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s.675.

Gerçekte bu savaş, ilan edilmemiş olmakla birlikte, İsrail'i tutan Amerika ile sosyalizm postuna bürünmüş Arap ülkelerini tutan Sovyetler Birliği arasında geçen bir savaştır. Savaştan asıl yenik çıkan ise Rusya olmuştur⁵⁹.

Araplar savaşla ilgili olarak, “*Bu bir Arap- İsrail Savaşı değildir. Doktriner bir savaştır. Hedef, Orta Doğu’daki politik dengenin bozulmasıdır. İsrail’e yardım etmekle bunu şimdilik başardılar. Durum, gelecekte Türkiye’yi de tehdit edecek şekildedir*” değerlendirmesini yapmışlardır⁶⁰.

Arap devletlerinin savaş sonrası tepkisi, 28 Ağustos’ta Arap Zirvesi’nde alınan üç hayır kararı olmuştur. Bu kararlar, düşman 1967’de işgal ettiği topraklardan çekilinceye ve Filistin’in meşruluğunu tanıyınca kadar onunla, barışa hayır, görüşme masasına oturmaya hayır ve onu tanımaya hayır şeklindeydi⁶¹.

1967 Savaşı’ndan sonra bölgenin kaderini belirleyen üç ana unsur ortaya çıkmıştır:

- 1-Amerika ve ona bağlı Siyonizm’in temsilcisi İsrail,
- 2-Sovyetler Birliği,
- 3-Arap Kurtuluş Hareketi⁶².

Arap- İsrail Savaşlarında dinin ne gibi bir etkisi olmuştur? Sorusuna verilecek en iyi cevap, 1967 Savaşı’nın sonucundaki gelişmelerdir.

II. Dünya Savaşı’ndan önce Avrupa’da etkin olan Nasyonal Sosyalizmin bir uzantısı da Orta Doğu’daki Nasırcılık hareketi olmuştur. Bu hareketle din, günlük hayattan uzaklaştırılarak Orta Doğu’da seküler bir yapı oturtulmaya çalışılmıştır. Bu durum, Mısır ve İran gibi ülkelerde yeni oluşumları tetiklemiştir⁶³.

1967 Arap-İsrail Savaşı Arapların yenilgisi ile sonuçlanınca, toplum içinde din yeniden kurtarıcı gibi gösterilmeye başlanmıştır. “*Allah’ı peygamberi, dini ve imanını unuttuk. İslam’a sırt çevirdik. Bu yüzden kıyamet koptu; başımıza taş yağdı. Bunlar hayra alamet değil. Tez elden dine, imana sarılmalyız*” yolunda bilimsel olmayan tahliller yapmışlardır.

---

⁵⁹ 1968 Varlık Yılığ, s.9.

⁶⁰ Milliyet, 21 Haziran 1967.

⁶¹ Erdal Şimşek, a.g.e., s.64.

⁶² A.g.e.,s.67.

⁶³ Bekir Günay, a.g.m., s.72.

Kısacası 1967 bozgunu, Filistin toplumunda dini zeminin yaygınlaşmasını hızlandırmıştır ancak düşmanla mücadele anlamında bir gelişme göstermemiştir. Bu durum daha çok ibadet etmeğe, yakarıştta bulunmaya yönelik olmuştur⁶⁴.

Arap toplumlarındaki bozgun, dinin yokluğundan değil, tersine sosyalist yöntem ile ulusalcı fikirlerin toplumsal dokuya işleyememiş olmasından kaynaklanmıştır⁶⁵.

1967 Savaşı'nın yarattığı ortam içinde, Suriye, Irak ve çeşitli İslam ülkelerinde bulunan sosyalist partiler güç kazanmaya, Filistin direnme hareketinin bölge topraklarında vazgeçilmez bir unsur haline gelmesi sonucunda da⁶⁶ Filistinlilerin yurt edinmek için silahlı terör eylemlerine başladıkları görülmektedir⁶⁷. Bu durum artık terörizmin Filistin meselesine girmiş olduğunu göstermektedir⁶⁸.

Savaş sonucunda, Gazze ve Batı Şeria'nın İsrail tarafından işgal edilmiş olması, Filistinlilerin, direniş kalesi olan bu bölgelerden ayrılarak kırsal kesimlere doğru gitmelerine neden olmuştur⁶⁹.

1967 Savaşı sonucu, Filistinli Araplar arasında ulusal bilincin yeniden doğması ile 1965-1966 yıllarında ortaya çıkan Filistin gerilla örgütleri, Arap dünyasının dışında da, özellikle sol eğilimli kişiler tarafından giderek destek görmeye ve taraftar toplamaya başlamıştır⁷⁰.

1967 Savaşı'ndan sonra ise, Filistin Meselesi yerine, kaybedilen toprakların geri alınması mücadelesi, Arap Devletlerinin yeni politikası haline gelmiştir⁷¹. Aslında Arap ülkelerinin tamamı, İsrail'e karşı olmakla beraber bağımsız bir Filistin Devleti konusunda ortak bir politika oluşturamamışlardır⁷².

Bu savaş, Orta Doğu'ya yeni güçlerin girmesini sağlarken, yeni çıkar çatışmalarının da alt yapısını hazırlamıştır.

---

⁶⁴ Faik Bulut, *Ortadoğu'da İslamcı Örgütler*, Akyüz Kitabevi, İstanbul, 1993, s.156.

⁶⁵ A.g.e., s.574.

⁶⁶ Erdal Şimşek, a.g.e., s.64.

⁶⁷ Ali Gevili, a.g.e., s.328.

⁶⁸ Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.163.

⁶⁹ Timuçin Kodaman-Esme Saraç, " Hamas(Hareket-ül Mukavemet-ul İslamiye-İslami Direniş Hareketi)", *Orta Doğu*, 1/1, (Eylül 2006), s.181.

⁷⁰ Peter Mansfield, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Sander yay., İstanbul, 1975, s.188.

⁷¹ *Bağımsız Filistin Devleti'nin Doğuşu ve Geleceği*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994, s.40.

⁷² A.g.e., s.52.

1967 Savaşı ile Orta Doğu'da oluşabilecek bir kutuplaşmanın göstergesi olarak Orta Doğu bunalımına Sovyetler Birliği, yeni bir unsur olarak girmiştir. 1967 Savaşı'ndan sonra, zaman zaman Amerika ile Sovyetler Birliği'nin bunalımın önemli noktalarında karşı karşıya gelmemek için uzlaştıkları görülmektedir. Orta Doğu bunalımını bir süre etkisiz hale getirme çabaları, 1967- 1973 yılları arasında “*ne savaş ne barış*” döneminin yaşanmasına sebep olmuştur⁷³.

SSCB, Orta Doğu'da etkisini giderek artırması sonucunda bu savaş sonrası değişen Orta Doğu dengesi üzerine, Suriye, Mısır ve Cezayir'de deniz üsleri, Akdeniz'de de büyük bir donanma kurmuştur⁷⁴.

Orta Doğu'da etkin olan diğer devletler açısından savaşın sonucuna bakacak olursak SSCB dışında hemen hepsi olumsuz olarak etkilenmiştir.

ABD, 1967 Savaşı sırasında tarafsızlığını ilan etmesine rağmen, Arapların gözünde İsrail'in koruyucusu ve destekleyicisi sayılarak Arap dünyasında prestij kaybına uğramıştır⁷⁵. Ancak savaş sonrası Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye'nin ABD ise, İsrail'in yanında yer almıştır⁷⁶.

Sovyetler Birliği ve Ortadoğu isimli kitapta, SSCB ile İsrail arasında diplomatik ilişki bulunmamasını, SSCB'nin bu devletin var olma hakkını reddettiği anlamına gelmediği belirtilmektedir. Ayrıca SSCB'nin, İsrail'in var olup olmaması gerektiğini hiçbir zaman tartışma konusu yapmadığını, İsrail'in yönetici çevrelerinin saldırgan, yayılcı politikasını ve Filistin Arap halkına yönelik engelleyici ve şovenist hoşgörüsüzlüğünü kınamakta olduğu ifade edilmiştir⁷⁷.

Fransa, İsrail'in yaşama hakkını tanımakla beraber, bu ülkeyi savaş başlatmakla suçluyor ve kuvvet yoluyla elde edilen toprak değişikliklerini Fransa'nın tanımayacağını açıklıyordu. Arap ülkelerinin çoğu, İngiltere ve ABD ile diplomatik ilişkilerini kesmelerine

---

⁷³ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.64.

⁷⁴ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s.694.

⁷⁵ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*,s.149.

⁷⁶ Yılmaz Altuğ, “Orta-Doğu'daki Son Gelişmeler”, *Karma Ekonomi*, Y.13, S.139, (Ağustos 1978), s.18.

⁷⁷ Robert Davydkov- Oleg Fomin, *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*, çev. Levent Oğuz, Amaç yay., İstanbul, 1988, s.23.

rağmen Fransa ile ilişkilerini devam ettirmişler ve İngiltere ile ABD'ye uygulanan petrol ambargosunu da Fransa'ya uygulamamışlardı⁷⁸.

Fransa, Cezayir bunalımını atlattuktan sonra, 1967 Arap-İsrail Savaşı'nın da neden olduğu denge bozukluğundan yararlanarak, Orta Doğu'da eski etkinliğini kazanma çabası içinde dış politikasında yeni girişimlere başlamıştır⁷⁹.

1967 Savaşı, Araplara SSCB'nin, umdukları ölçüde bir dost olmadığını göstermiştir. Bu durumu çeşitli şekillerde ifade etmişlerdir. 1962 Küba Krizi üzerine bir Arap devlet başkanı şöyle demiştir: “(*Küba Buhranı*), *ispat etmektedir ki, Sovyetler küçük bir .... Ülke için hiçbir harekete geçmeyecektir. Küba'yı savunmadılar, bizi de savunmayacaklar...*”

Aslında Araplar, SSCB'den çok fazla şey bekliyordu. SSCB, bölgeye karşı ilgili olduğu için Araplara geniş yardımlar yapmıştı. Fakat çıkarları doğrudan doğruya gerektirmedikçe, ABD'de SSCB'de bir müdahaleden kaçınıyordu. Böyle olunca da, SSCB'nin diplomatik destekten öteye gidememesi normaldi.

Arapların hayal kırıklığına uğraması, SSCB'ye bağlılık duymalarını engellememiştir. Arapların yenilmesi ile SSCB'nin bu ülkeler üzerindeki nüfuzu zamanla artmıştır⁸⁰.

1967 Savaşı, Orta Doğu'yla ilgili büyük devletlerarasına yeni bir ismi Çin Halk Cumhuriyeti'ni katmıştır. Pekin'in Orta Doğu'ya ilgisi, 1967 Savaşı'ndan sonra gerilla hareketinin hız kazanmasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır⁸¹.

Bu savaş, Çinliler için antiemperyalist bir savaş ihtilalci bir savaşa dönüştürmek için fırsat sayılmış ve savaşın ilk gününde Çin Başbakanı Chou En-Lai, Mısır, Suriye ve FKÖ'ye yolladığı mesajlarda Arapların “*Kahraman Vietnamlılar*” gibi zafere kadar savaşacaklarını bildirmiştir⁸².

Filistin gerillaları, SSCB'nin desteklediği Arap hükümet kuvvetlerinin klasik savaş yoluyla sonuç elde edememesi üzerine harekete geçmiş bulunuyordu. Yani hareket dolaylı

⁷⁸ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.150.

⁷⁹ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s.702.

⁸⁰ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.150-151.

⁸¹ *A.g.e.*, s.152.

⁸² İsmet Giritli, *Orta Doğu ve Komünizm*, İstanbul, 1975, s.55.

olarak, SSCB'nin politikasına da karşıydı. Pekin'in, Moskova aleyhine ortaya çıkan bu durumdan yararlanması sonucu 1967 Savaşı'ndan sonra, Orta Doğu'da, ABD-SSCB rekabetinin yanında, bir de Moskova-Pekin mücadelesi çıkmış bulunuyordu⁸³.

Türkiye'nin Orta Doğu'da ki bu gelişmeler karşısındaki tutumu, genel anlamda müdahalede bulunmadan, barışın sağlanması konusunda BM yasasına dayanmak şeklinde olmuştur.

Türk Hükümeti, 1967 Savaşı'ndaki gelişmeleri dikkatle izleyerek, 28 Mayıs'ta Orta Doğu buhranı ile ilgili olarak resmi tutumunu şu şekilde açıklamıştır:

"... Hükümetimiz, Orta Doğu buhranının gelişmesini büyük bir dikkatle izlemektedir. Bölgede barış ve güvenliğin hâkim olmasına büyük önem atfeden ve bu yolda her zaman elinden gelen gayreti sarf etmekten geri kalmamış olan Türkiye'nin, Barışı tehdit edici durumların meydana gelmesinden ciddi endişe duyacağı tabiidir. Türkiye, barışın ihlaline yol açacak bütün hareketlerden kaçınılması lüzumuna kani bulunarak, buhrana son verecek gayretleri desteklemektedir.

*Türk Hükümeti, her zaman olduğu gibi bu kerre de buhrana sebebiyet veren durumun mütalaasında Birleşmiş Milletler yasası ile hak ve adalet prensiplerine dayanmak gerektiği inancındadır. Bu arada Hükümetimiz, komşuları ile iyi dostluk münasebetleri çerçevesi içerisinde Türkiye ile Arap memleketleri arasında mevcut yakın ilişkileri de göz önünde bulundurmaktadır."*⁸⁴

Hükümet, açıklamasında üstü kapalı biçimde, Arap ülkelerini desteklediğini ortaya koymuş oluyordu⁸⁵. Araplarla yakınlaşma sürecinin başlaması Türkiye- Filistin bağlarının da güçlenmesini beraberinde getirmiştir⁸⁶.

Türkiye'nin bu açıklaması üzerine, Kahire'de yayınlanan yarı resmi El Ahram Gazetesi, " Kuzey Atlantik Antlaşması teşkilatının üyesi Türkiye'nin, Arap-İsrail uyumsuzluğunda Arap dünyasının yanında yer aldığını" yazmıştır⁸⁷.

⁸³ Fahir Armaoğlu, "Filistin Meselesi, Pekin ve Moskova", *Milliyet*, 15 Mayıs 1970; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.153.

⁸⁴ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 32, Mayıs 1967, s.34.

⁸⁵ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.154.

⁸⁶ Mim Kemal Öke, *Filistin Sorunu*, Ufuk Kitapları, y.y., 2002, s.426.

⁸⁷ *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1967; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.155.

1967 Savaşı'nın patlak vermesi üzerine, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, 5 Haziran'da Meclis'te yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

"... Hükümetimiz, birkaç hafta evvel başlayan buhranın silahlı bir çarpışmaya müncer olmaması ve ihtilafın diplomasi yoluyla sona erdirilmesi gayesiyle elinden gelen gayreti sarf etmiş ve bu maksatla ilgili taraflar nezdinde gerekli itidal tavsiyesinde ve teşebbüslerde bulunmuştur..."

*Çarpışmaların devam etmesinin dünya barışı için bir tehlike teşkil edeceği kanaatindeyiz. Bu itibarla, bu safha da bile barışın teatisi için gayretlerimize devam edeceğimiz tabiidir. Bu buhranın geniş ihtilaflara meydan vermeden kısa bir zamanda yatışacağı, ümit ve temennisini muhafaza ediyoruz..."*⁸⁸

BAC Hükümetinin resmi görüşlerini yansıtan gazeteye göre, savaş sırasında Türkiye, topraklarındaki NATO üslerinin, Arap ülkelerine karşı girişilecek bir müdahalede kullanılmasına izin vermeyeceğini ve bu üslerin tamamen Türkiye'nin kontrolü altında bulunduğunu BAC'ne bildirmiştir⁸⁹. Savaş nedeniyle güney sınırlarına askeri yığınak yapmayacağını ancak NATO'nun alacağı savunma tedbirlerine ve kararlarına katılacağını bildirmektedir⁹⁰.

Türkiye, Araplarla olan ilişkilere ağırlık verirken, İsrail'e karşı da açıkça sert bir tavır almaktan kaçınmıştır⁹¹. Başbakan Demirel, bir kabine toplantısından sonra basına verdiği demeçte, İsrail'in saldırganlığından doğan konulara cevaptan kaçınarak, *"Türkiye'nin vecibelerinin ne olduğu bütün Türk efkârı umumiyesince bilinmektedir. Herkes işine gücüne devam etsin"* demiştir⁹².

Görüldüğü gibi Türk Hükümeti'nin demeçlerinde, İsrail'e karşı üstü kapalı bir kınama veya itham yapılmıştır. Bu durum, Türkiye'nin İsrail politikasında çok önemli bir adım olmuştur⁹³.

⁸⁸ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 33, Haziran 1967, s.15; Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s.155.

⁸⁹ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s.155; Oral Sander, *Siyasi Tarih*, II, Ankara, 1998, s.227.

⁹⁰ *Her Gün*, 6 Haziran 1967.

⁹¹ Fahir Armaoğlu, "Türkiye-İsrail ve Filistin Meselesi", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (IRCICA), İstanbul, 2000, s.220.

⁹² Feroz Ahmad, Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi yay., Ankara, 1976, s.329; *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1967.

⁹³ Fahir Armaoğlu, a.g.m., s.220.

Türkiye, Filistin mültecileri ve Kudüs konularında çok hassasiyet göstermiş ve bu konular üzerinde daha kararlı bir tutum takınmıştır⁹⁴.

Türkiye'nin hassasiyetine örnek bir durumda, 14 Haziran 1967'de İsrail'in zaferinden gururlanan bir Yahudi vatandaşının, “*Bundan sonra Kâbe'ye giderken elimizi öpeceksiniz*” sözüne gösterdiği tepki olmuştur⁹⁵.

Türkiye, savaşta ağır kayıplara uğrayan Arap ülkelerine derhal yiyecek, giyecek ve ilaç yardımında bulunmuştur. Savaş sona erdikten hemen sonra, önce Suriye olmak üzere Türkiye, Arap ülkelerine Kızılây kanalıyla yardım malzemesi göndermeğe başlamıştır⁹⁶.

1967 Haziran savaşı üzerine BM Genel Kurulu'nun olağanüstü toplantıya çağırılması söz konusu olunca, Türkiye bu teklifi desteklemiştir⁹⁷.

Türkiye, BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve Kudüs'ün statüsünün değiştirilmesini öngören iki karar tasarısının sunucuları arasında yer almıştır.

İsveç tarafından hazırlanan ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 23 ülkenin desteklediği ve bütün ülkeleri, resmi ve gayri resmi kuruluşları ve gerçek kişileri, BM Filistin Mültecileri Komisyonu'na özel yardıma çağırın tasarısı da Genel Kurul tarafından kabul edilmiştir.

Genel Kurul'da görüşülen fakat gerekli oy çoğunluğunu toplayamayan karar tasarılarının oylamasında da, Türkiye, genel olarak Arap devletlerinin yanında yer almıştır. Böylece, Türkiye, önemli bir sorunda, ABD ve İngiltere'nin liderliğindeki Batılı ülkelerden ayrılarak Arap ülkelerini desteklemiş ve tarafsız ülkelerle birlikte hareket etmiş oluyordu⁹⁸.

Türkiye, BM'deki görüşlerini NATO'da olduğu gibi Avrupa Konseyi'nde de savunmuştur.

---

⁹⁴ A.g.m., s.215.

⁹⁵ *Hürriyet*, 15 Haziran 1967; Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, C.2, İstanbul, 1979, s.774.

⁹⁶ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S.35, Ağustos 1967, s.47-49; Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s.156; *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. Baskın Oran, İletişim yay., İstanbul, 2001, s.797.

⁹⁷ *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1967.

⁹⁸ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., 157.

Dikkat çekici noktalardan birisi de, o sırada Arap devletlerinin çoğunda egemen olan intikamcılık düşüncesine karşılık Türkiye, Orta Doğu meselelerinin daima müzakereler yoluyla çözümüne taraftar olmuştur⁹⁹.

Başbakan Demirel, 8 Temmuz 1967'de yaptığı basın toplantısında Türkiye'nin BM'deki tutumu hakkında şunları söylemiştir:

*"...Türkiye, Genel Kurul'daki müzakere ve çalışmalar sırasında, Orta Doğu'da barışı, adalet ve nefaset prensipleri dairesinde yeniden tesise matuf teşebbüsleri kuvvetle desteklemiş ve bazı teşebbüslerde bizzat inisiyatif almıştır. Şu anda bütün temennimiz dost ve Arap kardeş memleketlerinin bugünkü şartlardan zarardide olmaksızın çıkması noktasında toplanmaktadır. Barışın tesisi için son muhasamat neticesi, İsrail kuvvetleri tarafından işgal edilmiş olan Arap topraklarının tahliyesinin şart olduğu kanaatindeyiz..."*¹⁰⁰

Senatör Mahmut Vural'da savaşın sonucu üzerine " ... can ve mal kaybından başka, Haziran 1967 Savaşı'nın sonuçları, halkın sosyal hayatı üzerindeki tesirleri ile Süveyş Kanalı'nın kapatılması, Arap kardeşlerimiz için büyük bir kayıptır." demiştir¹⁰¹.

Türkiye'nin, Arap ülkelerine yakınlaşma çabasını kesin ve somut bir şekilde ortaya koymak fırsatını bulduğu bu savaş sırasında ve sonrasındaki tutumu Arap ülkelerinde olumlu etki yaratmıştır¹⁰².

BAC Devlet Başkanı Nasır'ın sözcüsü durumunda olan Hasaneyn Heykel, El Ahram gazetesindeki yazısında Türkiye'nin Orta Doğu buhranındaki tutumunu övüyordu¹⁰³. Bu arada, Arap ülkeleri ABD ve İngiltere'ye petrol ihracını durdururken, Türkiye'ye karşı bu kararlarını uygulamayacaklarını açıklamışlardı¹⁰⁴.

Suriye Dışişleri Bakanı İ. Makus, Türkiye'nin buhran sırasındaki tutumu hakkında 21 Ağustos 1967'de verdiği demeçte şunları söylemektedir; "Türkiye'nin son buhran

⁹⁹ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s.221.

¹⁰⁰ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S.34, Temmuz 1967, s.46.

¹⁰¹ *Dışişleri Bakanlığı Bülteni*, S.65, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, Şubat 1970, s.69.

¹⁰² Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.158.

¹⁰³ *A.g.e.*,s.158; *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1967.

¹⁰⁴ *A.g.e.*, s.158.

sırasında Arap milletini gerek Birleşmiş Milletlerde, gerek bu teşkilat dışında desteklemesi, Suriye halkında takdir ve şükran duyguları yaratmıştır...

*Türkiye'nin, Arap devletlerinin haklı davasına devamlı destekte bulunmasının, diğer dost devletlerle birlikte bu alanda faaliyet sarf etmesinin, saldırının izlerinin silinmesine, dolayısıyla iki memleket arasında dostluk ve komşuluk münasebetlerinin kuvvetlendirilmesine ve Orta Doğu'da adil bir barışın yeniden kurulmasına katkısı olacağına inanıyoruz..."*¹⁰⁵

AP Hükümeti, savaş sırasında hem ABD'nin, hem İngiltere'nin hem de Batı dünyasının baskılarıyla karşılaşmıştır. ABD'nin paralelinde görünmekten dikkatle kaçınan Türkiye, Araplarla diplomatik ilişkileri kesilmiş olan ABD'nin bu ülkelerle olan ilişkilerini Türkiye aracılığıyla yürütme teklifine yanaşmamıştır. ABD'nin Irak üzerindeki çıkarlarının Türkiye tarafından korunması için yaptığı teklifi, Türkiye, Irak'la olan ilişkilerini dikkate alarak reddetmiştir¹⁰⁶.

ABD, bu savaştan sonra Orta Doğu'da etkinliğini sağlamak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 21 Ocak 1968 günü, ABD Dışişleri Bakan Yardımcılarından Eugene Rostow, İngiltere'nin 1971'de Süveyş'in doğusundan çekilmesiyle ortaya çıkacak boşluğu doldurmak üzere Türkiye, İran, Pakistan, Suudi Arabistan ve Kuveyt arasında, Basra Körfezi bölgesinin savunmasını sağlayacak bir Paktın kurulacağını açıklamıştı¹⁰⁷. Türk Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak, Rostow'un öne sürdüğü projeden Türkiye'nin haberi olmadığını bildirmiştir¹⁰⁸.

Gerçekte, İsrail'in güvenliğini sağlamak, bölge ülkelerini kontrol altında tutmak için kurulacak bu pakta Türkiye sıcak bakmamış ve böyle bir pakta girmeyeceğini açıklamıştır¹⁰⁹.

Türkiye, bu savaşta izlemiş olduğu politika ile Arapların memnuniyetini kazanmıştı¹¹⁰. Bu memnuniyetin sorumluluğu içinde savaş sırasında sadece NATO'nun

¹⁰⁵ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 35, Ağustos 1967, s.20.

¹⁰⁶ *Cumhuriyet*, 13 Haziran 1967; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.159; Burhan Bozgeyik, *a.g.e.*, s.30; Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s.221; Feroz Ahmad-Bedia Turgay, *a.g.e.*, s.329.

¹⁰⁷ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S. 40, Ocak 1968, s.22.

¹⁰⁸ Kayhan Sağlamer, "Boşlukları Doldurmak", *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1968; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.159.

¹⁰⁹ Burhan Bozgeyik, *a.g.e.*, s.24.

alacağı savunma tedbirlerine ve kararlarına katılacağını bildirmiş olması nedeniyle, Ekim 1968'de NATO'nun, Diyarbakır ve Suriye sınırı civarında yapılacak “*Orient Express*” tatbikatına izin vermemiştir¹¹¹.

Türkiye, Arap ülkelerine yönelik bu olumlu politikasını 1967'den sonra da devam ettirmiştir. Araplarla İsrail arasında çıkan her silahlı çatışmada İsrail'i protesto etmiştir. Türkiye, sadece Arap-İsrail ilişkilerinde değil Araplararası ilişkilerde de son derece sağduyulu bir politika izliyordu. 1970'de Ürdün bunalımı sırasındaki tutumu bunun bir göstergesidir¹¹².

1967 Savaşı'ndan sonra, Türk-Arap ilişkilerinin gelişmesine rağmen Orta Doğu'daki Sovyet yanlısı devletlerle ilişkilerin düzeltilmesi pek mümkün olmamıştır. Özellikle Irak, Suriye ve Cezayir gibi, “*Red Cephesi*”ni oluşturan devletler Türkiye'yi İsrail ile ilişkilerini tamamen kesmemekle eleştirmekteydi¹¹³.

Sonuç olarak 1967 Savaşı, Türkiye açısından, Batı'yı tedirgin etmeden Araplara yaklaşımı devam ettirme fırsatı vermiş olması nedeniyle önemlidir¹¹⁴.

Dışişleri Bakanı Rogers'in, Washington'daki Sheraton Park Oteli'nde Yetişkinlerin Eğitimi Hakkındaki 1969 Galaxy Konferansı'nda yaptığı konuşmada: “*Üçüncü Arap- İsrail Savaşı'ndan sonra devamlı bir barışın sağlanabileceği yolunda bir ümit doğmuştu. Anlaşmazlığa dâhil olan tarafların siyasi bir hal çaresi sağlamak için eskiden beri sahip oldukları şüpheli bertaraf etmeyi yalnız başlarına başaramayacakları ve uluslararası yardım gayretlerinin desteğe muhtaç olduğu aşikârdır.*

Büyük devletlerin (Birleşik Amerika, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa) BM Güvenlik Konseyi'nin 1967 Kasım kararına uygun olarak bir hal çaresinin sağlanmasını teminde, Genel Sekreterin temsilcisi Büyükelçi Jarring'e yardımcı olmada işbirliği göstermesi gerektiğini kabul ettik. Aramızda mümkün olduğu kadar geniş bir anlaşma

---

¹¹⁰ Oral Sander, *a.g.e.*, s.227.

¹¹¹ *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1968.

¹¹² Baskın Oran, *a.g.e.*, s.790.

¹¹³ Davut Dursun, “Türkiye İslam Dünyasının Neresinde?”, *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3, (Mart-Nisan 1995), s.418.

¹¹⁴ Şule Kut, *a.g.m.*, s.19.

*sağlama umudu ile doğrudan doğruya Sovyetler Birliği ile istişarede bulunmaya da karar verdik*¹¹⁵.

*Gerek Arap gerekse İsraililer ile dostluk bağlarına sahibiz. BM karar tasarısında öngörüldüğü gibi barış konusunda bir anlaşmaya varmadan, İsrail'in geri çekilmesini istemek Arapların tarafını tutmak olacaktır. İsrail'in geri çekilmesinden önce, Arapların barışı kabul etmelerini istemek ise İsrail'in tarafını tutmak olacaktır. Bu sebepten dolayı Arapları bağlayıcı bir anlaşmaya dayanan devamlı bir barışı kabule teşvik ve İsrail'i de Güvenlik Konseyi karar tasarısında öngörüldüğü şekilde, toprak bütünlüğü teminat altına alındıktan sonra, işgal altındaki topraklardan geri çekilmeye teşvik siyasetini izliyoruz.” demiştir*¹¹⁶.

Bu açıklamada da görüldüğü gibi, Orta Doğu'daki savaş aslında büyük güçlerin savaşı olmuştur. ABD'nin, bölge üzerinde kendini sorumlu görerek Arap devletlerine ve İsrail'e birtakım yardımlarla müdahalede bulunma düşüncesi Orta Doğu'da yeni çatışmaların habercisi olmuştur.

İsrail ile Filistinliler arasında sonraki yıllarda iki savaş daha patlak vermiştir¹¹⁷.

1969 yılında Süveyş Kanalı bölgesinde 4 SSCB jetinin İsrail tarafından düşürülmesi ile başlayan gerilimin ABD-SSCB çatışmasına dönüşme ihtimaline karşılık İsrail, ABD'den 242 sayılı kararı kabul etmesi için zorlanmayacağına ilişkin taahhüt almıştır¹¹⁸.

Bu savaştan sonra Arapların yeni stratejisi, İsrail'i Filistin'den atmak yerine kaybedilen toprakları geri almak şeklinde olmuştur¹¹⁹.

---

¹¹⁵ *Amerikan Haberler Merkezi*, Ankara, 1970, s.1.

¹¹⁶ *Amerikan Haberler Merkezi*, Ankara, 1970, s.3.

¹¹⁷ Bülent Aras, *a.g.e.*, s.25.

¹¹⁸ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.73.

¹¹⁹ Ömer Taşlı, *Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri (ABD- SSCB)*, Fikir yay., İstanbul, 1991, s.129.

C- 1973 ARAP- İSRAİL SAVAŞI

1967 Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'da durum daha gergin hale gelmiş ve özellikle Filistin'in terör eylemleri 1969'dan itibaren sadece İsrail ve işgal altındaki topraklarda değil, aynı zamanda İsrail dışında da etkili olmuştur.

İsrail bu terör faaliyetlerine karşı iki yol izlemiştir. Birinci yol olarak, Batı Şeria ve Ürdün toprakları arasındaki bağlantıyı kesmemiştir. İkinci yol olarak da, el-Fetih'in terör faaliyetlerine karşı örgüte yardım eden ve işbirliği yapanlar cezalandırılmıştır.

1-5 Şubat 1969'da Filistin Milli Konseyi Kahire'de toplanarak, Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı reddedilmiş, İsrail'in varlığının kabul edilmediğini ve Filistin Devleti'nin kurulması gerektiğini açıklamıştır¹²⁰.

1973 Şubat ayından itibaren SSCB'den Mısır'a silah gönderilmeye başlanmıştı. Bunun ardından SSCB, Mısır ile bir anlaşma yapmış ve iki şart ileri sürmüştü. Bu şartlar:

1-Mısır, İsrail'e savaş açacak, fakat Süveyş Kanalı'nın doğu yakasından öteye gidilmeyecek,

2-Bazı füzeler, Mısır askerlerine teslim edilmeyip, Sovyet uzmanlarının kontrolünde olacaktı.

1973 yılı başından itibaren Mısır ve Sovyetler Birliği arasındaki bu yakınlaşma üzerine ABD, Mısır lehine bazı tavizler vermesi konusunda İsrail'e baskı yaptıysa da, o dönemde İsrail seçimlerinin olması nedeniyle İsrail buna yanaşmamıştı. Bu gelişmelerden sonra Enver Sedat savaşa kesin olarak karar vermiştir¹²¹.

Bu çatışma, bir tarafta Yahudiler diğer tarafta Filistinli Araplar olmak üzere iki ayrı toplumun, Ürdün Nehri ile Akdeniz arasındaki verimli toprak şeridi üzerinde birbirine karşı iddia ve taleplerde bulunmaları sonucu çıkmıştır.

İsrail açısından bu savaş, diğer savaşlarda olduğu gibi Yahudi devletinin güvenliğinin ve devamının sağlanması anlamını taşımaktaydı.

---

¹²⁰ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Akçağ yay., Ankara, 2004, s.165-167.

¹²¹ A.g.e., s.177.

Mısır ve Suriye açısından bakıldığında ise bu savaş, daha önceki üç savaştan farklıydı. Bu defa Araplar, savaş planlarını İsrail'i yok etmek amacıyla hazırlamadıkları gibi, savaş gerekçeleri arasında Filistinlilerin ileri sürdüğü iddia ve talepler de yer almamıştı. Mısır ve Suriye yönünden, İsrail'in belirgin olan suçu artık bu devletin mevcudiyeti değil, onun 1967 yılında ele geçirmiş olduğu toprakları işgal etmeye devam etmesi idi¹²².

Milliyetçi Hareket Gazetesi 1973 Savaşı'nın nedenini, İsrail'in zaman zaman BM'de kınanmasına rağmen saldırgan halinin devam etmesi, Avrupa'da Komünist Çekoslovakya ve Avusturya gerilla savaşlarının çıkması, arkasından gelen komünizm-kapitalizm işbirliğinin Orta Doğu'yu ateş fıçısına çevirmesi şeklinde değerlendirmiştir¹²³.

Bu gelişmeler olurken, 1973 Eylülünün ilk haftasında Cezayir'de toplanan 4. Bloksuzluk Zirve Konferansı'nda, Filistin Arap halkının desteklenmesi ve İsrail'in bu tavrının devam etmesi durumunda daha ciddi tedbirler alınması çağrısında bulunulmuştur¹²⁴.

6 Ekim 1973 Savaşı'nda, Mısır birlikleri Süveyş Kanalı boyunca, Suriye birlikleri de Golon Tepeleri'nden, 1967'den beri işgal edilmiş Arap topraklarını ele geçirmek amacıyla bir askeri harekâta girişmişlerdi¹²⁵.

Süveyş Kanalı'nın doğu yakasına ilk akını gerçekleştiren 200 Mısır uçağı, görevlerini başarıyla tamamlayarak üslerine geri dönmesinden sonra süper güçlerin ve dünyadaki her meselenin çözümünün kendilerinden geçtiğine inananların, hatta savaşın hedefi olmasına rağmen İsrail'in bile beklemediği dördüncü Arap-İsrail Savaşı başlamıştı¹²⁶.

İsrail savaşıla, "Adak Günü" (Yom Kippur)* adı verilen dini bayramı kutlamaya hazırlanırken beklenmedik anda karşılaşmıştır.

---

¹²² *Yom Kippur 1973 Arap İsrail Savaşı*, I, Kastaş yay., İstanbul, 1985, s.34-35.

¹²³ *Milliyetçi Hareket*, 12 Ekim 1973.

¹²⁴ "Son Arap-İsrail Harbinin Ortaya Koyduğu Gerçekler", *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.8, S.42, (Nisan 1974), s.69.

¹²⁵ "Dördüncü Ortadoğu Savaşı", *Stratejik Etütler Dairesi Bülteni*, Genelkurmay Harp Tarihi Stratejik Etütler Dairesi Başkanlığı, Y.7, S. 40, (Aralık 1973), s.1.

¹²⁶ *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.8, S.42,(Nisan 1974), s.68.

Savaşın başlangıç tarihi olan 6 Ekim, aynı zamanda Araplar için de geleneksel ve dinsel bir anlam taşımaktadır.1973 yılında bu tarih, Ramazan ayının 10. gününe rastlamaktaydı. 624 yılında o gün, Hz. Muhammed'in, 630 yılında Mekke'yi fethedip İslamiyet'i yaymaya başlaması ile sonuçlanacak seferini teşkil edecek olan Bedir Savaşı'na hazırlıklar yapmaya başladığı tarihtir. Bu bakımdan, girişilecek taarruza “*Bedir Harekâtı*” kod ismi verilmişti. Ayrıca, Sedat'ın onayı alındıktan sonra bu harekât için başka bir kod adı seçilmiş ve böylece 6 Ekim tarihi, “*Y- Günü*”* olmuştur¹²⁷.

Orta Doğu'da önemli güç olan ABD ve SSCB, 1967'de olduğu gibi birbirine karşıt olarak çeşitli şekillerde Arapları ve İsrail'i desteklemişlerdir.1973 Savaşı'nda ABD, İsrail'e hava köprüsü kurarak askeri yardımını artırırken, Sovyetler Birliği de, Türkiye hava sahası üzerinden kurduğu hava köprüsü ile Mısır'ı destekliyordu¹²⁸.

1967 Savaşı'nda Fransa hariç açık bir şekilde İsrail yanlısı tavır alan Batı Avrupa'nın, bu defa Hollanda ve Danimarka dışında İsrail'i desteklemekten kaçındığı görülmektedir¹²⁹.

Savaşın başlamasının politik bakımdan en büyük önemi, iki süper devletin “*ne savaş ne barış*” durumunu bozması idi¹³⁰. Aslında bu durum, ABD'nin 1970'lerde Orta Doğu sorununa bakışını yansıtan, Başkan Nixon'un 3 Mayıs 1973'te Amerikan Kongresi'ne sunduğu “*1970'lerde Amerikan Dış Politikası*” raporunda da değerlendirilmektedir:

“... İki dünya savaşı ve yükselen milliyetçilik akımları Orta Doğu'da 1914 öncesi düzenini bozdu, fakat istikrar kurulamadı. Bölgenin stratejik önemi dolayısıyla bölge dışı ülkeler bu anlaşmazlıklara karıştılar. Çoğu zamanda birbirlerine rakip oldular. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Orta Doğu birkaç defa büyük buhranlara sahne oldu. .... Orta Doğu ülkeleri siyasi çözümler ve birlikte yaşamak için karar almalıdır. Bölgede

¹²⁷ *Yom Kippur, 1973 Arap- İsrail Savaşı*, I,Kastaş yay., İstanbul, 1985, s.143.

(*) Musevi takviminin ilk ayının 10. günündeki “*Kefaret Günü*” olarak isimlendirilen Musevi Bayramına rastlaması nedeniyle, Yom Kippur Savaşı denmektedir.

(*) Y harfi, gerek Arap gerekse İbranice'de ‘*Gün*’ anlamına gelen ‘*Yom*’ kelimesini simgelemektedir.

¹²⁸ Turhan Fırat, “*Arap-İsrail Çatışmaları ve Filistin Sorunu Karşısında Türkiye'nin Tutumu*”, *Cumhuriyet Strateji*, Y. 2, S.92, (3 Nisan 2006), s.17.

¹²⁹ “*Son Arap-İsrail Harbinin Ortaya Koyduğu Gerçekler*”, *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.8, S.42, (Nisan 1974), s.69.

¹³⁰ *Stratejik Etütler Bülteni*, Y. 8, S. 42, (Nisan 1974), s.68.

çıkarları olan bölge dışı devletler de ılımlı olmak sorumluluğunu kabul etmeli ve gerginliklerden kendi çıkarları için yararlanmak yerine bunları yatıştırmaya yardımcı olmalıdırlar.... İsrail bakımından, 1967 Savaşında işgal ettiği toprakların sağladığı fiziki güvenlik, öyle anlaşılıyor ki bu toprakların geri verilmesi karşılığında barış içinde yaşayacağına dair Arapların yükümlülük almalarından daha güvenilir görülüyor. Araplar ise, toprak işgali devam ettiği ve Filistinlilerin hakları geri verilmediği sürece İsrail ile yeni sınırları görüşmenin adalete ve hükümlerlik haklarına aykırı olduğunu söylüyorlar. Taraflar arasındaki karşılıklı korku ve güvensizlik yenilmelidir. Orta Doğu'da derhal sağlanacak bir barış hayaldir...”¹³¹

Ekim Savaşı'nda ABD'nin politikası, ne İsrail ne de Mısır yanlısı olmuştur. ABD, denge politikası izlemeye özen göstermiş ve ¹³² Orta Doğu'da, kendi güvencesi altında İsrail'in 1967'de işgal ettiği yerlerden çekilip 1948 sınırlarına dönmesi yönünde bir barış istemekteydi¹³³.

Savaş sonrası ABD, Mısır'ın Arap dünyasındaki ağırlığını görmüş ve Mısır'ı kazanmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu nedenle, Mısır ile İsrail arasında aşama aşama barışı sağlamaya çalışmıştır. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın izlediği politikanın ağırlık noktasını da, İsrail ile barış oluşturuyordu¹³⁴.

Yom Kippur Savaşı, Arap ulusunun kendi kaderini yönlendirme bakımından attığı önemli bir adım olmuştur. Aynı zamanda, Araplar askeri bakımdan yeteneklerini kanıtlama fırsatı bularak, İsrail'in yenilmezliği unvanına da son vermiştir. Arapları ateşkese zorlayan etkenler ise, İsrail'e ulaştırılan Amerikan savaş malzemesini dengeleyecek ölçüde savaş malzemesi temin edememeleri ve savaşın, bölgedeki dengeyi kendi lehlerine değiştirdiğine inanmaları olmuştur¹³⁵.

---

¹³¹ Turhan Fırat, *a.g.m.*, s.16.

¹³² Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.181.

¹³³ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.71.

¹³⁴ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.181.

¹³⁵ “Son Arap-İsrail Harbinin Ortaya Koyduğu Gerçekler”, *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.8, S.42, (Nisan 1974), s.69.

Savaş, 22 Ekim 1973'te BM Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararı gereği ateşkesin yürürlüğe girmesi ile sona ermiştir¹³⁶. Bu kararlar, güç kullanılarak toprak kazanmanın kabul edilemez olduğu ifade edilmiş ve 242 sayılı kararın derhal uygulanması istenmiştir¹³⁷.

1973 Savaşı öncesi ve savaş sırasında ortaya çıkan Arap yardımlaşması fikrine karşı çıkıp devrimci ve köklü bir Arap stratejisi benimseyenler de artık Arap yardımlaşmasını desteklemeye başlamıştır¹³⁸.

Bu savaşın diğerlerinden iki farkı vardır. Birincisi, 1967 Savaşı'nda İsrail'in ele geçirdiği toprakların geri alınması ve Arapların prestijinin yükseltilmesi; ikinci fark ise, özellikle Mısır'ın Sina Cephesi'ne yaptığı sürpriz saldırı ile İsrail karşısında önemli başarılar kazanarak, İsrail'e şimdiye kadar olduğundan daha ağır kayıplar verdirmesidir¹³⁹.

Bu savaşta Arap ülkelerinin asıl zaferi siyasal alanda olmuştur. Bu durum Arap dünyasında, özellikle de Mısır ve Suriye'de güven duygusu yaratmıştır. Amerika'nın yanı sıra Batı Avrupa ülkeleri de Arap ülkelere yönelmiş ve Japonya Arapları desteklediğini açıklamıştır.

Bu gelişmeler, bütün Arap ülkelerinde Batı'nın durumunu sağlamlaştırırken, Arap ülkelerinin arasındaki ilişkilerde de tutucu Arap yönetimlerinin güçlenmesi yönünde etkili olmuştur¹⁴⁰.

Bu savaşın İsrail'in yenilgisi ile sonuçlanması, ABD'nin Araplar gözünde saygınlığının azalmasını engellemiş ve Enver Sedat'ın Amerika ile ilişkilerini geliştirme politikasına hız kazandırmıştır¹⁴¹. Mısır'ın ABD ile yakınlaşması Arap dünyasında yalnızlığa itilmesine neden olmuş ve Suriye, bölgede önemli bir aktör haline gelmiştir¹⁴².

---

¹³⁶ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.370.

¹³⁷ Bülent Aras, *a.g.e.*, s.25-28.

¹³⁸ Münir Şefik, *Ortadoğu Sorunu*, çev. Cemil Akpınar, Risale yay., İstanbul, 1989, s.28.

¹³⁹ Fahir Armaoğlu, *20 Yüzyıl Siyasi Tarihi,(1914-1995)*, Alkım yay, 12.b., İstanbul, 2000, s.715.

¹⁴⁰ Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'daki Yeni Gelişmeler ve Türkiye", *SBFD*, C. XXIX, (Mart-Haziran 1974), Sevinç matb., Ankara,1974, s.153-154.

¹⁴¹ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s.152.

¹⁴² Sabahattin Şen, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, Birey yay., İstanbul, 2004, s.287.

Arap devletleri, ABD ile SSCB'nin Orta Doğu'daki rekabetinden yararlanarak, Sovyetlerden gerekli savaş gereçlerini almış ve ABD'nin İsrail'e baskı yapmasını sağlamışlardı¹⁴³.

1973 Savaşı'ndaki başarıları ile Amerika olmasa İsrail sorununu halledeceklerine kesin gözüyle bakan Araplar, bu defa silahlarını Amerika'ya çevirmişlerdi. Askeri alanda Amerika ile çatışmaktan kaçınan Arap ülkeleri, iktisadi alanda saldırıya geçmişlerdi¹⁴⁴.

Bu savaş sonucu saygınlığını artırmayı başaran Araplar, dünya kamuoyuna Orta Doğu'nun kritik bir bölge olduğunu bir kez daha hatırlatmıştı. Arap devletleri ilk defa tam bir dayanışmayla petrol silahını bir koz olarak ileri sürmeyi de başarmışlardı¹⁴⁵.

Arap dünyası, elindeki petrol silahını kullanırken asıl amacı, Amerika ile Avrupa'nın İsrail'e barış yönünde etki yapmasını sağlamaktı¹⁴⁶.

1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra oluşan petrol buhranı, dünyanın çeşitli ülkelerini olumsuz etkileyerek uluslararası petrol ilişkilerine yeni boyut kazandırmış ve 10 yıldan beri kurulamayan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEP) oluşumunu hızlandırmıştır¹⁴⁷.

Savaş çıktığı zaman Kuveyt, petrol ihraç eden Arap ülkeleri ile petrolün silah olarak nasıl kullanılacağına yönelik oluşturdukları Arap petrol politikası, Batı Avrupa'yı zayıflatmakla kalmamış İsrail'den de koparmıştır. Batı Avrupa ile Amerika'nın ilişkilerini de olumsuz yönde etkilemiştir¹⁴⁸.

1973 yılında, Amerika'nın petrol ihtiyacı günde 17-18 milyon varili bulmaktaydı. 1967'de petrol bakımından kendine yeterli olan Amerika, 1973'te Orta Doğu petrolüne muhtaç duruma gelmişti¹⁴⁹. Ancak petrol tüketiminin % 15'ini ithal eden Amerika, % 80

---

¹⁴³ Süleyman Özmen, *İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar*, IQ yay., İstanbul, 2006, s.273.

¹⁴⁴ "Son Arap- İsrail Harbinin Ortaya Koyduğu Gerçekler", *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.8, S.42, (Nisan 1974), s.69-70.

¹⁴⁵ "Dördüncü Ortadoğu Savaşı", Genelkurmay Harp Tarihi Stratejik Etütler Dairesi Başkanlığı, *Stratejik Etütler Dairesi Bülteni*, Y.7, S. 40, (Aralık 1973), s.12.

¹⁴⁶ İsmail Cem, "Orta Doğu Savaşı", *Milliyet*, 19 Ekim 1973.

¹⁴⁷ "Son Arap- İsrail Harbinin Ortaya Koyduğu Gerçekler", *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.8, S.42,(Nisan 1974), s.91-92.

¹⁴⁸ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.70-71.

¹⁴⁹ *A.g.e.*, s.70.

oranında Orta Doğu petrolüne dayanan Batı Avrupa'ya oranla bunalımdan daha az etkilenmiştir¹⁵⁰.

Washington, 1973'e kadar petrolün sadece ekonomik olarak değil aynı zamanda potansiyel politik silah olarak kullanıldığını görmüştü. Washington, 1973 Ocak'ında eğer Arap-İsrail anlaşmazlığında bir çözüm olmazsa, 1980'lerde hala petrol mü ithal edeceğiz diye sorguluyorlardı¹⁵¹.

Petrol şoku, Washington'a, askeri müdahale yapma konusunda etken durumundaydı. Bu gelişmeler sonucu, 1962'de kurulan ve Amerika'nın diğer askeri güçlerinden farklı olarak hedef bölgesi Orta Doğu olan Çevik Kuvvet, kendini ilk kez 1973'teki petrol şoku ile göstermiştir¹⁵².

1973 Savaşı, Arapların birlik içerisinde güçlerini kanıtlamalarına olanak sağlamıştır, ancak savaş sonrası Arap dünyasının dağılıp güçsüzleştiği bir döneme girilmiştir. Suudi Arabistan, petrol geliri sayesinde Arap dünyasının ekonomik alanda patronu olmuş ve siyasi boşluk nedeniyle de nüfuzunu giderek artırmıştır¹⁵³.

Türkiye, 1973 Arap-İsrail Savaşı sırasında Arap yanlısı bir politika izlemiştir. Türkiye, 1967 Savaşında olduğu gibi tarafsızlığını ilan etmekle birlikte, uygulamada Arap ülkelerini yanında yer aldı. Türkiye'nin bu şekilde davrandığının en çarpıcı göstergesi, savaşa katılan Arap ülkelerine askeri malzeme taşıyan SSCB uçaklarının Türk hava sahasını kullanmalarına izin verilmesi, ama İsrail'e yardım etmek isteyen ABD'nin İncirlik üssünü kullanmasının engellenmesiydi. Savaş sırasında ve sonrasında yaşanan olaylar, zaten durgunluk içine girmiş bulunan Türkiye-İsrail ilişkilerini daha da soğutmuştur¹⁵⁴.

Türk Hükümeti'nin Orta Doğu'da ki durumla ilgili görüşü ,“ *Türkiye'nin, kuvvet kullanarak işgal edilen Arap ülkelerinin topraklarının tahliye edilmesini, adil, devamlı ve barışçı bir çözümün en önemli unsurlarından biri olarak gördüğü*” ifade edilmiş ve

---

¹⁵⁰ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s.152.

¹⁵¹ Alan Dowty, *Middle East Crisis*, University of California Press, America, 1984, s.205.

¹⁵² Alain Gresh- Dominique Vidal, *Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na*, çev. Hamdi Türe, Alan yay., İstanbul, 1991, s.101.

¹⁵³ Nihat Ersin, *Ortadoğu Savaşları'nın Perde Arkası*, Gündem yay., İstanbul, 2003, s.99.

¹⁵⁴ Baskın Oran, *a.g.e.*, s. 799.

“Türkiye’nin bu ülkelerin bu konudaki meşru taleplerini desteklemeye devam edeceği” şeklinde belirtilmiştir.

Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken, Orta Doğu Savaşı ve Orta Doğu’da ki durumla ilgili olarak 3 ülkenin büyükelçileri ile görüşerek Türkiye’nin Orta Doğu konusundaki tutum ve görüşleri bildirilmiştir.

Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Semih Akbil de şunları söylemiştir: “*Son zamanlarda giderek artan şiddet olaylarına sebebiyet veren bu durumun neticede geniş çaplı bir silahlı mücadeleye ve kan dökülmesine müncer olmasını Türkiye teessür ve endişe ile karşılamıştır. Çatışmanın bir an önce durdurulmasını ve adil bir barışa yol açmasını diliyoruz.*”¹⁵⁵

Hükümet son Arap-İsrail Savaşı sırasında, 1958’de Türkiye’de iktidarda bulunan DP yöneticilerinin yarattığı bunalımından gereken dersleri çıkararak, ikili anlaşma ve NATO çerçevesi içinde Türkiye’de bulunan üslerden Orta Doğu çatışmasına katılmak üzere uçak ve malzeme gönderme girişimine karşı çıkmıştır.

Dışişleri Bakanı Sözcüsü Semih Akbil, Türkiye’de ki Atlantik Anlaşması bölgesinin güvenlik ve savaş için kurulan tesislerin bu amaçlara aykırı olarak kullanılmasının söz konusu olmadığını söylemiştir¹⁵⁶.

Ayrıca Türkiye, BM kararı ile kurulan İsrail’in hukuki ve siyasi varlığını tanıdığı gibi, SSCB’den Mısır ve Suriye’ye Türkiye üzerinden silah ve malzeme yardımı gönderme ihtimaline karşı tedbirli davranmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’nin bu dürüst davranışı, Arap devletlerinde ve Arap kamuoyunda olumlu karşılanmıştır¹⁵⁷.

Türkiye’nin bu savaş karşısındaki tutumunu üç faktör etkilemiştir:

Birincisi, 1967 Savaşı’nda olduğu gibi Ankara’nın, Kıbrıs konusunda Arap ülkelerinin, uluslararası platformlarda Türkiye ile birlikte hareket etmeleri beklentisinin olması,

---

¹⁵⁵ *Hürriyet*, 10 Ekim 1973.

¹⁵⁶ İsmet Giritli, *Orta Doğu- Petrol Kıbrıs ve Türkiye*, Belge yay., İstanbul, t.y., s.93.

¹⁵⁷ *A.g.e.*, s.94.

İkincisi, Arap ülkeleri savaşın başlamasından sonra yaptıkları ortak açıklamada, İsrail'e yardım eden ülkelere petrol ambargosu uygulayacaklarını ima etmişlerdi. Petrol ithalatının % 70'ini bu ülkelerden sağlayan Türkiye'nin, kendi ekonomisini bu ambargonun yol açabileceği küresel bunalımın dışında tutmak istemesi,

Üçüncüsü, FKÖ'nün 1960'ların sonundan itibaren, İsrail'in işgali altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerin özgürlüklerine kavuşması için yaptığı eylemler Türk kamuoyunda yakından izlenmekteydi. Kamuoyunda, Arap-İsrail anlaşmazlıklarıyla Filistin sorununun birbirinden ayrı değerlendirilmemesi¹⁵⁸.

Bu savaş sırasında Türkiye'nin, Arap ülkelerinin yanında olduğunu gösteren bir gelişme de Suriye'nin, Türkiye'nin güney kıyılarındaki limanlardan yararlanma olanağını bulması ve üçüncü dünya ülkelerinden Suriye'ye gönderilen gereçlerin Türk limanlarında boşaltılıp nakledilmesi olmuştur¹⁵⁹.

Orta Doğu Savaşı'nın giderek genişlemesi üzerine Suriye'den sonra Irak da Türkiye'den destek istemiştir.

Arapların yoğun istekleri üzerine Türkiye çaba göstermeye başlamıştır. Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken, Yugoslavya, Irak, İspanya ve Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçilerinden güvenlik konseyinin 242 sayılı kararında belirtilen esaslar içinde Orta Doğu'da barışın sağlanması için yardımcı olmalarını istemiştir. BM kararında İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini istemektedir¹⁶⁰.

Oruçlu Günler Savaşı, NATO bünyesinde beklenmedik ters gelişmeler yarattı. Türkiye'nin de içinde bulunduğu NATO içindeki devletler, Amerika'nın İsrail'e yardım için üsleri kullanma isteğini reddetmişti¹⁶¹.

---

¹⁵⁸ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.799.

¹⁵⁹ *Türk-Arap İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s.142.

¹⁶⁰ *Hürriyet*, 13 Ekim 1973.

¹⁶¹ Vedii Evsal, *Oruçlu Günler Savaşı*, Yağmur yay., İstanbul, 1975, s.291-292.

D- CENEVRE KONFERANSI

Cenevre Konferansı, 21 Aralık 1973'te Amerika ile Sovyetler başkanlığı altında açıldı. Cenevre Konferansı'nın amacı, ilgili tarafların iddiasına göre, Ekim Savaşı'nın ortaya çıkardığı yeni Orta Doğu haritası göz önünde bulundurularak bölgeye toptan ve kalıcı bir barış getirmektir¹⁶².

Konferansın açılmasından önce, bu konferansın gündemini oluşturacak Orta Doğu anlaşmazlığının taraflarının kimler olduğu belirlenmiştir. Ancak FKÖ'nün Amerika ve İsrail tarafından muhatap kabul edilmemesi konferansı tehlikeye düşürüyordu. Bu arada FKÖ'nün konferansa katılması mümkün olmamıştır¹⁶³.

Bu toplantı, aracı devletler olarak ABD adına Dışişleri Bakanı Kissinger, SSCB adına Dışişleri Bakanı Gromyko'nun ve BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim ile İsrail ve Mısır Dışişleri Bakanlarının katılımıyla gerçekleşmiştir. Toplantıda taraflar, Kissinger'in “*adım adım diplomasi*”sini benimsemişlerdir¹⁶⁴.

Konferansa, Mısır, Ürdün ve İsrail katıldı. Konferans, Mısır ve İsrail kuvvetlerinin birbirinden ayrılması için bir “*Mısır-İsrail askeri çalışma grubu*” kurulmasını kararlaştırmaktan öteye bir karara varamayarak oturumlarına son vermiştir¹⁶⁵.

Bu konferansın Orta Doğu politikaları açısından en önemli sonucu, SSCB'nin Orta Doğu'daki üstünlüğü ABD'ye bırakmış olmasıdır¹⁶⁶.

Cenevre Konferansı, olası bir Orta Doğu Barış Anlaşmasının sağlanacağı kurum olarak varlığını sürdürmüştür¹⁶⁷.

---

¹⁶² Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.71.

¹⁶³ Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.250.

¹⁶⁴ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.182.

¹⁶⁵ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.71.

¹⁶⁶ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.182.

¹⁶⁷ Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.251.

IV- MESCİD-İ AKSA YANGINI VE İSLAM KONFERANSLARI

A- İSLAM KONFERANSI ÖRGÜTÜ (İKÖ)

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem, milletlerarası alanda örgütlenme dönemi olarak dikkat çekmektedir. Doğu ve Batı Blokları içerisinde başlayan örgüt teşebbüslerini, üçüncü dünya ülkeleri de izlemiştir¹.

Batı'nın isteği ile kurulan Bağdat Paktı, Batılı devletlerin bağımsız Arap devletlerini kendi koruma sistemleri içine alarak onların politik hükümlerliklerini kısıtlama amaçlarının bir aracı olarak değerlendirildiğinden Arap Birliği kurma çabaları, Doğu-Batı düşmanlığının da etkisi altında kalmıştır².

II.Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlıklarına kavuşan Arap ülkeleri yöneticilerinin çoğu, Batı yanlısı ve Batı'nın etkisinde oldukları için İslam Birliği düşüncesine pek sıcak bakmamışlar, daha çok etnik ve bölgesel toplantılara önem vermişlerdir. Bu nedenle Dünya İslam Birliği, 1962 yılına kadar toplanamamıştır.

1960'lı yıllarda Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ın öncülüğünde gelişen Arap milliyetçiliği ile Arapların birliği ve dayanışması düşüncesi İslam Birliği'ni ve Müslüman dünyasının dayanışmasını olumsuz yönde etkilemiştir³.

Müslümanlar arasında bir konferans fikri, ilk defa Nijerya Başbakanı Ahmed Bello tarafından 1965 yılında Mekke'deki Rabita toplantısında ortaya atılmış, İslam Birliği fikrinin savunucusu olan Suudi Arabistan Kralı Faysal ve Fas Kralı II. Hasan tarafından da

¹ “İslam Konferansı Teşkilatı”, *İslam Ansiklopedisi*, C.23, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2001, s.50.

² Fahri Çeliker, *Orta Doğu Devletleri'nde Önemli Gelişmeler (1945-1975)*, yayl.y., y.y., t.y.,s.5.

³ Davut Dursun, *İslam Dünyasında Dayanışma Hareketleri ve İslam Konferansı Teşkilatı*, Ağaç yay., İstanbul, 1992, s.82.

desteklenmiştir. Konferans fikri, uluslararası ilişkilerde İslam dünyasının etkili olması amacıyla Kral Faysal tarafından “*İslam Birliği*” tezi ile işlenmeğe başlanmış ve bu amaçla İslam ülkeleri liderleriyle çeşitli görüşmeler yapmıştır⁴. Ancak Arap Devletleri, “*İslam Birliği mi, Arap Birliği mi?*” şeklindeki “*birlik*” düşüncesinde farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir⁵.

Mısır, Irak, Suriye, Cezayir ve Lübnan tarafından, “*Arap Zirve Konferansı*” fikri, ırkçı bir davranış olarak nitelendirildiği için kabul edilmemişti. Bu devletler için, İslam Zirve Konferansı, emperyalizmden esinlenen bir görüştür ve sonuçta emperyalistlere hizmet edecektir⁶. Bu durum, Ağustos 1969’da İslam dünyasını derinden etkileyen Mescid-i Aksa’nın yakılmasına kadar devam etmiş, olayın Arap Devletleri arasında uyandırdığı tepki, fikir ayrılıklarını ikinci plana iterek bir anlamda uzlaşma zemini oluşturmuştur⁷.

22 Ağustos 1969 yılında Kudüs’teki Mescid-i Aksa’nın Avustralyalı bir Yahudi olan Michael Danis Rohen tarafından yakılması üzerine ortaya çıkan tepkiler İslam Konferansı’nın toplanmasına ortam hazırlamış⁸, Suudi Arabistan Kralı Faysal tarafından İslam ülkeleri ilk olarak Rabat’ta bir toplantıya çağırılmıştır⁹. Eylül 1969’da Fas’ın başkenti Rabat’ta, Türkiye’nin de dışişleri bakanlığı düzeyinde katıldığı ilk İslam Zirve Konferansı düzenlenmiştir. 24 İslam ülkesinin katıldığı zirveye yine Arap ülkeleri arasında yaşanan çekişmeler damgasını vurmuştur. Söz konusu çatışmalar, İKÖ’nün resmen kurulmasını 3 yıl geciktirmiştir¹⁰.

Kuruluş çalışmaları 1964’e kadar varan örgüt, Cidde’de 1972 yılında toplanan konferansta* Kurucu Antlaşması’nın kabul edilmesiyle resmen kurulmuş ve kısa sürede

---

⁴ A.g.e. s.82-83.

⁵ H.Miray Vurmay, “*İslam Konferans Örgütü İmaj Yeniliyor*”, *Cumhuriyet Strateji*, Y.2, S.54, (11 Temmuz 2005) s.14.

⁶ Hüdayi Bayık, “*Üçüncü İslam Zirvesi’ne Doğru*”, *Orta Doğu*, 19 Nisan 1976.

⁷ H.Miray Vurmay, *a.g.m.*, s.14.

⁸ Davut Dursun, *a.g.e.*, s.84.

⁹ *Yankı*, S.228, 28 Temmuz-3 Ağustos 1975, s.30.

¹⁰ H.Miray Vurmay, *a.g.m.*, s.14.

siyasal faaliyetlerinin yanı sıra ekonomi, eğitim, kültür, din, hukuk vb. gibi alanlarda da üye devletlerarasında işbirliğine yönelik faaliyetlerini genişletmiştir¹¹.

Örgüt dinsel olmaktan çok siyasal nitelik taşımaktadır. Kutsal yerlerin korunması ve Filistin halkına destek sağlamak bunlar arasındadır¹².

İKÖ içerisindeki fikir çatışmaları sadece, ‘‘Arap Birliği mi, İslam Birliği mi?’’ tartışmasından ibaret olmadı. Söz konusu ayrılıkların bir de ideolojik boyutu vardı. Örgütün kuruluşu, Soğuk Savaş döneminin en şiddetli bloklaşmalarına denk geldiği için doğal olarak üye ülkeler içerisinde de farklı kutuplarda olanlar vardı. Hatta İKÖ’nün kurulmasında öncülük eden ülkelerin birçoğunun Batı bloğuna yakın olması, Doğu bloğuna yakın olan Red Cephesi’ndeki ülkelere, İKÖ’nün Batı emperyalizminin bir parçası olduğu imajını yaratmıştır.

Bu nedenle uzun yıllar boyunca İKÖ, kısıtlı sayıda üyeye sahip işlevsiz bir örgüt olarak devam etmiştir¹³.

B- İSLAM KONFERANSLARI

Arap ülkeleri, yangın olayı üzerine hemen bir İslam Zirve Konferansı’nın toplanmasını kararlaştırmış ve girişimlerde bulunmuşlardır.

1965 Nisan’ında Cidde’de yapılan ve BM üyesi 36 Müslüman ülke temsilcisinin hazır bulunduğu İslam Kongresi’nin son toplantısında, Senatör Fethi Tevetoğlu’nun başkanlığındaki Türk heyetinin Kıbrıs konusunda sunduğu karar tasarısı, oy birliği ile kabul edilmişti. Kıbrıs’taki Türk cemaatinin ‘‘ayrı bir İslam camiası’’ olarak nitelendirildiği kararda, ‘‘ Hristiyanların Kıbrıs’taki Müslümanlara karşı giriştikleri amiyane muameleler

---

¹¹ Gökçen Alpkaya, ‘‘Türkiye ve İslam Konferansı Örgütü’’, *Sbfd*, C.XLVI, (Ocak-Haziran 1991), Ankara, 1991, s.55.

(*)Konferansın 3 ana kolu vardır. Devlet Başkanları seviyesindeki teşkilat, Dışişleri Bakanları seviyesindeki teşkilat ile İcra Kurulları ve sekreterler seviyesindeki konferans teşkilatı.

¹² Gökçen Alpkaya, *a.g.m.*, s.56.

¹³ H. Miray Vurmay, *a.g.m.*, s.14.

kınanıyor ve bu davanın BM’de savunulmasında Kıbrıslı Müslüman kardeşlerin hak ve hukukunun teslimine yardımın, dini ve insani bir vecibe kabul edildiği’’ belirtiliyordu¹⁴.

Türkiye, Kral Faysal’ın İslam Paktı fikrine, Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı Orta Doğu politikasını başarısızlığa uğratabileceğinden dikkatli yaklaşmıştır¹⁵. Türkiye, Suudi Arabistan Kralı Faysal’ın isteği üzerine İslam Konferansına katılmayı kabul etmiştir. Ancak, bu konferansa daha çok gözlemci olarak katılacağını belirtmiştir¹⁶.

Kral Faysal’ın 29 Ağustos 1966’da Ankara’yı ziyaretinden sonra 4 Eylül’de Türkiye-Suudi Arabistan ortak bildirisinde, “ *İki ülke arasında mevcut manevi bağlar ve ortak çıkarlardan doğan ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği*” üzerinde durularak “ *İslam dininin Müslüman ülkeler arasında anlayış ve kardeşliği kuvvetlendirdiği*” belirtilmiş, fakat Türkiye’nin İslam Konferansı’na katılmayı kabul ettiği konusuna değinilmemiştir¹⁷.

Kral Faysal’ın yaptığı ziyaretleri eleştiren Lübnan’da yayımlanan El Hayat Gazetesi, İslam Birliği’ne, Türkiye’nin ve İran’ın alınmaması gerektiğini şu şekilde değerlendirmiştir:

“ Kral Faysal’ın Tahran ve Ürdün’e yaptığı resmi ziyaretlerden sonra ortaya atılan İslam Birliği fikri Sosyalist Arap ülkelerinde hoşnutsuzluk yaratmıştır. Sosyalist Arap devletlerinin amacı Filistin’i kurtarmak, Müslüman memleketlerde komünizmin, milliyetçilik ve sosyalizm kisvesi altında yayılmasını önlemek olan İslam Birliği’ne, Türkiye’nin ve İran’ın alınmasını istememektedirler.”¹⁸

---

¹⁴ *Cumhuriyet*, 23 Nisan 1965; *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S.7, Nisan 1965, s.88; Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Sevinç matb., Ankara, 1972, s.163.

¹⁵ Reşat Tütüz, ‘Faysal’ın Ziyareti ve İslam Paktı’, *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1966; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.164.

¹⁶ *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1966.

¹⁷ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S.24, Eylül 1966, s.46-47; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.164; Mehmet Barlas, ‘Türk-Suudi Arabistan Bildirisi’, *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1966.

¹⁸ *Cumhuriyet*, 22 Şubat 1966.

Türkiye'nin İslam Konferansı'na katılımına karşı çıkan bir devlette Mısır idi. Mısır, Türkiye'nin İsrail ile ilişkisinin olmasını, Rabat İslam Zirvesi'ne katılmasını engelleyici bir sebep olarak görmekteydi¹⁹.

Arap ülkeleri, yangın olayı üzerine hemen bir İslam Zirve Konferansı'nın toplanmasını kararlaştırırken, olay ileri sürülerek İsrail'e karşı adeta bir gövde gösterisine girişmek istemişlerdi. İlgi çekici bir nokta da, Zirvenin toplanmasında Arap dünyasının ' *muhafazakâr*' kanadının özellikle büyük çabasının olmasıdır. Bu durum, Arap ülkeleri arasındaki liderlik yarışmasının söz konusu olduğunu göstermekteydi.

Arap dünyasındaki bu gelişmeler, Türkiye için endişe yaratıcı bir durum ortaya çıkarıyordu. Konferans'a katılmama halinde, Arap ülkelerinden başka²⁰, birçok Afrikalı Müslüman ülke de gücendirilmiş olacaktı. Bu durum ise, Türkiye'nin 1965'den sonra izlemeğe başladığı politika açısından iyi bir sonuç doğurmayabilirdi. Ayrıca, Anayasası gereği laik bir ülke olan Türkiye'nin adeta bir ' *İslam Cihadi*' görüşünü alabilecek bir toplantıya katılmasının doğruluğu tartışması vardı²¹.

Türkiye'nin İslam Konferansına davet edilmesi, dış basında da yer almıştır. Müslüman ülkeler arasında askeri bakımdan en güçlüsü olan Türkiye'nin, İslam Zirve ve Konferansı'na davet edildiği takdirde güç bir duruma düşeceği ifade edilmiştir²².

Türkiye'nin, bu konferansa katılıp katılmaması konusunda tartışmalar devam ederken bir yetkili, " *Laik bir ülke olan Türkiye'nin dini bir ad taşıyan yine dini amaçlı olan bu konferansa katılabilme formülleri aranmaktadır. Konferansın dini amaç taşınması ve ülkemizin de laik olması toplantıya katılmamızı güçleştirmektedir*" demiştir²³.

Türk Hükümeti, İslam ülkelerinin arasına girilmesinin girilmemesinden daha az sakıncalı olacağını düşünerek, Başbakan Demirel tarafından 16 Eylül'de tercihini

---

¹⁹Fahir Armaoğlu, "Türkiye-İsrail ve Filistin Meselesi", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (IRCICA), İstanbul, 2000, s.230.

²⁰ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.166.

²¹ *A.g.e.*, s.167.

²² *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1969.

²³ *Akşam*, 13 Eylül 1969.

Konferans'a katılmak yönünde kullandığını bildirmiştir²⁴. Yaşanılan kararsızlık sonucu bulunan formül, hem tam üye olmamak, hem de bütün görüşmelerde bir sınırlama şartı ileri sürmekti. Türk Anayasası'na uygun bir dış politika ve BM anlaşması çerçevesinde, İslam ülkeleriyle işbirliği yapabileceğimiz belirtiliyordu²⁵.

Türkiye'nin Konferans'a katılmağa karar vermesi, zirve hazırlıklarında önceliği muhafazakâr Arap liderlerine kaptırmış olmanın hoşnutsuzluğu içindeki radikal kanatta sempati uyandırmamıştır²⁶.

8-9 Eylül 1969'da Rabat'ta, Arap ülkeleri adına, Suudi Arabistan ve Fas, Afrika ülkeleri adına Somali ve Nijer, Asya ülkeleri adına İran, Malezya ve Pakistan'ın katılımıyla bir hazırlık komitesi toplanmıştır. Bu komite, I. İslam Zirvesi'ne hangi ülkelerin davet edileceğini kararlaştırmış ve zirvenin gündemini hazırlamıştır.

Genel olarak İKT'nin kuruluşuna ve şartının onaylanmasına yol açan faktör, aslında siyasi olup ortak inanca dayanan dayanışma fikri ise, siyasi ve diğer konulardaki işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla ortaya konuluyordu²⁷.

1975 yılına kadar 2 İslam Zirve Konferansı, 6 İslam Dışişleri Bakanları Konferansı ile 1 Olağanüstü İslam Dışişleri Bakanları konferansı* yapılmıştır²⁸.

Hazırlıklar sonrası, 22-25 Eylül 1969'da Rabat Zirvesi yapıldı. Türkiye Cumhurbaşkanı ve Başbakanı, 12 Ekim'de yapılacak seçimleri öne sürerek zirveye katılmadı²⁹.

---

²⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.167.

²⁵ *Yankı*, S.270, 17-23 Mayıs 1976, s.24.

²⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.169.

²⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı", *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3, (Mart-Nisan 1995),s.392-393.

²⁸ Hüdaî Bayık, "Üçüncü İslam Zirvesi'ne Doğru", *Orta Doğu*, 19 Nisan 1976.

(*):İslam Zirve Konferansları, 22-25 Eylül 1969 Rabat İslam Zirve Konferansı, 22-24 Şubat 1974 Lahor İslam Zirve Konferansı, 1975 Cidde'de yapılan 6. İslam Dışişleri Bakanları Konferansı, Olağanüstü Dışişleri Bakanları Konferansı da 1972 Cidde'de yapılmıştır.

²⁹ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s.230.

Zirve toplantısında Türkiye'yi, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in başkanlığında bir heyet temsil etmiştir³⁰. Bu durum 1980 yılı sonuna kadar devam etmiştir. Bu süreçte, muhalefetin eleştirilerinin etkili olması göze çarpmaktadır³¹.

İlk İslam Konferansı'nın 1969'da Rabat'ta yapılmasından sonra, bu konferans siyasi bir niteliğe bürünerek kurumsallaşmıştır. Kurumsallaşmanın nedeni ise, Şah ve Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın, Mısır devlet başkanı Nasır'a cephe almasıydı³².

İlk günkü İslam Zirve toplantısı'nda iki görüş tartışılmıştır. Birincisi, varlık ve zenginliklerini saltanatlarının devamına bağlayanlar, zirve toplantısının gündeminde El-Aksa yangını ile Kudüs'ün durumunun geniş olarak ele alınmasına karşı çıkmakta, Sosyalistler ise, sorunun aslında İsrail meselesi olduğunu öne sürüp bu konuya, gündemde ayrıntıları ile yer verilmesini istemektedirler³³.

Ayrıca bu toplantı da, Lübnan Cumhurbaşkanı Charles Heleri'nin, Kudüs'teki kutsal yerlerin korunmasını sağlamak amacıyla bir Müslüman-Hristiyan Zirve toplantısı yapılması yönündeki teklifi de reddedilmiştir³⁴.

Rabat'ta yapılan ilk konferans kargaşa içinde geçmiştir. Buna neden olan gelişme ise, Türkiye ve İran'ın desteklediği Pakistan'ın, Nasır'ın desteği ile Rabat'a gelen Hindistan'ın Mecusi olduğunu ileri sürmesi ve Konferansa üye olarak değil ancak müşahit olarak katılabileceğini belirtmesi olmuştur³⁵.

Rabat'taki İslam Zirvesi Konferansı'nda iki önemli karar alınmıştır. Öncelikli olarak alınan karar İslam Konferansı Örgütü'nün ilk adımı olan, İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesini ve Müslüman ülkelerin dışişleri bakanlarının her yıl toplanmasını sağlamak üzere bir Daimi Sekreterlik kurmak olmuştur. Ayrıca, konferans'ta İsrail'le ilişkilerin kesilmesi önerisi kabul edilmediği gibi, Arap ülkeleri arasındaki bölünme de bir

³⁰ 6/12505,105-32/1460,030.18.01.02.240.68.11 Sayılı Başbakanlık Kararnamesi.

³¹ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s.230.

³² İhsan Sabri Çağlayangil, *Anılarım*, Yılmaz yay., II.b, İstanbul, 1990, s.69-70.

³³ *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1969.

³⁴ *A.g.g.*, 25 Eylül 1969.

³⁵ Hüdaî Bayık, "Üçüncü İslam Zirvesi'ne Doğru", *Orta Doğu*, 19 Nisan 1976.

kez daha ortaya çıkmıştır³⁶. Türkiye ve İran'la birlikte, Mali, Moritanya, Nijer ve Senegal gibi Afrikalı Müslüman ülkeler İsrail'le diplomatik ilişkileri kesmeyi reddetmiştir³⁷. İsrail'le ilişkilerin kesilmesine karşı çıkılmasında da, Arap devletlerinin CENTO' ya üye devletleri, Batı'nın sözcülüğünü yapmakla suçlamalarına neden olmuştur³⁸.

Konferans sonunda yayınlanan karara şu paragraf eklenmiştir:

“ *Türkiye Dışişleri Bakanı, Konferans'da yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Konferans sonunda yayınlanan Beyannameyi, ilgili konularda Birleşmiş Milletler'de kabul veya tasvip ettiği kararlara uygunluğu nisbetinde desteklediğini açıklamıştır.*”³⁹

Açıklamada da görüldüğü gibi Türkiye'nin, İslam Zirve'sinde alınan kararlar karşısındaki tutumu çok fazla bağlanmamak şeklinde olmuştur. Nedeni ise, Türkiye'nin laik bir devlet olarak İslam Zirvesi'ne katılması ile ilgili, özellikle CHP muhalefeti ve kamuoyu tarafından katılma konusunda sert tartışmaların yapılmasıydı⁴⁰.

Türkiye, uluslararası konjonktürün etkisi ve anayasal düzenin gereklerine uygunluk konusunda henüz hassas olunması nedeniyle, örgütlenmenin ilk adımı olan daimi sekreterlik kurulması çalışmalarına katılmamış hatta bu girişime karşı çıkmıştır⁴¹.

Rabat İslam Zirve Konferansı'nın ilgi çeken bir yönü de, Konferansın başladığı 22 Eylül 1969 günü, Afganistan'ın Moskova elçisi, Rabat toplantısına katılan ülkeler adına Sovyetler Birliği'ne bir muhtıra sunmuştur. Muhtıra da, NATO üyesi Türkiye dâhil 24 ülke tarafından Sovyetler Birliği Hükümeti'nin, Orta Doğu sorunundaki adil tutumunun

³⁶ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, I, İstanbul 2001, s.792.

³⁷ Süleyman Özmen, *İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar*, IQ yay., İstanbul, 2006, s.251.

³⁸ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.792.

³⁹ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S.60, Eylül 1969, s.45.

⁴⁰ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap- İsrail Savaşları (1948- 1988)*, İş Bankası yay., İstanbul, 1989, s.293.

⁴¹ *Milliyet*, 25 Mart 1970; İsmail Soysal, “İslam Konferansı ve Türkiye(1964-1984)”, *Dış Politika*, S.3, (Eylül 1984), s.6; Gökçen Alpkaya, *a.g.m.*, s.57.

memnunlukla not edildiği belirtilmiştir⁴². Ayrıca İslam dünyasının ortak problemleri yanında özellikle Filistin sorunu da ele alınmıştır⁴³.

Türkiye'nin İKT çerçevesinde İslam ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurmaya yönelmesinde, o yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olma sürecinin yavaş bir şekilde ilerlemesi de etkili olmuştur⁴⁴.

Rabat'ta yapılan konferansta olduğu gibi, Cidde'de yapılan İslam ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'nda da, İsrail ile ilişkileri olan Müslüman ülkelerin ilişkilerini kesmeleri istenmiştir.

Türk heyeti başkanı Orhan Eralp, sert bir şekilde Türk Dış politikasına müdahale edilmemesini istemiş ve “*Konferansın gündemi bellidir, onun içinde kalınmazsa anlaşmak güçleşir*” diyerek sadece Libya ve Sudan değil, aynı şekilde düşünen bazı üyeleri de ikaz etmiştir.

Cidde toplantısında Türkiye'nin, dış politikasının bir noktada din esası üzerine kurulmuş Pakistan ile çatıştığı ortaya çıkmıştır⁴⁵.

Cidde'de Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Orhan Eralp başkanlığındaki heyet, 1971'de Karaçi'de yapılan İslam Konferansı'nda İslam ülkeleri dışişleri bakanlarının, Türkiye'nin benimsemediği kararlar almak istemesi nedeniyle zor anlar yaşamıştır.

Türkiye 1969'dan beri katıldığı her toplantıda sıkıntı çekmiştir. Çünkü konferansta yapılan teklifler, Türkiye'nin ne geleneklerine ne de Anayasa'sına uygun değildi⁴⁶.

1972'de Cidde'de yapılan konferansta, Türk Heyeti, Malezya'nın Daimi Sekretarya kurulması fikri, İslam Bankası, İslam Haber Ajansı ve Kültür Merkezi gibi

---

⁴² İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart*, Cem yay., Ankara, 1980, s.281-282.

⁴³ İsmail Soysal, İsmail Soysal, “Yakın Tarihin Işığında Türk-Arap İlişkileri (1970-1980)”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (IRCICA), İstanbul, 2000, s.240.

⁴⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.m.*, s.395.

⁴⁵ *Milliyet*, 26 Mart 1970.

⁴⁶ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s.232.

projeler karşısında “*Hele her şey belirsin, hükümetim inceler ve gerekli kararı belirttiğimiz ölçüler içinde alır*” diyordu. Diğer ülkelerde Eralp’in sözlerini anlayışla karşılamıştır⁴⁷.

Konferansta alınan kararlardan olan İslam ülkeleri Genel Sekreterliği, İslami konuları takip edip, görevini yapabilmesi için her üyenin yılda 10.000 dolar vermesi ile sağlanacaktı. Türkiye’de böyle bir tahsisat izni, Parlamento’dan hiçbir şekilde geçemezdi. Türkiye’nin bu konuya muhalefeti, bu konferans da zabıtlara geçirilmiştir.

Türkiye ile Mısır, hem sekreteryaya hem de İslam Haber Ajansı fikrine karşı çıkmışlardı. Ama Mısır’ın muhalefeti, İslam Bankası’nın Kahire’de kurulması konusunda Suudi Arabistan’ın verdiği tavizle ortadan kalkmıştır.

Ayrıca, Afrika’daki Müslüman ülkelerinin yararlanması için, Kuzey Afrika’da bir İslam Üniversitesi kurulması, Türkiye’nin laiklik anlayışı ile uyuşmadığı için İslam Kültür Merkezleri kurulması fikri de Türkiye tarafından benimsenmemiştir.

Konferansın devamını ve başarı kazanıyormuş gibi görünmesini en büyük başarı sayan diğer ülkeler, Türkiye’yi içlerinde tutmayı bu süre içinde yeterli buluyorlardı. Yoksa Türkiye’nin tutumunun kendileri için bir gerçek destek olmadığı ortadaydı.

Türkiye’nin hayır diyemeyeceği nadir tekliflerden biri, Pakistan’ın ortaya attığı ve Suudi Arabistan’ın desteklediği İslam Bankası fikri idi. Zengin Müslüman ülkelerinin paralarını, İsviçre Bankalarında muhafaza edeceklerine, getirip geri kalmış Müslüman ülkelerinin kalkınması için kullanmalarında daha faydalı olacağını düşünmüşlerdi⁴⁸.

Eralp’in başkanlığındaki Türk heyeti’nin Cidde’ye giderken tembihlendiği konulardan birisi de, Ankara diplomatik kulislerinde bir Türk Büyükelçisinin, bir ay önce İslamabad’da, Butto’ya “*Merak etmeyin Hindistan’ın tutumunu takbih eden bir karar suretini Türk Parlamentosu’ndan hemen çıkaracağız*” şeklinde dolaşan sözlerine karşılık Cidde’de, Bangladeş’in tanınmaması teklifi ile karşılaşılsa, buna da karşı çıkılması yönündeydi⁴⁹.

---

⁴⁷ *Yankı*, S.52, 13-19 Mart 1972, s.13.

⁴⁸ *A.g.d.*, S.50, 28 Şubat 1972, s.11.

⁴⁹ *A.g.d.*, S.50, 28 Şubat 1972, s.12.

Türkiye'nin Cidde'deki bu konferansa tek katkısı, Konferans yasaının hazırlanması sırasında olmuştur. Kimin yeni topluluğa üye olabileceği konusu tartışılırken, “ *Müslüman azınlığı olan ülkeler katılsın*” görüşü ortaya atıldı. Bu görüş pek taraftar toplamamakla beraber buna başta Türkiye ve Pakistan itiraz etmiştir. Müslüman azınlığa sahip ülkeler arasında, Hindistan ve Çin'de bulunmaktaydı.

Türkiye'nin de etkisi ile Konferans'a bundan böyle Müslüman çoğunluğu olan ülkeler katılacaktı. Bu formül, yakın bir gelecekte Bangladeş'in de İslam Konferansı'nda yer almasını mümkün kılacaktı.

Eralp, içinde bulunduğu topluluğun eğilimlerine uygun olarak, Kıbrıs'taki Türkler üzerine dikkat çekmek için, “ *İnsanlık ve anayasal haklardan mahrum Kıbrıs Müslümanları*”ndan bahsedince, Türkiye'de itiraz sesleri duyulmuş ama kimse “*İslam ülkeleri toplantısına katılıp da Müslümanlardan bahsetmemek olur mu?*” dememiştir⁵⁰.

Mart 1972'de toplanan İslam Konferansı, İslam ülkelerinin birlik ve mücadelesinin gelişmesi yönünde çok önemli bir yere sahiptir. Bu toplantıda kabul edilen “*Konferans Yasası*”nda ırk ayrımını kaldırmak, sömürgeciliğe karşı çıkmak, Filistin halkının mücadelesini desteklemek, bütün Müslüman devletlere yardım etmek gibi prensipler yer almaktaydı⁵¹.

23-24 Şubat 1974'te Lahor'da yapılacak olan İslam Zirve Konferansı'na bir Türk delegasyonunun katılmasına gerek olup olmadığı Dışişlerinde tartışılmaya başlamıştır. Bu tartışmalar yapılırken, “*Türkiye'nin temsil edileceğinden, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e hiç bahsedilmemeli*” havası hâkimdi. Eğer Türkiye, İslam Ülkeleri Konferansı'nda üstelik Dışişleri Bakanı seviyesinde temsil edilirse, Korutürk laiklik anlayışı nedeniyle buna engel olabilirdi. Ama meselenin kamuoyuna yansımından sonra, Korutürk'ün hiçbir müdahalede bulunmaması ilgilileri rahatlatmıştır.

Türkiye'nin Lahor'da, temsil edilmesi konusunda ikinci tartışma konusu ise, “*Memleketimizi ben temsil etmeliyim*” diyen Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'ın

⁵⁰ A.g.d., S.52, 13-19 Mart 1972, s.13.

⁵¹ Anıl Çeçen, “İslam Konferansı Üzerine”, *Halkoyu*, S.1/ 114-121, Ankara, 1976, s.13.

tutumuydu. Erbakan pek ısrar etmedi ama Lahor'daki temsil konusunda, ‘‘Türkiye'nin Müslüman milletlerin meseleleriyle ne kadar ilgili olduğunu gösterir, ülkemizin yararınadır’’ demiştir. Lahor'a gidenler Erbakan'ın, Lahor'da bilinen bir kişi olduğunu görmüşlerdir⁵².

Türk politikasına temelde bir değişiklik getirmeyecek Lahor Konferansı'ndan, Suudi Arabistan ile ilişkilerin geliştirebileceği, Türkiye İslam Bankası'nın kurulmasına katılabileceği, çeşitli kültür ve ticari anlaşmalar için önemli adımlar atılabileceği, Libya, Suudi Arabistan ve Kuveyt'e işçi gönderilmesinin sağlanabileceği, ayrıca bütün dünyadan farklı olarak, daha ucuza petrol alınabileceği beklentisi hâkimdi⁵³.

23-24 Şubat 1974'te Lahor'da toplanan İslam Konferansı, hem Türkiye hem İslam ülkeleri hem de Dünya için diğer toplantılardan farklı bir özellik taşıyordu. Türkiye, ilk defa bu toplantıya Dışişleri Bakanı (Turan Güneş) seviyesinde katılmıştır. Böylece Bayülken döneminde başlayan, Araplarla iyi ilişkiler politikası daha ileriye gitme konusunda hız kazanmıştır.

Konferansın bir başka özelliği de, 25 yıldan beri ilk defa barışçı bir dönemde toplanmış olmasıydı. Konferans'ta, bir yandan ABD ve SSCB'nin de yardımı sonucu İsrail ile ilk defa barış masasına oturan Araplar, petrol krizinin sonuçlarını, petROLSÜZ İslam ülkeleri ile tartışırken, bir yandan da Irak ile İran arasındaki Basra Körfezi anlaşmazlığı, tartışılan konulardan birisi olmuştur.

Türkiye, politikası gereği Arap ülkeleri ile yakınlaşmaya çalışırken bu konferans'ta, zor bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Toplantıya katılan ülkelerin hepsi Müslümanlığı devletin resmi dini olarak kabul ederken, Türkiye de başta laiklik olmak üzere Anayasal İlkeleri, dini, devlet politikasının ve yönetiminin dışında tutuyordu. Zaten toplantıya gitmeden önce Turan Güneş, Milli Güvenlik Kurulu'nda Atatürk reformlarından,

---

⁵² *Yankı*, S.156, 11-17 Mart 1974, s. 32.

⁵³ *A.g.d.*, S.153, 18-24 Şubat 1974, s.32.

anayasal ilkelerden, özellikle laiklikten asla taviz verilmeyeceğini belirterek Lahor'da bir çözüm arayacağına işaret etmiştir⁵⁴.

Türk Heyeti, İslam Konferansı sırasında Libya'nın, Türkiye'nin İsrail ile ilişkisini kesmesi için bir teklif getireceğine ve Türkiye'yi İslam âleminde teşhir etmeğe çalışacağına yönelik bir duyum almıştı. Daha sonra bu meseleyi Libya'nın değil, Suriye'nin tahrik ettiği duyuldu. Ancak teklifin gerçek sahibi hiçbir zaman belli olmadı. Çünkü teklif İslam Ülkeleri Teşkilatı Genel Sekreterliği'nin önerisi kılıfı altında ortaya atılmıştı.

Konferansta, üye İslam ülkelerinden hala İsrail ile ilişki içinde bulunanların ilişkilerini kesmeye çağrıldıkları karara bağlanmış, ama bunu ne Türk delegasyonu ne de İranlılar üstlerine almamışlardı. Türkiye, İslam Ülkeleri Teşkilatı'na üye olmak için üyelere yapılan çağrıyı üzerine almak için bir sebep görmemişti.

Konferans, Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi'nin gösterisi ve Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın bir gün halife olabilmek için yaptığı hazırlıkları iletme çabaları içerisinde geçmiştir⁵⁵.

12 Mart döneminden sonra 70'li yıllar boyunca Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerinin giderek gelişmesine paralel olarak İKÖ ile ilişkileri de gelişmiştir⁵⁶.

6. Dışişleri Bakanları Konferansı'nda Türkiye, Süleyman Demirel Başkanlığında AP-MSP-MHP-GP Koalisyon Hükümeti ile ilk defa Dışişleri Bakanı seviyesinde temsil edilmiştir⁵⁷. Ancak Türkiye'nin, İslam Konferanslara hangi düzeyde katıldığı ile ilgili olarak çeşitli yayınlarda değişik bilgiler verilmiştir.

Yapılan ilk 5 toplantıya, ancak temsilci düzeyinde katılan Türkiye, ilk defa devlet seviyesinde gidiyordu. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Cidde havaalanında diğer ülke dışişleri bakanlarının aksine, bizzat Suudi Arabistan Prensi ve Dışişleri Bakanı Veliaht Saud Bin Faysal tarafından karşılanmıştır⁵⁸.

⁵⁴ *Ag.d.*, S.153, 18-24 Şubat 1974, s.32.

⁵⁵ *A.g.d.*, S.156, 11-17 Mart 1974, s.32.

⁵⁶ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.793.

⁵⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.m.*,s.397.

⁵⁸ *Yankı*, S.228, 28 Temmuz-3 Ağustos 1975, s.30.

1975’de Cidde’de yapılan Dışişleri Bakanları Konferansına, Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı Rauf Denктаş, Dışişleri Bakanı Vedat Çelik ve Kıbrıs Müftüsü konuk olarak kabul edildiler⁵⁹. Bu konferans’ta hiçbir dış ülkenin ve kuruluşun temsilcilerine konuşma hakkı verilmezken, Kıbrıs Türk Federe Devleti Dışişleri Bakanı Vedat Çelik tarafından ortaya atılan ve Türk heyetince de desteklenen konuşma talebi hiç tereddütsüz kabul edilmişti. Aslında Türk heyeti için de büyük sürpriz olmuştur. Haberin iletilmesinden sonra, böyle bir sonucu beklemeyen Denктаş da, gezi programını yarıda keserek Cidde’ye gelmiştir⁶⁰.

Konferansta bir konuşma yapan Denктаş, Kıbrıs Türklerinin sorunlarını ve tezlerini anlatmıştır. Konferans sonunda yayınlanan bildiride, “ *Türk toplumunun; iki bölgesi, federal, bağımsız, egemen, tarafsız ve yabancı üslerden arınmış bir Kıbrıs Cumhuriyeti çerçevesinde, meşru haklarını ve İslam karakterini korumak için harcadığı çabaların anlayışla karşılandığı*” belirtilmiştir⁶¹.

Arap dünyası için kuşkusuz en büyük sorun Filistin’di. Her toplantı Filistin ile başlayıp, Filistin ile bitiyordu. Ancak bu konferans’ta, Filistin yanında ikinci bir konu olarak Kıbrıs vardı.

Türk heyeti aslında bu konferans’ta özellikle Kıbrıs konusunu ortaya koymak, Makarios’un Arap ülkelerinde yaptığı gezinin etkisini biraz olsun hafifletmek için gelmişti. Ama alınan sonuç belediklerinin çok üzerinde olmuştur⁶².

İslam ülkelerinin Kıbrıs meselesi konusunda desteğini sağlamak için Türkiye, Konferansın bütün üye ülkelere, İsrail ile siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerini durdurmaları ve milletlerarası kuruluşlarda İsrail’i BM’den çıkarmak için gayret göstermeleri çağrısında bulunmasına karşı çıkmamıştır. İsrail ile diplomatik ilişkilerini düşük bir seviyeye indirmiş bulunan Türkiye, bu seviyeyi korumaya çalışmıştır⁶³.

---

⁵⁹ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.793.

⁶⁰ *Yankı*, S.228, 28 Temmuz-3 Ağustos 1975, s.30.

⁶¹ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.793.

⁶² *Yankı*, S.228, 28 Temmuz-3 Ağustos 1975, s.30.

⁶³ Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.m.*,s.397.

Bu toplantıda Türkiye tarafından, 7. Dışişleri Bakanları Konferansı'nın İstanbul'da toplanması çağrısında bulunuldu ve kabul edildi⁶⁴.

Suudi Arabistan, Kıbrıs için 5 milyon dolarlık bir yardımı verdiği sırada, özel kulislerde Türkiye'ye, 12-15 Mayıs 1976 tarihleri arasında İstanbul'da yapılacak 7. İslam Konferansı için organizasyon masrafı olarak 1 milyon dolar yardım teklif etmesi tüm gözlemciler tarafından ilgi ile izlenmiştir⁶⁵.

Amerika'nın Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması ile Türkiye'nin başka bloklarda kendisine güçlü yerler araması gereği sık sık söylenirken, 6. İslam Konferansı'nda sanki Türkiye'ye İslam dünyasının Avrupa temsilciliği hatta sözcülüğü üstü kapalı olarak teklif edilmiştir.

6. İslam Konferansı'nda, Dünya İslam Birliği temsilcileri tarafından verilen raporda, Amerika'nın Türkiye'ye haksız olarak uyguladığı silah ambargosunun yerilmesi ve Türkiye'nin önderliğinde Pakistan ve İran'ın da katılacağı bir İslam Silah Sanayinin kurulması teklifi büyük destek görmüştü.

Bu konferans içinde Arap ülkelerinin Türkiye'ye yönelik davranışları, bugüne kadar İslam ülkeleri dışında kabul edilen ve önemsenmeyen Türkiye'ye önem vermeye başladıklarının bir göstergesiydi.

Türkiye'nin son dönemde ilişkilerinin durgun olduğu Mısır Arap Cumhuriyeti bile, Türkiye'ye büyük ilgi gösteriyor ve Kıbrıs konusu ile ilgili olarak röportajlar yapıyordu.

Petrol Kralı ülkelerin liderliğinde ki İslam dünyasının Türkiye'ye birdenbire bu şekilde yaklaşması merak konusu olmuştur. Ancak bu konu, İslam ülkeleri'nin giderek ekonomik ve politik güç haline gelen İran'ın liderlik ve sözcülük rolünden İslam ülkelerinin memnun olmadığı ve bu rolü, Türkiye'ye vermek istedikleri şekilde yorumlanmaktaydı⁶⁶.

---

⁶⁴ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.793.

⁶⁵ *Yankı*, S.228, 28 Temmuz-3 Ağustos 1975,s.30.

⁶⁶ *A.g.d.*, S.228, 28 Temmuz-3 Ağustos 1975,s.30.

6. İslam Kongresi'nin son toplantısında, İslam dünyasını ilgilendiren bir dizi karar tasarısı kabul etmiştir.

Kıbrıs konusunda Kongre, Enosisi şiddetle kınamış ve ada Türkleri ile Rumların eşit statülerle bir federasyon teşkil etmelerinin tek adil ve çıkar yol olacağını belirtmiştir. Filistin taksimi konusunda BM kararını tanımayı reddetmiştir⁶⁷.

Konferans'ta ele alınan Filistin sorunu ile ilgili olarak temsil edilen ülkelerin hepsinin, Filistin Kurtuluş Cephesi'ni tanıması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Cephenin Merkez Komitesi'nden Faruk Esat Kaddumi ile siyasi işler yardımcısı Sacid Kemal, Türkiye'ye gelmiş fakat aradıklarını bulamamışlardı. Bu durum, hem Türkiye'nin hem de FKC'nin bugüne kadar sürdürdükleri politikanın bir sonucuydu⁶⁸.

Bloksuzlar Konferansı'nın hazırlık çalışmalarında, Kıbrıs Federe Türk Devleti'ni temsilen Peru'ya giden Vedat Çelik ile Nail Atalay'ı iyi şekilde karşılayan ve toplantı sonrası yayınlanan bildiride "*Türkiye ve Kıbrıs Türk Devleti aleyhinde hiçbir maddenin yer almayacağı*" konusunda teminat veren Konferans üyeleri, Kaddumi'nin gelmesiyle fikirlerini değiştirmiştir.

Filistin Kurtuluş Teşkilatı Dışişleri Bakanı Kaddumi, Türkiye'yi şikâyet ederek "*Türkler oyunbozanlık ettiler. Bana verdikleri sözden caydılar*" demiştir.

Tarafsız gözlemciler, Yunanistan ve Kıbrıs Rum yönetimi de bağlantısız blok ülkeler içinde "*Türkiye kaypak politika takip ediyor, Türkiye'ye güvenilmez*" şeklinde propaganda yapmaya başlamıştı⁶⁹.

7. İslam Konferansı'nın toplanmasından önce, Londra'da Uluslararası İslam Konferansı yapılmıştır. Türkiye, Londra'da yapılan İslam Konferansına davet edilmemiştir. Gerekçe olarak, Türkiye'nin kendini Müslüman ülkelere saymaması, Batıcı olmakla övünüp durması ve dış politikada da Batı ülkelerinin tarafında olması sayılmıştır⁷⁰.

---

⁶⁷ *Dünya*, 4 Ocak 1965.

⁶⁸ *Yankı*, S.232, 1-7 Eylül 1975,s.25.

⁶⁹ *Hürriyet*, 5 Eylül 1975.

⁷⁰ Zübeyir Yetik, "Konferans Üzerine", *Milli Gazete*, 14 Nisan 1976.

Konferansın ilk günü, Sudan delegesi tarafından “*Kemalizm, Müslümanlığı Türkiye’de geriletti*” yolunda ileri sürdüğü iddiayı Devlet Bakanı Hasan Aksay şöyle cevaplamıştır:

“...Türkiye, Hiçbir zaman İslam’dan dönmemiştir. Dün Müslüman’dı, bugün de Müslüman’dır, yarında Müslüman kalacaktır.

Zaten, Sayın Sudan Sabık Başbakanının ortaya koyduğu şekilde bir tespit, sadece Türk tarihine değil, bütün insanlık tarihine ters düşmektedir.”⁷¹

Londra’daki Konferansa davet edilen KTFD temsilcisi Hüseyin Ateşin’e göre, Konferans Kıbrıs açısından önemli olmuştur. Kıbrıs’ın İslam dünyasının bir parçası sayılarak davet edilmesiyle konferansa katılan ülkelere, Kıbrıs sorununu daha yakından anlatmak imkânına kavuşulmuştur⁷².

Ayrıca Londra Konferansı, diğer İslam Konferanslarından farklı olarak bir takım tebliğlerin ve İslam’da ki bazı konuların izah edildiği bir toplantıydı⁷³.

7. İslam Konferansı, 12-15 Mayıs 1976’da İstanbul’da toplandığında, 1969’da Rabat toplantısına katılıp katılmama konusunda tereddütler yaşayan Türkiye, Arap ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi fikrini öylesine benimsemişti ki bu durumun laiklik ilkesiyle çelişip çelişmediği artık gündem dışı kalmıştı. Bu toplantıda hükümet, İslam Konferansı Yasası’na bir çekinceyle katılmak için gerekli hazırlıkları yapmaya başladı. Hazırlanan yasa tasarısı TBMM’nin ilgili komisyonuna gelmiş olmakla birlikte, zamanında çıkarılamamış ve 1977 erken seçim kararı üzerine sonuçsuz kalmıştır⁷⁴.

İstanbul’daki konferansın niteliğini belirleyen ve Türkiye açısından da büyük önem taşıyan etken, yine üçüncü dünya ülkelerinin siyasal ve ekonomik mücadeleleri olmuştur⁷⁵.

---

⁷¹ *Milli Gazete*, 9 Nisan 1976.

⁷² *Bayrak*, 3 Nisan 1976.

⁷³ *Milli Gazete*, 14 Nisan 1976.

⁷⁴ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.793-794.

⁷⁵ Anıl Çeçen, *a.g.m.*, s.14.

7. İslam Dışışleri Bakanları Konferansının toplanmasına yönelik hazırlıklar sürerken, koalisyon hükümetinin ortaklarından MSP lideri Necmettin Erbakan'ın hükümetten birtakım taleplerde bulunması tartışmalara neden olmuştur. Necmettin Erbakan şu taleplerde bulunmuştur:

- İslam Konferansına tam üyelik müracaatı derhal açıklansın,
- Konferans toplantısında İsrail ile ilişkilerimizin kesildiği resmen açıklansın,
- FKT'nin Ankara'da büro açmasına izin verilsin,
- Necmettin Erbakan'a da Konferansta söz hakkı verilsin ve bir konuşma yapması sağlansın.

Bu talepler AP tarafından kabul edilmezken, koalisyon ortaklarından Alparslan Türkeş ve Turhan Feyzioğlu da konuşma isteğinde bulunmuştur. Bu anlaşmazlık liderlerin davetlilere yemek verme planı ile çözülmüştür⁷⁶.

Hazırlıklar sırasında Türk Göçmen ve Mülteci Derneği Federasyonu yöneticileri, Müslüman Türklere ve bunların dini müesseselerine karşı uygulanan ayırıcı, ırkçı ve Helenizm baskılarının, uluslararası kuruluşlar nezdinde Siyonizm gibi protesto edilmesini isteyerek İstanbul'da yapılacak olan İslam Ülkeleri Konferansı'na dış Türklerin dini liderlerinin de çağrılmasını teklif etmişlerdir⁷⁷.

7. İslam Konferansı İstanbul'da çeşitli gelişmeler içinde toplanmıştır. Bu gelişmeler; MSP'nin, Türk siyasal hayatında ağırlığını hissettirmesi, Kıbrıs Olayları sonucu Amerika'nın ambargo uygulamasının Türkiye'yi zor duruma düşürmüş olması, Petrol fiyatlarının yükselmesi ile güçlenen Müslüman ülkelerine muhtaç hale gelinmesi idi⁷⁸.

Bu konferansa gözlemci olarak, BM, Afrika Birliği, Arap Birliği, Rabıtaal Alam al-İslam, Dünya İslam Kongresi, Dünya Gençlik Örgütü katılmıştır⁷⁹.

---

⁷⁶ Davut Dursun, *a.g.e.*, s.122.

⁷⁷ *Bayrak*, 30 Nisan 1976.

⁷⁸ *Yankı*, S.270, 17-23 Mayıs 1976, s.24.

⁷⁹ *Politika*, 10 Mayıs 1976.

Konferansta Filistin sorunu, Müslüman azınlıklar, Kudüs sorunu, ekonomik sorunlar ve kültürel konular yanında Kıbrıs'ın durumu da tartışılmıştır.

Türkiye'nin aktif olarak katıldığı bu konferansta, KTFD Başkanı Rauf Denktaş da bir konuşma yapmış ve Kıbrıs konusunun Ortak Bildiri de yer alması sağlanmıştır⁸⁰.

7. İslam Konferansı'nda alınan karar üzerine Kıbrıs Türk Temsilcisi, bundan böyle İslam Konferansı'nda bulunup konuşmalar yapacaktı. Ama 42 üye ülkenin milletlerarası kuruluşlarda Türkiye'yi Kıbrıs konusunda destekleyip desteklemeyecekleri yine belli değildi.

Konferans sonunda yayımlanan bildiri ile bir anlamda Türkiye'nin dış politikasına sınırlama koyularak, “*İsrail'in bütün milletlerarası teşekküllerden çıkarılması*” karara bağlanmıştı.

7. İslam Konferansı, Türkiye'nin siyaset dışındaki alanlarda daha önemli roller üstlenmesi bakımından da önem taşımaktadır. Türkiye'nin teklifi üzerine Konferans'ta, Türkiye'de İKT'nin iki alt kuruluşunun kurulması kararı alınmıştır.

Bu alt kuruluşlar, İstanbul'da kurulması kararlaştırılan, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (İRCICA) ve ertesi yıl toplanan 8. İslam Konferansı kararıyla Ankara'da kurulan İslam ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi (SESRTCIC)'dir⁸¹.

Türkiye'nin, İslam Konferansı'nın anayasasını onaylayıp katılma eğilimini belirtmesi bildiriye memnuniyetle karşılanmıştı. Özellikle, FKÖ yetkilisine Ankara'da büro açması için verilen söz sayesinde FKÖ'nün, Kıbrıs'ta Türkiye'nin hoşuna gidecek bir jest yapacağı söylentisi Türkiye'yi rahatlatmıştı⁸².

FKÖ temsilcilerinin isteği üzerine 7. İslam Konferansı ortak bildirisinde, Kıbrıs'ın yabancı askeri üslerden arındırılmasını öngören karar da yer almıştır.

---

⁸⁰ Davut Dursun, *a.g.e.*, s.123

⁸¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.m.*,s.398; *Yankı*, S.271, 24-30 Mayıs 1976,s.24.

⁸² *A.g.d.*, S.271, 24-30 Mayıs 1976, s.24.

Kıbrıs ile ilgili diğer karar ise, Kıbrıs sorununun çözümüne kadar Kıbrıs'ın, Müslüman Türk toplumu temsilcileriyle birlikte Kıbrıs meselesinin tartışıldığı her uluslararası forumda eşit haklarla konuşmak isteği konusundaki haklı talebini desteklemek olmuştur⁸³.

İslam Konferansı'nda Kıbrıs'la ilgili Türk tezi lehine bir karar sureti kabul edilmesi Rum tarafında tepki ile karşılanmıştır.

Bloksuzlar grubuna dâhil bulunan İslam ülkelerinin Türk görüşünden yana çıkmaları, KTFD'ye konferanslarda söz hakkı tanınması, Rum basını ve Rum siyasi çevreleri açısından olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmiştir⁸⁴.

İstanbul'daki konferansa katıldıktan sonra KTFD'nin davetlisi olarak Kıbrıs'a giden gazetecilerle delegeler, Rum Gazeteciler Cemiyeti'nin yaptığı daveti reddetmişlerdir⁸⁵.

7. İslam Konferansı'nda, ilk defa Kıbrıs'a gözlemci statüsü tanınmasına rağmen İKT, Türk toplumunun temsilcilerini İKT'nin gelecekteki toplantılarına katılmaya davet etmiştir⁸⁶.

Türkiye konferans sonunda, yayımlanan bildiriye muhalefet şerhi vermemiştir. Çünkü konferans kararlarının imza atanlarca mutlaka uygulanması bekleniyordu⁸⁷.

7. İslam Konferansı'nda alınan kararlara bakıldığında Türkiye, istediği başarıları pek elde edememiştir. En önemli sorunumuz olan Kıbrıs konusunda bile kendi tezimiz olan federasyon, konferans tarafından kabul edilmemiştir. Yalnızca federasyon kurulması dileği belirtilmekle yetinilmiştir. Mısır'ın karşı çıkışını bile Türkiye önleyememiştir⁸⁸.

---

⁸³ *Türk Dünyası*, S.41, Y.XI, (Nisan-Mayıs-Haziran 1976),s.12.

⁸⁴ *Bayrak*, 18 Mayıs 1976.

⁸⁵ *Milli Gazete*, 22 Mayıs 1976.

⁸⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.m.*,s.397.

⁸⁷ *Yankı*, S.271, 24-30 Mayıs 1976,s.24.

⁸⁸ Anıl Çeçen, *a.g.m.*, s.16.

Bu konuda atılan tek olumlu adım, FKÖ'nün müdahalesiyle Kıbrıs'ın bütün yabancı üslerden arındırılması dileğinin kararda yer almış olmasıdır⁸⁹.

Eylül 1976'da yapılan Bağlantısız Ülkeler Zirve Konferansı'nda İslam Ülkelerinin KTFD'ye yardımcı olmamaları sonucunda Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Semih Akbil, Kıbrıs Rum yönetiminin bundan önceki Bağlantısız Ülkeler Konferanslarında olduğu gibi Kıbrıs Türk Cemaati Temsilcisinin, Sri Lanka'nın başkenti Kolombo'da ki konferansa katılmasını engellediğini belirtmiştir.

Bunun üzerine Müslüman ülke delegasyonlarının girişimleri ile İstanbul'daki 7. İslam Konferansı sonunda yayımlanan ve konferansın Kıbrıs meselesi hakkındaki kararını da içeren bildiri Bağlantısız Ülkeler Konferansı'nın resmi belgesi olarak yayımlanmıştır⁹⁰.

Ekonomik konularda da konferans yeni bir şey getirmemiştir. Petrol üreten İslam ülkeleri diğer İslam ülkelerine ucuz petrol vermeyi kabul etmemiştir. Türkiye, Amerika'nın Orta Doğu'da uzantısı görünümünden kurtulamadığı için istediği ekonomik yardımları petrol zengini devletlerden alamamıştır⁹¹.

Alınan kararlar arasında, Üçüncü Dünyayı güçlendirme girişimlerine yer verilmiş, BM tüzüğünde Üçüncü Dünya'nın ağırlığını artıracak değişiklik önerileri kabul edilmiştir⁹².

7.İslam Konferansı'nın İstanbul'da toplanması, Arap devletleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

7.İslam Konferansı sonrası hemen bütün delegeler, Türkiye'nin artık tarihi yerini almasını ve İslam ülkelerine lider olmasını istemekteydiler⁹³.

Mısır Büyükelçiliği Basın Ataşesi Kemal Salim, konferansın İstanbul'da toplanmasının memnuniyet verici olduğunu ve Türkiye'nin İslam ülkeleri arasında toparlayıcı olabileceğini belirtmiştir⁹⁴.

---

⁸⁹ *Politika*, 25 Mayıs 1976.

⁹⁰ *Orta Doğu*, 3 Eylül 1976.

⁹¹ Anıl Çeçen, *a.g.m.*, s.16

⁹² Orhan Koloğlu, "İslam Konferansı ve Laiklik İlkesi", *Halkoyu*, S.1/ 114-121, Ankara, 1976, s.2.

⁹³ Aydın Mürşidoğlu, "Konferans Biterken!...", *Bayrak*, 16 Mayıs 1976.

Pakistan ve Suudi Arabistan yetkilileri de Konferansın Türkiye’de yapılmasından memnuniyet duyduklarını belirtmişlerdir⁹⁵.

7.İslam Konferansı’nın İstanbul’da toplanmasını olumlu karşılayan Suudi Arabistan Meliki Halid’in Müsteşarı Dr. Maruf el Devalibi, bütün İslam âleminin Türkiye’ye karşı büyük sevgi ve bağlılık duyduklarını belirterek, Türkiye’nin Kore’deki zulme karşı olduğu gibi bugün de Filistinlilere yönelik Yahudi zulmüne karşı durmakta olduğunu söylemiştir.

Konferans için de, *“Türkiye’nin hayırlı işlerinden birisidir ve hiçbir zaman Türkiye’yi zaafa uğratmayacak bilakis daha çok insanlığın muhabbetini üzerine toplayacaktır”* demiştir⁹⁶.

Batı basını 7.İslam Konferansı’na fazla ilgi göstermemiştir. Böyle bir birleşmeye az da olsa karşı yazılar çıkmıştır. Doğu bloğu da sessiz kalmıştır⁹⁷.

Batı basınında yer alan bazı eleştiri yazılarından bir örnek şöyleydi:

“Ne o, Türkiye Avrupalı idi, batılı haçlı milletler camiasına dâhildi. Aynı zamanda laik ve Kemalist’ti. İslamla ve İslam âlemi ile olan bu kaynaşma niye? Yoksa Atatürk’ten Muhammed’e doğru dönüş mü var? Türk Anayasası böyle bir teamüle manidir, nasıl olur Türk Hükümeti Anayasayı çiğnerde böyle bir yola başvurabilir. Kemalist inkılâplar, dine ve dini teemmüllere yüzde yüz karşı idi, yoksa onlar artık çiğneniyor mu? Amerika silah ambargosunu koymaz olaydı. Türkiye’yi İslam’ın ve İslam âleminin kucığına attı, başına geçirtti. İslam Ortak Pazarı’na ve İslam Birliği’ne doğru gidiliyor. Bu Batı dünyasının da zararınadır, Kemalist İnkılâplarında zararınadır. Türkiye bu kararı yeniden gözden geçirerek ondan dönmeli, tekrar Batı milletleri camiasında kendine yer aramaya çalışmalıdır. Hele İslam dininin siyasi fonksiyon durumuna getirilmesi, Türkiye tarafından kabul edilmemeli idi. Türkiye, nasıl olur da bu kadar gericiliğe saptanabilir? Bunda da Erbakan’ın rolü büyük olmuştur.”

---

⁹⁴ Bayrak, 17 Mayıs 1976.

⁹⁵ A.g.g., 18-19 Mayıs 1976.

⁹⁶ Milli Gazete, 12 Mayıs 1976.

⁹⁷ Anıl Çeçen, a.g.m., s.16

Bu eleştiriye Milli Gazetede Said Fırat şu şekilde cevap vermiştir: “*Evet eski şeametli devirlere dönüş başladı, millet kervanı yola çıktı, hızla o hedefe doğru ilerlemektedir. Bir avuç dönmenin ihaneti yüzünden muvakkat bir sarsıntı geçiren Türkiye ve ona bağlı olarak da bütün İslam âlemi artık uyanmağa ve dirilmeğe başladı.*

Bu hareket, sathi bir hareket değil; milletin ruhundan, derundan gelerek fırtınalar halinde resmi mukavva parçalarına çarpıp onlara yön vererek, onları o yöne eğilmeğe mecbur kılan, mazilerin temerküz ve teraküm etmiş hışmı ve hıncıyla dolup gelen bir harekettir. Bu ne laiklik tekerlemeleri ne Kemalist batı üflemeleri ve ne de putçuluk dogmatikleri mani olabilir, olamayacaktır. Çünkü en koyu bir inkılâp softası bile tek kurtuluşu istese de istemese de İslam’a ve İslam âlemine dönüşte görmekte, onların haricinde bulunmanın felaket olduğunu ve olmağa devam ettiğini idrak etmiş bulunmaktadır.’’⁹⁸

Yunan Televizyonu bu konferans ile ilgili olarak şu yorumu yapmıştır: “*Türkiye, önüne çıkan her fırsatı değerlendiriyor.*”

Atina basını da, “*Denktaş kaybetti*” konusunu işlemiş ancak sözü edilen kaybın ne olduğu ortaya konulmamıştır⁹⁹.

Amman’da çıkan Eş Şaab Gazetesi, Türkiye’nin izlediği yeni dış politikada İslam ülkelerine doğru bir açılmayı amaç edindiğini belirtmiştir.

Türkiye’nin şimdiye kadar Batılı ülkeler ile bir yakınlaşmayı hedef alan dış politikanın istenen başarıya erişemediğini öne süren Ürdün gazetesi, Türkiye’nin kendisine izleyebileceği yeni bir dış politika seçmek durumuyla karşı karşıya bırakıldığını, İstanbul’da toplanan 7. İslam Konferansı’nın da bu yeni politikayı yansıttığını yazmıştır.

Bu politikanın, Türkiye’nin çağdaş tarihinde önemli bir dönemeç sayılabileceğini belirten gazete, durumun Batılı devletler için bir soru işareti oluşturduğuna değinmiş ve

---

⁹⁸ Said Fırat, “İslam Konferansı’nın Akisleri”, *Milli Gazete*, 28 Mayıs 1976.

⁹⁹ *Tercüman*, 16 Mayıs 1976.

böyle bir seçimin, Amerikan Kongresi'nin Türkiye'ye yeniden silah verme şartları üzerinde titizlikle durduğu bir sırada yapılmış olmasının ayrıca önem taşıdığına dikkat çekmiştir¹⁰⁰.

Batılı devletler, Türkiye'nin konferans sonucunda İslam dünyasında etkin hale gelmesinin Batı'nın zararına olacağı düşüncesine sahipti. Buna örnek olarak Konferans'tan sonra Batı Almanya Başbakanı Helmut Schmidt, Türkiye'ye ve Suudi Arabistan'a seyahate çıkmıştır¹⁰¹.

1977 yılında toplanan 8. İslam Konferansı'nda bu defa Rauf Denktaş aradığını bulamamıştır. Denktaş, “*İslam camiası içindeki yerimizi güçlendirdik*” derken, Suriye ve Lübnan, Kıbrıs Türk Federe Devleti meselesine “*Rezerv*” konulmasını isteyerek muhalefet etmişlerdir. Gelişmeler bu yönde olurken İhsan Sabri Çağlayangil de, 8. İslam Konferansı'nı değerlendirerek, “*İslam Konferansı gittikçe güç kazanmaktadır. Türkiye'de Konferans'ta etkin bir rol oynuyor*” demiştir.

Konferans'a katılan 38 ülkenin aldıkları, “*Bundan sonra yapılacak İslam Ülkeleri Konferansı'na Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin katılması*” ile ilgili prensip kararı Türkler tarafından, İslam ülkelerinin KTFD'ni resmen tanımış olmaları şeklinde yorumlanmıştır. Yayımlanan ortak bildiride, Türk delegasyonunun bütün ısrarlarına rağmen Denktaş'tan resmi bir sıfatla bahsedilmemiştir. Bildiride geçen ibare, “*Türk cemaati lideri ekselans başkan*” şeklindeydi. Aynı bildiride, “*Türk ve Rum toplumlarının yan yana ve barış içerisinde ve birbirlerine tahakküm etmeden iki toplumlu federal bir yönetim altında yaşayabilmelerini ve her iki toplum için siyasi eşitlik prensibini destekler*” denilmiştir.

Konferans devam ederken, Dünya İslam Birliği de bir bildiri yayımlayarak İslam Ülkelerini, KTFD' inde siyasi temsilcilik açmaya çağırmıştır¹⁰².

Kıbrıs açısından önemli bir gelişme, 1979'da Fas'taki Dışişleri Bakanları Konferansı'nda yaşanmıştır; Kıbrıs Türk Müslüman Topluluğunun konuk statüsünden

---

¹⁰⁰ Bayrak, 8 Haziran 1976.

¹⁰¹ “Batı'nın Telaşı”, *Milli Gazete*, 3 Haziran 1976.

¹⁰² *Yankı*, S.324, 30 Mayıs-5 Haziran 1977, s.20-21.

gözlemci statüsüne geçirilmesine karar verilmiş ve adada Rumların ekonomik boykotundan zarar gören Türk toplumuna yardım yapılması çağrısında bulunulmuştur¹⁰³.

1970'ler boyunca Türkiye'nin FKÖ'yle ilişkileri giderek gelişmiş ve Kıbrıs konusunda İslam ülkelerinde önemli politika değişiklikleri sağlanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin laik bir ülke olduğu giderek azalan derecelerde de olsa sürekli vurgulanıyordu¹⁰⁴.

Türkiye, İKÖ' de önemli bir rol almasına ve 7. İslam Konferansı'nın İstanbul'da toplanmasına rağmen, Türkiye'nin 12 Eylül'e kadar gözlemci statüsü devam etmiş, 12 Eylül'den sonra da parlamento, İslam Konferansı'na doğal üye olmak için gelen Hükümet teklifini geri çevirmesi nedeniyle hiçbir zaman teşkilatın hukuki bir üyesi olmamıştır¹⁰⁵.

Katıldığımız İslam Konferansı'nda alınan bütün kararlara, “*Bu toplantıda alınan kararlar, TC Anayasası ve dış politika ilkeleri ile kabili teklif olduğu ölçüde geçerlidir*” şeklinde çekince konmuştur¹⁰⁶.

Türkiye katıldığı konferanslarda, “*Teknik, iktisadi ve kültürel*” konularda somut projeler üzerinde işbirliği imkânlarının aranmasına karşı olmadığını belirterek, “*Atatürk İlkeleri, Anayasa'nın esasları, dış siyasetimizin temel prensipleri*” ne aykırı olmaması şeklinde bir sınırlamasının olduğunu ortaya koymuştur¹⁰⁷.

Konferanslarda alınan siyasi kararların hemen hepsi Bloksuzlar Konferansları'nda ve BM Genel Kurulu'nda kabul edilen kararlara esas teşkil etmektedir. Üye ülkeleri ilgilendiren iktisadi ve mali kararlar ise konferans üyesi ülkeler tarafından uygun görüldüğü ve katkıda bulunulduğu ölçüde uygulanmaktadır¹⁰⁸.

---

¹⁰³ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.794; Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.m.*, s.399.

¹⁰⁴ *A.g.e.*,s.794.

¹⁰⁵ İhsan Sabri Çağlayangil, *a.g.e.*, s.70; William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, çev. Petek Demir, Mozaik yay., İstanbul, 2003,s.178.

¹⁰⁶ Davut Dursun, “Türk-Arap İlişkileri ve Ortadoğu”, *İlim ve Sanat*, S.27, (Ekim 1990), s.13.

¹⁰⁷ *Yankı*, S.50, 28 Şubat 1972, s.11-12.

¹⁰⁸ “Türkiye ve İslam Konferansları”, *Orta Doğu*, 20 Nisan 1976.

Türkiye, daha önceki konferanslardan farklı olarak, 1981’de Suudi Arabistan’ın Taif kentinde yapılan zirve toplantısına, Başbakan düzeyinde katılmıştır¹⁰⁹.

---

¹⁰⁹ Reşat Yazıcı, *Türkiye, ve İslam Ülkeleri Anlaşmalar ve Mevzuat*, y.y., t.y., s.17.

V-TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KAMUOYUNUN ETKİ ve TEPKİSİ

A- KAMUOYU VE DIŞ POLİTİKA

15 Aralık 1950 tarihinde yayımlanan Forum Dergisi'nde ‘‘*Dış Politikamız Üzerine*’’ başlıklı yazıda uluslararası sistemin yeni yapılanması içinde, Türkiye'nin yeri konusu ile dış politika tartışmaya açılmıştır¹.

Hükümet işlerinin geniş ölçüde kamuyu ilgilendiren işler olmaya başlamasıyla ulusal önderler, farklı ölçülerde ve farklı biçimlerde, kendi halklarının düşüncelerine ve davranışlarına karşı hassasiyet göstermekte, onların baskılarına açık bulunmaktadırlar².

Kamuoyu, iç politikayı olduğu gibi dış politikayı da etkiler. Bir devletin dış politikası, kamunun etki ettiği ölçüde şekillendirilmekte ve yürütülmektedir. Fakat genellikle sanıldığı gibi aksine, kamunun bu konudaki rolü aktif ve olumlu bir yol gösterici olamamaktadır.

Kamuoyunun rolü, ne dış politikayı radikal reformlara götürecektir kadar çoktur, ne de bunu felce uğratabilecek kadar güçlü³.

Dış politikanın önemli bir aracı olan bir kamuoyundan söz edilebilmesi ve etkin olabilmesi için dış politikanın demokratikleşme derecesi önemlidir⁴. Çünkü Demokrasiler, dış politikanın bir bakıma teminatıdır⁵.

---

¹ Melek M. Fırat, *1960- 1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s.39.

² Mehmet Gönübol, ‘‘Kamuoyu ve Dış Politika’’, *Sbfd*,C.XXIII, (Aralık 1968), Sevinç matb., Ankara, 1969, s.87.

³ *A.g.m.*, s.88-89.

⁴ Kamran İnan, *Dış Politika*, Ötüken Neşriyat yay., İstanbul, 1993, s.18.

⁵ Kamran İnan, ‘‘Dış Politika’’, *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3, (Mart-Nisan 1995), s.95.

Dış politika ile kamuoyu ilişkisine bakıldığında dikkat çekici olan nokta, kamuoyunda dış politikayla ilgili konularda ki bilgisizlik ve ilgisizliktir⁶. Bir meselenin kamuoyuna mal edilmesi ve desteğinin sağlanması, dışarıda kabul edilme ve etkili olma imkânını artırmaktadır. Bu da ancak anlatmaya, toplumun bilinçlenmesine ve milli davalar arkasında hareketli olmasına bağlıdır⁷.

İki taraflı veya çok taraflı olarak yürütülen dış politikanın hareket noktası milli menfaat, hedefi ise, barışın korunması, yabancı devletlerle iyi ilişki ve işbirliğinin geliştirilmesidir. Dış politikada, hataların önlenmesinde teknolojik imkânlar yanında, oluşmasında katılım ve uygulanmasında da denetim gereklidir. Dış politikada muhatabın yabancılar, iç politikada da vatandaşın olduğu düşünülürse, dış politikada yapılan hatanın düzeltilmesi de zor hale gelmektedir. Çünkü vatandaştaki anlayış yabancından beklenemez⁸.

Türkiye başından beri Batı Grubu içinde yer almasına ve bu grup içinde etkili bir rol oynamasına rağmen, çok defa milletlerarası konferanslarda, başta Kıbrıs meselesi olmak üzere yalnız kalmıştır⁹.

Dış politikada bu tür olaylarla karşılaşmamak için, hem iç kamuoyu oluşturmak, hem de dış kamuoyunu hazırlamak gerekmektedir. Yabancı kamuoyuna ulaşmak için, basın yayın organları, uzmanlaşmış tanıtma firmaları, dış misyonlar, lobiler, dışarıya ziyaretler kamuoyu oluşturmada başvurulan başlıca araçlardır¹⁰.

Kamuoyu oluşturmada başvurulan diğer bir yolda karşıt propagandadır. Türkiye, bu konuda pek başarılı olamamıştır¹¹. Dış politika konularında halkın bilgi sahibi olmasında basının önemli rolü olmasına karşın¹², Türk basınının dış politikada yardımcı olmasını sağlayacak bir işbirliği imkânı da kurulamamıştır¹³.

---

⁶ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.488.

⁷ Kamran İnan, *a.g.e.*,s.18.

⁸ *A.g.e.*, s.10-11.

⁹ *A.g.e.*, s.11-12.

¹⁰ *A.g.e.*, s.19.

¹¹ *A.g.e.*, s.21.

¹² Mehmet Gönübol, *a.g.m.*,s.96.

¹³ Kamran İnan, *a.g.e.*,s.21.

Dış politikaya yön veren bazı belirleyiciler vardır ve bu belirleyiciler Türk dış politikasında değişik dönemlerde farklılık göstermiştir. 1923-1950 arası dönemde liderler belirleyici olmuş, 1950-1960 arası dönemde Dışişleri Bakanlığı, 1960-1980 arası dönemde de kamuoyu önemli bir belirleyici olmuştur¹⁴.

1961 Anayasası ile getirilen özgürlükler ortamında toplumun çeşitli kesimlerinde demokratik örgütlenmeler başlamıştır¹⁵. Bu örgütlenmeler sonucu ortaya çıkan ideolojik akımlar, Türk dış politikasını yönlendirmek istemiştir. Ayrıca yöneticiler, Türk dış politikasına yön vermek için, 1960 Devrimiyle birlikte yeniden bir siyasal güç olarak ortaya çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerinin eğilimlerini de dikkate almak zorunluluğu duymuştur¹⁶.

27 Mayıs, Türk Dış politikasında gerekli ve yeterli koşullar oluşmadığından köklü bir değişikliğe yol açmamıştır. Ancak, bu tarihe kadar üzerinde tartışılmayan dış politikayı, kamuoyunun gündemine getirmiştir¹⁷.

Türk yöneticileri çok partili düzene geçinceye, hatta 1960 devrinin getirdiği özgürlük havası yerleşinceye kadar, kamuoyunun çeşitli kesimlerinden gelen baskılara fazla önem vermediği için kamuoyu dış politikayı etkileyecek önemli bir güç haline gelmemiştir.

Kamuoyu özellikle iki olayda etkisini göstermiştir. Birincisi, Kıbrıs sorunu, ikincisi ise, ikili anlaşmalardır. Örneğin, 1965 Ekiminde işbaşına gelen Demirel Hükümeti, kamuoyunun ve özellikle solun baskısı üzerine ikili anlaşmalarla ilgilenmek ve bunları Washington ile görüşme konusu yapmak zorunluluğunu duymuştur¹⁸.

1965'den sonra, Türkiye'nin Arap ülkelerine yakın bir politika izlemeye başlamasında, Arap ülkelerinden gelecek tepkiyi göz önünde tutmak kadar, Türk kamuoyunun tepkisinin de rolü olmuştur¹⁹. Hükümetin Orta Doğu politikası, hem Orta Doğu'daki Arap mücadelesinin Batı aleyhtarı olması nedeniyle, genel olarak solda yer alan

¹⁴ Gökhan Koçer, *Türk Dış Politikasında İslam*, Ankara, 2003, s.36.

¹⁵ *Türkiye'de ki Anarşi ve Terörün Gelişmesi, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleri İle Önlenmesi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, s.17.

¹⁶ Haluk Ülman-Oral Sander, ‘‘ Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler’’, *SBFD*, C.XXVII, (Mart 1972), s.11.

¹⁷ Melek M. Fırat, *a.g.e.*, s.49.

¹⁸ Haluk Ülman-Oral Sander, *a.g.m.*, s.12-13.

¹⁹ Melek Fırat, *a.g.e.*, s.245.

aydın kitle tarafından hem de din faktörü nedeniyle sağ kanat tarafından olumlu karşılanmıştır. Kamuoyunun ve siyasal güçlerin farklı nedenlerle de olsa Orta Doğu sorununda aynı noktada birleşmeleri, Türkiye'nin Arap taraftarı bir politika izlemesi için elverişli bir ortam yaratmıştı²⁰.

Bu dönemde hem milliyetçi sağın hem de sosyalist solun silahlı mücadeleye varacak kadar etkinlik göstermesi, hükümetin Orta Doğu politikasında Türk kamuoyunun etkisinin boyutunu da göstermektedir²¹.

Türkiye, diğer devletlerin kamuoylarını veya önemli baskı gruplarını kazanarak sonuç elde etmek yerine, genellikle, bu devletlerin üst düzeydeki yöneticilerini etkileyerek sonuca gitmeyi tercih etmektedir. Ancak bu konuda da değişiklikler yapılarak kültürel propagandaya ve Türkiye'nin uluslararası konular hakkındaki görüşlerinin tanıtılması amacına hız verilmiştir²².

27 Mayıs 1960 Devrimi ile Türkiye'de iç politika sorunları tartışılmaya başlandığı ve Türk kamuoyunun, dış politika konularına artan ilgisi olduğu halde, dış politika hedeflerinin tayin edilmesinde ki etki derecesinde, önemli bir değişiklik olmamıştır. Açık ve özgür bir tartışmanın sınırları dışında bırakılmaya devam etmiştir²³.

1960-1964 yılları arasında dış politika konularına, Türk basınında arada sırada yer verilmiştir²⁴. 1964 yılının ikinci yarısından itibaren dış politika konusu, basında daha sık yer almaya ve karşıt görüşlerin tartışılmaya başladığı görülmektedir²⁵.

---

²⁰ Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Sevinç matb., Ankara, 1972, s.140-141.

²¹ Melek Fırat, *a.g.e.*, s.245.

²² Faruk Loğoğlu, "Türkiye'nin Devlet Yönetim Stili", *Dışişleri Akademisi Dergisi*, S.24,(Ekim 1976), Ankara, 1976, s.61.

²³ *A.g.m.*,s.61; Duygu Sezer, *Kamuoyu ve Dış Politika*, Sevinç matb., Ankara, 1972, s.538.

²⁴ Duygu Sezer, *a.g.e.*, s.538.

²⁵ *A.g.e.*, s.540.

B- İSLAM KONFERANSINA YÖNELİK TEPKİLER

Türkiye, bazı konularda uluslararası platformda yalnız kalmasının verdiği sıkıntı sonucunda 1960'lı yılların ortalarından itibaren Arap ülkelerine yönelmeye başlamıştır. Orta Doğu'da İslam âlemine yönelik durumlarda daha duyarlı tavır sergilemeye başlamıştır.

Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın 21 Ağustos 1969'da bir Avusturyalı tarafından yakılması üzerine Türkiye, Müslüman dünyasının yanında olduğunu belirtmiştir. Süleyman Demirel tarafından, 22 Ağustos'ta verilen demeç şöyledi:

“...Türk milleti, bütün dünyadaki Müslümanların duyduğu elem ve teessür hislerini paylaşmakta ve Hükümetimizin hadisenin sebeplerinin bir an önce öğrenilmesi üzerinde önemle durmaktadır.

...Siyasi nitelikte sebeplerin tezahür etmesi olayın vehametini artıracak ve durumu ağırlaştıracaktır.

Türkiye, Mescid-i Aksa'nın yangın felaketi karşısında diğer dünya Müslüman memleketlerinin yanında yer almaktadır...’’²⁶

Yangın olayı üzerine, Müslüman ülkeler arasında dayanışma amacıyla bir konferans toplanmasına karar verilmişti.

İslam ülkeleri Zirve Konferansı'na Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da katılma daveti almıştı. Sunay, Türkiye'nin laik bir devlet olduğunu, bu yüzden adı İslam olan bir konferansa katılmayı düşünmediğini açıklayarak, bu konuda hükümetin yetkili olduğunu bildirmiştir. Hükümet için konferansa katılma kararı hem iç, hem de dış politika açısından kritik bir karardı. Anayasasında laik olduğu belirtilen Türkiye'nin, İslam dininin temel alındığı bir konferansta yer alması iç politikada büyük tepkilere, özellikle de hükümetin politikasından giderek rahatsız olan ve bunu belirtmeye başlayan ordunun tepkilerine yol açabilirdi²⁷.

²⁶ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S.59, (Ağustos 1969), s.66-67.

²⁷ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, I, İstanbul, 2001, s.792.

Hükümet konferansa katılmayı zorunlu ve yararlı bulmuştu. Ancak Türkiye'nin, yangın olayından dolayı İsrail'i suçlu sayması mümkün olmadığı için İslam Konferansı'na katılma kararı vermesi kolay olmamıştır²⁸. Bu sırada genel seçimler yaklaştığından, muhalefette bulunan CHP, laik bir anayasası olan Türkiye'nin, bir İslam cihadı gibi görülen bu konferansa katılmasının doğru olup olmayacağını tartışıyordu²⁹.

Kamuoyunda, bu toplantının, Arap dünyası içindeki liderlik yarışına sahne olacağı konusunda şüpheler vardı. Ancak konferansa katılmadığı takdirde Türkiye, yeni politikasına ters şekilde hareket etmiş olacak bu da Asya ve Afrika ülkeleriyle kurmakta olduğu ilişkilerini yavaşlatabilecekti³⁰.

Başbakan Demirel, 16 Eylül 1969'da yaptığı açıklamada, bu konferansın dini değil siyasi bir toplantı olduğunu, katılmanın laiklik ile ters düşmeyeceğini ileri sürerken, laiklik anlamının İslam ve Müslüman kelimeleri olan her yerden kaçılmasını gerektirmeyeceğini belirtiyordu³¹.

Buna rağmen İhsan Sabri Çağlayangil, Fas'taki Zirve Konferansı'nda (21- 23 Eylül) zor durumlarla karşılaşmıştır. Dış görünüşteki amacı kutsal yerler sorununa eğilmek olan bu toplantı, İsrail'e karşı bir gövde gösterisi durumuna dönüşme eğilimini göstermişti. Türk dış politikası, Müslüman komşuları yararına İsrail'e karşı savaşa girmek ve siyasal ilişkilerini kesmeyi göze alamıyordu. Nitekim Filistin'in kurtarılması için gereken bütün tedbirlerin alınması için yapılan bir öneriyi Türkiye oy vermemişti³².

Türkiye'nin, İslam Konferansı'na katılma yönünde karar alması kamuoyunda olumlu ve olumsuz tepkilere neden olmuştur.

1965 İslam Konferansı'nda, Faysal'ın ortaya atmış olduğu İslam Paktı fikri, Türkiye'de olumlu karşılanmamıştır. Bu konuda basında, Türkiye'nin tarihten ders

---

²⁸ Sezai Orkunt, "İslam Zirve Toplantısı ve Türkiye", *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1969.

²⁹ Yuluğ Tekin Kurat, "Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası", *Bellekten*, C.XXXIX, S.153, (Ocak 1975), TTK., Ankara, 1975, s.304.

³⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı", *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3, (Mart-Nisan 1995), s.393.

³¹ Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s.304.

³² *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1969; Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s.304.

çıkarması ve Araplar arasındaki bölünmelerde taraf olmaması gerektiği belirtilerek, Cumhuriyet Gazetesi'nden Kayhan Sağlamer, şunları söylemiştir: “... *Faysal ve diğer hükümdarların... Art düşüncelerini ve talihsiz Bağdat Paktı tecrübelerini hatırdan çıkarmamalıyız. Yakın tarih, Araplararası bölünmelerin Türkiye'ye hiçbir fayda sağlamadığını göstermiştir. Türkiye, Faysal'ı teşebbüsünden caydırmağa yeltenmese bile, İslam Paktı ile hiçbir ilgisi bulunmadığını resmen açıklamalıdır.*”³³

Sağlamer, bunun gerekçesini de şu şekilde açıklamaktadır: “*Faysal'ın teşebbüsününün asıl amacı, Nasır'ın nüfuzunu kırmak olduğu şüphesizdir. Ama Nasır'ın kendi ihtiraslarını gerçekleştirmek için kullandığı Arap Birliği'ne karşılık, Faysal ve bölgedeki diğer hükümdarların, ortak çıkarlarına hizmet amacıyla İslam Paktı fikrini öne sürmeleri tabii karşılanmalıdır. Giderek güçlenen Cumhuriyetçilik, ihtilal ve Sosyalizm akımları hepsinin tahtını tehdit etmektedir.*”

Faysal, zamanı iyi seçmiş ve Nasır'ı zayıf bir anında yakalamıştır. Orta Doğu güç dengesi Kahire'den Riyad'a kaymaktadır. Nasır'ın bu kötü gidişi tersine çevirmek için İsrail ile gösterişli bir hadise çıkarmaya kalkışması mümkündür.”³⁴

Mehmet Barlas da Faysal'ın İslam Birliği konusunda, “*Din devlet ayrımını 30 yıl önce sağlayan Türkiye, mukaddes yerlerin bekçisine uyararak bir birlik kurması çabasına katılmamalıdır*” demektedir³⁵.

Fahir Armaoğlu Milliyet'te, İslam Birliği'nin hangi isim altında olursa olsun, İslam devletlerinin keskin çizgili bir teşkilat içinde toplanmasının bugünün şartları içinde uygun olmadığını belirtmiştir³⁶.

Bu ziyaret konusunda diğer bir görüş de, Bağdat Paktı'nın, Türkiye'nin Arap dünyasındaki prestijini ne kadar zarara uğrattığını bilerek aynı hataya düşmemesi yönündeydi³⁷.

³³ Kayhan Sağlamer, “İslam Paktı ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1966; Fahir Armaoğlu, “Arap Ülkeleri ve Türkiye”, *Milliyet*, 24 Mayıs 1966; Doğan Avcıoğlu, “İslam Paktı ve Türkiye”, *Yön*, Y.5, S.79,(2 Eylül 1966), s.8-9.

³⁴ Kayhan Sağlamer, “İslam Paktı ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1966.

³⁵ Mehmet Barlas, “Faysal'ın İslam Birliği”, *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1966.

³⁶ Fahir Armaoğlu, “Arap Ülkeleri ve Türkiye”, *Milliyet*, 24 Mayıs 1966.

Bir başka eleştiri ve tepki ise şöyledir: “İslam Paktı nedir? Kime karşıdır? Kimi kimden savunacaktır? Yoksa ortada din-i islam üzerine savlet etmeye hazırlanan bir Haçlı Ordusu mu sezinlenmiştir? Hürriyet mücadelesi yapmış ve yapmakta olan Asya ve Afrika’nın genç devletlerinin, Doğu bloku devletlerinin ve bir kısım Batı Avrupa ülkelerinin nazarlarında itibarımızı yitirme yeteneğinde olan bu pakta girmekte fayda görmüyoruz.

Türkiye hiçbir devletin aleti olmamalıdır. Türkiye’nin yeri NATO içinde, fakat daima hür ve genç Afrika ve Asya devletlerinin yanındadır.”³⁸

İngiliz The Economist Dergisi ise, Kral Faysal’ın Türkiye gezisini şu şekilde değerlendirmiştir: “Kral, Türklere Konferansı, Kur’an’ın modern şartların ışığında tercüme çabası olarak izah etmiştir.”³⁹

Türkiye’nin Konferans’a daveti üzerine Dışişleri Bakanlığında yapılan Büyükelçiler toplantısında elçilerin hemen hepsi yapılacak davet karşısında Türkiye’nin olumsuz cevap vermemesi gerektiğini Bakana bildirmişlerdir. Konferansa gözlemci gönderilmesi konusunda ise, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri bu durumun sakıncalı olduğunu bildirmişlerdir⁴⁰.

Sezai Orkunt, Mescid-i Aksa yangını karşısında Türkiye’nin tutumunu şöyle değerlendirmektedir: “Devletin kuruluş temelinde laiklik ilkesi yatan Türkiye Cumhuriyeti’nin bu gibi olayları bir dış politika meselesi haline getirme imkânlarını araştırması ve buna bir özellik atfetmesi tamamen yanlış ve basiretsiz bir politikadır.”⁴¹

Ali Sirmen, İslam Zirve Konferansı’nın bir anlamda emperyalizmin ekmeğine yağ süreceğini belirterek, muhafazakâr ve radikal devletleri bir araya getirecek bir toplantı olduğunu ifade etmektedir.

---

³⁷ Reşat Titiş, “Faysal’ın Ziyareti ve İslam Paktı”, *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1966.

³⁸ Türker Göktürk, “Kimi Kimden Savunacak”, *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1966.

³⁹ *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1966.

⁴⁰ A.g.g., 11 Eylül 1969.

⁴¹ Sezai Orkunt, “İslam Zirve Toplantısı ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1969.

Sirmen, Türkiye'nin konferansa katılımı konusunda, “*NATO ve CENTO üyesi Amerikancı Demirel iktidarının temsilcisi Çağlayangil de bu toplantıda gericiler cephesinde yer alacaktır. Böylece konu ekonomik cepheden dini cepheye kaydırılacaktır...*”

Türk kamuoyunun da İslam Zirve Konferansı konusunu yalnızca laiklik açısından ele alması gerektiğini vurgulayarak, Çağlayangil'in Rabat'ta oynayacağı olumsuz rolü gözden kaçırmamasını belirtmiştir⁴².

Akşam Gazetesi de, İhsan Sabri Çağlayangil'in İslam Konferansı'na katılımı konusunda bir hicivde bulunmuştur.

“*Çağlayangil biraderimiz İslam Zirvesi'ne gidiyormuş!*

Bilirsiniz; bütün dinlerde zirvede bir tek yüce varlığa inanılır...

*Acaba diyoruz; Çağlayangil, Tanrısına mı yaklaşıyor?..”*⁴³

Yeni Gazete, İslam Konferansı'na katılma kararının seçim kaygısıyla verildiğinin anlaşıldığını ve hükümetin bu kararın sebep olacağı eleştirilere şimdiden hazırlıklı olması gerektiğini belirtmiştir⁴⁴.

Mehmet Barlas ise, Türkiye'nin zor bir duruma düşeceğini belirterek, “*Bu zirveye katılma kararı ile Türkiye'nin Araplararası anlaşmazlıklara girmesi, bizi Arap âleminde eskisinden daha sevimsiz hale sokacaktır. Neticede, zamansız atılmış bir adımın ters istikamete sürüklediği bir gaye ile baş başa kalacaktır Türkiye... Yani Araplara yakınlaşmak isterken, iki zıt kutbun arasında kalıp kimseye yaranamayacaktır. Bu durum ise, belki Demirel tarafından fazla düşünülmese bile Amerika'nın çok işine gelmektedir”* demiştir⁴⁵.

Ulus Gazetesi, İslam Konferansı için, Demirel'in 4 yıllık ekonomik ve sosyal politikasının iflas etmiş olduğunu ve bütün dikkatleri başka konulara çekebilmek için İslam Konferansı'nı kurtarıcı olarak görmüştür. Türkiye'nin ulusal çıkarları ön plana alınarak

⁴² Ali Sirmen, “İslam Zirvesi ve Demirel”, *Akşam*, 16 Eylül 1969.

⁴³ *Akşam*, 16 Eylül 1969.

⁴⁴ *Yeni Gazete*, 18 Eylül 1969.

⁴⁵ Mehmet Barlas, “Daha Zirve Başlamadan ...”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1969.

izlenmesi gereken dış politika, iç politika konusu, seçim yatırımı yapılmıştır, yorumunu yapmıştır⁴⁶.

İlhan Selçuk, Rabat İslam Zirvesi'nin, Arap milliyetçiliği gibi Türk milliyetçiliğini de ikinci plana düşüreceğini belirterek zirvenin amacını şu şekilde ifade etmektedir: “Anglo- Amerikan politikası Arap milliyetçiliğini uyutmaya ve ümmetçiliği körükleyerek İslam dinini afyon gibi kullanmaya çalışmaktadır. Petrol krallıklarını avucunun içinde tutan Amerika kapitalizmi de Arap milliyetçiliği yerine İslam Birliği akımlarını desteklemektedir.

Bu politika temsilcileri Türkiye sınırları içinde de önemli bir güç kazanmış, devletin çeşitli kademelerini ele geçirmişlerdir. Arap milliyetçiliği gibi Türk milliyetçiliği de ikinci dereceye düşecek, Atatürk'ün laik ve milliyetçi Cumhuriyeti Anglo Amerikan kapitalizminin dünya politikası içinde kendisine hiç yakışmayan bir role çıkarılacaktır.

İşte Rabat'taki İslam Zirve Konferansı bu amaç için düzenlenmiş, Süleyman Demirel iktidarı, hem bu amacın hizmetine girmek, hem seçim yatırımı yapmak için konferansa katılmıştır.”⁴⁷

Siyasi Partiler ise İslam Zirve Konferansı'na katılma konusunu şu şekilde karşılamışlardır;

GP Genel Sekreteri Turhan Feyzioğlu, katılma kararını olumlu karşılarken, “... Türkiye, Orta Doğu Savaşı'nın dışında kalmalıdır. Türkiye bütün gücüyle, bölgedeki devletlerin güvenlik içinde yaşamasına imkân veren adil ve devamlı bir barışın kurulmasına yardımcı olmalıdır” demiştir.

TİP Genel Sekreteri Tarık Ziya Ekinci ise, partisinin böyle bir konferansa katılmakta yarar görmediğini açıklamış ancak “Rabat Konferansı'nın tereküp tarzı karşısında Amerika emperyalizmine cephe alacak olan devletlerin azınlıkta bulduklarını

---

⁴⁶ *Ulus*, 24 Eylül 1969.

⁴⁷ İlhan Selçuk, “Orta Doğu'da Türkiye”, *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1969.

göz önünde tutarak Türkiye'nin böyle bir konferansa katılmasında yarar görmekteyiz'' demiştir⁴⁸.

CHP Genel Sekreter Yardımcısı Besim Üstünel, İslam Konferansı için, “*İslam Zirve Konferansı'na katılma konusunda Sayın Demirel'in yaptığı açıklama, hükümetin sorumsuz ve maceracı tutumunun bir başka örneğidir. Böyle bir toplantıya katılmamızın hiçbir makul gerekçesi yoktur. Milli menfaatlerimiz Ortadoğu meseleleri karşısında tarafsız kalmamızı gerektirmektedir. Bu bölgedeki çatışmalarda Türkiye olarak taraf tutmamız bir süre sonra bizi bu çatışmaların içine sürükleyebilir.*

Sayın Demirel, bu konferansa katılmamız için hiçbir sağlam gerekçe gösterememiştir'' demiştir⁴⁹.

Bu eleştiriler karşısında Türk Hükümeti, İslam ülkeleri arasındaki işbirliği konusunda ‘*daha az istekli*’ davranmaya başlamıştır⁵⁰.

İslam Konferansı'na katılım yönünde olumsuz eleştiriler yanında olumlu tepkiler de olmuştur.

Mehmet Gönlübol, geçmişte İsrail'e yönelik izlenen körü körüne politikanın, Türkiye için herhangi bir fayda sağlamadığını söyleyerek, Türkiye'nin böyle bir konferansa katılmasının zorunluluğunu belirtmiştir.

Mümtaz Soysal, Mescid-i Aksa yangınının sembolük bir anlam taşıdığını belirterek, konferansa katılıp katılmamanın laiklikle bir ilgisinin olmadığını, konferansın amacının, kapitalizme ve emperyalizme Orta Doğu'da köprübaşlılık eden İsrail'in saldırganlığına son verecek çarelerin düşünülmesi gerektiği şeklinde değerlendirme yapmıştır⁵¹.

Münevver Ayaşlı, İslam Konferansı'na katılmanın zorunluluğu üzerinde durarak, “*Türkler, yalnız büyük bir İslam devleti olarak değil, aynı zamanda Filistin, Kudüs ve*

---

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1969.

⁴⁹ *Ulus*, 18 Eylül 1969.

⁵⁰ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.172.

⁵¹ *Yeni Gazete*, 18 Eylül 1969.

bütün kutsal makamlar üzerinde müstesna hakkı olduğu için Türkiye, Rabat'ta hem bir İslam devleti ve hem de bu yerlerde hakkı olan bir devlet gibi konuşmalı ve hesap sormalıdır.

Daha Türk'ün, İslamiyet yolunda vazifesi ve hizmeti bitmemiştir'' demektedir⁵².

Doğu Perinçek de, İslam Konferansı'na katılımın gerekli olduğu üzerinde durarak, konferansa katılımla, emperyalizme karşı Araplarla birlik olmak anlayışının hâkim olduğunu ve mazlum milletlerle buluşulduğunu belirtmektedir. Ayrıca, konferansa katılımın laiklikle bir ilgisinin olmadığını, laikliği savunabilmek için emperyalizme karşı tavır alınması gerektiğini ifade etmektedir⁵³.

Konferansa katılım yönünde olumlu ve olumsuz tepkiler sonucu, 1969'daki İslam Zirve Konferansı'na katılan ve mümkün olduğunca az zararlar kapatan Hükümete, Konferans sonuçları üzerine eleştiriler⁵⁴ devam etmiştir. Özellikle Muhalefet, Hükümeti, Orta Doğu konusunda Araplara fazla yaklaştığı için tarafsızlıktan uzaklaştığı konusunda eleştirmiştir. 1970 Bütçesinin görüşülmesi sırasında Millet Meclisi'nde bir konuşma yapan Ana Muhalefet Partisi (CHP) lideri İsmet İnönü, Hükümetin dış politikasını eleştirerek, Orta Doğu konusunda şunu söylemiştir:

“... Şimdi, bu Orta Doğu meselesinde ‘karışmayalım, tarafsız olalım’ diyoruz. Tarafsız olalım diye ilk gündemden beri ısrar ederim. Meclis'te söylerim. Cumhuriyet Halk Partisi olarak vatandaşlarımızın büyük kısmına tercüman olduğumuzu zannederek, Orta Doğu olaylarında tarafsız kalalım davasını tutarız. Bize şimdiye kadar, hayır tarafsız değil taraflı olacağız dememişlerdir. Ancak, bu son zamanda, bu sene ki gizli görüşmede, Senato'da ve açıkta Dışişleri Bakanı, ‘ Hayır, biz tarafsız değiliz. Biz taraflıyız. Bir taraf olacağız, tutacağız’ der ve Orta Doğu'daki ‘ çok yönlü’ diye vasıflandırdıkları politikayı bir taraflılık haline getirmek yolundadırlar. Bu tehlikelidir... Kaza ile de olsa... bir büyük belanın patlaması ihtimali vardır. Biz bu Orta Doğu'ya niçin karışıyoruz, ne menfaatimiz var? İsrail'in yüzünden... İsrail olmasın diye Arap devletleri iddia ederler. İsrail'i biz

⁵² Münevver Ayaşlı, “İslam Zirve Konferansı”, *Sabah*, 26 Eylül 1969.

⁵³ 28/05/2006'da Doğu Perinçek ile Yapılan Görüşme Tutanakları.

⁵⁴ Refik Tulga, “Rabat Zirve Toplantısı”, *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1969.

çıkarmadık. Osmanlı İmparatorluğu aleyhine Araplar ittifak ettikleri zaman Home Rule adında İsrail'e bir yurt tanıdılar... Orta Doğu'da gergin bir hava vardır. İsrail kalacak mı gidecek mi; o dava peşindedir. Araplar, Arap memleketleri ellerinden gitmiştir: o davanın peşindedir. Amerika ile Sovyet Rusya ve büyükler, söyleyerek söylemeyerek, bir tarafa tutarlar ve harb her gün devam eder... Bu bir gün kaza çıkarır. Buna karşı tek çare, ' Biz Orta Doğu olayında kararsızız' demek, cesaretle bunu söylemek lazım. Bunu söyletemedim. Söyletmediğim şöyle dursun, gizli oturumlarda ' biz taraflıyız, taraflı olacağız, gerisi şöyledir, böyledir' diye eğlenerek cevap verirler..."⁵⁵

Yeni Gazete, Rabat İslam Konferansı'nın sonucunu şu şekilde değerlendirmektedir: "Rabat Toplantısı birkaç Arap kralına prestij sağlayan bir gövde gösterisi ötesinde bir anlam taşımamaktadır. Bunun sonucu olarak da, Türkiye'nin konferansa katılması Orta Doğu sorunu karşısındaki platonik taraflılığını tekrarlamaktan ibarettir. Başka türlü olabilmesi de mümkün değildir. Çünkü Türk dış politikası prensipleri itibariyle, 'Fütühat' a olduğu kadar 'cihad'a da karşıdır."⁵⁶

1970'de Cidde'de yapılan İslam Konferansı'ndan da bir sonuç alınamamıştır. Burhan Felek bunun nedenini, bu ülkelerin ekonomik ve siyasi olarak menfaatlerinin farklı olması yanında birleştikleri tek nokta olan İslamiyet'in uygulanış ve inanç şeklinin bile farklı olmasından kaynaklandığını belirtmiştir⁵⁷.

Kamuoyunda, İslam Konferanslarına yönelik tartışmalar yoğun olarak, 1969 Rabat İslam Konferansı'na ve 1976 yılında İstanbul'da toplanan 7. İslam Konferansı'na yapılmıştır. Ara dönemdeki konferanslara pek değinilmemiştir.

Mayıs 1976'da İstanbul'da toplanan 7. İslam Konferansı da kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. 7. İslam Konferansı nedeniyle lehte ve aleyhte yayınlar yapılmıştı. Bunun içinde sağcı, İslamcı gazeteler ve dergiler konferans lehinde olmakla beraber konferans, Türk milleti tarafından önemli ölçüde benimsenmiştir⁵⁸.

⁵⁵ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s.171-172.

⁵⁶ Yeni Gazete, 23 Eylül 1969.

⁵⁷ Burhan Felek, "İslam Konferansı", Milliyet, 2 Nisan 1970.

⁵⁸ Hikmet Tanyu, Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler, II, İstanbul, 1979, s.919.

Bazı yayın organlarında, 7. İslam Konferansı'nın İstanbul'da yapılmasının ne kadar anlamlı ve doğru olduğu belirtilmiş ve daha önceki politika eleştirilerek şu yorum yapılmıştır:

*“...Yıllar yılı Türkiye’yi İslam âleminde koparmak için kasıtlı çalışanlar veya hamakat içinde bulunanlar ilk defa kafalarını akıl duvarına çarpmışlardır.”*⁵⁹

Milli Gazete de, İslam Konferanslarının önemine değinmiştir. Konferanslardan bir sonuç alınamamışsa da Batıların korkulu rüyası olduğuna değinilerek, Avrupa'nın da, Türkiye'nin İslam âleminin başına geçmesinden ve Osmanlı'nın yeniden canlanmasından korktuğu belirtilmiştir.

İstanbul'da toplanacak olan İslam Konferansının önemli olduğu üzerinde durularak, Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri arasında güçlü konumda olması nedeniyle liderlik isteğini ortaya koyduğu zaman ona hayır diyecek bir İslam ülkesi çıkmayacağı ifade edilmiştir⁶⁰.

İsmail Hakkı Hatipoğlu'da, İstanbul'un asırlarca İslam âleminin merkezi olduğunu ve Konferansın İstanbul'da toplanması konusunda geç kalındığını belirtmiştir⁶¹.

Bazı gazetelerde ise konferansın İstanbul'da toplanmasının, Türkiye'nin Halifeliğin gücünü hala taşıdığı bir göstergesi olduğu vurgulanmıştır.

Bizim Anadolu Gazetesi'nden M.Ali Yörük, *“Lozan'da başlayan sulh müzakerelerinin kesilmesi sırasında müzakereleri yeniden devam ettirebilmek için gereksiz yere verilmiş bulunan gizli tavizlerin şayanı hayret ve şayanı gaflet bir tatbikatı neticesi olarak Türk'ün temsil ettiği Hilafet Merkezi hüviyetinin mümtaziyet ve manevi kudretinden 52 yıl önce uzaklaştırılmış bulunmasına rağmen, yüz milyonlarca Müslümanın samimi hissiyatında eski mevkiini kaybetmemiş bulunan dünya güzeli şehrin gıpta edilecek*

---

⁵⁹ Hüdayi Bayık, “Üçüncü İslam Zirvesi'ne Doğru”, *Orta Doğu*, 19 Nisan 1976.

⁶⁰ “Türkiye Lider Olursa”, *Milli Gazete*, 23 Nisan 1976.

⁶¹ İsmail Hakkı Hatipoğlu, “İslam Konferansı Üzerine”, *Milli Gazete*, 10 Mayıs 1976.

ehemmiyeti...’’ diyerek, Konferansın İstanbul’da toplanmasının önemi üzerinde durmuştur⁶².

Anıl Çeçen, 7. İslam Konferansı’nın, Türkiye’nin dış politikası açısından olumlu sonuçlar verirken, iç politikada olumsuz yansımalar gösterdiğini belirterek, “*Din ticareti yapan belirli çevreler bu konferansı fırsat bilerek her türlü istismarı ve politik girişimi denemişlerdi. Bu girişimleri Atatürk’ün müze yaparak değer verdiği Ayasofya’yı yeniden cami yapma boyutuna ulaştırmıştır. Günlerce gazete, radyo ve televizyonda İslam Konferansı gerekçe gösterilerek, Anayasa’daki laiklik ilkesine aykırı ve bu ilkeyi birçok yönü ile çiğneyen yayın yapılmıştır. Yetkili ve sorumlu makamlar ise Anayasa ve yasalara aykırı bu girişimler karşısında hiçbir şey yapmamışlar ve yasaların kendilerine verdiği görevleri yerine getirmemişlerdir. Hukuk devleti açısından ortaya çıkan bu sonuç, devlet organlarının laikliğe karşı çıkan çevreler tarafından kontrol altına alındığını açıkça göstermektedir.*

Dış politika açısından olumlu bir girişim hemen iç politikaya yansımıştır. İslam Konferansı Türkiye’de bir başka görünümüyle şeriatçılık, ırkçılık ve şovenizm gösterilerine dönüşmüştür. Dinci ve ırkçı çevreler konferansın dış politika açısından olumlu yanlarını unutarak iç politikada gövde gösterisiyle çıkar elde etmeye çalışmışlardır. Dinci kanat İslam düzeni isterken ırkçı kanat da yabancı ülkelerde yaşayan Türkleri, esir Türkler göstererek yeniden Turancı düşleri canlandırmaya çalışmıştır’’ demiştir⁶³.

Konferans sırasında TRT aracılığıyla yapılan ırkçı yayınlar nedeniyle, SSCB ve Çin Halk Cumhuriyeti’nden birer nota gelmiş, Irak da Türkiye’nin ithal ettiği petrole kolaylık sağlamaktan ve fiyatı indirmekten vazgeçmiştir⁶⁴.

Konferansın iç politikaya bir yansıması da, Bülent Ecevit’in Konferansa katılmaması konusunda yapılan eleştiriler olmuştur.

---

⁶² Alpay Kabacalı, “İslam Konferansından Beklenenler”, *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1976.

⁶³ Anıl Çeçen, *a.g.m.*, s.14-15.

⁶⁴ İsmail Cem, “İkellikten, Şiddet ve Yalnızlıklara”, *Politika*, 15 Mayıs 1976.

Bülent Ecevit'in konferans sırasında yurtdışında bulunmasını eleştiren Tekin Erer, Bülent Ecevit'in Başbakanlığı devam etmiş olsaydı hiçbir zaman Türkiye'de bir İslam Zirve Konferansı toplanamayacağını belirtmiştir⁶⁵.

Bu eleştiriler üzerine CHP Genel Sekreter Yardımcısı Hasan Esat Işık, CHP'nin İslam Konferansı'na çağrılmadığı için Ecevit'in katılmadığını belirtmiştir. Ayrıca, siyasi partilere gönderilen davetiyelerde “*Görüşmeler başlamadan salonun terk edilmesi*” kaydının bulunduğunu söylemiştir⁶⁶.

Davut Dursun konferans'ın, Türk kamuoyunda, İslam Birliği ve İslam dayanışması fikrinin benimsenmesine olanak sağladığını belirtmiştir⁶⁷.

7. İslam Konferansı'na katılan Denктаş, İslam ülkelerinden daha fazla ilgi gördüklerini belirterek, “*Davayı anladıkça daha sıcak bir ilgi gösteriyorlar. Türkiye'nin siyaseti, biraz daha İslam dünyasına açıldıkça bu ilgi daha da artıyor. Onun için geçen sene nispetinde bu sene çok daha yakın bir ilgi gördük*” demiştir⁶⁸. Ayrıca Denктаş, 7. İslam Konferansı ile Türkiye'nin İslam dünyasında yerini bulduğunu ifade etmiştir⁶⁹.

İsmail Cem 7. İslam Konferansı konusunu şöyle değerlendirmiştir: “*Türkiye, İslam ülkeleri ile yakınlaşırken, aynı zamanda üçüncü dünya denilen bloksuz ülkeler bütününe doğru bir yakınlaşmaya yönelmektedir. Gerek bu bloksuzlar bütünüyle gerekse onun bir parçası olan İslam ülkeleriyle arasındaki bağları kuvvetlendirmekte, Türkiye'nin sayısız yararı vardır.*”

İslam Konferansı'nın olumlu yanlarını gölgeleyen iktidar ortaklarının bu konferansı alabildiğine istismara yönelmiş bulunmalarıdır. MHP kanadı 'esir Müslümanlar' savını ve Filistin gerekçesini kullanarak, ırkçılığın en açık örneklerini sergilemektedir. MSP ise, konferansı kendi doktrininin doğal sonucu gibi savunmuştur.”

---

⁶⁵ Tekin Erer, “CHP'nin Tutumu”, *Son Havadis*, 14 Mayıs 1976.

⁶⁶ *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1976.

⁶⁷ Davut Dursun, *İslam Dünyasında Dayanışma Hareketleri ve İslam Konferansı Teşkilatı*, Ağaç yay., İstanbul, 1992, s.123.

⁶⁸ *Bayrak*, 15 Mayıs 1976.

⁶⁹ A.g.g., 17 Mayıs 1976.

Cem, iktidarın da meseleyi ve amacı, Türkiye'nin diğer İslam ülkelerine benzemesinde görerek propaganda yapmakta olduğunu belirterek, “...biz de her toplantıya *Kur'an okuyarak başlarsak ne güzel kalkınırız*” sözlerini sadece günümüze değil, tarihsel gerçeğe de aykırı olduğu şeklinde eleştirmektedir⁷⁰.

Ferit Edibali, 7. İslam Konferansı'nın Türkiye aleyhine senelerdir sürdürülen propaganda çalışmalarına bir cevap taşıması bakımından önemli olduğunu belirterek, “19. yy.in sonlarından itibaren başta İngiltere olmak üzere Batı-Rus emperyalizmi İslam ülkeleri üzerinde Türkiye aleyhine sistemli bir propaganda faaliyeti sürdürmüştür. Bilindiği gibi bu çalışmalar, Türkiye aleyhine bazı İslam ülkelerinde yaraları hala devam eden kötü sonuçlar doğurmuştu. Ayrıca bununla da kalınmayarak Türklerin Müslümanlığı terk etmek durumunda olduğu da propaganda edilmiştir” demiştir⁷¹.

Türkiye'nin bu konferansla hem toparlayıcı olduğunu hem de Batı'nın uydusu olmadığını gösterdiğini ifade eden Aydın Mürşidoğlu, “Çeşitli uluslararası toplantılardaki siyasi gelişmeler zamanla, Türkiye'yi tarihi misyonunu yüklenmeye zorlamıştır. İslam ülkeleri, Batı'nın uydusu politika izleyen bir Türkiye yerine, öncü toparlayıcı, anlaşmazlıkları çözücü, birleştirici, yardım edici, mazlumu koruyucu, zalime haddini bildirici kuvvetli bir Türkiye aramaya başlamışlardır.

İşte İstanbul'daki büyük konferans, bu arayışın ve Türkiye'ye gösterilen teveccühün meyvesidir” demiştir⁷².

Zafer Atay, konferansı, on yıldan beri uygulanan çok yönlü dış politikanın başarısı olarak değerlendirmiştir⁷³.

Konferansın İstanbul'da yapılması, Türkiye'nin dünyada yalnız kalmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiş ve konferansa tam üyelik konusunda ki kararı ile de Hükümetin, halkın gözünde itibar kazandığı vurgulanmıştır⁷⁴.

⁷⁰ İsmail Cem, “Olumlu Adımlar ve Belli İstismar Çabaları”, *Politika*, 13 Mayıs 1976.

⁷¹ Ferit Edibali, “İslam Ülkeleri Konferansı'nda Türkiye...”, *Bayrak*, 9 Mayıs 1976.

⁷² Aydın Mürşidoğlu, “Yeni Bir Bloklaşmaya Doğru”, *Bayrak*, 11 Mayıs 1976.

⁷³ Zafer Atay, “İslam Konferansı ve Gerçekler”, *Tercüman*, 13 Mayıs 1976.

⁷⁴ Mustafa Cerid, “Konferansın Getirdikleri”, *Sabah*, 19 Mayıs 1976.

Siyasi Partilerin 7. İslam Konferansı üzerine düşüncelerine baktığımızda özellikle MSP, konferansı siyasi olarak değil dini açıdan değerlendirmiştir.

MSP Manisa Milletvekili Gündüz Sevilgen, “İslamiyet sadece Hıristiyanlık gibi bir din değil, insanların bugünkü ve yarınki maddi ve manevi yaşayışlarını düzenleyen bir hayat nizamıdır. Yurdumuzda toplanan 7. İslam Zirve Konferansı’ni, bu hayat nizamını yeniden ihya edecek büyük hareketin başlangıcı olarak kabul ediyoruz...” demiştir⁷⁵.

MHP Genel Başkan Yardımcısı Mustafa Kemal Erkovan, 7. İslam Konferansı’nın Türkiye’de yapılmasını parti olarak çok olumlu karşıladıklarını belirterek, “Partimiz, eskiden beri Türkiye’nin İslam ülkeleriyle çok samimi, köklü ve gerçekçi münasebetler kurmasını savunmuştur” demiştir⁷⁶.

Ankara Üniversitesi hocalarından Doç.Dr. Kamil Turan, “Eğer Konferansa iştirak eden ülkeler İslam medeniyeti ve kültürü üzerinde anlaşmayı başarır, sistemli bir şekilde planladıkları çalışmalarını yürütebilirlerse, dünyanın iktisadi dengesinde büyük değişiklikler beklemek mümkündür.

... Türkiye, bu bloklaşmaya ve toparlanışa öncülük etmek zorundadır. Tarihi akış bunu gerektirmektedir.

... Dış politikası yüzünden, Türkiye liderlik fırsatını bugüne kadar kaçırmıştır. Ve yeni bağımsızlığa kavuşan ülkeler içerisindeki itibarını maalesef tam elde edememiştir” demiştir⁷⁷.

Mustafa Koçak, konferansın yapıldığı sırada Türk işçileri ile Libya polisi arasında çatışma çıkmış, 40 işçi tutuklanmış ve bunların 28’inin hapishane duvarını delerek kaçtığı, Libya Hükümeti’nin kaçan işçiler hakkında yurtdışı edilmeleri için karar aldığı yolundaki haber konusunda “...Yurdumuzda toplanan İslam ülkeleri zirve toplantısı, bu ülkeler arasında ne derece işbirliği gerçekleştirilebileceği tahmini güç bir husus. Ama bu istihdam

---

⁷⁵ Milli Gazete, 20 Mayıs 1976.

⁷⁶ Bayrak, 13 Mayıs 1976.

⁷⁷ A.g.g., 14 Mayıs 1976.

alanlarının kurulmasında, İslam ülkeleri ile gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olan iktisadi işbirliği, üzerinde daha çok durulması gereken bir husus'' yorumunu yapmıştır⁷⁸.

Yankı Dergisi de, MSP'nin siyasi yaşamdaki etkisi, Kıbrıs olayları sonucu Amerika'nın ambargo uygulaması, petrol fiyatlarının yükselmesinin Müslüman ülkeleri güçlendirmesi ve Türkiye'yi onlara her zamandan daha çok muhtaç hale getirmesi sonucunda 7. İslam Konferansı'nın İstanbul'da yapıldığı şeklinde yorum yapmıştır⁷⁹.

7. İslam Konferansı sonrası AET, İslam ülkelerinin izlediği yeni ekonomik politikanın Türkiye'ye etkisinin nasıl olacağını izlemekteydi.

İsmail Nakilcioğlu, AET'nin Türkiye'ye bakışını, ''AET'nin Türkiye'ye bakışı ise herhalde şu çerçevede içinde olacaktır. Türkiye'nin İslam dünyasındaki nüfuzu, İstanbul'daki son konferans dolayısıyla iyice artmıştır. Bu durum göz önüne alındığında Türkiye'den de mutlaka yararlanmak gerekir'' şeklinde yorumlamıştır⁸⁰.

7. İslam Konferansı'na bir başka eleştiri de, MSP'nin konferans sırasındaki tutumu ile ilgili olarak yapılmıştır. Eleştiri nedeni ise, MSP'nin konferansı kendi politikasına ve oy avcılığına araç olarak kullanmak istemesi, ülkemizdeki laiklik ilkelerine karşı koymak için yeni yöntemler uygulamış olması görüşüdür⁸¹.

Ahmet Kurucuoğlu da Türkiye'nin, Arap ülkelerine yakınlaşma nedenini şu şekilde belirtmiştir: ''Siyasetteki ve kültürde ki Batı romantizminin çıkar yol olmadığını, olmakla da işin bitmeyeceğini hissetti. Akılcı olmağa ve realiteye doğru dönmeğe mecbur kaldı.''⁸²

⁷⁸ Mustafa Koçak, ''İslam Konferansı ve Türk İşçileri'', *Bayrak*, 14 Mayıs 1976.

⁷⁹ *Yankı*, S.270, 17-23 Mayıs 1976, s.30.

⁸⁰ İsmail Nakilcioğlu, ''İki Ortak Pazar Arasında Türkiye'', *Bayrak*, 19 Mayıs 1976.

⁸¹ *7 Gün*, C.14, S.194, Y.4, (25 Mayıs 1976), s.27.

⁸² Ahmet Kurucuoğlu, ''Eski Lider Şehr-i İstanbul ve İslam Konferansı'', *Milli Gençlik*, D.4, S.13, (Haziran 1976), s.11.

C- GENEL DIŞ POLİTİKAYA YÖNELİK TEPKİLER

İslam Konferansı'na yönelik tepkilerinden sonra, dış politikada izlenen yol için de kamuoyu tepkileri söz konusu olmuştur.

Genel olarak bakıldığında dış politika için, Cumhuriyet döneminde sağlam bir geleneği olan görüş birliğinin temelinden bozulmuş olduğu bunun da ideolojik çatışmalara ve seçim yatırımı için oyuncak haline getirildiği şeklinde eleştiriler olmuştur⁸³.

Kıbrıs Sorunu nedeniyle alevlenen dış politika tartışmalarında, çeşitli alternatifler ortaya atılmıştır. Bu alternatifler içinde, NATO'dan ayrılmaktan 3. Dünya tarafsızlar bloğuna katılmağa kadar çeşitli görüşler vardı⁸⁴.

Yön'de çıkan bir yazıda, 1960'larda Türk dış politikası için ABD ve SSCB ile olan ilişkilerin ön planda olduğu görülürken zamanla bağımsızlığa yönelmiş, kişilik sahibi bir dış politikanın temel şartı olarak Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesinin zorunluluğunun ortaya çıktığı vurgulanmıştır⁸⁵.

Türkiye'nin uluslararası platformlarda yalnız kalması sonucu yönünü Araplara çevirmesi, İsrail ile ilişkilerin zayıflamasına neden oluyordu. Bu nedenle bu konuda da eleştiriler yapılmıştır.

Yusuf Ziya Ortaç, “*Dış politikada yeni dostluk, bir eski dostluğu yıkıp ondan açılan boşluğa, ondan artan taşlarla, tuğlalarla kurulmaz*” diyerek bizim Arap devletlerine yaklaşmak için, İsrail Devleti'nden uzaklaşıyoruz olmamızı şartlı dostluk olarak nitelerken bu durumu da, uygar bir milletin benimseyeceği politika olmayacağı şeklinde eleştirmiştir⁸⁶.

Bir başka tartışma konusu da, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Kahire ziyareti olmuştur.

⁸³ Falih Rıfkı Atay, “Tehlikeli Bir Otorite Krizi”, *Dünya*, 15 Eylül 1965.

⁸⁴ Nihat Türel, “Dış ve İç Politika Beraberliği”, *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1966.

⁸⁵ Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm Yön Hareketi*, İz yay., İstanbul, 1993,s.211;Yön, S.164, 20 Mayıs 1966, s.8.

⁸⁶ Yusuf Ziya Ortaç, “Dış Politikada Yanlış Yoldayız”, *Akbaba*, C.10, S.29,Y.44, 13 Temmuz 1966.

Bazı çevreler, DP Dönemi'nde bozulan ve daha sonra Kıbrıs meselesi karşısında Nasır'ın takındığı tavırdan dolayı tamamen soğuyan Türkiye-BAC ilişkilerini yumuşatmak amacıyla, Kahire'ye giden Çağlayangil'in ziyaretinin, yersiz ve zamansız olduğunu ileri sürerek, Türk Dışişleri Bakanının Nasır'ın ayağına bunca davranıştan sonra gitmesinin doğru olmayacağını belirtmişlerdir.

Ancak, Çağlayangil ve Dışişleri yöneticileri, Türkiye'nin izlemekte olduğu tarafsız Orta Doğu politikası gereğince Kahire'ye gitmenin fayda sağlayacağı sonucuna varmışlardır⁸⁷.

Türkiye'nin ulusal çıkarları ön plana çıkaran yeni dış politikası ile sadece Mısır ve yandaşı olan rejimlerle değil, sosyalist ülkelerle de ilişkilerde bir rahatlama görülmüştür⁸⁸.

Orta Doğu'daki gelişmelerden biri olan 1967 Arap-İsrail Savaşı üzerine, Türk kamuoyunda birtakım görüş ve eleştiriler olmuştur.

1967 Savaşının ardından TBMM toplanmış, meclisteki parti temsilcileri de görüşlerini bildirmişlerdir.

Parti temsilcileri, Arap-İsrail Savaşı karşısında hükümetin, Türkiye'deki NATO üslerinin kullanılmasına müsaade etmemesi gerektiğini ve iki taraf arasında barışın sağlanmasına yönelik tüm girişimleri destekleyeceklerini belirterek şu görüşlerde bulunmuşlardır:

Güven Partisi Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, “ ... Arapların İsrail'i yok etme kararları, İsrail kamuoyunda Nil Nehri'nden Fırat'a kadar büyük İsrail kurma hayalleri, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın etkili bir kuruluş haline gelmeyişi, Amerika ve İngiltere'nin petrol menfaatlerini koruma endişeleri, Rusların bu bölgeye sızma faaliyeti bugünkü savaşın sebepleri sayılabilir. Bu savaşın çıkmasında Batıların hataları olmuştur. Batı'nın hataları Sovyet Rusya'nın bu bölgeye sızmasını artırmıştır. Şimdiki halde Güvenlik Konseyi'nin kararının uygulanması öncelik taşımaktadır. Türkiye'nin tarafsız kalmasını zaruri görüyoruz” demiştir.

---

⁸⁷ Cumhuriyet, 16 Ocak 1967.

⁸⁸ Kayhan Sağlamer, “Türkiye ve Mısır”, Cumhuriyet, 22 Ocak 1967.

TİP Grubu adına Çetin Altan, “ ... Bu buhran karşısında Türkiye kendi durumunu ve tutumunu yeniden gözden geçirmelidir. Türkiye’deki NATO ve Amerikan üslerinin Orta Doğu krizlerinde bizim kontrolümüzü aşan bir şekilde kullanılıp kullanılmayacağına emin değiliz. Türkiye ikide birde Orta Doğu’da çıkacak buhranlarda acaba Amerikan üsleri Türkiye’ye rağmen kullanılacak mı, yoksa kullanılmayacak mı şüphesi içinde olmamalıdır” demiştir.

CHP Grubu adına Nihat Erim ise, “ Barış konusunda en büyük etki yapacak devletler Amerika ve Rusya’dır. Ateşi söndürmede iki devletin görüş birliğine varmasının büyük rolü olacaktır. Dış politikada milletlerin menfaati her şeyin üstündedir. Hissi davranışlardan uzağız şu anda, Başkan Nasır’ın bir zaman Makarios’u desteklediğini ve İsrail’i de Kıbrıs konusunda herhangi bir davranışta bulunmamasını unutmuş bulunuyoruz. Bu ateşin söndürülmesini temenni ediyoruz. Hükümetimizi barışçı gayretlerinde destekliyoruz.” demiştir⁸⁹.

Meclis görüşmeleri sonrası Çağlayangil, ortak üs ve tesislerin Türkiye’nin iradesi dışında, Türkiye’nin menfaatleri ve politikası ile bağdaşmayacak şekilde kullanılmalarının söz konusu olmadığını belirtmiştir⁹⁰.

Senato’da Ahmet Yıldız, saldırganlığından dolayı İsrail’i ve açık bir tutum yolu seçmediğinden dolayı da Demirel Hükümeti’ni eleştirerek “Yunanlıların megal-ideası gibi bir İsrail megal-ideası vardır. Her iki megal-idea aynı kaynaktan beslenir” demiştir. Ayrıca Yıldız, 1958’de Amerika’nın İncirlik üssünü Araplara karşı nasıl kullandığını anlatmıştır, ama toplantının bundan sonrası gizli celsede yapılmıştır⁹¹.

1967 Arap-İsrail Savaşı’nda, Arap elçilerinin, Türkiye’den yardım istedikleri ve bu durumda Türkiye’nin nasıl bir tutum içinde olması gerektiği Ajans-Türk’te şu şekilde değerlendirilmiştir: “Türkiye, Arap-İsrail anlaşmazlığında hakem olabilir. Rusya, Arapları, ABD ise, İsrail’i tuttuğundan, BM’nin ise otoritesi yok olduğundan Türkiye canlı, dinamik

⁸⁹ Cumhuriyet, 8 Haziran 1967; TBMM Meclis Tutanakları, D.2, C.18, T.2, B.115, Y.1967.

⁹⁰ Melek Fırat, a.g.e., s.244.

⁹¹ Feroz Ahmad, Bedia Turgay, Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945- 1971), Bilgi yay., Ankara, 1976, s.329.

bir dış politika davranışı ile İsrail ve Arap anlaşmazlığında tarafları istedikleri ölçüde tatmin edecek çözüm yolunu kabule razı edebilir. Arapların müracaatlarının geciktirilmesi, Türkiye'nin Orta Doğu'da ki manevi kazançlarını sıfıra indirebilir.'⁹²

CKMP Genel Başkan Yardımcısı Mehmet Altınsoy, Orta Doğu buhranının, Arap-İsrail mücadelesi dışında Haçlı seferlerinin 20.yy.daki modern şekli olduğunu vurgulayarak, Orta Doğu'da gelişen olayların, Türkiye için en geç 15-20 yıllık geleceğine yönelik en büyük felaketleri hazırlamakta olduğunu söylemektedir⁹³.

Cumhuriyet Gazetesi'nden Ecvet Güresin, Türkiye'nin bu savaş karşısındaki tarafsız tutumunu bundan sonraki gelişmeler karşısında da koruması gerektiğini belirterek, *“Arap ülkelerinde görülen Batı karşıtlığı ve Sovyetlerin, Orta Doğu'daki denge uğraşları yakın gelecekte Türkiye'yi doğrudan doğruya ilgilendirecek bir takım sonuçları ortaya çıkaracaktır. Bu arada Akdeniz'deki üstünlüğünden vazgeçmeyecek olan Amerikanın kuvvet zincirinde açılan gedikleri Türkiye'de kapatmaya çalışması çok muhtemeldir. Nitekim Libya'daki üssün boşaltılması üzerine yeni kurulacak üs yerleri aranmakta ve Türkiye'den de söz edilmektedir.*

... Bu bakımdan İsrail-Arap çatışmasında kusursuz, hatta olumlu bir politika izleyen Hükümet, geleceğin sıkıntılı günleri için şimdiden tedbirlerini almalı ve herhalde emrivakilere karşı pek uyanık bulunmalıdır'⁹⁴.

Bir başka görüş de, Türkiye için, Arap-İsrail Savaşı ve bundan doğan sorunlar karşısında gelişmekte olan devletlere karşı olan ilgisini ortaya koymak için bir fırsat olduğu şeklindeydi.

Kemal Karpat'ın bu konudaki görüşü şöyledir; *“Arapların yenilmesi, Sovyetlerin Orta Doğu siyaseti için büyük bir darbe olmuş ve Amerika da, Türk siyasetini yakından etkileyecek imkânlarla sahip bulunduğunu düşünerek, Türkiye'yi Orta Doğu'da kendi siyasetinin bir unsuru olarak görmeye başlamıştır.*

⁹² Ajans-Türk, C.5, S.53, Y.5, (Haziran 1967).

⁹³ Yeni İstanbul, 13 Haziran 1967.

⁹⁴ Cumhuriyet, 18 Haziran 1967.

Amerika ve Sovyetler Birliği, Orta Doğu üzerinde bir anlaşmaya vardıkları zaman eğer Türkiye’de kendi çevresinde bir siyaset yürütme yeteneği olduğunu gösterirse, Türkiye’nin barışçı rolünü tanır ve hatta destekleyebilirler.”⁹⁵

Bu konuda Yeni İstanbul Gazetesi de, “*Türkiye, Orta Doğu’da söz sahibi oluncaya kadar Arap ülkeleri emperyalist niyetlerin istismar sahası olmaktan kurtulamayacaktır*” şeklinde yorum yapmıştır⁹⁶.

Yön, Arap-İsrail Savaşı’nda, İsrail’in başarılı olmasıyla AP Hükümeti’nin rahat nefes aldığını belirtmiştir. Aksi durumda, ABD, Türkiye’deki üslerden yararlanacaktı. Amerika’nın müdahalesine karşılık Sovyetlerinde müdahalesi ile Türkiye tehlikeli bir durumla karşı karşıya kalabilirdi şeklinde bir yorumda bulunmuştur⁹⁷.

Bu savaşın sonucunun iç politikaya yansımaları, Son Havadis Gazetesi’nde Tekin Erer, İsmet Paşa’ya, Ecevit’e ve İşçi Partisi’ne yani ortanın solundakilere büyük darbe olduğu şeklinde ifade etmiştir. İnönü’nün, “*Yeni bir dünya kurulur, Türkiye burada yerini alır.*” sözünün de, “*Türkiye, Batı’dan kopar ve üçüncü Dünya devletleri arasında yerini alır*” anlamına geldiğini belirtmektedir⁹⁸.

Varlık Yılığında, 1967 Savaşı karşısında Türkiye’nin Araplar yanında yer almaya karar vermesi ile hükümetin, dış politikada bağımsızlığın gereği olarak gerçekçi bir tutum sergilediği belirtilmiştir⁹⁹.

Bu dönemde, Türkiye ve Orta Doğu üzerindeki etkisi nedeniyle Amerika aleyhinde öğrenci gösterileri yapılmış; Arap-İsrail Savaşı, sağda ve solda bütün öğrencilerin, ABD’ye karşı siyasal bilinçlenmesini sağlamıştır¹⁰⁰.

Türkiye’de Orta Doğu’ya yönelik izlenen politikaların, iktidar ve muhalefet bakış açısıyla ele alınmasının yanlışlığı da tartışılmıştır. Diğer partiler ile AP’nin Orta Doğu politikası konusunda karşılaştırma yapan Mehmet Barlas şu noktalara değinmiştir:

⁹⁵ Kemal Karpat, “Türkiye ve Orta Doğu”, *Milliyet*, 23 Haziran 1967.

⁹⁶ *Yeni İstanbul*, 9 Haziran 1967.

⁹⁷ *Yön*, Y.6, S.219, 9 Haziran 1967.

⁹⁸ Tekin Erer, “İşte Üçüncü Dünya!...”, *Son Havadis*, 19 Haziran 1967.

⁹⁹ *1968 Varlık Yılığı*, s.17.

¹⁰⁰ Feroz Ahmad, *Bedia Turgay, a.g.e.,s.330*.

“AP, Orta Doğu başkentleri ile kurduğu temaslar ve İsrail’in saldırgan politikasına karşı gösterdiği tepki sayesinde Araplar nezdinde eski hükümetlere oranla daha fazla itibar sağlamıştır.

AP’nin Orta Doğu’da sadece bir Arap-İsrail meselesi olarak ve Arap devletlerine yeni bir ihracat alanı olarak bakmak da izlediği politikalarındandır.

Oysa Orta Doğu’da Basra Körfezi Şeyhliklerinin durumu vardır ve Türkiye bu noktada en gerici ve yayılıcı unsur olan İran’ı desteklemektedir. Diğer sorun da, Irak Kürtleri meselesidir.

Orta Doğu’ya yönelik politikamızı iktidar ve muhalefet olarak ele almak yanlışdır.”¹⁰¹

1967 Arap-İsrail Savaşı’ndan sonra Filistin gerillalarının Kral Hüseyin’i tahtından indirmeye çalışması sonucu, 1970 yılında Ürdün’de iç savaş ortaya çıkmıştır.

Mehmet Barlas, Ürdün olayları üzerine şu yorumu yapmaktadır: “Türkiye’nin Orta Doğu’daki anlaşmazlıklara ve özellikle Ürdün içindeki uyuşmazlıklara aktif olarak katılmasını hiçbir zaman doğru bulmayız. Politikamız, Türkiye’nin haklı tarafın yanında olması, son ana kadar onu desteklemesidir. Fakat ulusal çıkarlarımız açısından bu desteğin de mutlaka bir sınırı vardır. ... Bölgede adil bir barış.”¹⁰²

Bir başka tartışma konusu da, basında yer tutmayan ve Nasır’ın bıraktığı Arap dünyasındaki siyasi boşluğu doldurmak için kendini Nasır’ın halefi olarak gören Kaddafi’nin girişimi sonucu, 1 Eylül 1971’de Mısır, Suriye ve Libya’da yapılan referandum ile kurulan Arap Cumhuriyetleri Federasyonu’na karşı daha önce yapılan hatayı tekrar yapmaması için Türkiye’nin izlemesi gereken politikanın nasıl olması gerektiği idi.

Bu konuda Kayhan Sağlamer, “1958’de Mısır ve Suriye BAC’ı kurdukları zaman, devrin iktidarı Türkiye’yi Orta Doğu liderliği hevesine meydan okuma sayarak yeni siyasi

¹⁰¹ Mehmet Barlas, “CHP ve Orta Doğu”, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1970.

¹⁰² Mehmet Barlas, “Türkiye ve Ürdün Olayları”, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1970.

varlığa cephe almıştır. İnşallah ACF karşısında aynı hatayı işlemeyiz” şeklinde eleştiri de bulunmuştur¹⁰³.

Orta Doğu’da sorunların devam ettiği ve 1973 Savaşı’na giden sürecin başladığı dönemde Melih Aşık, Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken’in, “*Vietnam çözümlenirse sıra Orta Doğu’ya gelir...*” sözünün anlam olarak değil ama Türk dışişleri bakanının ağzından çıktığı için şaşırtıcı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bayülken’in, Vietnam Savaşı sonuçlanırsa, Orta Doğu’da da barış ihtimali kuvvetlenir demek istediğini söylemiştir¹⁰⁴.

Orta Doğu olaylarına karşı duyarsızlık eleştirilerek, duyarlı olunması durumunda neler olabileceği konusunda görüşler yer almıştır.

Ergun Göze, “*Dışişlerimiz, her yerde olduğu gibi, pasif ve kendi havasında. Akdeniz çevresindeki hadiseleri, Arap memleketlerinin geçirdikleri iç çalkantıları, ızdırapları, almak istedikleri istikametleri takip etmekten tamamen acizdir. Hem de isteksizdir.*” demektedir¹⁰⁵.

Ahmet Kabaklı ise, “*Türkiye’nin Orta Doğu’da mevkii, daima en mühim’dir. Orada kaybedeceğimiz ve kazanacağımız menfaatler, sosyal kadere tesir edecektir.*” demiştir¹⁰⁶.

Mısır’da iktidara gelişinin ikinci yılında Başkan Sedat, 1972 Temmuz’unda Sovyet askeri tesislerini kapatıp Sovyet teknisyenlerini geri yollayınca, bu hareket Batı’da olduğu gibi Türkiye’de de çok olumlu karşılanmış ve bölgede istikrarın sağlanmasına yardımcı olacağı biçiminde yorumlanmıştı¹⁰⁷.

Ancak Başbakan Yardımcısı Hayrettin Erkmen, bu ziyaretin AP politikasına ters düşeceğini savunarak heyetin ziyareti ertelemesini istemiştir. Başbakan Talu, bu isteği doğru bulmamış ve ısrar etmiştir. Sonra ikisinin ortası bulunarak ziyaret programı kısaltılmıştır. Türk Heyetinin önceden iki devlet arasında normal protokole göre ayarlanan

¹⁰³ Kayhan Sağlamer, “Arap Cumhuriyetleri Federasyonu ve Türkiye”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, S.49, (Ekim 1971), s.35.

¹⁰⁴ Melih Aşık, “Sıra Orta Doğu’da” *7 Gün*, C.2, S.19, Y.1, (17 Ocak 1973), s.29.

¹⁰⁵ Ergun Göze, “Kaddafi’nin Zaferi mi, Yoksa Sizin mi?” *Tercüman*, 16 Eylül 1973.

¹⁰⁶ Ahmet Kabaklı, “Arap- İsrail”, *Tercüman*, 8 Ekim 1973.

¹⁰⁷ *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992, s.191.

Mısır ziyaretinin süresinin kısaltılması Enver Sedat'ı kızdırmıştır. Önceden önemsenmeyen bu görüşme Arap-İsrail Savaşı çıkınca önem kazanmıştır¹⁰⁸.

Türkiye'nin petrol ihtiyacını ve bu ihtiyacı ucuz bir şekilde sağlamak amacıyla Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'ın, Suudi Arabistan'a yaptığı gezi Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'nda kabul edilen Başbakanlık bütçesinin görüşülmesi sırasında, çok sert bir şekilde eleştirilmiştir.

AP Bitlis Senatoru Kamuran İnan, *“Bu Suudi Arabistan seyahatinden 50 yıllık Cumhuriyet tarihinde hiç olmamış derecede geriye dönüş yapılmıştır”* demiştir.

Ankara DP Milletvekili Necdet Evliyagil de Başbakanın yazılı olarak cevaplandırmasını istediği soru önergesinde, Erbakan'ın gezi sırasında, *“Devlet adamlığı ile bağdaşmayacak bir şekilde hareket ettiğini, Türkiye'nin gurur ve itibarını zedeleyici davranışlarda bulunduğunu”* ileri sürmüş, *“Başbakan Yardımcısının, hükümet talimatı dışında Kral Faysal ve Petrol Bakanı Yamani'ye mektup yazdığı bildirilmektedir. Bu mektuplar yazılmış mıdır? Metinleri nedir, Sayın Erbakan'a mektup yazılması için talimat verilmiş midir?”* diye sormuştur¹⁰⁹.

Metin Toker de Erbakan'ın, Suudi Arabistan'la resmi müzakere sürdürülürken, İslam Birliği'ne Türkiye'nin girmesine kesinlikle yanlı olduğuna, esasen Suudilerin hukuki bir zorluk olmadığını söylediklerine ve kendisinin de öyle düşündüğüne dair beyanatta bulunduğunu belirtmiştir. Erbakan, *“Her beynelmilel kuruluşta aramızda kırk Arap devletini bulmak için bunun zorunlu olduğunu, meseleyi Ankara'da Hükümete götürüp istekte bulunacağını”* da söylemiştir¹¹⁰.

Erbakan bu eleştiriler için, *“Bu seyahatten sonra tarihi ve kültürel bağlarla bağlı olduğumuz komşu ülkelerle Türkiye'miz arasındaki ilişkilerde önemli bir gelişme ve yakınlaşma devri başlamıştır”* demiştir¹¹¹.

---

¹⁰⁸ 7 Gün, 17 Ekim 1973, s.12.

¹⁰⁹ Hürriyet, 5 Mayıs 1974.

¹¹⁰ Metin Toker, “Devleti Küçük Düşürücü Seyyah Erbakan'ın Macerası-Ciddi Bir Ciddiyetsizlik”, *Dün Olayların Akisleri*, Y.2, S.50, (6- 13 Mayıs 1974), s.3.

¹¹¹ Necmettin Erbakan, *Milli Görüş-Temel Görüş*, haz. Abdullah Lelik, Dağarcık Neşriyat, Ankara, t.y., s.182.

Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'ın Suudi Arabistan'a gezisinde, daha görüşmeler başlar başlamaz beklentilerin ne kadar hayali olduğu anlaşılmıştır.

Erbakan'ın Suudi Arabistan gezisi, Türkiye'ye döndükten sonra Türk basınında sert bir şekilde eleştirilmiştir. Eleştirenlerin hedefi, ziyaret süresinin uzatılması, Faysal'a ve Yamani'ye yazılan mektuplar, Hükümetin niyetlerini aşan demeçler, ticari alanda ki “*en fazla himayeye mazhar devlet*” ibaresinin Araplar tarafından çıkarılması sırasında her tarafta aranan ve bulunamayan Ticaret Bakanı Fehim Adak olacaktır.

Erbakan'ın Suudi Arabistan gezisi Hürriyet ve Milliyet gazetesi tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Hürriyet'te Ecvet Güresin, Erbakan'ın, Türkiye'yi küçük düşürdüğünü öne sürmekte ve istifa etmesi gerektiğini savunmaktaydı.

Milliyet'te Metin Toker, koalisyonun zaten “*iki takkelik*” ömrünün kaldığını ileri sürüyor ve Erbakan'ın ciddiyetsizliğine Korutürk'ün, Ecevit'in ve Meclisin el koyması gerektiğini söylüyordu.

Abdi İpekçi ise, Erbakan'ın devlet adamı olarak gereken sorumluluk ve ciddiyeti hala benimseyemediği, bir takım gerçekleri el'an göremediği ve haklı kuşkular uyandıran davranışlarını sürdürdüğü ortada olduğunu düşünmektedir.

Ümit Gürtuna, “*Türk Heyeti'nin MSP kanadı, dinsel ilişkilerle ülkeler arasında ki ekonomik ilişkilerin birbirinden çok ayrı şeyler olduğunu gayet iyi anladı*” diye değerlendirmektedir¹¹².

SBF Uluslararası İlişkiler Profösörü Fahir Armaoğlu, Erbakan'ın gezisini şöyle değerlendirmektedir; “*Bu gezi, kötü ve sakat bir şekilde düzenlenmiştir. En basit diplomatik gereklere bile uyulmamıştır. Türkiye'nin itibarına gölge düşürmüştür.*”¹¹³

1975 Ocak ayında Libya'nın İhtilal Konseyi Üyesi ve Başbakanı Callud, Türkiye'ye gelmiş ve bu ziyaretinde açıkça “*Türkiye Araplarla diğer Müslüman ülkeler arasında bir ağ olmalı, hatta bu yeni yakınlaşmaya liderlik etmeli*” demiştir.

¹¹² *Yankı*, S.165, 13- 19 Mayıs 1974, s.6.

¹¹³ *A.g.d.*, S.165, 13- 19 Mayıs 1974, s.5.

Türkiye-Libya ortak bildirisinde, günün şartlarına uygun olarak Türkiye'nin hem İsrail işgalindeki toprakların kurtarılması, hem de Filistin halkının mücadele konusunda, BM kararları çerçevesinde kalmak şartıyla kuvvetli destek verdiği göze çarpmıştır.

Yankı, Libya Başbakanının, Türkiye gezisinin ilginç bir başka yönünün, Demirelci ve Erbakancı basının tutumu olduğunu belirtmiştir. Geliş günlerinde “*Kara gün dostu, büyük ve fedakâr müttelik, din kardeşi*” olarak desteklenen Callud, Ecevitte görüşmekte ısrar ettikten sonra ve bir hafta içinde, Milli Gazete ve Son Havadis'te “*Türk düşmanı, kara ihtialaci, sosyalist çocuk*” olarak ilan edildi. Parlamento'nun Libya ile yapılacak anlaşmaları tasdik etmemesi istendi ve “*Callud git bu ülkeden*” dendi.

Callud'un, “*Hiçbir partiyi ve şahsı tercih etmedim. Ben, Türk milletinin misafiriyim*” dediğini öne süren Son Havadis 48 saat sonra yeniden fikir değiştirerek, Libya Başbakanından özür dilemiştir¹¹⁴.

Bu gelişmelerde görüldüğü gibi olaylara milli değil ideolojik olarak yaklaşmıştır.

Türkiye, hem İran ile ilişkileri geliştirmek, hem de İran-İrak arasındaki anlaşmazlığın çözümünde yardımcı olabilmek amacıyla Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk İran'a gitmiştir.

Fahir Armaoğlu, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün İran gezisini şöyle değerlendirmektedir: “*Son yıllarda, Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler önemli gelişmeler gösterirken Şattülarab ve Kürt meseleleri nedeniyle, İran-İrak ilişkileri gerginlik denebilecek düzeye gelmiştir. Ancak, Mart ayında, İran ile Irak'ın yaptıkları bir anlaşma ile bu iki sorunu çözümlenmeleri iki devletin ilişkilerinde yeni bir dönem açmıştır. İran ile Irak arasındaki sorunların çözümünde Türkiye de belirli bir çaba göstermiş hatta rol oynamıştır. Cumhurbaşkanı'nın ziyareti de ortaya çıkan yeni durumun bir sonucudur.*”¹¹⁵

Altan Öymen ise, Fahri Korutürk'ün İran gezisini şöyle değerlendirmektedir: “*İran ile aramızdaki serinliğin nedeni, İran'ın petrol gelirleriyle mali kaynakları genişleyince, Türkiye beklediklerini bulamadı. Petrol bunalımında, belirli fiyattan petrol*

¹¹⁴ A.g.d., S.200, 13- 19 Ocak 1975, s.29.

¹¹⁵ A.g.d., S.222, 16-22 Haziran 1975, s.29.

almak için 5-6 yıllık bir anlaşma önermiştik, cevap bile vermemişlerdi. Hiç petrol alamadık. Kıbrıs Olayı sırasında İran'ın bizi destekleme yolundaki girişimleri de beklendiği kadar çabuk ve elle tutulur olmamıştı. İran'a bir projeler kataloğu verilip, bazılarının desteklenmesi istendi. Karakaya Barajı projesi gibi. Ancak kesin cevap vermedi.’’¹¹⁶

Çağlayangil'in NATO konferansı'nda, ABD ve Batılı güçlerle ters düşmemek amacıyla Washington'un zoruyla Enver Sedat'a destek olmaya kalkışması, Arap dünyası ile bunca zaman iyileştirilmeye çalışılan Türk dış politikasına büyük zarar verdiği için eleştirilmişti. Bu sırada Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Mısır ile ilişkileri geliştirmek amacıyla yaptığı Mısır gezisi de sert eleştirilere neden olmuştur.

Yozgat Milletvekili ve MSP Genel İdare Kurulu Üyesi Hüseyin Erdal, İhsan Çağlayangil'in Mısır gezisini şu şekilde eleştirmiştir:

“Biz, Sayın Çağlayangil'in Mısır'a gitmesini tasvip etmiyoruz. Mısır, İslam âlemini bir tarafa iterek İsrail ile görüşmeler yapıyor. Müslüman devletlerin aleyhine bir harekete geçmiştir. Buna rağmen, bizim Mısır'a tepki göstermemiz yerine Dışişleri Bakanımızın gitmesini doğru bulmuyoruz. Bu gezi, özel mahiyette bir gezidir. Devletimizi temsil amacıyla yapılmış bir gezi değildir.

Bizim mutlaka Çağlayangil'in Mısır gezisinin resmi mahiyette olmadığını Müslüman âlemine anlatmamız lazım.’’¹¹⁷

Haluk Ülman, Yankı'ya verdiği demeçte, Çağlayangil'in Mısır gezisini ertelemesi gerektiğini ifade etmektedir. Ülman, Orta Doğu'daki son gelişmeleri, Mısır ile İsrail'in bölgede Filistinlilerin üzerinden bir “Pax American” yani bir Amerikan barışı kurmaya yönelmelerini, Filistin'i kendi toprakları dışına iten, bazı Arap topraklarını İsrail'in elinde bırakan bölgede Amerikan yanlısı güçlerle sağlanacak bir barış değil, Filistin haklarını ve bölgedeki yönetimlerin bağımsızlığını sağlayacak gerçek bir barıştan yana olması, bunun için gerekli koşulların savunulması gerektiği üzerinde durmuştur. Çağlayangil'in Arap

¹¹⁶ A.g.d., S. 222, 16-22 Haziran 1975, s.30.

¹¹⁷ A.g.d., S.351, 5-11 Aralık 1977, s.10.

dünyasında tam bir parçalanmışlığın egemen olduğu sırada Mısır'a resmi bir gezi yapması, Arap komşularımızda Türkiye'nin de Ortadoğu'da kurulmak istenen ‘‘Amerikan barışı’’ndan yana tavır aldığı izlenimini yaratabileceğini hatta yaratmış olduğunu, bunun ise, Türkiye'nin uluslararası yalnızlığını tamamen artırabileceğini söylemiştir.

Dışışleri Bakanı, Kahire'ye giderken 2. MC Hükümeti'nin diğer yetkilileri Erbakan ve Türkeş'te, Sedat'ın karşısında bulunan Arap ülkelerinden Irak ve Libya'yı ziyaret etmişlerdi. Yankı, bu durumun, Türkiye'nin parçalanmış Arap dünyasında taraf tutmadığını gösterebileceğini belirtmiştir¹¹⁸.

Ankara'da bulunan bir Arap diplomat, Çağlayangil'in Kahire ziyaretini iptal etmemesini isabetli bir karar olarak nitelendirmiştir. Diplomata göre, ‘‘Mısır, Arap dünyasının daima lideridir. Hep onun ardından gidilmiştir. Ergeç gene diğer Arap ülkeleri onun ardından gidecektir. Böylece Türkiye, herkesten önce davranmakla uzak görürlük yapmış olmaktadır. Sonra Türkiye, daima Araplar arsındaki çekişmelerde taraf tutmadığını ileri sürmüştür. Kahire seyahatinin iptal edilmemesi bunun bir örneği olarak kabul edilebilir. Yoksa Türkiye diğer tarafı, Mısır'a karşı tutmuş olacaktır.’’

Türk dışışleri yetkilileri ise, Çağlayangil'in gezisinin çok önceden planlandığını, Sedat'ın İsrail'i ziyaretiyle başlatılan Ortadoğu'daki gelişmelerle hiç ilişkisi olmadığını ileri sürmüştür. Sedat'ın İsrail gezisi, Arap dünyasında büyük tepkilere neden olurken Türk dışışleri ne yapacağını bilemeden öyle kalmıştı. Her ülke gelişmelerle ilgili görüşlerini ortaya koyarken Türk hükümeti sessiz kalmıştır.

Sedat'ın, İsrail gezisine karşı çıkan Arap ülkeleri hemen bayram sonrası Türk Hükümeti aracılığıyla girişimde bulunarak görüşlerini belirtmişlerdir. Türkiye'nin bu konuda tavır takınmasını, hiç olmazsa eskiden tekrarladığı İsrail'in işgal edilmiş topraklardan çekilmesi gerektiği şeklindeki görüşünü yinelemesini istiyorlardı.

Çağlayangil'in Mısır gezisine, Libya ve Irak gibi Türkiye'ye büyük kolaylıklarla petrol veren ülkeler muhalefet ediyorlardı.

---

¹¹⁸ A.g.d., S.351, 5-11 Aralık 1977, s.17.

Arap ülkeleri, Türk Hükümeti'nden isteklerine yönelik olumlu tepki alamayınca Irak büyükelçiliği, Türkiye'nin 210 milyon dolara varan petrol borcunu ödemediği için boru hattından petrol akıtılmasının durdurulduğunu, ayrıca Türkiye'nin birçok ikili anlaşmayla üzerine düşeni yapmadığını söylemiştir.

Türkiye güç durumda kalmıştı. Necmettin Erbakan, Suudi Arabistan'dan sonra Bağdat'a geçti. Türkes ise, Kaddafi'nin davetini kabul ederek Trablusgarb'a gidiyordu.

MSP Genel Sekreteri Oğuzhan Asiltürk, Çağlayangil'in Kahire'ye gitme kararı alması üzerine bunu kınar ve kendilerinin böyle bir geziye taraftar olmadığını söyleyerek “*Dışişleri bakanı giderse tamamen özel bir gezi yapmış olacak*” derken, Çağlayangil'e vekâlet eden Seyfi Öztürk ise, diğer Arap ülkelerini de kırmamaya çalışarak gezinin Ortadoğu'daki gelişmelerle ilgili olmadığını belirtmiştir.

Çağlayangil'in gezisine sert tepki verenlerden birisi de, AP'li Enerji Bakanı, Kamran İnan'dı. İnan, gezinin bakanlar kurulunda tartışılmamış olmasını, Türkiye'yi Ortadoğu olaylarında taraf gibi göstermesinin beklendiğini ve zamansız yapıldığını ileri sürerek eleştirmiştir. Faruk Sükan ise, Çağlayangil'in hemen dönmesini istemiştir.

Bu gelişmeler olurken Çağlayangil, Sedat tarafından kabul edilmeyi beklerken, dışişleri bakan vekili tarafından ağır lanıp sadece başbakan tarafından kabul edilmiştir¹¹⁹.

Çağlayangil, Kahire ziyaretinden memnundu. Kıbrıs konusu ilk defa, değişik ölçüde Mısır ağzında şekillenmişti, ancak Türkiye-Mısır ortak bildirisinin Kıbrıs ile ilgili bölümüne ne Mısır basını ne de Mısır Radyo-Televizyonu yer vermemiş adeta konuyla ilgili resmi tutanakları “*yok*” farz etmişlerdi. Yinede bu durum Çağlayangil'in gezisini düzenleyenler tarafından anlayışla karşılanmıştır¹²⁰.

Çağlayangil, Mısır gezisini, “*Görüşlerimizi, karşılaştırarak birbirlerine yaklaştırmak ve durgunluğu gidermek amacına yönelikti*” diye değerlendirmiştir¹²¹.

¹¹⁹ A.g.d., S. 351, 5-11 Aralık 1977, s.22-23.

¹²⁰ A.g.d., S.352, 8-18 Aralık 1977, s.13.

¹²¹ A.g.d., S. 352, 8-18 Aralık 1977, s.14.

Orta Doğu'daki gelişmelerden biri olan, İran İslam Devrimi sırasında Türkiye, istikrarlı bir politika izlememiştir.

Devlet dergisi, Türk Hükümeti'nin İran'daki İslami devrim karşısında adeta, “*Duymadım, Görmedim, Bilmiyorum*” politikası uygulamış olduğunu belirterek, ayrıca Humeyni'nin, bütün paklardan çekileceği yolunda ki demecinden sonra da, Türkiye, Orta Doğu'da kilit nokta olmak için gerekli girişimler yapılabilirdi şeklinde görüş belirtmiştir¹²².

Orta Doğu barış sürecine yönelik ABD'nin girişimlerinden biri olan Mısır ile İsrail arasında yapılan Camp David Anlaşması'na büyük tepki verilmiştir. Bu tepkilerden birisi de Türkiye'deki Mısır Büyükelçiliğinin basılması olmuştur. FKÖ'nün, Türk Hükümeti'nin isteği üzerine arabuluculuk yaparak baskına son vermesinden sonra uzun zamandan beri Ankara'da bir büro açma isteği kabul edilmiştir¹²³.

SBF Öğretim Üyesi Haluk Gerger, FKÖ yöneticilerinin, Türkiye'de büro açmak istemeleri konusunu şöyle değerlendirmektedir: “*Büronun açılmaması, hem Türkiye'yi bölgede oluşan yeni denge ve gelişmelere ters düşen bir konuma getirmektedir, hem de bölgeye açılma ve Araplarla iyi ilişki kurma politikası yolunda bir engel oluşturmaktadır. Büronun açılmaması ayrıca, Türkiye'nin ekonomik sorunlarının çözümünde yani Araplardan kredi ve petrol alımında FKÖ'nün Arap dünyası üzerindeki etkinliğinden yararlanmamak gibi bir sonuç yaratmaktadır. Her taraftan destek arayan Türkiye, siyasal sorunlarının çözümünde de, FKÖ desteğini aramayı ihmal etmemelidir.*”¹²⁴

1980'lere gelindiğinde Orta Doğu, büyük güçlerin iyice çıkar çatışmalarına sahne olmuştur. Özellikle ABD, bu bölgede çıkarlarını koruyacak bir müttefik arayışı içindeydi. Bunun için önemli iki ülke, Türkiye ve İran'dı. Bunu Kral Faysal'ın şu sözlerinde görmekteyiz: “*İslam dünyasında bir buçuk devlet vardır. Biri Türkiye, yarısı İran. Çünkü eskiden beri ilmi, askeri ve hukuki olan sadece bu iki devlet vardır.*

¹²² *Devlet*, Mart 1979, s. 29.

¹²³ Şule Kut, “Filistin Sorunu ve Türkiye”, *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, ed. Haluk Ülman, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı yay., Ankara, 1991, s.22-23.

¹²⁴ *Yankı*, S.427, 21-27 Mayıs 1979, s.15.

Türkiye ve İran olmadan Ortadoğu'da düzeni kurmak istersen başarılı olamazsın.'¹²⁵ Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi İran'da yapılan İslami Devrim sonucu Amerika, Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak için yeni bir ortağa gereksinim duymuştur. Bu amacına ulaşmak için, Orta Doğu'daki temel dayanağını oluşturan Mısır-İsrail cephesinin güçlendirilmesine yönelmiştir.

Bir yandan Türkiye-Suudi Arabistan-Irak gibi ülkelerle bu cepheyi takviye etmeye çalışırken diğer yandan da Orta Doğu ülkeleri arasındaki çelişkilerden yararlanarak İran'ın da katılacağı güçlü bir Arap-Filistin cephesinin oluşmasına engel olmaya çalışmaktadır.

Oğuzhan Müftüoğlu, bu gelişmeler doğrultusunda ABD'nin, Orta Doğu'ya yönelik politikasında, Türkiye'nin en iyi şekilde kullanmasını öngörmekte olduğunu belirtmektedir¹²⁶.

Bunun için, Türkiye'de bir *“askeri faşist diktatörlüğün”* kurulmasının ABD çıkarlarına uygun düşen bir gelişme olduğu belirtilerek, Mayıs 1979'da Devrimci Yol'da şöyle bir yazı çıkmıştır:

*“ABD'nin Ortadoğu'da ABD politikası doğrultusunda davranacak bir Türkiye'ye duyduğu ihtiyaç açıktır. Türkiye'de ABD'nin (Ortadoğu) politikalarını hayata geçirecek bir hükümetin toplumsal ve siyasal bütün muhalefeti bastırması ve yok etmesi gereklidir. Bu ise ancak açık faşist bir rejimle mümkün olabilir. ABD, ekonomik politik olanaklarıyla, askeri anlaşmalarıyla yerli işbirlikçileri, açık ve gizli faşist örgütlenmeleriyle ülkemizde açık Amerikancı faşist bir rejimin üzerine oturacağı siyasi koşulları oluşturmak doğrultusunda mücadele etmektedir.”*¹²⁷

Devrim Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Ortadoğu'daki savaşın, ABD tarafından tezgâhlanan bir oyun olduğunu söylemekteydi. Ortadoğu'yu hegemonyaları altına alabilmek için, ABD ile SSCB, üçüncü dünya aracılığıyla bir savaşa girişmiştir.

¹²⁵Mustafa Sıtkı Bilgin, *“Ortadoğu'da Gelişen Türkiye- İngiliz Münasebetleri'nin Tarihi Seyri (1938-1960)”*, *Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı, 9-10 Ocak 2004 Bildiriler*, İstanbul, 2004, s.78.

¹²⁶ Oğuzhan Müftüoğlu, *Devrimci Yol Yazıları*, Devrim yay., İstanbul, 1991,s.225-226.

¹²⁷ A.g.e., s.240-241.

Türkiye, bu bölgenin Kuzey sınırını oluşturmaktadır. İran ile Pakistan bu sınırı doğuya doğru uzatıyor. Ortadoğu için, birbiriyle savaşan ABD ile SSCB, bu 3 ülkede de türlü yollardan savaşlarını sürdürüyorlardı.

Ortadoğu'da Arap-İsrail Savaşı patlak verdiği yıllarda Türkiye'de kapatılan eski TİP'in başlattığı, Amerikan aleyhtarı hareketler ve sol akımlar gelişmeye başlayınca, ABD bu akımlardan rahatsız olmuştur¹²⁸.

Yine Oğuzhan Müftüoğlu kitabında, 12 Eylül darbesinin, son İran-İrak Savaşı'ndan önce ve Türkiye'nin geleneksel Amerikancı dış politikasını yürüten AP azınlık hükümetinin Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'in gensoru ile düşürülmesinden hemen sonra gerçekleşmesinin bir rastlantı olmadığını, Cunta'nın, Türkiye'de yaptığı her şey, halka uyguladığı her baskı ve zorbalığın da Ortadoğu'da ABD için güvenilir bir Türkiye yaratma çabası olarak görülmesi gerektiğini işaret etmektedir¹²⁹.

MC partilerinin de, ABD'ye yeni bir alternatif sunma gayreti içinde olduğu eleştirilmektedir¹³⁰.

Doğan Avcıoğlu Türkiye'nin Düzeni isimli kitabında, ABD'nin, isteklerini gerçekleştirmek için birtakım yardımlarda bulunduğunu, ABD politikalarına yön veren en etkili tekel olan Rockefeller'in 1956 Ocak'ında Başkan Eisenhower'a yazdığı mektupta nasıl yansıtıldığına yer vermiştir¹³¹.

Amerikan iktisadi yardımının yapılacağı ülkeleri üç grupta toplamayı teklif ederek birinci gruba, kendileriyle dost olan ve uzun süreli askeri paktlarla bağlı olan anti-komünist hükümetlerin iktidarda olduğu ülkeleri sokmaktadır. Oltaya yakalanmış balığın yeme ihtiyacı olmadığı için bunlara yapılan yardımın askeri nitelikte olması gerektiği belirtilmiştir.

¹²⁸ *Yankı*, S.393, 25 Eylül-1 Ekim 1978, s.7.

¹²⁹ Oğuzhan Müftüoğlu, *a.g.e.*,s.241.

¹³⁰ *A.g.e.*, s.107.

¹³¹ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, II, Tekin yay., İstanbul, 1996,s.1065.

Geniřletilmiř iktisadi yardım konusunda da, “...*Örneęin Türkiye’ye bazı hallerde dūřünūlenin tersi sonuçlar verebilir, yani bağımsızlık eğilimini artırıp, mevcut askeri paktları zayıflatabilir.*

Türkiye gibi ūlkelere ancak kendilerine uygun ve baęlı hükümetleri iktidarda tutacak ve kendilerine dūřman muhalifleri zararsız bırakacak biçim ve miktarda olmalıdır’ şeklinde açıklama yapmıřtır¹³².

D- SİYASET KŪLTÜRÜ AÇISINDAN

Türkiye’de, 1946 yılında yapılan çok partili ilk genel seçimlerden 1960’a kadar, çoğunluk sistemi yürürlükte olduğu için parlamenter sisteme iki parti egemen olmuş, küçük partiler elenmiřtir¹³³.

Çok Partili dönemdeki Türk parlamentosunda, dış politikayla ilgili muhalefet çalışmaları bakımından ileri sürülebilecek belli başlı tenkitlerden biri de, görüşlerin ifadesindeki belirsizliktir.

Bu nedenle, Türkiye’de milli dış politika kavramının sınırları bir türlü çizilememiřtir¹³⁴. Çünkü 1950’lerden 1960’ların ilk yarısına kadar hükümet, Orta Doğu politikasında hemen hemen tüm siyasi partilerin desteğine sahipti¹³⁵.

DP döneminde, Adnan Menderes’in 1960 Nisan’ında açıklamış olduğu halde ihtilal nedeniyle gerçeleştirilmeden kalan Sovyetler Birliğine gitme tasarısı dışında, dış politika içinden çıkılmaz bir haldeydi¹³⁶.

İhtilal sonrası, Milli Birlik yöneticileri dış politikanın gerçeek sorunlarına etkili bir biçimde yönelme fırsatını bulamamışlardır.

---

¹³² A.g.e., s.1067-1068.

¹³³ Seyfi Taşhan, “1973 Genel Seçimlerinde Dış Politika Sorunları”, *Dış Politika*, C.3, S.3, (Eylül 1973), s.5.

¹³⁴ Mümtaz Soysal, *Dış Politika ve Parlamento*, Sevinç matb., Ankara, 1964, s.239.

¹³⁵ Süha Bölükbaşı, “Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa”, *Türkiye’nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, der. şaban H.Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen,y.y.,2002, s.250.

¹³⁶ Ali Halil, *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*, Gerçeek yay., İstanbul, 1968, s.156.

Milli Birlik yönetimi dış politikada, Türkiye açısından en önemli dönem olmuştur. Buna rağmen, o döneme kadar bir tabu sayılan Türk dış politikası, devrimin sağladığı özgürlük ortamı içinde açık ve sağlam bir sol eleştirisine uğramış, saplandığı çıkmazlar objektif olarak ortaya konulmuştur. Sol dış politika eleştirisi, bir süre sonra, basın, partiler, gençlik ve kamuoyunda, Türk dış politikasının ekonomik, askeri ve ideolojik yanlarıyla da eleştirilmesini sağlamıştır¹³⁷.

1960 İhtilalinden sonra iktidardan uzaklaştırılan ve kapatılan DP'nin halefi olduğu iddiasıyla birden fazla partinin ortaya çıkması, 1961 seçimlerinden sonra 1965'e kadar Türkiye'nin koalisyon hükümetleriyle yönetilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır¹³⁸.

1961-1965 dönemi, Türkiye'nin Koalisyon Hükümetleri tarafından yönetildiği karmaşık bir dönemdir¹³⁹. Sosyal alanda görülen hareketlilik, siyasal alandaki istikrarsızlığın itici gücü haline gelmiştir.

1961 seçimlerinde sürpriz başarı gösteren DP'yi desteklemiş güçlerle, Anayasanın tanıdığı sosyal haklar çerçevesinde örgütlenen emek taraftarı kesimin, seslerini duyurmaya başlaması iki kesim arasındaki (merkez-çevre) çatışmayı yeniden su yüzüne çıkarmıştır.

1961-1965 döneminde sistemi rayına oturtma çabaları dış politikaya da yansımış, 27 Mayıs yönetimi sırasında Batı ile bağlantımızın vurgulanması azaltılıp, Bağlantısız ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi istekleri dile getirilmiştir.

Koalisyon hükümetleri programlarında, yeniden dış politikayı düzene sokmaya çalışmışlarsa da uluslararası gelişmeler buna engel olmuştur¹⁴⁰.

Bu dönemde iç politikada olduğu gibi dış politika tartışmalarında da kutuplaşmalar görülmüştür. TBMM içindeki siyasi partiler ve Koalisyon hükümetleri programlarında, Batı ile NATO ve CENTO'ya bağlılık özellikle vurgulanmış ve 27 Mayıs ile tartışılmaya başlanan Bağlantısız dış politika kavramına yer verilmemiştir.

---

¹³⁷ A.g.e., s.157.

¹³⁸ Seyfi Taşhan, *a.g.m.*, s.5.

¹³⁹ Melek M.Fırat, *a.g.e.*, s.85.

¹⁴⁰ A.g.e., s.86-87.

Yalnızca Türkiye İşçi Partisi, bağlantısız bir dış politika amaçladığını programında belirtmiştir¹⁴¹.

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel de, dış politikayı, milli gücümüzün artırılmasına, ekonomik kalkınmamızın hızlandırılmasına yardımcı bir nitelikte tutmak amacıyla olduklarını belirtmiştir¹⁴².

1969 yılında Türkiye’de yapılan genel seçimlerden sonraki süre, yurt içindeki olaylar ve bunların Türkiye’nin dış politikasına olan etkisi, 1973 seçimlerinin Türkiye’nin yakın geleceği için oldukça önemli hale gelmesine neden olmuştur¹⁴³.

Dış politika konusunda, 1969 yılından sonra izlenen prensipler, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren uygulanan temellerden önemli bir ayrılış göstermemiştir. Atatürk zamanında ortaya atılan “*yurtta sulh, cihanda sulh*” ilkesi ile “*güvenlik ve ekonomik çıkar*” arama çabaları Türk diplomasisinin belirgin özelliği olmuştur.

Bu dönemde Türkiye, Batı, Doğu Bloku ve Arap ülkeleri ile ilişkilerini iyileştirmiştir. Bu ilişkileri iyileştirme çabaları, Türkiye’de çeşitli görüşleri temsil eden siyasi partiler tarafından zaman zaman eleştirilmiştir, ancak dış politikanın temel prensipleri hiçbir zaman tartışma konusu yapılmamıştır¹⁴⁴.

1961-1965 döneminde CHP, AP, YTP, MP programlarında dış politika ile ilgili olarak pek fark yoktur.

4 parti, BM Anayasasında belirtilen ilkelere bağlı kalarak dünya barışını ve milletlerarası işbirliğini, bu çerçevede de Türkiye’nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumayı ve sürdürmeyi, dış politikanın temel amacı olarak belirtmektedir.

CHP, “*Yurtta Sulh, Cihanda Sulh*” sözünün temel ilkeleri olduğunu bildirmekle yetinerek, dış politikaya ayırdığı bölümü kapatmaktadır¹⁴⁵.

---

¹⁴¹ A.g.e., s.91.

¹⁴² AP Genel Başkanı Süleyman Demirel’in Mühim Bazı Konular Hakkındaki Konuşmalarından Özetler, 08.10.1965, İzmir, 1965, s.98.

¹⁴³ Seyfi Taşhan, a.g.m., s.3.

¹⁴⁴ A.g.m., s.4.

¹⁴⁵ Melek M.Fırat, a.g.e., s.92.

AP, sadece Sovyetler Birliği ile ilişkileri geliştirmek değil, başta Orta Doğu ve Magrip'teki Arap ve MÜslÜman kardeş Ülkeler olmak üzere tüm Asya-Afrika Ülkeleri ile BM yasası ve Bandung Konferansı prensiplerine sadık olarak münasebetlerini kuvvetlendirmeye çalışacağını ve çok yönlü bir dış politika izleyeceğini bildiriyordu¹⁴⁶.

27 Mayıs'tan sonra kurulmuş olan 3 partinin AP, YTP ve MP'nin programlarında ayrıca silahsızlanma çabalarına katkı, komşu Ülkelerle ve bağımsızlığını yeni kazanmış Asya-Afrika Ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi arzusu dile getirilmektedir. AP, bunun Bağlantısızlık hareketi ile ilgisi olmadığını vurgulamak istercesine 93. maddenin birinci paragrafında bağımsızlığını yeni kazanmış olan Asya-Afrika Ülkeleriyle ilişkileri geliştirmenin dünya barışının kurulmasına yardım edecek bir adım olduğunu belirttiikten sonra aynı maddenin 2. paragrafında Avrupa Birliği, Ortak Pazar, NATO ve CENTO gibi hem savunma hem de diğer sosyal, iktisadi ve kültürel hedeflere hizmet eden anlaşmalara sadık kalmayı dış politikamızın hedefleri arasında sayarız diyerek Türkiye'nin yerini kesin olarak bildirmektedir.

MP'nin programında ise, “*Tarihimize ve jeopolitik durumumuza layık ve şahsiyetli bir dış politika gütmeye*” gerekliliğinin altı çizildikten sonra “*Milletlerin istiklal ve hürriyetleri uğrunda mücadelelerini desteklemeye*” özel önem verildiğini belirtilerek, üçüncü dünyacı bir söyleme yakınlaşma görölmektedir¹⁴⁷.

II. İnönü Hükümeti'nin programında özellikle Cezayir konusuna yer verilmiřtir¹⁴⁸.

1969 Ekim seçimlerinde TİP'nin parlamentoya girmesi, CHP'nin “*Ortanın Solu*” siyasetini benimsemesi gibi gelişmeler izlenen dış politikayı da etkilemiřtir¹⁴⁹.

Türkiye'de ilk defa TİP, programında dış politikanın geleneksel çizgisine karşı çıkarak dış ilişkilerin yeni bir anlayışla yürütölmesini öneriyordu¹⁵⁰.

---

¹⁴⁶ A.g.e., s.204.

¹⁴⁷ A.g.e., s.93.

¹⁴⁸ A.g.e., s.96.

¹⁴⁹ Haluk Gerger, “Türk Dış Politikası (1946-1980)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.2, İletişim yay., İstanbul, t.y.,s.545.

¹⁵⁰ Melek M.Fırat, a.g.e., s.98.

1969 Hükümet programında dikkat çeken 2 önemli nokta vardır: Arap ülkeleri ile ilişkiler ve Kıbrıs konusundaki yenilikler.

“Hükümetimiz daima açıklamış olduğu üzere, ihtilafların kuvvet istimali suretiyle halli, kuvvet yolu ile toprak kazancı sağlaması ve müzakere pozisyonu takviyesi ve emrivakilerin çözümlere esas olarak ileri sürülmesi metotlarına muarızdır. Bu itibarla Orta Doğu bölgesinde barış ve istikrarın tesisine hizmet etmesi düşünülecek herhangi bir çözümün Arap memleketlerinin meşru hak ve menfaatlerini iyice vikaye etmesi gerekeceği kanaatindeyiz” denilerek ilk kez Orta Doğu sorununda Türkiye'nin Arap devletlerinden yana tutumu açıkça hükümet programına konuluyordu¹⁵¹.

Bu durum, Orta Doğu ile fazla ilgilenirsek, çatışma taraflarından birini veya diğerini desteklemek zorunda kalacağız, sorunların içine çekilip onların bir parçası olacağız düşüncesinin giderek azaldığına işaretli¹⁵².

AP Hükümeti'nin önceki hükümetlerden farkı, Orta Doğu politikasını salt Batı politikasının bir türevi olarak algılamamak ve bölgedeki ilerici hükümetlerle de ilişki kurarak Türkiye'nin olumsuz imajını silmek oldu. Böylece Araplık ve Müslümanlık kavramlarını kullanarak bölge ile yakınlaşma sürecinde kendi muhafazakâr oy tabanının desteğini kazandığı gibi bağımsızlık hareketlerine ılımlı yaklaşımı ile sol kamuoyunun eleştirilerini de uzaklaştırmış oldu¹⁵³.

1965-1971 döneminde siyasal hayatta görülen çok seslilik, uluslararası koşulların da el vermesiyle dış politikaya yansdı. 1960'dan beri tartışılan, 1964 Kıbrıs sorunuyla birlikte resmi çevrelerce de benimsenen çok yönlü dış politika bu dönemde uygulanmaya başladı¹⁵⁴.

1973 seçimi sonucu parlamentoda grup kurabilmek için gerekli sayı olan 10'dan fazla milletvekili çıkaran muhalif siyasi partilerin Orta Doğu politikası ise şöyleydi:

---

¹⁵¹ A.g.e., s.206.

¹⁵² S. Gülден Ayman, “Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı”, *Akademik Orta Doğu*, 1/1, İstanbul, 2006, s.6.

¹⁵³ Melek Fırat, a.g.e., s.239.

¹⁵⁴ A.g.e., s.195.

CHP'ye göre, “Türkiye bütün devletlerle, o arada, özellikle komşu ve yakın devletlerle dostluk ilişkilerini geliştirmeye çalışmalıdır. Orta Doğu anlaşmazlıklarında Türkiye, yapıcı tarafsızlık tutumundan ayrılmamak şartıyla, sağlam ve sürekli barışın sağlanmasına yardımcı olmağa çalışmalıdır” şeklindeydi¹⁵⁵.

Bu konularda AP'nin seçim bildirgesinde, geniş açıklamalar yoktur.

MSP bu konuda, jeopolitik konumumuz nedeniyle, tarihi ve kültürel yakınlığımız olan devletlerle daha yakın ilişki kurma vaadinde bulunmakla yetinmektedir. Bu ülkeler açık olarak açıklanmamıştır.

DP, Türkiye'nin bölgedeki önemi üzerinde durarak, “Son siyasi stratejik gelişmelerin ışığında, bir barut fıçısı haline gelen Orta Doğu ve Komünist Bloğun tamamen baskısı altında bulunan Arap âleminin yanı başında bulunan Türkiye, bu bölgenin emniyet ve istikrar unsuru olma vasfını üzerinde toplamakta bulunmuştur.

Müslüman memleketler ile olan bağlarımızın ekonomik ve kültürel ölçüler içinde daha da geliştirilmesi lüzumuna inanmaktayız...” şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

CGP, “Orta Doğu olayları bütün ciddiyetini muhafaza etmektedir. Orta Doğu sorunu, sadece bir Arap-İsrail sorunu olmayıp, bölgedeki genel siyasal ekonomik ve askeri denge bakımından süper devletlerin bir sorunudur... Orta Doğu olaylarına karşı Türkiye geleneksel objektif durum ve tutumunu devam ettirmeli, mevcut dengenin temelinden bozulmamasına çalışmalı, BM tavsiyelerine uygun çözüm arama gayretlerine yardımcı olmalıdır.” şeklinde politika izlemiştir¹⁵⁶.

MHP, SSCB ve diğer komşu devletler ile de iyi ilişkiler kurulması gerektiğini belirterek Orta Doğu devletler ile ilişkiler konusunda da, “Din, tarih ve kültür bağları ile derin bir şekilde sevgi ve saygıyla bağlı bulunduğumuz Arap memleketleri ve İran ile ilişkilerimizi iktisadi, siyasi ve kültürel alanda hızla, çok samimi bir işbirliği haline sokmayı gerekli görmekteyiz. Orta Doğu'da sürekli bir barışın kurulması için İsrail ile

---

¹⁵⁵ CHP 1973 Seçim Bildirgesi, s.220.

¹⁵⁶ Seyfi Taşhan, a.g.m., s.17.

Araplar arasında süratle adalete dayanan bir barış andlaşmasının kurulmasını zorunlu saymaktayız” demektedir¹⁵⁷.

Dış politikamıza yön veren unsurun “*Milletlere istiklal, insanlara hürriyet*” prensibi olduğu, komşularımız ve İslam ülkeleriyle ilişkilerin tarih ve jeopolitik çerçeve içinde düzenleneceği belirtilmiştir¹⁵⁸.

1970’lerin ortalarından itibaren Türkiye’de iktidara gelenler, siyasal ve ekonomik kaynaklı dış nedenlerden dolayı, dış politikada bir arayış içerisinde olduğu görülmektedir¹⁵⁹.

1974 yılında kurulan Koalisyon Hükümeti’ndeki iki parti, İslam ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi taraftarıydılar. Hükümetin büyük ortağı CHP, Türkiye için “*daha bağımsız*” bir dış siyaset arzu etmekte, diğer ortak MSP ise, Türkiye’nin kendi kardeşleriyle daha yakın bir işbirliği içinde olmasını istediği için, İslam ülkelerine yönelmenin uygun olacağı görüşündeydiler.

Bu faktörlerin dışında bir de, Türkiye’nin 1973-1974 petrol krizi ve bunun sonucunda ortaya çıkan dünya ekonomik bunalımından etkilenen üyelerden biri olması da, yeni ekonomik ve mali imkânlar sağlayabilmiş olan İslam ülkelerine yönelme fikrini teşvik etmiştir¹⁶⁰.

CHP-MSP Koalisyon Hükümeti içinde, MSP’nin Arap ülkelerine yakınlığı savunmasından dolayı, Türkiye’nin Üçüncü Dünya’nın büyük bir bölümünü oluşturan İslam ülkelerine daha yakın bir dış politika izleyeceği, bu nedenle de özellikle Batı’da birtakım kaygılara yol açacağı ve Türkiye’yi Batı’dan uzaklaştırılabileceği düşünülmüştür¹⁶¹.

---

¹⁵⁷ *Milliyetçi Hareket Partisi 1973 Seçim Bildirisi*, s.72.

¹⁵⁸ *1973 Yılı MHP Programı*, s.24

¹⁵⁹ Gökhan Koçer, *a.g.e.*,s.65.

¹⁶⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.m.*,s.395.

¹⁶¹ Gökhan Koçer, *a.g.e.*, s.65.

Bu düşünce, Türk dış politikasında asker-seçkinlerin, Orta Doğu ile ilgilenmelerini engellemiştir. Çünkü Batılı müttefiklerimiz Türkiye'nin, Orta Doğu için kendi projelerine sahip olmasını ve kendi başına hareket etmesini hoş karşılamayacaktı¹⁶².

1969'da olduğu gibi 1974 yılındaki AP Program ve Tüzüğü'nde, “*Yakın komşularımızla tarihi bağlarla bağlı bulunduğumuz Orta Doğu milletleri, Asya ve Afrika'da bağımsızlığına yeni kavuşmuş memleketlerin halkı ile yakın münasebetler kurmayı, dostluk tesis etmeyi, hem Türkiye'nin dünya milletler camiası içindeki şerefli yerini almasına, hem de dünyada hürriyet ve barışın teessüsüne yardım eden bir adım olarak mütalaa ederiz*” denmiştir¹⁶³.

Dış politika, ülkenin iç politikasının bir uzantısıdır. Hükümetin izlemiş olduğu dış politika hangi değer yargısı çerçevesinde yapılırsa yapılsın, dış politikanın ortaya çıkardığı gelişmeler ve sonuçlar, toplumun tamamını ilgilendiren bir etki ortaya çıkarır¹⁶⁴.

Buna örnek olarak, 1976 Cumhuriyet Halk Partisi Programında, dış politikaya yönelik toplumun her kesiminin ilgi ve katkısının sağlanması için çaba harcanacağı belirtilmesi gösterilebilir¹⁶⁵.

Türkiye'de yıllarca iç politikanın dış politika ile gerçek bağlantısı çoğulcu bir yapının eksikliği dolayısıyla oluşturulamamıştır¹⁶⁶.

7.İslam Konferansı'nın İstanbul'da toplanması, Türkiye'nin dış politikası açısından olumlu sonuçlar verirken, iç politikada olumsuz yansımalar göstermiştir. Din ticareti yapan belirli çevreler bu konferansı fırsat bilerek her türlü istismarı ve politik girişimi denemişlerdi. Bu tutumları Atatürk'ün müze yaparak değer verdiği Ayasofya'yı yeniden cami yapma girişimine ulaşmıştır. Günlerce gazete, radyo ve televizyonda İslam Konferansı gerekçe gösterilerek, Anayasa'daki laiklik ilkesine aykırı ve bu ilkeyi birçok

---

¹⁶² S.Gülden Ayman, *a.g.m.*, s.8-9.

¹⁶³ *1969-1974 Adalet Partisi Program ve Tüzük*, s.39.

¹⁶⁴ Ramazan Gözen, “Dış Politika Nedir?”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed.İdris Bal, 3.b., Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s.4-5.

¹⁶⁵ *1976 Cumhuriyet Halk Partisi Programı*, s.277.

¹⁶⁶ Selahaddin Bakan, “Teoriler Işığında Dış Politika”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed.İdris Bal, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s.10.

yönü ile çiğneyen yayın¹⁶⁷ yapılmıştır. Yetkili ve sorumlu makamlar ise, Anayasa ve yasalara aykırı bu girişimler karşısında hiçbir şey yapmamışlar ve yasaların kendilerine verdiği görevleri yerine getirmemişlerdir. Hukuk devleti açısından ortaya çıkan bu kötü sonuç, devlet organlarının laikliğe karşı çıkan çevreler tarafından kontrol altına alındığını açıkça göstermektedir¹⁶⁸.

1973-1980 arası dönemde sık sık hükümet değişikliğinin olması, sağlıklı dış politika üretilmesine bir anlamda engel olmuştur.

Bu dönemde Türk dış politikası, İslam ülkeleri ve Üçüncü Dünya Ülkeleri yayılma çabası gösterirken, ilk defa Türk Hükümeti programında kendini bir Orta Doğu ülkesi olarak tanımlamıştır¹⁶⁹.

Daha önceden asker-bürokrat seçkinler Türkiye'yi, İslami rejimlerle özdeşleştirmek istemedikleri için bir Orta Doğu ülkesi olarak tanımlamaktan kaçınmışlardır. Aksi durumda, Orta Doğu'daki çatışmaların içine sürüklenilebileceğinde korkulmaktaydı. Genellikle asker-bürokratlar tarafından Türkiye'nin Orta Doğu ülkesi olarak tanımlanması ile coğrafi konum kastedilmektedir¹⁷⁰.

Türk siyasal yaşamında dış politikanın iç politikada kullanılmasının en önemli örneği 1980'de yaşanmıştır. MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ile Grup Başkanvekili İstanbul Milletvekili Süleyman Arif Emre ve Adana Milletvekili Hasan Aksay tarafından, TBMM Başkanı'na 28 Temmuz 1980'de tutum ve davranışlarıyla dış politika konusunda milli menfaatlere aykırı hareket ettiği iddiasıyla Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmek hakkında Gensoru açılmasına ilişkin önerge verilmiştir.

Gerekçe ise şöyleydi:

Bakan, son İslam Konferansı'nı Brüksel'e yetişmek bahanesiyle yarıda bırakmış, Konferansta alınan çok önemli tarihi kararları milletimize müjdeleyeceğine “*Konferans'ta*

---

¹⁶⁷ Anıl Çeçen, *a.g.m.*, s.14.

¹⁶⁸ *A.g.m.*, s.15.

¹⁶⁹ Nevin Ateş, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, *İktisat Dergisi*, S.357, (Mayıs-Haziran 1996), s.78.

¹⁷⁰ S.Gülden Ayman, *a.g.m.*, s.6.

ihtilaf çıktı” diye ancak İsrail’i memnun edecek mahiyette beyanlar vermiştir. “*Bu konferansta alınan kararlar ülkemizi bağlamaz*” diyerek menfi bir tutum takınmış, Müslüman ülkelerle münasebetleri zedelemiştir.

Gensoru sonucu düşürülen Erkmen için Erbakan, “*Düşürülen Hayrettin Erkmen değil, 1923 yılından bu yana gelen geleneksel hariciye anlayışıdır*” açıklamasını yapmıştır. Bu aslında hem Cumhuriyet Dönemi’nde uygulanan dış politika anlayışına hem de Dışişleri kadrolarına yönelik bir eleştiriydi¹⁷¹.

Türkiye’nin İsrail’deki temsilciliğini 2. kâtipliğe indirmesi ve Kudüs elçiliğini Tel-Aviv’e taşıması ile içeride hizipleşmeler ortaya çıkmıştır. CHP ve MSP’nin, İsrail ile ilişkilerin sertleşmesi konusunda izlediği politikayı uygulamakta gönülsüz davranan Dışişleri Bakanı Erkmen’i görevden uzaklaştırma ihtimali bile ortaya çıkmıştır. Bu gelişme ülke içinde eleştirilmiş ve protesto edilmiştir¹⁷².

---

¹⁷¹Gökhan Koçer, *a.g.e.*,s.71.

¹⁷²Bülent Aras, *Türkiye ve Ortadoğu*, Q-Matris, İstanbul, 2003,s.80; Hanife Keskin Kuru, “Demokrat Dönemi ve AP İktidarları”, *Yeni Türkiye*, Y.8, S.44, (Mart-Nisan 2002), s.591.

VI-TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

A-TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

1- 1945- 1965 DÖNEMİ

1945 sonrasında Türkiye’nin Arap ülkeleriyle ilişkilerini şekillendiren 3 faktör vardır:

- II. Dünya Savaşı boyunca tartışılmamış olan Hatay meselesinin, Arap milliyetçileri tarafından tekrar gündeme getirilmesi ile gerilimin artması,

- II. Dünya Savaşı sonrası Filistin meselesinde meydana gelen gelişmeler ve İsrail Devleti’nin kurulması bölgedeki bütün dengeleri değiştirmiştir. Türkiye’nin bu konuda Sovyet tehdidi ve Batı ittifakı içinde yer alma endişesiyle İsrail’i desteklemesinin Türk-Arap ilişkilerine bir darbe vurmuş olması,

- Farklı stratejik öncelikler ve tehdit algılamalarının olması¹.

Türkiye’nin, Batı ile ittifak içine girmemiş olduğu 1945-1948 arası dönem, daha bağımsız bir politika izlediği yıllar olmuştur².

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Arap ülkelerinin teker teker bağımsızlığına kavuşması Türklerde sevinç uyandırmış ve Türk Hükümeti onlarla hemen siyasi ilişkiler kurmuştur³.

¹ Çetinsaya, Gökhan, ‘‘Türkiye’nin Arap Orta Doğusuna Yönelik Politikasına Bir Bakış (1923- 1998)’’, *Ata Dergisi*, S.8, Y.1998, s.45-46.

² İdris Bal, 21. yy. *ın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa yay., İstanbul, 2001, s.415.

³ *Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Danışma Toplantısı*, 9-12 Kasım 1985, İstanbul, 1985, s.163.

1945-1950 yılları arasında, Türk dış politikası en zorlu dönemini yaşamıştır. II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başlayan ‘‘Soğuk Savaş’’ döneminde, Sovyetlerin, Türkiye üzerindeki emperyalist emellerinin ortaya çıkması karşısında Türkiye, tehlikeyle karşı karşıya gelince bu dönemde Orta Doğu'daki gelişmelerden uzak durarak Batı ile ittifak içerisine girmiştir⁴.

Türkiye'nin, Sovyet tehdidi karşısında güvenliğini Batı'ya ve özellikle ABD'ye bağlamakta olduğu dönemde Arap ülkelerinin çoğu Batı'ya karşı bir bağımsızlık savaşı vermekte idiler. Bunun doğal bir sonucu olarak Türkiye ile Arap ülkeleri kendilerini ayrı kampların üyesi olarak görmeğe başlamışlardı. Arap sorunlarına karşı duyarsız hareket edilmiş ve Arap ülkelerinin Batı'ya karşı vermiş oldukları mücadeleye yeterince destek olamamışlardır⁵.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden kıtasına çekilme eğiliminde bulunan ABD, 1947'de Truman Doktrini ile bundan vazgeçerek, bir dünya politikası gütmeye başlamıştır.

İngiltere, 1947'de ABD'ye bölgedeki sorumluluklarını devretmeyi bildirmiştir. Bunun üzerine ABD, İngiltere'nin bıraktığı boşluğu doldurmak ve Sovyet yayılmasını önlemek üzere, Mayıs 1947'den itibaren Türkiye ve Yunanistan'a yardıma başlayarak resmen Orta Doğu politikasına girmiştir. Amerikan yetkililerine göre, Türkiye'nin Sovyet baskısı altında bulunması, Boğazlardan Çin'e kadar olan bütün Orta Doğu ve Asya'nın tehlikeye düşmesi demektir ve bunun önlenmesi gerektiği⁶.

12 Mart 1947 Truman Doktrini, Sovyet tehdidini azalttığı gibi bu doktrin ile ABD, Orta Doğu'ya ilk adımını atmış oldu. Bu sırada Amerika, Filistin Meselesi'nin içine de girmeye başlamıştır⁷.

---

⁴ Tayyar Arı, ‘‘Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler’’, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed.İdris Bal, 3.b., Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s.701.

⁵Ersin Onulduran,‘‘Türkiye'nin Arap Ülkelerine Karşı Dış Politikasında Son Gelişmeler’’,*Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte*, I. Uluslararası Konferansı Bildirileri,(18-22 Haziran 1979), Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 1979, s.68.

⁶ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, 4.b.,İstanbul, 1995, s.695.

⁷ İsmet Giritli, *Bugünkü Orta Doğu'nun Önemli Sorunları*, İstanbul, 1978, s.27.

Türkiye'nin Çok Partili demokrasi ile olan tecrübesi, Türkiye ile Arap komşuları arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinden dolayı ve kısa dönemli bir etkiye bulunmuştur. Batı tarzı demokratik sistemin 1950 yılında kurulmasından sonra açıkça anlaşıldı ki, yeni sistemin geleceği büyük ölçüde, savaş döneminden beri ihmal edilen büyük sanayi projesinin finansmanı için yeterli ekonomik kaynağın bulunmasına dayalıydı. Yönetici kadro ve özellikle de yeni kurulan Demokrat Parti çok iyi biliyordu ki, Çok Partili sistemin gereği gibi işlemesi için sağlam bir ekonomik temele dayandırılması gerekiyordu⁸.

Ülkenin ekonomik çıktıları ve kaynakları, en azından kısa dönemde, sınırlı olduğundan bu tür istekler açıkça yabancı kredileri ve uluslararası yardımları gerektirmekteydi.

O dönemde bunlar Batı'dan gelebilirdi. Türkiye, Batı ile ittifak kurduğu takdirde çok ihtiyaç duyulan yardımın gelmesi kolaylaşacaktı. Yani Türkiye'nin NATO'ya üye olma kararı güvenlik endişelerinden olduğu kadar ekonomik nedenlerden de kaynaklanmıştır. DP yönetiminin Batı ile yakınlaşma çabası Türkiye'yi, Arapların gözünde her zamankinden daha çok düşman kampa itmiştir⁹.

Türkiye'nin İslam dünyası ile yakınlaşmasını engelleyen nedenlerden birisi de, Arap ulusçuluğunun kökeninin, temel olarak Türk düşmanlığına dayanmasıydı. Çünkü Araplar geri kalmışlıklarının nedeni olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu görmektedir¹⁰.

Arap-İsrail Savaşı, Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. Oysaki Türkiye, Filistin'in 1947 yılında BM'nin kararıyla parçalandığı zaman Arapların yanında karar aleyhinde oy kullanmıştı. Fakat 1948 yılında İsrail, BM'ye katılıp da neredeyse bütün Araplar tarafından tanınınca, Türkiye, Arap ülkeleri ile İsrail arasında dengeli bir politika izlemek zorunda kalmıştır.

---

⁸ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s.222.

⁹ A.g.e., s.223.

¹⁰ Toktamış Ateş, "Dış Politikamız ve Ötesi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1992-1993,s.252.

Türkiye'nin politika değiştirmek zorunda kalmasının nedeni, kendi emniyetini sağlamak için Batı ile özellikle Amerika ile dayanışma içinde bulunmak zorunda olmasıydı¹¹.

Mehmet Gönübol ve Haluk Ülman, Türkiye'nin Orta Doğu politikasında yeni bir dönem açan NATO üyeliğini, Türkiye'nin NATO'ya girmek için İngiltere'ye verdiği tavizle başladığı şeklinde ifade etmektedirler¹².

Fethi Koç, Türkiye'nin NATO içinde gerçekleştirmek istediği amacını şu şekilde ifade etmiştir: “1917 yılında İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Balfour’un Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dâhil bulunan Filistin’de ilk defa bir “ Milli Yahudi Yurdu” kurulması fikrini ortaya atmasından sonra Filistin’e Yahudi göçü başlamıştır.

İlk zamanlarda pek önemsenmeyen bu harekete toprak sahibi Araplar da arazilerinden bir kısmını yeni gelenlere yüksek fiyatlara satmak suretiyle adeta yardımcı olmuşlar, menfaat ve maddiyat uğruna kendi yurtlarını sattıklarının farkında olmamışlar ve bunun sonucunu görememişlerdi¹³.

Amerika, Türkiye ve Yunanistan ile NATO içinde kader birliği yaparak İsrail gerçeğini kabul etmek ve ettirmek gayreti içinde bulunarak, Akdeniz ve çevresini Rusya'nın etkisi dışında tutmak istemektedir.”¹⁴

1950’li yılların başlarında Arap Kurtuluş Hareketi’nin hız kazanmasına paralel olarak, Arap âlemindeki genel eğilim hiçbir ittifaka girmemek şeklinde olmuştur. Buna karşılık, aynı dönemde Türkiye’nin çeşitli ittifaklara girdiği görülmektedir. Türkiye, NATO ve CENTO’ya üye olarak, Batı’ya ilk askeri üs veren İslam ülkesi olmuştur¹⁵.

Türkiye’nin Arap ülkelerine yönelik olan Orta Doğu’daki siyaseti, II. Dünya Savaşı sonrası “yeni bir eğilimin” ilk işaretlerini vermesine rağmen, asıl aktif değişim Menderes Hükümeti’nin 14 Mayıs 1950’de iş başına gelmesinden sonra gerçekleşti.

¹¹ Erdal Şimşek, *Türkiye’nin Ortadoğu Politikası*, Kum Saati yay., İstanbul, 2005, s.20.

¹² Mehmet Gönübol- Haluk Ülman, “Dönüş 27 Mayıs’tan Önce Başlamıştı”, *Milliyet*, 12 Ağustos 1966.

¹³ Fethi Koç, “Orta Doğu’da Arap- İsrail Anlaşmazlığı”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Y.88, S.232, (Aralık 1969), s.34.

¹⁴ A.g.m., s.39.

¹⁵ *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992, s.176.

Geleneksel Türk dış politikasının köktenci bir şekilde değiştirildiği dönem olan Soğuk Savaş yılları, bu kritik bölgede de kendini göstermeye başlamış ve 1950’li yıllarda ise Soğuk Savaş bu bölgeye kaymıştı¹⁶.

DP döneminde, Arap dünyası ile ilişkilere “*dünya güvenliği*” kavramı açısından bakılmaktaydı ve bu süreç içerisinde, Türkiye’nin Orta Doğu politikasına güvenlik kavramı sokulmuştur¹⁷.

Baskın Oran, Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği’ne karşı Batı ile işbirliği yapma esasına dayan Türk dış politikasının, manevra alanı dar, yeni imkânlar yaratma yetkisi sınırlı olmasına rağmen, istikrarının sağlam olduğunu belirtmiştir¹⁸.

Yakın ve Orta Doğu’nun stratejik önemi, Soğuk Savaş dönemi Sovyetler Birliği’nin yayılmacı bir siyaset takip etmesinden dolayı sürekli artmaya başlamıştı. Batı’nın, Yakın ve Orta Doğu’daki çıkarları, Menderes Hükümeti tarafından Türkiye’nin kendi güvenlik çıkarlarına özdeş olarak algılanmaktaydı. Menderes Hükümeti dış politika kararlarında, özellikle bu bölgede bilinçli olarak Batı Kulübünün bir aktif üyesi rolünü üstlenmiştir¹⁹.

Başbakan Menderes ve Hükümeti için önemli olan tek bir şey vardı, o da Sovyetler Birliği’nin Orta Doğu’daki siyasi oluşumlarda belirleyici bir etken olmasını önlemektir.

Demokrat Parti’nin iktidara gelmesinden önce hükümet olan CHP, İsrail Devleti’nin kuruluşundan dokuz ay sonra tanımıştır²⁰. İsrail’i tanıma kararı TBMM’de pek tartışılmamış ve DP tarafından da onaylanmıştır²¹.

Türkiye, İsrail’in doğmasına yol açan ve 1947 Kasımında BM Genel Kurulu’nda gündeme gelen taksim planına muhalefet etmiş olan Haiti, Liberya, Filipinler, Çin,

---

¹⁶ Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s.41.

¹⁷ Melek M.Fırat, *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.

¹⁸ Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeler ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *SBFD*, C.51, No.1-4, Ocak- Aralık 1996, s.355.

¹⁹ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.41.

²⁰ *A.g.e.*, s.42-43.

²¹ Mehmet Hasgüler-M. Bülent Uludağ, “Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu”, *İktisat Dergisi*, S.386, (Ocak 1999), s.29.

Etiyopya ve Yunanistan ile birlikte en yoğun ABD-Yahudi işbirliğinin baskısı karşısında kalan ülkeler arasında yer almıştı. Yahudiler, bu ülkelerin yönetimleriyle doğrudan temasa geçmeleri için Kongre üzerinde yoğun bir baskı uygulamışlardı²².

İsrail'in Sovyetler tarafından kullanılacak bir ülke olduğu endişesini taşıyan Türkiye'nin, İsrail'in bir Sovyet uydusu olmadığına inanmış olması ve bu ülkenin ABD ile ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan güvenlik yapılanmasında giderek Batı'ya yaklaşarak kendisini güvence altına alma endişesi önemli rol oynamıştır. Bu durum karşısında Türkiye, İsrail'i tanımak zorunda kalmıştır²³.

Türk Hükümeti, bu kararını, “*İsrail BM’ye üye olmuştur, dolayısıyla Türkiye de yeni kurulan bu devleti BM örgütünün evrenselliği prensibi çerçevesinde tanımıştır*” şeklinde açıklamıştır²⁴. Bu tarihten itibaren Türkiye-Arap ilişkilerinde zorluk dönemi başlamış oluyordu²⁵.

Türkiye'nin İsrail'i tanınması Araplar tarafından sert tepki ile karşılanmıştı ancak Türkiye'nin İsrail'i tanınmasından önce Mısır, Lübnan, Suriye ve Ürdün ile İsrail arasında ikili barış anlaşmaları yapılmıştı²⁶. BM’de, özellikle Kıbrıs konusunda alınan kararlarda Müslüman ülke delegeleri Türkiye aleyhinde oy kullanarak, Türkiye'nin suçlanmasına, her konuda haksız çıkarılmasına ve yalnız bırakılmasına neden olmuştur²⁷.

Arapların tepkilerine rağmen, gelecekte birleşik Arap cephesi karşısında yalnız kalmamak için Türkiye, İsrail ile olan ilişkilerini tamamen dışlamaktan da kaçınmıştır.

---

²² Türkkaya Ataöv, “Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail'in Kuruluşuna Kadar”, *SBFD*, C.25, No.3, (Eylül 1970), s.60.

²³ Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Sevinç matb., Ankara, 1972,s.34; İdris Bal, *21. yy. in Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa yay., İstanbul, 2001, s.416.

²⁴ Meliha Benli Altunışık, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri”, *Türkiye ve Orta Doğu, Tarih, Kimlik, Güvenlik*, der.Meliha Benli Altunışık, y.y., 1999, s.182.

²⁵ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.43.

²⁶ *Türk-Arap İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s.133.

²⁷ Devrim Çubukçu, “Orta Doğu'da Barış mı?”, *Ekonomide Ankara*, S.53, Kasım-Aralık 1993, s.4.

Türkiye, İsrail'in zaman içerisinde güçlenmesinin, gelecekte güvenliğini tehdit edici unsur olacağı endişesi içinde, bölgeye komşu olması nedeniyle Filistin sorununu dikkatle izlemeye mecbur kalmıştır²⁸.

14 Ekim 1950'de özellikle İsrail kurulduktan sonra Türkiye'de, Yahudi lehine yazılar ve yayınlar artmış, İsrail'i öven ve Arapları küçümseyen yayınlara hız verilmiştir²⁹.

1950'li yılların ikinci yarısı, Türkiye ile İsrail arasında stratejik işbirliğinin en yoğun olduğu yıllar olmuştur. Bu iki ülke, İran ile birlikte bölgede Arap olmayan ülkeler arasında Arap milliyetçiliğini ve Sovyet etkisini durdurmaya yönelik resmi olmayan bir ittifakın parçası olmuşlardır³⁰.

Arap bilim adamı Muhammed Nurettin, Türkiye'nin Orta Doğu politikasının, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren İsrail eksenine oturtulduğunu ve tek taraflı olduğunu söylemektedir³¹.

Aslında Türk-Arap ilişkilerinde zorluk yaşanmasının nedeni sadece Türkiye'nin İsrail'i tanınması değildi.

1950'lerde, Orta Doğu'da bulunan devletlerin çoğunun yapay bir şekilde ortaya çıkarılması ve Batı'nın himayesinde olması, Türkiye ile Orta Doğu devletleri arasında ki resmi ilişkilerin, İngiltere ve Fransa ile olan ilişkilerin etkisinde kalmasına neden olmuştur.

Atatürk'ün hilafete son vermesi ve din alanında yapmış olduğu devrimler de bölge ülkelerinin fanatik çevrelerinde Türkiye'ye karşı antipatiye sebep olmuştur³².

Stephen Larrabee de Türk-Arap ilişkilerindeki soğukluğun nedeni hakkında, *“Cumhuriyet Türkiye'sinin Batı'ya yönelmiş olması, Arap dünyası ile mevcut kültür farklılıklarının somut ifadesi olmuştur. Atatürk'ün Batı'ya dönük bakış açısı, Arap Orta Doğu'su ise tersine şaşkın geriliğini sembolize etmekteydi.*

²⁸ Bağımsız Filistin Devleti'nin Doğuşu ve Geleceği, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1994, s.56.

²⁹ Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, II, İstanbul, 1979, s.715.

³⁰ Meliha Benli Altunışık, *a.g.m.*, s.183.

³¹ Muhammed Nurettin, “Osmanlı'ya Özendiler”, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 2006.

³² Kadir Duvan, “Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının İncelenmesi: İstanbul Toplantısı Örnek Olayı”, *Avrasya Dosyası*, C.8, S.4, (Kış 2002), s.255.

Arap dünyasının bu imajı Türk düşüncesinde kalıcı bir etki bırakmıştır. Türkiye'nin Orta Doğu'da artan ticari faaliyetlerine rağmen bu imaj devam etmekte hatta Türk İslamcıları da buna katılmaktadır.

Türkiye'nin Orta Doğu'ya, özellikle Arap dünyasına karşı çekingenliği, onun Batı ile münasebetlerini de etkilemektedir. Bölgedeki rolünün ve çıkarlarının farkında olmasına rağmen, Türkiye'nin Batılıdan çok Orta Doğu'lu olduğu görüşü pek kabul edilemez'' demektedir³³.

1950 yılında iktidara gelen ve muhafazakâr bir tabana sahip olan DP, Arap ülkeleri tarafından sempati ile karşılanmıştır. Ancak izlediği dış politika, Arap ülkeleriyle uzaklaşmasına neden olmuştur³⁴.

Bu uzlaşmacı tutum, Türkiye'nin Arapları pakta katılmaya ikna etmek için takındığı ısrarcı tavır ile Araplar arasında büyük tepki yaratması, DP Hükümeti'nin 1950'ler boyunca izlediği Orta Doğu politikası açısından belirgin bir kazanç sağlayamamasına neden olmuştur. Bu durum, Türkiye ile Araplar arasındaki ilişkiyi uzun vadeli bir soğukluğa itmiştir³⁵.

Orta Doğu'nun güvenliği için işbirliği kapsamında, 1952-1953 yıllarında bir "Orta Doğu Savunma Teşkilatı"(MEDO) kurulması fikri tartışılmıştı. Türkiye, bu fikre olumlu hatta zaman içinde fazlaca hevesli yaklaşarak Arap ülkelerinin muhalefetini önemsememiştir. Ancak, Arap ülkeleri Türkiye ile işbirliği yapmaya şüphe ile yaklaştıkları için bir sonuca varılamamıştı³⁶.

Türkiye, 1950'lerden itibaren özellikle Arapların kendi aralarındaki siyasetin söz konusu olduğu alanlarda, Orta Doğu siyasetinin dışında kalmıştır³⁷. Türkiye, Sovyetler

---

³³F.Stephen Larrabee-Ian O. Lesser, *Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası*, çev. Mustafa Yıldırım, Ötüken yay., İstanbul, 2004, s.171.

³⁴Gökhan Koçer, *Türk Dış Politikasında İslam*, Ankara, 2003, s.118-119.

³⁵Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu (1945-1958)*, Boyut Kitapları, İstanbul,1997, s.259.

³⁶Duygu B. Sezer, "Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar Politikası", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, TTK. Basımevi, Ankara, 1999, s.449; William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, çev.Petek Demir, Mozaik yay.,İstanbul, 2003, s.126-127.

³⁷Ali Çarkoğlu, *Türkiye ve Orta Doğu'da Bölgesel İşbirliği*, İstanbul, 1999, s.136.

Birliği'ne Orta Doğu'yu kaptırmamak için çaba gösteren Batı'ya dolaylı yardım ederek önemli bir stratejik rol oynamışsa da, kendi güvenlik anlayışında Orta Doğu ncelikli bir bölge olmamıřtır³⁸.

Türkiye 1954 yılında, son anda gerginleşen iç politika atmosferi içinde oldukça aktif ve muhalefetin verdiği destek ile bir dış politika izlemiřtir³⁹.

Türkiye'nin, Bağdat Paktı'nın kurulmasından sonra izlediği Orta Doğu politikasının temelini, Sovyet tehdidine karşı tedbir almanın yanında, bölgede kendisine rakip olarak gördüğü Mısır'ı uluslararası politikada yalnız bırakarak, bölgenin liderliğine oynamak isteği oluřturmuřtur⁴⁰. Türkiye, bunun için çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Türkiye'nin içinde bulunduğu örgütün Orta Doğu'da bölünme ve kendisine karşı düşmanlık yarattığını gerçekten anlaması, ancak Kıbrıs buhranından sonra olmuřtur⁴¹.

Bu dönemde, Türkiye'nin Arap ülkelerine yaklaşırken aynı zamanda tutarsız bir politika izlemiş olduğu da görülmektedir.

Türkiye'nin dış politika anlayışı Atatürk ve İnönü dönemlerinde, bağımsızlık ve bağlantısızlık politikası olarak devam etmiş, 1950'lerde ve özellikle 1955'ten sonra bu anlayışı değişmeye başlamıştır. 1955 yılındaki Bandung Konferansı'nda Türkiye, resmen Orta Doğu lkelerinin veya Bağlantısız lkelerin Amerika'ya itaat etmeleri gerektiğini belirterek onları bu yolda ikna etmeye alıřmıřtır⁴². Bu Konferans'ta Mısır, nc Dünyanın lideri olarak övgü alırken Türkiye, NATO'yu şiddetle savunması ve

---

³⁸ Kemal Kirişçi, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Geleceği", *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, der. Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, Boğaziçi Üniv. yay., İstanbul, 2002, s.150.

³⁹ Sait Aşgın, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Uluslararası İlişkileri", *Yeni Türkiye*, Y.8, S.44, (Mart-Nisan 2002), s.565-566.

⁴⁰ Kemal Yeşilbursa, "Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası (1945- 1991)", *Ata Dergisi*, S.8, Y.1998, s.75.

⁴¹ Mehmet Gönlübol- Haluk Ülman, "Dönüş 27 Mayıs'tan önce Başlamıştı", *Milliyet*, 12 Ağustos 1966.

⁴² Levent rer, "Mustafa Kemal ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Türk Dış Politikası", *Değişen Dünya ve Türkiye'nin Dış Politika Gündemi*, haz. Murat Metinsoy-Mustafa Eroğlu, Donkişot yay., İstanbul, 2004, s.102-103.

bağlantısızlık, tarafsızlık, sosyalizm ve komünizme karşı azarlayıcı tutumu nedeniyle dışlanmıştır⁴³.

1955 yılından itibaren Türkiye'nin taraf olması ya da taraf olmak zorunda kalmasından bu yana Kıbrıs sorunu Türk dış politikasının sürekli olarak gündeminde ilk sırada yer almıştır⁴⁴.

Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs'ta oluşan krizlere yaklaşım ve tutumları genelde istikrarlı bir çizgide olurken, Orta Doğu'daki krizlere yaklaşımlarında farklılıklar görülmektedir.

Ortadoğu'daki krizler karşısında Yunanistan'ın Araplara yönelik daha duyarlı bir tutum izlediği görülmektedir⁴⁵. 1954 yılında, BM'deki Yunanistan temsilcisi konuşmasında “*Biz Elen halkı olarak kendimizi yedinci Arap devleti gibi hissetmekteyiz*” derken, kökenleri ta Helenistik dönemlere kadar uzanan ve “*Akdenizlilik*” temelinde şekillenen bir birlikteliğe işaret etmekteydi⁴⁶.

DP döneminde, Arap devletleri ile olan ilişkiler yüzeysel kalmış, en önemli anlarda İngiltere veya Fransa ile birlikte onların karşısına çıkmıştır⁴⁷.

1950'lerde Türkiye, Orta Doğu'da olup bitenlere sadece Batı-Doğu çatışması açısından bakmaktaydı. Sovyetler Birliği ile Suriye'nin de içinde olduğu Arap komşular arasındaki iyi ilişkiler, Türkiye'nin Orta Doğu konusunda daha dikkatli davranmasını gerektiriyordu. Türkiye'nin güvenlik işbirliği ve ittifaklar kurma konusunda daha aktif bir yaklaşım içinde olduğu bu dönemde öncülük ettiği Bağdat Paketi'nin, Arap dünyasında Batılıların emperyalist çıkarlarının bir aleti ve Arap bölgesindeki milli kurtuluş

---

⁴³ Kemal H.Karpat, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev.Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.175.

⁴⁴ Melek M. Fırat, “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri (1955-1997)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK. Basımevi, Ankara, 1999, s.553.

⁴⁵ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.109.

⁴⁶ *A.g.e.*,s.110.

⁴⁷ Mahmut Dikerdem, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, İstanbul, 1977, s.67.

hareketlerini yok etmek için bir araya gelinen örgüt olarak görülmesi, Arapların Batı'dan tamamen uzaklaşmasına ve Sovyetlere yaklaşmasına neden olmuştur⁴⁸.

Cemal Abdünnasır'ın, Birleşik Arap Emirlikleri'nin de desteğini alarak bu pakta şiddetli tepki göstermesi bölgede gergin bir atmosferin doğmasına sebep olmuştur⁴⁹.

1956'da, ABD'nin müttefiklerinin Mısırlıların baraj projesini finanse etme tekliflerini geri çekmeleri nedeniyle bu karara karşı Nasır'ın, Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi müttefikleri gibi DP Hükümeti'ni de şaşırtmıştır. DP Hükümeti, İngiltere ve ABD ile birlikte bu tek taraflı hareketi kınayarak⁵⁰, Batı ittifakı lehinde tavır almıştır⁵¹.

İngiltere, ortak bir komutanlık altında Süveyş'te kalmasına olanak verecek bir formül için Mısır Hükümeti'ni razı etmeye çalışıyordu. Amerika ve Fransa da, İngiltere'yi destekliyordu. Türkiye ise, NATO'ya katıldığının 3.haftası İngiltere'nin bu önerisini kabul etti⁵².

Türkiye, Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesini tanımayarak,1956 Ağustos'undaki ilk Londra Konferansı'na katılmış ve İsrail dâhil bütün devletlerin Kanal'dan serbestçe yararlanabilecekleri ilkesini savunmuştur. Türkiye ayrıca, Kanal üzerinde uluslararası denetimin Mısır'a kabul ettirilmesini öngören Batı teklifini de desteklemiştir⁵³.

Kanalın geleceği ile ilgili Eylül 1956'da yapılan ve 24 ülkenin çağrılı olduğu İkinci Londra Konferansı'na Mısır ve Yunanistan katılmamıştır. Konferansta Türkiye, Amerika, İngiltere ve Fransa tarafından ortaya atılan Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Derneği'nin projesinin yanında yer almıştır. Bunun dışında Türkiye, İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçişini yasaklayan Mısır politikasına karşı çıkararak, böyle bir

---

⁴⁸İsmet Giritli, *a.g.e.*,s.131;F.Stephen Larrabee,*a.g.e.*,s.172; *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992, s.177.

⁴⁹ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.21.

⁵⁰ Ayşegül Sever,*a.g.e.*, s.157.

⁵¹ Semih Ünal, "Uluslararası Beklentiler Sorunu Çerçevesinde Türk-Arap İlişkileri", *Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar*, Y.7, S.29, (Kış 1998), s.76.

⁵² *Türk-Arap İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s.133-134.

⁵³ Ortadoğu ve Geleceği, Sisav, İstanbul,1992, s.177.

politikanın yasal⁵⁴ olmadığı ve bir saldırı içeriği taşıdığı gerekçesiyle İsrail yaklaşımını da onaylamıştır.

Yunanistan da Türkiye gibi, NATO üyesi bir devlet olduğu halde bu konferansa katılmayarak Arap dünyasında büyük bir prestij kazanmıştır⁵⁵.

Türkiye'ye prestij kaybettirdiği gibi öfke yaratan bir durumda, kanalla ilgili olarak öne sürülen koşuldu. Amerika, İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmesi için Londra Hükümeti üzerine baskı yapmış, İngiltere de savaş tehlikesi halinde Kanalı yeniden işgali konusunda direnmiştir. Bu arada, Türkiye'ye bir saldırı olursa İngiliz kuvvetlerinin Kanala dönebilmesi koşulu üzerinde durması, Nasır'ı en çok öfkeliendiren koşul olmuştur⁵⁶.

Süveyş Kanalı meselesi ile Boğazlar rejimi arasında benzerlik kuran Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın bu düşüncesine karşılık Türkiye, Türk boğazlarının farklı bir konumda olduğunu düşünmekteydi. Türkiye'nin bu tavrı, Mısır'ın tepkisine neden olmuştur⁵⁷.

Mısır'ın Türkiye'ye karşı tavrını, Kamran İnan şu şekilde anlatmaktadır: “1949'da öğrenci grubu olarak Kahire'ye gittik. Mısır Üniversitesi'ni ziyarete gittiğimizde, Bayrak hediye etmek istedik, kabul etmediler.”⁵⁸

Türkiye, 1956 Temmuzunda başlayan Süveyş Krizi sırasında, Kasım ayında İsrail ile diplomatik ilişkilerini maslahatgüzar seviyesine indirmesine karşılık bu tavrı, soruna çözüm bulma sürecinde ABD ile işbirliği içine girmiş olması nedeniyle hiçbir olumlu etki yapmamış ve Türkiye Arap kamuoyunda sadece Batı'nın çözüm önerilerine destek veren ve bu konuda onlarla işbirliği yapan bir ülke olarak algılanmaya devam etmiş, Batı'nın jandarması olarak nitelenmekten kurtulamamıştır⁵⁹.

---

⁵⁴ A.g.e., 177.

⁵⁵ Faruk Sönmezoglu, “ Kıbrıs Sorunu, Bağlantısızlar ve BM Genel Kurulu'ndaki Oylamalar-Kararlar”, *Türk Dış Politikasının Analizleri*, Der yay., İstanbul, 1994, s.453;Erdal Şimşek, a.g.e.,s.110.

⁵⁶ Mahmut Dikerdem,a.g.e., s.98.

⁵⁷ Tayyar Arı, a.g.m., s.703.

⁵⁸ 13/10/2006'da Kamran İnan ile Yapılan Görüşme Tutanakları.

⁵⁹ İdris Bal, a.g.e.,s.417; M.Gönlübol-Haluk Ülman, *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, 9.b., Ankara, 1996, s.284-285; Hüseyin Bağcı, a.g.e.,s.79-82.

Türkiye, Süveyş Krizi'nin ardından Bağdat Paktı'nın geleceğinin ve bölgedeki Batı nüfuzunun devamının tehlikeye düşmesi nedeniyle, ABD ve İngiltere arasında bölgeye ilişkin bir nöbet değişikliğinin olmasını gerekli görüyordu⁶⁰.

Savaş sonrası, Sovyetler Birliği bölgede etkinliğini artırırken, İngiltere ve Fransa'nın Arap devletleri gözünde prestiji düşmüştür⁶¹.

SSCB, Orta Doğu'da etkin olmuş olsa da aslında bölgeye ilgisi, Balkanlara ve Kafkaslara oranla yok denecek kadar az olmuştur. Buna rağmen 1948'de, Orta Doğu'da etkin olma mücadelesine girmiş ve kendine müttefik olarak İsrail'i görmüştür. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda Rusya, Çekoslovakya'dan hava köprüsü kurarak İsrail'e silah yardımı yapmıştır. Fakat bu yardım daha sonra aleyhine dönmüştür. Buna karşılık Süveyş Savaşı'nda izlediği politika, SSCB'ye istediğini vermiştir⁶².

1956 Süveyş Kanalı Savaşı, Orta Doğu'daki kutuplaşmayı açıkça ortaya çıkarmıştır. Bu gerginlik, 1958 Irak Devrimi'nden sonra dahi devam etmiş, Irak'ın pakttan ayrılmasına neden olmuştur⁶³.

Süveyş Kanalı Krizi sonrasında ve Eisenhower Doktrininin açıklanmasından önceki Suriye-Sovyetler Birliği yakınlaşması Ankara ve Washington'da büyük endişe yaratıyordu. Suriye'deki Sovyet varlığı Türk Hükümeti'ni çok korkutuyordu. Çünkü Suriye, Sovyetler Birliği'nin baskısına, Nasır'ın Mısır'da gösterebileceği tepkiyi gösteremeyebilirdi. Başbakan Menderes, Suriye'deki gelişmeleri çok tehlikeli gelişmeler olarak değerlendirerek Bağdat Paktı'nın güçlendirilmesini istiyordu⁶⁴.

Türkiye, Eisenhower Doktrini'ni memnuniyetle karşılayarak⁶⁵, gayet azimli bir adım ve Bağdat Paktı'nı takviye eden bir unsur olarak nitelendirmiştir⁶⁶. Ayrıca Türkiye,

---

⁶⁰ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.176.

⁶¹ Tayyar Arı, *a.g.m.*, s.701.

⁶² Bekir Günay, “ Değişen Dünya Denkleminde Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri”, *Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, IQ yay., İstanbul, 2005, s.72.

⁶³ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.21.

⁶⁴ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.89.

⁶⁵ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.176.

⁶⁶ Şule Kut, “Filistin Sorunu ve Türkiye”, *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, ed. Haluk Ülman, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı yay., Ankara, 1991, s.16.

doktrinden ve ona bağılı maddi vaatlerden memnun kalsa da, doktrininin Batı Paktı'nın yerini almasından çekiniyordu⁶⁷.

Yunanistan, bu doktrine Arap ülkelerinin iç işlerine müdahale edilmemesi gerekçesiyle karşı çıkmış ve Araplar nazarında itibarını artırmıştır⁶⁸. Ancak 1957 Orta Doğu olayları sırasında Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin aktif bir rol almasıyla, Makarios'un ikiyüzlü politikası açığa çıkmakla kalmamış, bu durum Kıbrıs komünistlerini, Nasır'ı ve Rusya'yı tedirgin etmiştir. Yatırımlarının boşa gittiğini gören sosyalistler, Yunanistan'da ki politika değişimini de göz önüne alarak Kıbrıs davasının alacağı yeni şeklin niteliğini kendi açılarından ölçmeğe başlamışlardır⁶⁹.

Türkiye için Amerika'nın Arap dünyasında Arap ulusal hareketinin hâkim olmasına karşı ortaya attığı⁷⁰ Eisenhower Doktrini, ek bir güvence getiriyordu ama tüm Orta Doğu ülkelerine yöneltilmiş olması nedeniyle, Türkiye'nin hedeflediği özel konum ve önemi de tehlikeye atıyordu⁷¹.

Başkan Eisenhower, 1957'de Orta Doğu milletlerini komünizmin yayılmasına karşı koruyacağını ve yardım yapacağını ilan etmişti. Asıl amaç, Irak ihtilalinin Lübnan'a sıçramasından endişe ediyor olmasıydı⁷². Önce Truman doktrini, sonra Eisenhower doktrini, ABD'nin bu bölgedeki rolünü ve etkinliğini daha gözlenebilir hale getirmiştir⁷³.

Eisenhower Doktrini de Bağdat Paktı gibi, Arap dünyasında bölünmelere neden olmuştur. Bağdat Paktı henüz şartlar olgunlaşmadan, Eisenhower Doktrini ise, tam zamanında ortaya konmuştur. Bu doktrine Sovyetler Birliği'nin ve Nasır'ın karşı çıkması ile Orta Doğu'da krizler döneminin başladığı da bir gerçektir⁷⁴.

---

⁶⁷ Ayşegül Sever, *a.g.e.*, s.177.

⁶⁸ Hüseyin Bağcı, *a.g.e.*, s.89.

⁶⁹ Müfide Zehra Erkin, "Türkiye ve Kıbrıs Davası", *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1968.

⁷⁰ Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, May yay., y.y., 1977, s.71.

⁷¹ Şule Kut, *a.g.m.*, s.16.

⁷² Kemal Girgin, *Dünyanın Dört Bucağı Bir Diplomatanın Anıları (1957-1997)*, İstanbul, 1998, s.35.

⁷³ Guy Fever, *Çağdaş Ortadoğu Araştırma Klavuzu*, çev.Davut Dursun, İşaret yay., İstanbul, 1990, s.225.

⁷⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948- 1988)*, İş Bankası yay., İstanbul, 1989, s.204-205.

1956 Savaşı'nın ortaya çıkardığı kutuplaşma sonucunda, Türkiye ve ABD ile Suriye ve Sovyet Rusya karşı karşıya gelmiştir. Türkiye, Suriye ile ortak sınırına yığınak ve harp hazırlığı yapmakla suçlanmış ve Türkiye, bu iddiayı reddederek savunma tedbirleri aldığını açıklamıştır.

Suriye'de Moskova yanlısı bir rejimin iktidar olması Türkiye tarafından tehdit edici bir unsur olarak görülmekle birlikte Suriye sorunu aslında, Sovyet Rusya ve ABD arasında bir soğuk savaş sorunu idi.

Kutuplaşmanın getirdiği ortam içinde Mısır da, Suriye'nin yanında yer almıştı. Gerginlik BM'de çözümlenmiş olsa da izleri Türk-Arap ilişkilerine yansımıştır⁷⁵.

Türkiye'yi Batı'nın jandarması olarak suçlayan Arap devletleri içindeki muhafazakâr çevrelerde, özellikle 1958 darbesinden önceki Irak Kraliyet Hükümeti'nde, Türkiye ile ilgili farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Bu hükümete göre, Türkiye, Komünizme ve Siyonizm'e karşı Irak'ın bölgesel güvenliğini sağlayan önemli bir faktördür ve Irak'ın güvenliği Türkiye ve İran'ın güvenlikleri ile bağlantılıdır⁷⁶.

1957 Suriye buhranı sırasında Türk yöneticilerinin, Suriye'nin içişlerine karışmak ister bir tutum takınmaları, özellikle 1958 Irak İhtilali'nden sonra Haşimi monarşisini kurtarmak gibi hiç gerekmeden davranışlarda bulunmaları yalnız Arap ülkeleriyle Türkiye arasında değil, aynı zamanda Türkiye ile bütün genç devletlerarasında ki mesafeyi biraz daha açmıştır⁷⁷.

Türkiye-Irak ilişkileri, 1958 darbesiyle yeni bir döneme girmiştir. Irak İhtilaliyle birlikte, Türkiye'nin Irak'a müdahalesi söz konusu olmuş, ancak Irak'ı destekleyen Rusya etkeni, Türkiye'nin hareketsiz kalmasına neden olmuştur⁷⁸.

Bu ihtilal, Türkiye'de iki türlü tepkiye yol açmıştır. İlk tepki, İktidar çevrelerinden, ikincisi de, muhalefet ve yaygın organlarından gelmiştir. İktidar çevreleri bu ihtilali, başlangıçta bir tahrike bağlayarak, Irak olaylarını “*hariçten kaynaklanan yıkıcı*

⁷⁵ Ayhan Kamel, “Türkiye'nin Arap Dünyası İle İlişkileri”, *Dış Politika*, C.4, S.4, (Mart 1974), s.11.

⁷⁶ *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992,s.177.

⁷⁷ Mehmet Gönübol-Haluk Ülman, “Yalnızlık İçinde Türkiye”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1966.

⁷⁸ Şevket Koçsoy, *Irak Türkleri*, Boğaziçi yay., İstanbul, 1991, s.137.

faaliyetlerin bir tecellisi” olarak görmüşlerdir. İktidar organlarına göre, Irak'ta ihtilal yapan “*siyaset eşkiyaları*” bu hareketleriyle Orta Doğu'da önemli bir barış ve istikrar unsuru olan Bağdat Paktı'nı da vurmak istemişlerdir.

Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 17 Temmuz'da yaptığı bir basın toplantısında, yeni Irak Hükümeti'nin Bağdat Paktı'ndan ayrılıp ayrılmayacağı konusunda sunulan soruyu şöyle cevaplandırmıştır: “ *Bize göre yeni bir Irak Hükümeti mevzu bahis değildir. Bugünkü günde Irak-Ürdün Federasyonu'nun reisi Kral Hüseyin'dir ve meşru hükümeti de Kral Hüseyin'in idaresi altındaki hükümettir.*”

İktidarın bu durumuna karşılık muhalefet ve bazı yayın organları, Irak İhtilalini bir dış tahrik olarak değil, istibdat ve baskıya direniş olarak nitelendirmişlerdir. Bu durum karşısında Türkiye'nin, yeni Irak rejimine karşı takınacağı tavıra çok dikkat etmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Eğer takınılan tavır çok sert olursa, Irak rejimi ya BAC'a katılıp ya da Sovyetler Birliği'ne dayanarak, Batı'ya karşı cephe almaktan başka çare göremeyecektir⁷⁹.

Irak'taki yeni rejim durumunu sağlamlaştırdıkça, Türk yöneticilerinin bu rejim karşısındaki tutumları da yavaş yavaş yumuşamaya başlamıştır.

Türkiye, yeni Irak Hükümeti'ni, Londra'da yapılan Bağdat Paktı Bakanlar Konseyi toplantısından sonra, 31 Temmuz 1958'de tanımıştır⁸⁰.

1958 buhranının sona ermesi ve Türkiye'nin Irak'ı resmen tanimasından sonra, Türkiye ve Irak arasında önemli bir gelişme veya işbirliği olmamıştır. Zaten Türkiye, 1958 buhranı ile Orta Doğu'dan kopmuştu. Ancak ilişkiler hiçbir ittifak bağı olmayan iki komşu devletin ilişkileri düzeyinde olmuştur. Türkiye'de 27 Mayıs 1960 Devrimi yapılmış, Irak'ta ise, yeni kurulan cumhuriyet rejimi kısa sürede yıpranarak 1963 Şubat darbesiyle sona ermiştir⁸¹.

---

⁷⁹ *Türkiye- Irak İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını*, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1994, s.132.

⁸⁰ *A.g.e.*, s.133.

⁸¹ *A.g.e.*, s.135.

1958 Irak ihtilali ile Irak'ın CENTO'dan ayrılması, Türkiye'nin Arap Orta Doğu'su ile olan tek bağımlı da koparmıştı⁸². Irak monarşisinin devrildiği darbeden bir gün sonra 15 Temmuz 1958'de, ABD 6. filosuna bağlı birlikler Lübnan'a müdahalede bulunmuştur⁸³. Türkiye, ilk kez bu bunalım sırasında İncirlik Üssü'nü ABD birliklerine açması ile ABD'nin Lübnan'a müdahalesi için 5000 Amerikan askeri İncirlik'e gelmişti⁸⁴. 2 yıl sonraysa İngiltere, Kral Hüseyin 'in "Komünizm tehlikesi" çağrısı üzerine Ürdün'e birlik göndermiş, Türkiye ise, bu 2 dış müdahaleye de destek vermiştir⁸⁵.

Süveyş Krizi'nden iki yıl sonra çıkan Irak ve Lübnan krizlerinde, Yunanistan Arap yanlısı çizgisini sürdürürken, Lübnan Kriziyle ilgili BM kararlarında Türkiye, tamamen ABD ve İngiltere yanlısı bir tutum izlemiştir⁸⁶.

Türkiye'nin, 1958 Orta Doğu olayları sırasında bir kere daha açığa çıkan Batı paralelindeki politikası, 1960'ların ortalarına kadar devam etmiştir⁸⁷.

1957-1958 Orta Doğu buhranları ve buhranlarının Türkiye'nin genel durumuna yaptığı olumsuz etkilerden sonra iç politikada yaşanan krizinde etkisiyle, Türk dış politikası bir hareketsizlik dönemine girmiştir. 1960 İhtilalinden sonra da dış politikada önemli bir hareketlilik görülmemiştir⁸⁸.

Türkiye'nin iç politikasında yaşanan krizler sadece kendi dış politikasını etkilememekte, aynı zamanda Batı'nın Orta Doğu'ya yönelik çıkarlarının gidişatını da olumsuz etkileyebileceğinden, Batı tarafından dikkatle izlenmiştir.

Stephen Larrabee bu konu hakkında şunları söylemektedir: "*Türkiye'yi diğer gelişmekte olan mihver ülkelerden ayıran diğer bir unsur da onun hem üyesi bulunduğu NATO, hem de ilişkilerini geliştirmekte olduğu dolayısıyla batı stratejik kulübünün içinde olmasıdır. Bu sebeple Türkiye'deki gelişmeler ABD'nin ve Batı'nın çıkarlarını doğrudan*

---

⁸² Şule Kut, *a.g.m.*, s.17.

⁸³ Semih Ünal, *a.g.m.*, s.76.

⁸⁴ Şule Kut, *a.g.m.*, s.17.

⁸⁵ Semih Ünal, *a.g.m.*, s.76.

⁸⁶ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.112.

⁸⁷ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.137.

⁸⁸ Fahir Armaoğlu, "Türk Dış Politikasında Son Gelişmeler", *Dış Politika*, 1/1, (Mart 1971), s.7.

etkileyecektir. Türk dış politikasının yeniden düzenlenmesi veya onun demokratik yapısına yönelecek ciddi bir tehdit ABD'nin ve Batı Avrupa'nın güvenlik politikalarında önemli sonuçlar doğuracaktır.'⁸⁹

27 Mayıs yönetimi, Batı yanlısı dış politikada değişiklik olmayacağını ilan ederken, Orta Doğu politikasında bazı değişikliklere gidileceğinin işaretini vermiştir. 27 Mayısçıların bildirisinde yer alan “‘NATO’ya inanıyoruz ve bağlıyız, CENTO’ya bağlıyız” ibaresi dikkat çekmektedir. Amaç, DP döneminde yapılan hataları düzeltmek ve CENTO’yu ikinci plana alarak⁹⁰, başta Bağlantısızlar olmak üzere Üçüncü Dünya ülkeleriyle ilişkilerini yeni bir zemine oturtmak istiyordu⁹¹.

Türkiye'nin iç ve dış politikasında, 1960 sonrasındaki iktidar ve zihniyet değişikliğinin de etkisiyle Araplar lehine bir tutum sergilediği görülmeye başlanmıştır⁹².

27 Mayıs yönetimi, Üçüncü Dünya Ülkelerine yönelik tutumunu ilk defa Cezayir Bağımsızlık Savaşı sırasında ortaya koymuştur. MBK'nın 16 Eylül 1960'da yayınladığı bildiriye, Türkiye'nin gelecekteki ulusal bağımsızlık savaşlarını ve özellikle de Cezayir'in Fransa'ya karşı açtığı savaşı destekleyeceğini açıklamıştır.

Yeni yönetimin Cezayir konusundaki tutumu, Arap dünyasında olumlu karşılanırken Türkiye ikilem yaşıyordu. MBK üyeleri Cezayir milliyetçiliğini desteklemenin Türkiye'nin tarihine duyduğu bir saygının gereği olduğunu vurgularken, Dışişleri Bakanlığı, NATO içinde müttefikimiz olan Fransa ile karşı karşıya gelmenin Türkiye için Ortak Pazar'a üye kabul edilmemek de dâhil birçok soruna yol açacağını düşünüyordu⁹³. Bu nedenle Cezayir konusunda bir eyleme geçilememiş sadece sözle destek vermekle yetinilmiştir⁹⁴. İsrail ile ticaret, turizm ve ulaştırma ilişkilerini sürdürülmeye devam etmiştir⁹⁵.

---

⁸⁹ F.Stephen Larrabee- Ian O. Lesser, *a.g.e.*, s.17.

⁹⁰ Gökhan Çetinsaya, *a.g.m.*, s.47.

⁹¹ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.785.

⁹² Mehmet Hasgüler-M. Bülent Uludağ, *a.g.m.*,s.30.

⁹³ Melek Fırat, *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997,s.48.

⁹⁴ *A.g.e.*,s.49; Baskın Oran, *a.g.e.*,s.786.

⁹⁵ *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992, s.178.

Türkiye, BM’de Cezayir’in kendi kaderlerini tayin hakkı görüşmelerinde hep aleyhte oy kullanmıştır. Bunun sonucu olarak da Yunanistan ile çelişen politikalarda Arap ülkelerinden destek bulunamamıştır⁹⁶.

Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Üçüncü dünyaya yönelik bir politika saptanması ve uygulanması ancak Kıbrıs olayları sırasında Türkiye’nin BM’de yalnızlığını görmesinden sonra gerçekleşmiştir⁹⁷.

Türkiye, Kıbrıs sorununda beklediğinin aksine Batı’dan tepki görmesi nedeniyle, ABD ve NATO ile olan ilişkilerin yeniden gözden geçirme gereği duymuştur. Kamuoyundan gelen tepkiler, ABD ve NATO’yla ilişkilerin askıya alınmasını ve Türk dış politikasında, ABD dışında alternatif geliştirmesi yönünde istekleri gündeme getirmiştir. Alternatifler arasında ise, Orta Doğu ve Üçüncü Dünya ülkeleri gösterilmektedir⁹⁸.

1955 yılında bir araya gelen ve 1960’lı yıllarda hızla büyüyen üçüncü dünya ülkelerinin bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi, Türkiye’nin kendi yakın geçmişine dönmesini sağlamıştır.

Bu konu ile ilgili yaklaşımlara, 1960 sonrası kurulan hükümet programlarında rastlamak mümkündür⁹⁹.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin Orta Doğu politikasına bakacak olursak, İnönü, *“Türkiye, Orta Doğu’da önemli bir yer işgal etmektedir. Bu itibarla Türkiye, Orta Doğu memleketleri için emniyet verici bir politika takip etmeğe mecburdur. 40 seneden beri Orta Doğu memleketlerine karşı hayırhah niyetler beslediğini fiilen ispat etmiştir. Bu memleketlerin kendi aralarındaki geçimsizlikler Türkiye’nin üzerinde duracağı meseleler değildir. Dünya politika med cezir içinde, Orta Doğulu komşularımız da Türkiye’nin kendi*

---

⁹⁶ Semih Ünal, *a.g.m.*, s.76.

⁹⁷ Melek Fırat, *a.g.e.*, s.49; Özden Sanberk, ‘‘ Türk Dış Politikasının Dayanakları’’, *Stratejik Öngörü*, Y.2, S.5, Tasam yay., İstanbul, 2005, s. 7.

⁹⁸ Ramazan Gözen, *Amerikan Kıskaçında Dış Politika: Körfez Savaşı*, Ankara, 2000, s.10-11,14-15.

⁹⁹ Nevin Ateş, ‘‘Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları’’, *İktisat Dergisi*, S.357, Mayıs- Haziran 1996.s.75-76.

milli menfaatleriyle ahenkli ve kendilerine zarar vermeyen politikası karşısında aynı hayırhahlığı göstermelidirler.” demiştir¹⁰⁰.

İsmet İnönü başkanlığındaki 3. Koalisyon Hükümeti programında (30 Aralık 1963), “Orta ve Yakın Doğu memleketlerine karşı yakın ilgi duymaktayız. Bölgemizde huzur ve sükûnun kurulmasını, bu memleketlerin istikrar, hürriyet ve bağımsızlık içinde refaha doğru ilerlemelerinde görmekteyiz” demektedir¹⁰¹.

Ancak Türkiye’nin Orta Doğu’ya açılması kolay olmamıştır. Bu durumda birçok gelişme etkili olmuştur. 27 Mayıs sonrasında Orta Doğu’da bir takım gelişmeler olmuştur. 29 Eylül 1961’de Suriye’de gerçekleştirilen darbeyle iktidara gelen yönetim 1958’de Mısır’la kurulmuş olan BAC’dan ayrılma kararı aldığı anda, Türkiye bunu Suriye’nin bir iç işi olarak değerlendirmiş ve Ürdün’den sonra Şam’daki yönetimi tanıyan ikinci ülke olmuştur¹⁰².

Bu dönemde Orta Doğu üzerinde etkili faktör olan Nasır, Bağdat Paketi’nin bir türlü unutamadığı gibi Türkiye’nin Orta Doğu’ya yaklaşma teşebbüslerini daima şüphe ve endişe ile karşılamıştır. Türkiye’nin Orta Doğu’da etkinlik kazanması Nasır’ın asla hoşlanmayacağı bir durumdu¹⁰³. Bu nedenle Mısır Hükümeti, Suriye’yi tanıdığı gerekçesiyle Türk Hükümeti ile bütün ilişkilerini kestiğini bildirmiştir¹⁰⁴.

Nasır, Türkiye ile birlikte Ürdün ile de ilişkilerini kesmiştir. Nasır’ın asıl amacı yeni tanımları önlemektir¹⁰⁵.

Türkiye, Mısır İhtilalinin başında yaptığı hatayı bir defa daha tekrarlamıştır¹⁰⁶. 1958 Şubat başında, Kahire ve Şam’ın BAC adı altında birleşmelerini olumlu karşılarken¹⁰⁷ bu defa Suriye’yi tanımakta acele etmiştir. Amerika, İngiltere ve İsrail tanıma konusunda

¹⁰⁰ M. Piri, “Halk Partisi’nin Dış Politika Görüşü”, *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1960.

¹⁰¹ İsmail Arar, *Hükümet Programları 1920- 1965*, Burçak yay., İstanbul, 1968, s.401.

¹⁰² Baskın Oran, *a.g.e.*, s.786; *Ajans-Türk*, C.4, S.44, Y.4, (Eylül 1966), s.9.

¹⁰³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)*, C.1, İş Bankası yay., Ankara, 1991, s.849.

¹⁰⁴ *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1961.

¹⁰⁵ M. Piri, “Mısır ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1961.

¹⁰⁶ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, SBF yay., Ankara, 1983, s.362.

¹⁰⁷ Yuluğ Tekin Kurat, “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası”, *Belleten*, C.XXXIX, S.153, (Ocak 1975), TTK., Ankara, 1975, s.303.

tereddüt içinde kalmışlardır. Çünkü zayıf bir Suriye, Orta Doğu için tehlike ve politik boşluk yaratabilirdi¹⁰⁸.

Mısır'ın bu tavrına karşılık Türkiye, Mısır Büyükelçisinden Ankara'yı terk etmesini istemiştir¹⁰⁹. Türkiye ile BAC arasında siyasi ilişkilerin 1 Ekim 1961'de kesilmesi nedeniyle Mısır'daki Türklerin hak ve menfaatlerinin İsviçre Hükümetince, BAC'nin Türkiye'deki hak ve menfaatlerinin de Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti tarafından korunması kararı alınmıştır¹¹⁰.

Türkiye, Irak ve Suriye'de birbirini takip eden darbe girişimlerine karşı bir tutum almamıştır. Türkiye kendi içinde Talat Aydemir'in darbe girişimlerini bastırarak siyasi istikrarı sağlamaya çalıştığı için daha temkinli davranarak Arap komşularının iç işlerine karışmamayı tercih etmiştir. Bu sırada ortaya çıkan Kıbrıs sorunu Türkiye'nin dikkatini başka yöne çevirmiştir¹¹¹.

1961 yılında, Irak ile olan ilişkilere baktığımızda ise, Kürtçülük sorunu, 1958'den beri soğukluğunu sürdüren Türk-Irak ilişkilerini daha da sertleştirmiştir¹¹².

Irak'ta Kasım'ın Kürtlere yeni olanaklar tanınmasının Türkiye'deki Kürtleri de harekete geçirebileceği endişesi nedeniyle Türkiye, Irak'ta yaşanan gelişmeler karşısında bir yandan Kasım iktidarı zayıflayacağı için memnun oluyor, diğer yandan da Türkiye Kürtlerinin de ayaklanma olasılığından endişe duyuyordu. Bu ayaklanma sırasında sınırda görülen olaylar iki ülke ilişkilerini gerginleştirmiştir¹¹³.

Türkiye'nin uluslararası platformlarda yalnız bırakılmaya başlanmasında Makarios ve Yunanistan'ın önemli rolü olmuştur.

İsa'dan 401 yıl önce, Xenophon'un 100 Yunanlı askeri, eğitim için Pers Kralı emrine göndermesi ile başlayan Yunan-Ortadoğu ilişkileri son dönemlerde oldukça yoğunlaşmıştır. Hatta Yunanistan'ın Arap Ülkeleri'nin tümünü temsil eden Büyükelçi John

¹⁰⁸ M. Piri, “ Mısır ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1961.

¹⁰⁹ *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1961.

¹¹⁰ 27-523,030.01.63.388.5, *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi*.

¹¹¹ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.788.

¹¹² Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s.305.

¹¹³ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.786-787.

Georgalis, ‘‘Biz Arap ülkeleri ile Batı dünyası arasında köprü olma şansına sahibiz’’ demektedir¹¹⁴.

1962’deki Küba Krizi sırasında ABD-Türkiye uzlaşmazlığı ve Makarios’un BM’deki politik zaferi, ABD’yi Türkiye’nin doğu sınırlarını ‘‘bölge dışı’’ ve savunulamaz olarak kabul etmeye itmiştir¹¹⁵.

1960’larda Yunanlılar Arap dünyasında Kıbrıs konusunda geniş destek bulurken, Türk tezini dahi dinlememişlerdir. 1964 Kahire İkinci Bağlantısızlar Zirve Konferansı’nda, Semih Günver’in başkanlığındaki Türk diplomatlarını aşağılayarak kapı dışarı etmişlerdir¹¹⁶.

1950’lerin sonlarında ve 1960’ların başlarında ‘‘Yumuşama’’ (detent)* dönemi olarak da bilinen zaman dilimi içerisinde, Doğu ve Batı Blokları arasında işbirliği ve bu çerçevede yapılan görüşmeler hız kazanmıştır¹¹⁷.

Türkiye, Sovyet tehdidine karşı Batı’ya yaklaşıyordu. 1960’ların ortalarına kadar devam eden soğuk savaş boyunca Türkiye’nin başlıca endişesi güvenlik idi. Arap ülkeleri, Türkiye’nin bu durumunu iyi değerlendiremiyordu.

1.si, Türkiye’nin coğrafi ve stratejik durumu nedeniyle duyduğu Sovyet tehdidini, aynı ölçüde hissetmesi,

2.si, Arap ülkeleri, bölgedeki Amerikan nüfuzunu ve onun İsrail’e desteğini engellemek için, aksine Sovyetler ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir¹¹⁸.

¹¹⁴ Yankı, S.369, 10-16 Nisan 1978, s.12.

¹¹⁵ Vassilis K.Faoukas, *Balkanlar-Ortadoğu-Kafkasya*, çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı yay., İstanbul, 2004, s.100.

¹¹⁶ Mehmet Hasgüler- M. Bülent Uludağ, *a.g.m.*, s.30.

¹¹⁷ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Alfa yay.,2.b.,İstanbul, 2005,s.361; Tayyar Arı, ‘‘Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler’’, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, 3.b., Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s.704.

(*) Detente dönemi, 1962 Küba Krizi ile başlatılmakla beraber aslında bu dönemin temellerinin SSCB’nin 1957’de kıtalararası balistik füze yapma kabiliyetine sahip olduğunu göstermesi ile atılmış olduğu ileri sürülebilir.

¹¹⁸ Ayhan Kamel, *a.g.m.*,s.8-9.

Arapların Türkiye'ye bakış açılarını, Kamuran İnan şu şekilde değerlendirmiştir: “Türkiye ne zaman ayağa kalksa Arap ülkeleri yeni bir Osmanlı korkusu ile harekete geçerler.”¹¹⁹

ABD, Orta Doğu'da SSCB'nin etkin hale gelmesini engellemenin tek yolu olarak Araplar ile iyi ilişkiler kurmak olduğunu düşünmekteydi. Bu nedenle Kennedy, 6 Mayıs 1963'te, İsrail ile komşularının güvenliğinin korunmasını ve bölgedeki ülkelerin sosyal, ekonomik ve politik gelişmesini garanti altına alan, 5 maddelik bir plan ortaya koymuştur. Bu plan içinde Filistin meselesinin çözümüne değinilmemiştir. Ancak Arap dünyasının radikalleşmesi ve Kennedy'nin ölümü ile Amerikan yönetiminde politika değişikliği olmuş ve Amerika ile İsrail arasındaki ilişkiler giderek sıkılaşmaya başlamıştır¹²⁰.

1960'lı yıllarda Orta Doğu ülkelerinin durumuna, Orta Doğulu bir yetkili gözüyle baktığımızda daha net görmekteyiz.

Lübnan Büyükelçisi Mounir Ghandour'un 13 Ağustos 1963'te Başbakan İsmet İnönü'ye veda ziyareti sırasında Orta Doğu devletleri hakkında bazı tespitlerde bulunmuştur:

BAC, Suriye ve Irak arasında birleşmenin gerçekleşmeyeceğini, Suriye ve Irak arasında yapılan görüşmelerde, üç devlet arasında yeniden görüşmelerin başlaması teklifini Nasır'ın reddettiğini söylemiştir.

Suriye'de iktidarda olanlar BAC, Suriye ve Irak arasında birleşmeden yana olmalarına rağmen birleşme sonucu oluşacak siyasi örgütün başına tek bir kişinin getirilmesine karşı çıkmakta olduklarını belirtmiştir¹²¹.

1963-1964 Kıbrıs buhranı, Türkiye'nin, Amerika ve Sovyet Rusya ile ilişkilerinde büyük değişiklikler yapmasını sağlamıştır. Türkiye'nin bundan sonra izlediği politika çok taraflı, ancak Arap ülkelere yakın olmuştur. Bu dönemde İsrail meselesi de özellikle Arap dünyası açısından iki taraf arasındaki ilişkilerin şekillendirilmesinde önemli bir etken

---

¹¹⁹ 13/10/2006'da Kamran İnan ile Yapılan Görüşme Tutanakları.

¹²⁰ Cengiz Çandar, *a.g.e.*, s.95.

¹²¹ 13.8.1963-030.01-64.393.5, *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi*.

olmuştur. Türkiye, Arap ülkelerine yaklaşırken, İsrail’le ilişkilerini koparmamış, bu ülkeye karşı daha mesafeli bir politika izlemiştir. Çünkü bu dönemde Orta Doğu ülkeleri, ABD’nin İsrail’i desteklemesi nedeni ile bu ülkeye karşı sempati duymamaktaydı¹²². Bu durum, Türk Hükümetini bir yandan Moskova ile ilişkileri yumuşatmak, diğer yandan da Arap ülkeleriyle ilişkileri daha sağlam bir temele oturtma çabasına itmiştir¹²³.

Türkiye’nin, Arap ülkelerine yaklaşımı sırasında ikinci plana atmış olduğu Türkiye-İsrail ilişkileri, 1963 yılında karşılıklı olarak iyi bir noktaya getirilmeye çalışılmıştır.

Nihat Erim’in 9 Ocak 1963’te TBMM’de dış olaylar konusundaki genel görüşme sırasında yaptığı konuşmada, “...*Yakındoğu’da Arap memleketleri ile dostluk Türkiye’nin her zaman değer verdiği bir anlayıştır. Hatta denilebilir ki Türkiye beklediği karşılığı her bir Arap devletinden daima görmemektedir. Buna rağmen bizim sebat etmemiz, sabırla yakınlık aramamız yerindedir*” demiştir.

İsrail ile ilişkilerimiz konusunda ise, “*İsrail Devleti ile Türkiye arasındaki iyi münasebetleri gölgeleyecek hiçbir şey yoktur. Sırf bazı Arap dostlarımızın alerjisini yatıştırmak için İsrail’in nezdinde bir elçi bulundurmamayı doğru bulmuyorum.*

Bu sakat durum bir an önce düzelmelidir. Türkiye ile iyi geçinen daha da yakın dostluk yapmaya hazır bulunan bir devlete karşı başka dostların hatırı için soğuk davranır görünmek Türkiye’ye yaraşır bir davranış değildir” demektedir¹²⁴.

İsrail Başbakanı David Ben Gourion, 9 Mart 1963’te Başbakan İsmet İnönü’ye gönderdiği mektupta, Mr.Koshe Season’un, İsrail’in Türkiye’de Büyükelçi sıfatıyla kabul edilmesi konusunda memnuniyet duyduğunu ve TBMM’de ki görüşmeler sırasında, hem iktidarın hem de muhalefetin, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin normalleşmesini

---

¹²² Özden Sanberk, *a.g.m.*,s. 7.

¹²³ İsmail Soysal, “Yakın Tarihin Işığında Türk- Arap İlişkileri (1970- 1980)”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (IRCICA), İstanbul, 2000.s.235.

¹²⁴ 030.01.50.299.3, *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi*.

istediğini görmeye mutlu olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında, Türkiye Büyükelçisini de İsrail’de karşılamayı ümit ettiğini ifade etmiştir¹²⁵.

Başbakan İsmet İnönü de cevap olarak, İsrail Başbakanı ile aynı niyette olduklarını ve yakın bir zamanda Türkiye ile İsrail arasında, iki ülkenin de yararına olacak yeni bir işbirliği döneminin başlayacağını belirtmiştir¹²⁶.

Arap ülkeleri ile dostluk ilişkileri kurulmuş olsa da, zaman zaman bu ülkelerin, BM Genel Kurulu’nda Türkiye’yi ilgilendiren konularda Yunanistan’ın yanında yer aldığı görülmektedir.

Aralık 1965’te, BM Genel Kurulu görüşmelerinde, 31 Bağlantısız ülkenin sunduğu Yunan yanlısı bir karar, Afganistan, Irak, Libya ve Suudi Arabistan tarafından sunulan ve Türkiye tarafından onaylanan başka bir karar taslağının yerine kabul edilmiştir. Oylama sırasında sadece, İran, Libya ve Pakistan Türkiye’yi desteklemiş, diğer İslam ülkelerinin bir kısmı kabul oyu vermiş, bir kısmı da çekimser kalmıştır¹²⁷.

Arap ülkelerinin çoğunun iki devlet ile de kurmuş olduğu yakın ekonomik ilişkiler onları, Türkiye ile Yunanistan arasında dengeli bir yaklaşım izlemeye itmiş ve bu da Kıbrıs meselesine yaklaşımlarını etkilemiştir.

1960’lı yılların önemli olaylarından biri de, II. Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan örgütlenme girişimleri Müslüman ülkeler arasında da görülmeye başlamıştır.

Orta Doğu’daki ilk örgütlenme girişimi Suudi Kralı Faysal’ın İslam Paketi kurulması yolundaki çağrısı olmuştur. Bu fikir Mısır, Suriye ve Irak tarafından eleştirilmiş, İran, Pakistan, Fas, Ürdün ve Somali tarafından desteklenmiştir¹²⁸.

Suudi Kralı Faysal’ın düşündüğü, konferans o dönemde gerçekleşmemiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşı, Yemen’in durumu hakkında Suudi Arabistan ve Mısır arasında anlaşmazlık gibi sebepler, bu girişimi etkilemiştir.

---

¹²⁵ 030.01.7.43.22, *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi*.

¹²⁶ 030.01.7.43.22, *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi*.

¹²⁷ *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1965.

¹²⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı”, *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3, (Mart-Nisan 1995),s.390-391.

Türkiye'nin, 1967 Savaşı sırasında ve sonrasında Arap ülkelerinin görüşlerini destekleme yönünde izlemiş olduğu politika, İKT'nin kuruluşu sırasında yer almasına olanak sağlamıştır¹²⁹.

2- 1965- 1971 DÖNEMİ

1960-1970'li yıllarda Türk dış politikasında etkili 3 önemli gelişme olmuştur.

1- Ülke sorunlarına yeni bir yaklaşımla eğilme çabaları görülmektedir. Anayasanın getirmiş olduğu sosyal devlet ve sosyal adalet ilkeleri ile toplumcu görüşler, ülke sorunlarının çözülmesi çabasının sadece egemen sınıf için değil tüm toplumun yararına olduğu bilincini yerleştirmeye başlamıştır.

2- 1960 yılına gelinceye kadar, toplum içinde Batılılaşma sorunu olduğuna yönelik tartışmalar varken, 1960'dan sonra az gelişmişlik sorununun olduğu ve ilk hedef olarak da bu sorunun çözülmesi görüşü ortaya çıkmıştır.

3- Dış politika konusu, karar vericiler dışında vatandaşında ilgilendiği ve tartıştığı bir konu haline gelmiştir. Türk dış politikasının, dış koşulların olduğu kadar iç koşulların da bir uzantısı olduğu gerçeği anlaşılmaya başlanmıştır¹³⁰.

1965-1971 döneminde siyasal hayatta görülen çok seslilik uluslararası koşullarında etkisiyle dış politikaya da yansımıştır. 1960'dan itibaren tartışılan, 1964 Kıbrıs sorunuyla birlikte kesin olarak benimsenen çok yönlü dış politika bu dönemde uygulanmaya başlamıştır¹³¹.

27 Mayıs 1960 ihtilali sonrası hazırlanan anayasa, siyasi alanda çeşitli görüşlerin örgütlenerek seslerini duyurabilmelerine olanak sağlamıştır. Türkiye'de siyasi alanda başlayan özeleştirici süreci dış politikaya da yansımıştır. 1945'ten itibaren izlenmekte olan

---

¹²⁹ A.g.m., s.392.

¹³⁰ Duygu Sezer, *Kamuoyu ve Dış Politika*, Sevinç matb., Ankara, 1972, s.18-19.

¹³¹ Melek M. Fırat, *a.g.e.*, s.195; Suat Bilge, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Sevinç matb., Ankara, 1969, s.352.

Batı'ya bağımlı dış politika eleştirilerek önce Bağlantısızlık hareketi ile yakınlaşmaya dayalı bir dış politikanın gerekliliği üzerinde durulmuş ve solun güçlenmesi ile de açıkça ABD ve NATO karşıtı bir söylem yaygınlaşmıştır.

1960'ta başlayan çok yönlü dış politika¹³² arayışları 1960'ların ikinci yarısında resmen benimsenerek uygulamaya konmuştur. ABD ile ilişkiler yeniden gözden geçirilerek SSCB ile ekonomik ilişkiler geliştirilmiş, Üçüncü Dünya ülkeleriyle özellikle de Arap komşularla yakınlaşma başlamıştır¹³³.

1965'ten itibaren Türk dış politikasında görülen değişimde, iktidar değişikliği, Kıbrıs sorunu ve Arap- İsrail Savaşları etkili olmuştur.

1960'ların ortalarında Türkiye'deki yönetim değişikliği, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerinin geliştirilmesini teşvik edici bir unsur olmuştur¹³⁴.

1965 seçimlerinde iktidara gelen AP, siyasal yelpazenin sağında yer alıyordu. AP yönetici kadrosunun 1965'teki bünyesi dinsel nedenlerle Araplara daha yakın bir politikanın izlenmesini olanaklı kılıyordu. 1965'te işbaşına gelen hükümetin programında Araplarla ilişkiler konusunda şöyle deniliyordu: “*Orta Doğu'daki ve Magrip'deki kardeş Arap ve Müslüman memleketleri ile her türlü şüphe ve tereddütten uzak, hakiki ve yakın bir dostluk kurmak ve çeşitli¹³⁵ sahalarda verimli bir işbirliğini gerçekleştirmek başlıca amaçlarımızdan olacaktır...*”¹³⁶

1965-1970'in AP Hükümeti, toplumun temsil ettiği kesimin o dönemdeki özellik ve yararlarını yansıtan bir dış politika uygulamıştır¹³⁷. Türkiye'nin çok yönlü dış politika izleme zorunluluğu, Kıbrıs sorunundan daha önce ekonomik nedenlerden kaynaklanmıştır¹³⁸.

---

¹³² Melek M. Fırat, *a.g.m.*, s.557.

¹³³ *A.g.m.*, s.558.

¹³⁴ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*,s.140.

¹³⁵ Mehmet Gönübol, *a.g.e.*,s.534.

¹³⁶ *A.g.e.*,s.535; Baskın Oran, *a.g.e.*,s.788.

¹³⁷ İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart*, Cem yay., Ankara, 1980 s.269.

¹³⁸ Melek M. Fırat, *a.g.m.*, s.558.

1965 sonrasında, Türkiye’de ekonomik çevrelerde hızlı bir kalkınma ve gelişme isteği hâkimdi. Demirel Hükümeti de Menderes Hükümeti gibi her şeyden önce bir ekonomik büyüme ve gelişme ilkesini benimsemişti¹³⁹.

Gelişen yerli sanayinin elverişli bir pazara ihtiyacı olduğu için Arap ülkeleri, bu duruma uygun olarak düşünülmüştür. Bu düşünceler, dış politikada bir yandan giderek Araplara yaklaşımı bir yandan da hem Araplar üzerinde etkili olan hem de yeni bir kredi kaynağı olan Sovyetler Birliği ile ilişkilerin yeni bir açıdan değerlendirilmesine neden olmuştur¹⁴⁰. Böylece Sovyetler Birliği ile siyasi ilişkiler, ortak ekonomik projelerin gerçekleştirilmesi ile kurulmuştur¹⁴¹.

İsrail’in Türkiye ile olan ilişkisini, Arap devletlerine karşı aşırı bir propaganda unsuru olarak kullanması ve bunun da Türkiye aleyhinde bazı sonuçlar doğurması karşısında Türkiye, Arap devletleri ile olan ilişkileri dikkate alarak, İsrail ile olan diplomatik ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine karar vermiştir. İlk karar olarak, Türkiye ile İsrail arasında sportif temasların kaldırılması kararlaştırılmıştır¹⁴².

Ocak 1965’te dönemin Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Senato’da yaptığı konuşmada Arap ülkeleriyle ilişkilerin Türk dış politikasının en önemli yönlerinden biri olduğunu belirterek, “*Arap dünyasının ortak sorunları karşısındaki politikamız bugüne kadar yanlış anlaşılmıştır. İleride daha sağlıklı ilişkiler için bu yanlışlığın doğrusuyla düzeltilmesini faydalı görüyoruz*” demiştir. Bu yeni değişimin ilk ifadesi, iyi-niyet ziyaretleri şeklinde olmuştur¹⁴³.

Türkiye’den üç kişilik iyi niyet heyeti, Irak, Kuveyt, Ürdün ve Suriye hükümet başkanlarına, Türkiye’nin Kıbrıs politikası hakkında bilgi veren Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in mesajını iletmişlerdir.

---

¹³⁹ İsmail Cem, *a.g.e.*, s.267-268.

¹⁴⁰ *A.g.e.*, s.270.

¹⁴¹ Melek Fırat, *a.g.e.*,s.195; Suat Bilge, *a.g.e.*, s.352.

¹⁴² *Dünya*, 3 Ocak 1965.

¹⁴³ Meliha Benli Altunışık, *a.g.m.*, s.184.

Senatör Sadi Koçaş'ın başkanlığını yaptığı heyet, Arap liderleriyle yapılan görüşmelerde resmi olmamakla beraber anlaşmazlıkların giderilmesi ve karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi için bir konferans yapılması teklifinde bulunmuştur¹⁴⁴.

Bu dönemde Demirel hükümetinin dış politika anlayışı, “*Biz çok taraflı ve ikili anlaşmalar yaparken 3 prensipten hareket ediyoruz:*

1-*Egemenliği zedeleyici olmayacak,*

2-*Vecibelere karşılık olacak,*

3-*Haklarda eşitlik olacak*”¹⁴⁵ şeklindeydi.

Bu dönemde Araplara karşı izlenecek politikada, farklı nedenler yüzünden, radikal sol ve sağ birleşmiş oluyordu¹⁴⁶.

AP hükümetinin önceki hükümetlerden farklı olarak, Orta Doğu politikasını sadece Batı politikasının bir parçası olarak algılamamak ve bölgedeki ilerici hükümetlerle de ilişki kurmak şeklinde olmuştur. Böylece Araplık ve Müslümanlık kavramlarını kullanarak bölge devletleriyle yakınlaşma sürecinde kendi muhafazakâr oy tabanının desteğini kazandığı gibi, bağımsızlık hareketlerine ılımlı yaklaşımıyla sol kamuoyunun eleştirilerini de azaltmıştır¹⁴⁷.

Türkiye'nin Orta Doğu politikası, radikal sol hareketlerin ortaya çıkması ve kendilerini Filistin gerilla örgütleriyle birlikte tanımlamasıyla farklı bir boyut kazanmıştı. Radikal Türk solu, Filistin gerilla örgütlerini, kapitalizm ve emperyalizme özellikle de ABD ve onun himayesi altındaki İsrail'e karşı yapılan dünya çapındaki mücadelenin bir parçası olarak görüyordu¹⁴⁸.

1960'ların ortalarından itibaren Türkiye'de yükselişe geçen sol akım, Orta Doğu'da ABD'nin müttefiki olan İsrail'e antipati duymaktaydı. Yasal olduğu kadar yasadışı sol örgütler de Arap-İsrail anlaşmazlığında Araplardan yana bir tavır sergiliyor, bu

¹⁴⁴ *Dünya*, 16 Ocak 1965.

¹⁴⁵ *Dünya*, 10 Kasım 1965.

¹⁴⁶ Mehmet Gönlübol, *a.g.e.*,s.535.

¹⁴⁷ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.788-789.

¹⁴⁸ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*,s.192.

örgütlerin militanları yakın ilişkiler kurdukları Filistinli terörist örgütlerin Lübnan'daki kamplarında eğitim görmekteydi. 1970'lerden itibaren özellikle Türkiye'deki İsrail hedeflerine saldırılar düzenliyorlardı¹⁴⁹.

Doğu Perinçek, Türk solunun, Amerikan emperyalizminin İsrail aracılığıyla yayılması ve yeni dayanak noktası yaratmasına karşı tavır almış olduğunu belirterek, bu dönemdeki Türk solunun politikasının da bu noktadan çıktığını ifade etmektedir. Ayrıca Doğu Perinçek, “*Sol, Amerikan emperyalizmine karşı Filistin'i desteklemiştir*” demektedir¹⁵⁰.

1960'lı yıllarda hem Türkiye hem de Arap ülkeleri ulusal gelişmeler karşısında dış politikalarını gözden geçirme gereği duymuşlardır. 1964'te BM'de Kıbrıs krizi ile ilgili olumsuz karar çıkması Türkiye'yi etkilemiş ve Johnson Mektubu ile Türkiye-ABD ilişkileri gerginleşmişti. 1967 Savaşı yenilgisinin Arap milliyetçiliğini olumsuz olarak etkilemesi sonucu da Mısır başta olmak üzere Arap ülkeleri dış politikalarında yeni düzenlemelere girişmişlerdir¹⁵¹.

Kıbrıs ile ilgili 18 Aralık 1965 tarihli BM oylamasında, oylarını Türk görüşüne karşı kullananlar Asya-Afrika bloğu devletleri olmuştur. Çoğunluk kazanan ve karar suretini hazırlayıp bunun önce Siyasi komisyondan, sonra da Genel Kurul'dan geçmesini sağlayanlar da bu devletler olmuştur. Çekimser kalanlar Latin Amerika Devletleri çoğunlukta olmak üzere, ABD dışında kalan Batılı devletler ve Sovyet Bloku olmuştur. Türk çıkarlarına açıkça karşı bulunan karar suretinin aleyhine oy kullanan devletler ise, yalnızca ABD, Pakistan, İran, Arnavutluk ve Libya olmuştur¹⁵².

Türkiye, bir yandan SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken bir yandan da BM'deki yalnızlığını giderebilmek için İKÖ ve Tarafsızlar Bloğu ülkeler nezdinde ilişkilerde bulunmuştur.

---

¹⁴⁹ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.797.

¹⁵⁰ 28/05/2006'da Doğu Perinçek ile Yapılan Görüşme Tutanakları.

¹⁵¹ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik,Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre yay., 8.b.,İstanbul, 2002, s.411.

¹⁵² Mehmet Gönlübol- Haluk Ülman, “ Yalnızlık İçinde Türkiye”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1966.

Arap ülkeleri ise, kendi aralarında farklı bloklarda yer almalarının getirdiği çekişmelere son vermek için adım atmış ve 1967 Savaşı yenilgisinin sorumlusu olarak gördükleri SSCB ile ilişkilerini yeniden değerlendirmeye başlamışlardır.

Karşılıklı diplomatik destek sağlamak amacıyla tarihten gelen birtakım önyargıları bir kenara bırakmaları sonucu Türk-Arap ilişkileri 1970'li yıllarda gelişme göstermeye başlamıştır. 1980'li yılların başında ise, ilişkiler ekonomik boyutlu olmuştur¹⁵³.

Ancak Türk Hükümeti, Arap ülkeleri ile bir yakınlaşma isteği içinde olmuşa da özellikle geçmiş dönem deneyimleri nedeniyle dikkatli davranmıştır¹⁵⁴.

Arap ülkeleriyle yakınlaşma politikasının iki hedefi vardı; birincisi ekonomik işbirliğini ve ticareti geliştirmek, ikincisi başta Kıbrıs sorunu olmak üzere ulusal sorunlarda uluslararası platformlara gelindiğinde yalnızlıktan kurtulmak.

Oysa Arap ülkelerinin beklentisi daha fazlaydı. Bir yandan Filistin sorununda Türkiye'yi yanlarında görmek istiyor, bir yandan da CENTO aracılığıyla bölgede, Batı'yı ve İsrail'i destekleyen ABD'nin çıkarlarını savunan Türkiye'ye sıcak bakmakta zorlanıyorlardı¹⁵⁵.

Türklerin Arap dünyası ile ilişkiler kurmak istemesinin bir nedeni de, Arap devletlerinin geçmiş yıllarda Makarios'a verdiği desteği kırmak ve onları Türkiye'nin Bağdat Paketi'nde bulunduğu gereksiz yaklaşımlardan vazgeçtiğine inandırmaktı¹⁵⁶.

Türkiye-Amerika ilişkilerinin yeniden gözden geçirildiği bu dönemde, ilk kez ABD'ye seçenek olarak Avrupa ile ilişkileri geliştirme çabaları hız kazanmıştır¹⁵⁷.

Bazı Arap aydınlar Türk-Arap yakınlaşmasını şöyle değerlendirmekteydi: “*Kıbrıs sorununun yanında, Türkiye'nin Arap mali yardımına ve Arap kredisine olan ihtiyacı ve*

---

¹⁵³ Ahmet Davutoğlu, *a.g.e.*, s.411.

¹⁵⁴ Fahir Armaoğlu, “Arap Ülkeleri ve Türkiye”, *Milliyet*, 24 Mayıs 1966.

¹⁵⁵ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.789.

¹⁵⁶ William Hale, *a.g.e.*, s.176.

¹⁵⁷ Melek Fırat, *a.g.e.*, s.195.

Türkiye'deki işsizlik sorununun Arap ülkelerine işçi göndermek suretiyle bir ölçüde çözümlenmesi olanağı da önemli rol oynamıştır.'¹⁵⁸

1966'da Türkiye'nin Arap devletleriyle yakınlaşma çabaları, Kral Faysal tarafından ortaya atılan İslam Paketi ve İslam Konferansı tartışmalarının olduğu döneme rastlamıştır¹⁵⁹.

Araplarla yakınlaşmayı, İsrail-Türk dostluğu açısından ele alan İsrail'in Davar Gazetesi, şöyle değerlendirmiştir:

*“ Türk-Arap yakınlaşması çalışmalarında İsrail'in aleyhinde olarak, Arapların verebileceklerini elde etmek için Ankara, hiç de az sayılmayacak avantajlar kaybetmektedir. Her şeyden önce Türkiye, bu suretle, diplomatik manevra kabiliyetini kaybetmektedir. İsrail ile iyi münasebetlerin muhafazası ise Türkiye'yi Arapların gözünde daha kıymetli bir hale getirecek ve ana manevra imkânı bırakacaktır.”*¹⁶⁰

Kıbrıs Sorunu, ilk defa, Kahire Zirvesi ile Bağlantısızlık hareketine gündem olmuştur. 1964'ten beri aralıksız olarak her zirvede bu konuda bazı kararlar alınmasına rağmen, sorun hala devam etmektedir. Bu zirve öncesi Türk diplomatların gösterdiği diplomatik çabaların tümü Türkiye açısından tam bir fiyasko olmuştur. Zaten bu karar sonrası Bağlantısızlar konuyu BM Genel Kurulu'na götürerek, Türk tezine aykırı bir karar almışlardı. 1964 yılında uluslararası alanda yaşanan bu gelişmeler Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkisini geliştirmesi yönünde önemli bir uyarı olmuştur. Böylece, 1967 Arap-İsrail Savaşı sırasında Türkiye-Arap ülkelerine yakınlık göstermeye başlamış, savaş sonrasında da İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini öngören BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını* desteklemiştir¹⁶¹.

¹⁵⁸ Ortadoğu ve Geleceği, Sisav, İstanbul,1992, s.179.

¹⁵⁹ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.789.

¹⁶⁰ Mehmet Barlas, “ Faysal'ın İslam Birliği”, *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1966.

¹⁶¹ Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim'in İflası*, Öteki yay., Ankara, 1998,s.112.

(*) 242 Sayılı kararın amacı, Orta Doğu sorununun çözümünde bir çerçeve oluşturmaktır. Ancak bölgedeki devletlerin varlığını sürdürme haklarına saygı gösterilsin denirken, Filistinlilerin bölgede bir devlet kurma haklarından açıkça bahsedilmiyordu. İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi kavramı ise açık değildi.

1966 yılında temel dış politika konuları, Kıbrıs sorunu ve bağlantılı olduğu NATO ve ABD ile ilişkilerdi.

Dışişleri Bakanlığı'nın bütçe görüşmeleri sırasında muhalefetin bu iki konu ile ilgili eleştirilerine cevap veren Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Arap ülkeleri ile olan ilişkilere özel bir yer vermiştir. Hem hükümet programında yer alan hem de Çağlayangil'in bütçe görüşmeleri sırasında Arap ülkeleri ile ilgili olumlu ifadeler, Arap ülkelerini memnun etmiştir¹⁶².

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik yeni mesajlarına ilk olumlu tepki Irak'tan gelmiştir. 7-11 Şubat 1966'da Türkiye'yi ziyaret eden Irak Başbakanı Adnan El Paçacı iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinin kendileri tarafından da arzulandığını belirterek, Kıbrıs'la ilgili olarak ilk defa Türkiye'yi destekler nitelikte bir konuşma yapmış, Kıbrıs'taki Türk toplumunun davasında haklı olduğunu ve uluslararası anlaşmalarla sağlanmış olan hakların savunulması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin diğer Arap ülkeleriyle daha iyi ilişki kurması için Irak'ın Türkiye'ye yardım edeceğini de belirtmiştir.

Bu ziyaretten sonra Türkiye, çeşitli Arap ülkeleriyle ticari ve kültürel yakınlaşma süreci başlattıktan sonra karşılıklı ziyaretler birbirini izlemiştir¹⁶³.

Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Oktay İşçen de, Türk-Arap ilişkileri konusunda “*Türk Hükümeti'nin başlıca amaçlardan birisi Orta Doğu ve Mağrib'deki kardeş Arab ve Müslüman memleketleri ile her türlü şüphe ve tereddüitten uzak, hakiki ve yakın bir dostluk kurmak ve çeşitli sahalarda verimli bir işbirliği gerçekleştirmektir*” şeklinde bir açıklama yapmıştır¹⁶⁴.

Türk dış politikasında, 1965 ve özellikle 1967'den itibaren görülen hareketlilik ve izlenen çok yönlü politika ile Batıya sırt çevrilmemiştir¹⁶⁵.

---

¹⁶² Melek Fırat, *a.g.e.*, s.239-240.

¹⁶³ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.789; Melek Fırat, *a.g.e.*, s.240; Feroz Ahmad, Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945- 1971)*, Bilgi yay., Ankara, 1976, s.307.

¹⁶⁴ *Dünya*, 13 Mart 1966.

¹⁶⁵ Fahir Armaoğlu, “Türk Dış Politikasında Son Gelişmeler”, *Dış Politika*, C.1, S.1, (Mart 1971), s.15.

1967 yılı ortalarında, Türk dış politikasındaki hareketlilik ve izlenen çok yönlü politika ile¹⁶⁶ hem Sovyet Rusya ve sosyalist ülkelerle hem de Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmiştir¹⁶⁷.

DP Dönemi'nde bozulan ve daha sonra Kıbrıs meselesi karşısında Nasır'ın takındığı tavırdan dolayı tamamen soğuyan Türkiye-BAC ilişkilerini yumuşatmak amacıyla 15 Ocak 1967'de Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Kahire'ye gitmiştir. Çağlayangil Mısır'a giderken, “*Gayemiz istisnasız bütün Arap memleketleriyle ilişkilerimizi takviye etmek, dostluğumuzu kuvvetlendirmek*” demiştir. Ayrıca, Nasır'la Kıbrıs meselesini de görüşeceğini söylemiştir¹⁶⁸.

Çağlayangil'i sıcak bir şekilde karşılayan Nasır, Atatürk'e olan hayranlığını belirterek şunları söylemiştir: “*Türkiye ve Mısır problemlerini çözdüğünde, barış ve istikrar bölgede hâkim olacaktır ve büyük güçlerin ellerinde oyuncak olunmayacaktır.*”¹⁶⁹

Çağlayangil'in Kahire gezisi dış basında da önemli bir yer tutmuştur. Kahire'de çıkan Le Journal D' Efypte Gazetesi'nde çıkan yazıda Türk-Arap ilişkileri ile birlikte Türk dış politikası da ele alınmıştır.

Gazete bu ziyareti, Arap dünyası ile ilgili olarak bloklara ayrımcı her fikri ve teşebbüsü reddederek Kemal Atatürk'ün bu konudaki büyük düşüncesini onaylarcasına şunu yazmıştır: “*Arap memleketleri ile hiçbir tefrik yapmaksızın işbirliği ve dâhili işlerine hiçbir şekilde müdahalede bulunmaksızın anlaşma ve dostluk...*” Ayrıca gazete, “*Türkiye'nin bu dış politikası Balkanlarda yayılmış, bu bölgeyi de Avrupa'nın barut fıçısı haline getiren ihtilallerden temizleyerek Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk ile dostça bir işbirliğini yeniden ihya etmek suretiyle bir barış bölgesi haline sokmağa çalışmıştır. Afrika ve Asya devletleri yönünden Türkiye, bu memleketlerin haklı davalarını müdafaa etmektedir. Biz de Türk Dışişleri Bakanının BM'de henüz siyasi hürriyetlerini kazanmamış olan milletlerin her türlü taleplerine katılan sesini sık sık işitmekteyiz....*”

¹⁶⁶ A.g.m., s.8.

¹⁶⁷ A.g.m., s.10; Gökhan Koçer, a.g.e., s.61-62.

¹⁶⁸ Cumhuriyet, 15-16 Ocak 1967.

¹⁶⁹ İsmail Soysal, “Turkish-Arap Diplomatic Relations After The Second World War (1945-1986)”, *Studies On Turkish-Arap Relations*, Türk-Arap İlişkileri İnceleme Yıllığı, İstanbul, 1986,s.259.

Kısacası, uzun seneler Türkiye bazı mülahazalarla hemen hemen münhasıran Batı'ya dönerek Arap dünyasından bir nevi infirat halinde yaşamıştır. Bugün ki AP'sinden Demirel, hükümeti ile Türkiye'nin kati olarak bu infirat haline son vermiş ve Şark dünyasında da yerini bulmuş vecibe ve mesuliyetlerini yüklenmiş Doğu blokuna özellikle Sovyetler Birliği'ne karşı dostça tutumu ile dış politikasını tamamlamıştır'' şeklinde değerlendirme yapmıştır¹⁷⁰.

Araplar arasındaki örgütlenme girişimleri sırasında ortaya atılan ve üzerinde anlaşma sağlanamayan İslam Paktı'yla ilgili olarak da Çağlayangil, Türkiye'nin bugünkü şartlar altında bir İslam Paktı'na girmeyi düşünmediğini söylemiş ve “*Türkiye, Araplararası ihtilaflarda tarafsız kalmağa azimlidir*” demiştir¹⁷¹.

Türkiye'nin, Orta Doğu'ya yönelik izlediği politikanın olumlu sonucu diyebileceğimiz bir gelişme olarak Irak Devlet Başkanı Abdurahman Arif, Kıbrıs konusunda şunları söylemiştir: “*Bu ülke müstakil bir devlettir. Kıbrıs'ta Enosis imkânsız. Biz, iki cemaatin hür ve müstakil olarak bir arada yaşamalarını istiyoruz. Devletlerarası anlaşmalara saygılıyız.*”¹⁷² Ayrıca ticaret konusunda, Irak'tan Türkiye'ye doğal gaz vereceklerini de söylemiştir¹⁷³.

Irak Türkmen Cephesi Eski Ankara Türkmen Temsilcisi Mustafa Ziya, Abdurahman Arif döneminde, Türkiye'nin girişimi ile Türkmenlere siyasi haklar verilebilirdi demektedir. Arif'in Türkiye ile ilişkilerinin iyi olduğunu belirten Ziya, Arif'in Türkmenlere karşı da iyi olduğunu Türkmenlerin de onu sevdiğini, hatta 1959 katliamını enleyen kişi olduğunu ifade etmektedir¹⁷⁴.

Başbakan Demirel, 7 Mart 1967'de Kahire'de çıkan El Cumhuriye Gazetesi'ne verdiği demeçte, Türkiye'nin Arap devletleri ile ilişkilerini geliştirme amacının Kıbrıs konusunda bu ülkelerin desteğini almak olmadığını belirtmek zorunda kalarak, Filistin mültecilerinin davasını daima desteklediklerini, 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluşu

¹⁷⁰ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1967.

¹⁷¹ *A.g.g.*, 18 Ocak 1967.

¹⁷² *Hürriyet*, 25 Şubat 1967; *Dünya*, 27 Şubat 1967.

¹⁷³ *Hürriyet*, 25 Şubat 1967.

¹⁷⁴ 27/09/2006'da Mustafa Ziya ile Yapılan Görüşme Tutanakları.

aleyhinde oy kullanmış bir devlet olan Türkiye'nin bu devletin kuruluşundan sorumlu tutulamayacağını vurgulamıştır¹⁷⁵.

Enosis'e karşı Kıbrıs'ta NATO üssü kurulması fikri, Rum yönetimi ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri bozmuştur. Arap ülkeleri, Kıbrıs'ta NATO üssünün kurulmasına karşı olduklarını bildirmelerine rağmen, Rum yönetiminin bu konudaki davranışları Arap ülkelerini kızdırmıştır. Kahire'de çıkan bazı gazeteler, Rum yönetiminin bu yoldaki çalışmalarını ağır bir dille eleştirerek, Türk-Mısır ilişkilerinin daha da geliştirilmesini savunmuşlardır.

Bazı çevreler, Rum yönetimi ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin bozulmasına, Türk diplomatlarının son aylardaki aktif politikasının yol açtığını ileri sürmüşlerdir¹⁷⁶.

Arap devletlerinin en büyüğü ve güçlüsü olan Mısır ile de 1950'lerin ortalarında başlayan gerginlik önemli ölçüde giderilmiştir¹⁷⁷.

1967 Arap-İsrail Savaşı'nın çıkması üzerine Türkiye tarafsızlık politikası izlemiştir. Orta Doğu'daki Türk Büyükelçileri Ankara'da bir konferans düzenleyerek Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ilişkileri ve Mısır ile İsrail arasında savaşa sonuçlanan anlaşmazlığı görüşmüşlerdir¹⁷⁸. Alınan karara göre, Arap politikası üç ilkeye bağlanmıştır:

- Tüm Arap ülkeleriyle ikili ilişkileri her alanda geliştirmeye çalışmak,
- Arapların kendi aralarındaki anlaşmazlıklara karışmamak ve taraf tutmamak,
- Arapları bölecek paktlara ve bölge anlaşmalarına katılmamak¹⁷⁹.

28 Mayıs 1967'de Türkiye, Arap ülkeleri ile yakın bağları olduğunu vurgulayarak, İsrail ve Araplar arasında yeni bir savaş için olan hazırlıklardan endişeli olduğunu belirtmiştir. Bu açıklama Kahire'de olumlu bir etki yaratmıştır. Kısa bir süre sonra,

---

¹⁷⁵ Melek Fırat, *a.g.e.*, s.243.

¹⁷⁶ *Dünya*, 12 Mart 1967.

¹⁷⁷ William Hale, *a.g.e.*, s.176.

¹⁷⁸ Feroz Ahmad-Bedia Turgay, *a.g.e.*, s.328.

¹⁷⁹ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.789.

Kahire’de çıkan El-Ahram Gazetesi’nde savaş durumunda Türkiye’nin NATO üslerinin Arap ülkelerine karşı kullanılmayacağı garantisini vermiştir¹⁸⁰.

1967 Savaşı’ndan sonra, İsrail ile Arap komşuları arasında çıkan sınır olaylarında, Türkiye hemen her defa İsrail’i protesto eden bir tutum takınmıştır. Arap-İsrail çatışmasındaki bu tutumundan sonra, Arap devletleri ile arasında diplomatik ilişkiler ve karşılıklı resmi ziyaretlerde önemli bir artış olmuştur. Araplar da, Kıbrıs sorununda Türkiye’nin görüşüne yaklaşmışlardır. Türkiye’nin Arap devletleri ile yayınladığı ortak bildirilerin çoğunda, birbirine yakın ifadeler kullanılarak “*Kıbrıs’ta her iki cemaatin meşru hak ve çıkarlarına uygun barışçı bir çözüm yolu bulması gerektiği*” görüşüne yer verilmiştir¹⁸¹.

1967 Savaş sonrası Demirel Hükümeti, Arap Devletleri ile bir araya gelerek İsrail’i saldırganlıkla kınamayı kabul etmemiş olsa da, BM’nin İsrail’in savaş öncesi sınırlarına çekilmesi yolundaki 242 sayılı kararını desteklemiştir¹⁸².

Türkiye, İsrail’in 1967’de işgal edilen Arap topraklarından tamamen çekilmesinin yalnızca gerçek barış için bir ön hazırlık oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda Sovyet girişimi ve bölgedeki aydınların radikalleşmelerini etkin bir biçimde durduracağını düşünmekteydi¹⁸³.

Middle East in Crisis isimli kitapta, Türkiye’nin Orta Doğu anlaşmazlığındaki tutumu hakkında bilgi verilmiştir. Filistin problemi başladığından itibaren Türk Hükümeti, BM’nin aldığı kararlarda rol oynamış ve alınan kararlara sadık kalmıştır. Sadece Orta Doğu’daki barış için değil aynı zamanda dünya barışı için de eşit şartlar altında uzlaşmadan yana olmuştur¹⁸⁴.

TBMM’de ve BM Genel Kurulu’nda yapılan konuşmalarda devamlı olarak Arapların desteklenmesi ve bunun devam ettirilmesi, başta Mısır ve Suriye olmak üzere

---

¹⁸⁰ İsmail Soysal, *a.g.m.*, s.259.

¹⁸¹ William Hale, *a.g.e.*, s.176.

¹⁸² *A.g.e.*, s.177.

¹⁸³ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.194.

¹⁸⁴ Carol A. Fisher and Fred Krinsky, *Middle East in Crisis*, Syracuse University Pres, America, 1959,s.182.

Arap ülkelerinde olumlu olarak etkilemiştir. Örneğin, Mısır Hükümet Sözcüsü Hasan el Zeyyad, 17 Kasım 1967’de verdiği bir demeçte, “ *Modern tarihin kaydettiği ve bizim yakın geçmişimizde geçirdiğimiz acı krizde, Türkiye’nin iftihar edilecek bir tutumu, davranışı olmuştur*” demiştir.

Arap-İsrail çatışmasındaki bu tutumundan sonra, Arap devletleri ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler ve karşılıklı resmi ziyaretlerde önemli bir artış olmuştur. Bu ziyaretler sonunda yayınlanan bildirimlerde Türkiye, İsrail karşısında Arapların tutumunu desteklemesini açıklarken, Araplar da Kıbrıs sorununda Türkiye’nin görüşüne yaklaşmışlardır¹⁸⁵.

Arap-İsrail Savaşı sonucunda İsrail’in savaşı kaybetmesi ile ABD’nin, Orta Doğu’daki üslerini kaybetmesi söz konusu olmuştur. Bu durumu Orta Doğu’ya yakın olan ülkeler ile telafi etmeye çalışmıştır. Bunu yaparken de bir anlamda tehditkâr davranmıştır.

Amerikan yetkilileri, Libya üssünü kaybetmelerinin yaratacağı boşluğu ancak Türkiye ve İspanya’nın dolduracağını açıklamışlardır. Kosigin, Alman yayın organına verdiği demeçte, “ *Batı, Türkiye’nin Batı aleyhtarı bir akıma yönelmesini önlemeye gayret etmelidir*” dedikten sonra şu gerçeği de hatırlamaktadır:

“ *Türkiye, endüstrisi ile tarımı, Birleşik Amerika ve Batı’dan yani açıkça İsrail’in tarafını tutan ülkelere gelen kredilere muhtaçtır.*”¹⁸⁶

Türkiye, 1968 yılı içinde de Kıbrıs konusunda dış destek sağlamak için çaba harcamıştır. Kasım 1967, Geçitkale-Boğaziçi Krizleri sonrasında özellikle, Türkiye’nin İsrail işgaline karşı tutumundan dolayı bazı Arap ülkeleri, Türkiye’nin tezlerine yakın ifadeleri kullanmaya başlamışlardır¹⁸⁷. Bu nedenle, Türkiye ile diğer ülkeler arasında yapılan resmi ziyaretlerden sonra yayınlanan bütün ortak bildirimlerde İsrail konusunda

---

¹⁸⁵İbrahim Ethem Tiryakioğlu, “Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri”, *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.13, S.65, (Ocak 1979), s.91.

¹⁸⁶ *Yön*, Y.6, S.221, (23 Haziran 1967), s.6.

¹⁸⁷ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.113.

vurgulamalar yapıldıktan sonra Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin görüşlerini destekleyen ifadeler yer verilmiştir¹⁸⁸.

Bunlar arasında 27 Ocak 1968 tarihli “*Türkiye-Suudi Arabistan Ortak Bildirisi*”, 31 Ocak 1968 tarihli “*Türkiye-Libya Ortak Bildirisi*” ve 17 Mart 1968 tarihli “*Türkiye-Birleşik Arap Cumhuriyeti Ortak Bildirisi*” gösterilebilir. Bu bildirimler arasında Türk tezine en yakın olan ülkenin Birleşik Arap Cumhuriyeti olduğu söylenebilir.¹⁸⁹

Böylece, İsrail'in Arap topraklarını işgali ile Yunanistan'ın ilhak teşebbüsleri arasında bir paralellik meydana getirilmiş olmaktadır¹⁹⁰.

Amerika, 1971 yılına kadar İngiltere'nin çekilmesinden sonra ortaya çıkacak boşlukları doldurmak için, Basra Körfezi'nin savunmasına yönelik Türkiye'nin de içinde olduğu 5 Orta Doğu ülkesinin bölgesel bir güvenlik anlaşması yapmak istediklerini ve çalışmalarına başladığını açıklamıştır¹⁹¹.

Amerika'nın Türkiye'ye danışmadan ortaya attığı fikir, Orta Doğu petrolü ve üzerindeki Batı çıkarlarını iki tehlikeye karşı korumak içindi.

Basra Paketi'ne katılmamız, resmen ilan ettiğimiz Sovyet ve Arap siyasetimize aykırı düşecekti¹⁹².

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, dünya İslam devletleri arasında bir ittifak kurulması fikri için, “*Lüzümsüz*” demiş ve “*Önemli olan Müslüman ülkeler arasında bir işbirliği zihniyeti kurulmasıdır*” diye belirtmiştir¹⁹³.

ABD'nin, Orta Doğu'ya yönelik bu tür planlar ileri sürdüğü dönemde, Türk Genelkurmayı, NATO'nun Diyarbakır ve Suriye sınırında yapılması planlanan “*Orient Express*” tatbikatını, Orta Doğu olaylarını sebep olarak göstererek ve böyle bir dönemde

---

¹⁸⁸Fahir Armaoğlu, “Türkiye-İsrail ve Filistin Meselesi”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (IRCICA), İstanbul, 2000, s.226.

¹⁸⁹ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.113.

¹⁹⁰ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s.226.

¹⁹¹ *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1968.

¹⁹² Kayhan Sağlamer, “Boşlukları Doldurmak”, *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1968.

¹⁹³ *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1968.

yapılacak bu tür bir tatbikatın bazı tepkilere sebep olabileceğini ileri sürerek yapılmasını istememiştir¹⁹⁴.

İslam dünyasında önemli bir olay olan Mescid-i Aksa yangını konusunda Çağlayangil'in, verdiği demeçte bu durum kınanmış ve “*Ona toz kondurulması, her Müslüman'ı, kendi evinin kül olmasından çok incitir*” denilmiştir¹⁹⁵.

Yangın olayı nedeniyle, 15 kadar MTTB'li genç, İsrail Konsolosluğu önüne giderek yangın olayını protesto etmiş ve 6 köşeli bir yıldızı yaktıktan sonra İsrail'in tutumunu kınayan bir bildiri yayımlayarak, “*Yahudiye Boykot*” hareketini başlatmışlardı.

Türk Hükümeti'nden de, İsrail ile her türlü ilişkinin kesilmesini istemişlerdir¹⁹⁶.

Türkiye, 1967 Savaşı'ndan doğan gelişmeler karşısında fazla sıkıntı çekmemiştir. Ortada uluslararası politikanın bölgesel gelişmeleri vardı yani siyasi nitelikli idi¹⁹⁷. Ama El-Aksa yangını İslam âlemini harekete geçirmiş, Türkiye'yi de zor durumda bırakmıştır. Olay dini nitelikteydi, olayın siyasi yanı yoktu. Çünkü T.C.Anayasası devleti “*laik*” olduğunu belirtiyordu.

Dini nitelikli El- Aksa yangını bütün Arap dünyasında bir Arap- İsrail mücadelesi şekline sokularak “*siyasi*” bir nitelik kazandı. Bu nitelik, laik Türkiye'nin El-Aksa yangını konusundaki tutumunu bir bakıma kolaylaştırmıştır. Fakat dinsel tarafın ağır basması ve İslam Konferansı'nın kurulmasına kadar varması Türkiye için sıkıntılı olmuştur. Bu nedenle, Türkiye gelişmeleri daima siyasi çerçevede içinde değerlendirmeye çalışmış ve İslam Konferansı'nın kurulmasından sonra çekimser ve sınırlı bir tutum almaya çalışmıştır.

Yangın olayı üzerine, Türkiye'nin de dâhil olduğu 20 Müslüman ülkenin Paris'teki diplomatik temsilcileri tarafından yayınlanan bildiride yangının sorumlusu olarak İsrail gösterilmiştir. Sorun, İsrail meselesi haline getirilmiştir, çünkü Türkiye'nin Kudüs konusundaki görüşü belli olmuştu¹⁹⁸.

---

¹⁹⁴ A.g.g., 26 Kasım 1968.

¹⁹⁵ *Ulus*, 23 Ağustos 1969.

¹⁹⁶ *Yeni Gazete*, 29 Ağustos 1969.

¹⁹⁷ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s.228.

¹⁹⁸ *A.g.m.*, s.228-229.

Mısır El Ahram Gazetesi, Türkiye, İran ve Senegal'ı Filistin'in İsrail'e karşı direnişinin desteklenmesi yolunda alınması istenen ortak karara katılmamakla suçlamıştır¹⁹⁹.

İsrail ile Türkiye'nin ilişkileri, Mısır ile ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Orhan Eralp, Rabat Zirvesi'nin Türkiye açısından ortaya çıkardığı pürüzleri gidermek için Kahire temaslarında bulunmuş ve başarılı olmuştur. BAC Dışişleri Bakanı Mahmud Riyad, gelişmekte olan Türk-Arap ilişkilerinden duyduğu memnuniyeti belirtmiş ve Kıbrıs'ta iki ayrı toplumun varlığını da kabul ederek, Türkiye bakımından olumlu bir tutum almıştır²⁰⁰.

CHP'nin 1969 Seçim Bildirgesinde dış politika konusunda, Orta Doğu anlaşmazlıklarında Türkiye'nin tarafsız kalması üzerinde durulmuştur²⁰¹.

ABD, Orta Doğu'da olası bir tehlike karşısında hem Yunanistan'ın hem de Türkiye'nin kendileriyle işbirliği yapmalarının gerekliliği üzerinde durmuşlardır.

Amerikan Senatörü Jacob Javits, Orta Doğu'da ki tehlikenin her geçen gün biraz daha arttığını belirterek Türkiye'ye, “*Orta Doğu patlamak üzeredir. Türkiye bu bölgede bulunduğu için tehlike er veya geç kapınızı çalacaktır. Sizlerin bu bölgede oynayacağı çok önemli bir rol vardır*” uyarısında bulunmuştur.

Ayrıca, Orta Doğu'nun işbirliğine ihtiyacı olduğunu ve Türkiye ile Yunanistan'ın birlikte çalışmalarının bu bölgeye büyük katkıda bulunabileceğini belirterek şunları söylemiştir: “*Orta Doğu ile ilgili olarak hepiniz düşünmeli ve işbirliğine katulmalısınız.*”²⁰²

Orta Doğu'daki gerginlikler karşısında ve Müslüman devletlerin aralarındaki anlaşmazlıklarda Türkiye'nin arabulucu olarak görülmesi artık Türkiye'nin sadece Arap-İsrail anlaşmazlıklarında Arapları desteklemekle kalmadığının, Doğu'nun ve İslam ülkelerinin sorumluluğunu hissetmeye başladığının da bir göstergesi olmuştur²⁰³.

---

¹⁹⁹ *Ulus*, 28 Eylül 1969.

²⁰⁰ Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s.231.

²⁰¹ *CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969, s.42.

²⁰² *Milliyet*, 15 Ocak 1970.

²⁰³ İsmail Cem, *a.g.e.*, s.276.

ABD'nin ünlü stratejik araştırma kuruluşu RAND Corporation tarafından 2003 yılında yayımlanan kitapta, Türkiye'nin, Orta Doğu politikasına bulaştığı ölçüde Batı ile bütünleşme ve uyum konusunda o kadar çok problemle karşılaşacağı hakkında yorum yapılmıştır²⁰⁴.

1965-1970 döneminde Türkiye'nin sorumluluk üstlendiği çeşitli gelişmeler olmuştur. Irak ve İran arasında oluşan gerginlikten dolayı, Türkiye'ye gelen Irak İhtilal Komuta Konseyi üyesi ve İçişleri Bakanı Ammaş, “*Türkiye'nin, Irak-İran anlaşmazlığında gerekli gördüğü tutumu alacağını*” söylemiştir²⁰⁵.

Bu ziyaretten sonra İran yöneticileri ile görüşmek için Tahran'a gitmiş olan Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Orhan Eralp, “*... Kimse Türkiye'den arabuluculuk yapmasını istemedi*” açıklamasını yapmıştır.

Ürdünlü yetkililer, Türkiye'nin teşebbüsünün kendilerini şaşırttığını belirterek, “*Ürdün'ün tarafları barıştırma gayretleri şimdiye kadar bir sonuç vermemişken aynı işi Türkiye'nin başarabileceğinden şüphe ettiklerini*” söylemiştir²⁰⁶.

Türkiye'nin izlediği politika Arap dünyasında olumlu etki yapmış ve Mısır Dışişleri Bakanı Yardımcısı Semih Enver, Türkiye'nin Orta Doğu meselesine daha aktif bir şekilde girmesini dilediklerini belirtmiştir²⁰⁷.

Bu süreç içerisinde Hükümet, özellikle Muhalefet tarafından, Orta Doğu konusunda Araplara fazla yaklaştığı için tarafsızlıktan uzaklaştığı konusunda eleştirilmiştir.

Başbakan Süleyman Demirel yaptığı basın toplantısında, “*Orta Doğu meselesinde Türkiye taraf değildir. Tarafsız da değildir. Türkiye, kuvvet kullanılması yoluyla toprak işgaline karşıdır. Türkiye'nin muayyen konferansa gitmesi, Türkiye'yi taraf yapmaz.*”

Orta Doğu buhranı, Türkiye için büyük ve önemli bir buhrandır. Türkiye, buhranın büyüülmesi ve Orta Doğu'nun, büyük devletlerin büyük harp gücüne sahip devletlerin bir

---

²⁰⁴ F. Stephen Larrabee-Ian O. Lesser, *a.g.e.*, s.20.

²⁰⁵ *Milliyet*, 5 Şubat 1970.

²⁰⁶ *A.g.g.*, 7 Şubat 1970.

²⁰⁷ *A.g.g.*, 23 Haziran 1970.

çatışma sahası haline gelmesinden her zaman endişe duymuştur. Böyle bir hal, Türkiye için, çok ciddi ve çetrefilli sonuçlar doğurur’’ açıklamasını yapmıştır²⁰⁸.

Demirel Hükümeti döneminde Türkiye’nin, Orta Doğu’da daha aktif bir rol alması²⁰⁹ üzerine Başbakan Demirel, Amerikanın yarı resmi dış siyaset dergisi olan The US. News and World Report’a verdiği demeçte;

“... Biz düşmanlıklara, husumete, önceden kararlaştırılmış dostluğa ya da önceden kararlaştırılmış düşmanlığa dayanarak hareket etmiyoruz.

...Biz kuvvet kullanarak, toprak kazanmayı tasvip etmeyiz. İster İsrail tarafından ister başka bir ülke tarafından olsun’’ demiştir.

Türkiye’nin Orta Doğu’daki rolü nedir? Sorusuna ise;

“Dünyanın bu bölgesinde Türkiye önemli bir ülkedir. Bölgenin öteki ülkeleriyle ortak bir inancımız ve ortak bir kültürümüz var. Stratejik coğrafi durumdayız, 34 milyon insanımız var. Geniş kaynaklarımız var. Şimdi, biz bununla ne yapmak istiyoruz?

Her şeyden fazla istediğimiz barıştır; komşularımızla barış. Komşularımızla ilişkileri daha iyileştirmek, etrafımızda bir çeşit barış çemberi kurmak istiyoruz...’’ cevabını vermiştir²¹⁰.

Avrupa Parlamentosundaki Türk Grubu Başkanı Senatör Şevket Akyürek, toplantıya ilişkin izlenimlerini aktarırken, Alman Heyeti Başkanının kendisine, “... *Almanya’nın Türkiye’ye, 300 milyon marklık yardım vermeyi düşündüğünü ancak bu yardımın kullanımı konusunda endişe içinde bulduklarını’’*söylediğini bildirmiştir. Avrupa Parlamentosu’ndaki kuşuların, “...*Bu hükümetle daha ne kadar çalışacaksınız?’’*yönde toplandığını açıklamıştır²¹¹.

Türkiye’nin izlediği aktif politika çerçevesinde ağırlığını koymasına istenen bir gelişme de Irak’ın, Türkiye ile ilişkilerini geliştirme bağlamında, Kürtlerin kuracağı özerk

²⁰⁸ *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*, S.71, Ağustos 1970, Ankara, s.126.

²⁰⁹ İsmail Cem, *a.g.e.*, s.280.

²¹⁰ *A.g.e.*, s.282.

²¹¹ *A.g.e.*, s.293; Ali Gevgili, “İnönü, Demirel ve Dış Dünya”, *Milliyet*, 10 Aralık 1970.

eyalet bölgesinin saptanması için bu ülkede yapılacak nüfus sayımı sırasında Iraktaki Türklerin, Araplar yanında yer almalarının sağlanması idi. Iraklı Araplara engaje olmadan teklifi kabul eden Türkiye'nin gerçekte kendi güvenliği için Musul ve Kerkük'te bulunan bazı kuruluşlarla ilişki kurarak, Türkiye'nin Arapların yanında oy kullanmak için harekete geçtiği haberi nedeniyle Arap yanlısı Türklerle, Kürt yanlısı Türkler karşı karşıya gelmiştir²¹².

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik izlediği yanlış politika, iki devlet arasındaki ilişkileri gerginleştirirken aynı zamanda içindeki Türk nüfusunu da kendi kaderine terk etmekteydi. Buna örnek olacak bir gelişme Irak Türkleri ile ilgiliydi. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in, Basra Körfezi'nde ve Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu komşuları üzerinde ısrarla takip ettiği İran taraftarı politika, bir Kürt problemi doğurmuş ve 500 binden fazla Irak Türkü'nün feda edilmesine ortam hazırlamıştı.

Çağlayangil'in, “ *Irak Türklerinin şartlarını geliştireceğiz*” demeçlerini verdiği sırada, Irak'ta Bağdat Hükümeti, Barzani ile anlaşarak Türklerle ait bölgeleri paylaşmış ve Irak'ı, Arap-Kürt dengesi üzerine kurulu bir devlet haline getirmişlerdir. Bu arada Irak Devrim Komitesi Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin, Kerkük'ün Kürtlere bırakıldığını açık olarak ifade etmiştir.

Irak Devlet Başkan Yardımcısı General Ammaş'ın, Ankara'da yaptığı incelemeler sırasında Çağlayangil'in, İran taraftarı politika sürdürmesi üzerine, 11 Mart 1970 Muhtırası'nın yıldönümünde yapılacağı bildirilen nüfuz sayımından vazgeçilerek, Türk cemaati kaderine terk edilmiştir²¹³. Zaten, 24 Ocak 1970'de Irak İhtilal Komuta Konseyi'nin yayımladığı bildiri ile de soydaşlarımıza tanınmış olan kültürel hakların hepsi yürürlükten kaldırılmıştı²¹⁴.

Türkiye'nin kendi güvenliği için Orta Doğu'da barışın sağlanması temel şarttı. Bunun için Güvenlik Konseyi'nin Kasım 1967 kararı temel çerçeveyi oluşturuyordu. Bu

---

²¹² *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1970.

²¹³ *Yankı*, S. 8, 19-25 Nisan 1971, s. 17.

²¹⁴ Ümit Akkoyunlu, “Irak Türkleri ve Türk-Irak İlişkileri”, *Orta Doğu*, 11 Mart 1976.

bağlamda Türkiye, Orta Doğu olayları karşısında tarafsız davranırken, taraflar arasındaki ilişkilerde görülen olumlu eğilimler memnuniyet vericiydi.

Osman Olcay'ın, “*Özellikle Birleşik Arap Cumhuriyeti Başkanı'nun bu alanda gösterdiği olgun devlet adamı davranışlarının örnek olmasını dilemekteyiz*” sözlerine, Birleşik Arap Cumhuriyeti ile çatışma halinde bulunan bazı Arap diplomatları, Olcay'ın Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat hakkındaki bu sözlerini, “*Arapların iç ihtilaflarına karışmama*” prensibine aykırı bulmuşlardı. Özellikle, Bağdat bu gelişmeden memnun olmamıştır.

Sovyetler Birliği, izlenen politika bağlamında Erim Hükümeti'ni, Demirel Hükümeti'ne nazaran çok daha fazla NATO taraftarı ve Orta Doğu'da daha aktif politika içinde bulmaktaydı²¹⁵.

Türkiye'nin 1960'lı yıllardan itibaren izlemeye başladığı ve 1967 Savaşı'ndan sonra şekillenen Araplara yakınlaşma politikası, Suriye ve onun gibi düşünen ülkeler tarafından Kıbrıs sorunundaki yalnızlığını gidermek şeklinde yorumlandığı için Türkiye'ye yönelik politikalarında herhangi bir değişiklik yapmamışlardır²¹⁶.

1960'lardan itibaren Türkiye, başta SSCB olmak üzere Doğu Bloku ülkeleri ile ilişkilerini geliştirirken, Batı ile özellikle de ABD ile ilişkileri görünürde azalmıştır. Türkiye, 1964'te ABD'nin önerdiği “*Çok Taraflı Kuvvet*”e katılmayacağını açıklayarak, NATO'nun Türk Ordusu'na yapacağı çoğaltmayı reddetmiş ve nükleer enerjiyle çalışan bir Amerikan ticaret gemisinin Türkiye'yi ziyaretine izin verilmemiştir. Bu arada, ABD ile imzalanmış 2'li anlaşmaların gözden geçirilmesi istenmiştir.

1960'larda oluşan tepkiler ve toplumsal muhalefet karşısında Hükümet, 3 Kasım 1969'da ABD ile “*Ortak Savunma ile İlgili İşbirliği Antlaşması*”nı imzalayacağını açıklamıştır²¹⁷.

---

²¹⁵ Yankı, S. 13, 24-30 Mayıs 1971, s.17.

²¹⁶ Ekrem Memiş, *Kaynayan Kazan: Ortadoğu*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002, s.190.

²¹⁷ Haluk Gerger, “Türk Dış Politikası (1946-1980)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.2, İletişim yay. İstanbul, t.y., s.547.

Türkiye'nin Orta Doğu politikasının bir sonucu da, Körfezde 1960-1970'li yıllarda bağımsızlığına kavuşan diğer Arap ülkelerinden Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Bahreyn'in Türkiye'de büyükelçilikler açmaları ile ilişkiler de gelişmeler olmuştur²¹⁸.

1965-1971 yılları arasındaki dönemde Türkiye ile ilgili dış politika olaylarına baktığımızda, bu dönemde Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonraki diğer dönemlere oranla daha aktif bir politika izleyerek, değişen dünya koşullarına kendini uydurmaya çalışmıştır. 1960'ların sonlarına doğru, bloklaşmanın yoğun olduğu dönem içerisinde Türkiye ulusal çıkarları açısından olaylara uzak kalmamıştır²¹⁹.

3- 1971- 1973 DÖNEMİ

Türkiye'de 12 Mart müdahalesinden önceki birkaç yıl içinde iç olaylar hız kazanmış, son yıllarda kamuoyunun dış politikaya artan ilgisi birdenbire azalma eğilimi göstermiştir. İçerideki olaylar yanında, Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren dış olaylardaki yavaşlama da yine kamuoyunun dış politikaya olan ilgisini azaltmıştır.

Kamuoyunun dış olaylara olan ilgisinin azalmasına, iç politikada ki gelişmeler ve Kıbrıs ile ilgili görüşmelerin başlaması neden olmuştur. Bir başka neden de, Amerikanın olaylar karşısında geri planda durması ve Türkiye'nin yakın zaman içinde dostluk kurduğu SSCB'nin dost ve müttefiklerine yönelik sert tutumu sayılabilir.

Bu gelişmelere bakıldığında, 1971'den sonra Türk dış politikası için en uygun konuma ulaşılmıştır denilebilir²²⁰.

1971 müdahalesinden sonra iktidara gelen Nihat Erim Hükümetinin, iç huzursuzlukla meşgul olması, Türk-Arap ilişkilerini ikinci plana düşürmüştür²²¹.

²¹⁸ Ortadoğu ve geleceği, Sisav, İstanbul,1992,s.188; İsmail Soysal, “Seventy Years of Turkish-Arap Relations and An Analysis of Turkish-Iraqi Relations (1920-1990)”, *Studies On Türk-Arap Relations*, Annual 6, TAİV, İstanbul, 1991,s.64.

²¹⁹ Mehmet Gönlübol, *a.g.e.*,s.537.

²²⁰ *A.g.e.*, s.538-539.

1970’de Nasır’ın ölümüyle yerine geçen Enver Sedat, Mısır’ın dış politikasında değişikliklere girişmiştir. Moskova’ya karşı mesafe koyarak Sovyet danışmaları 1971’den itibaren geri göndermiştir. Buna karşılık ABD ve Avrupa devletleri ile yakınlaşmıştır²²².

Orta Doğu bu kadar hareketli iken SSCB’nin Ankara Büyükelçisi, 27 Nisan 1971’de Dışişleri Bakanı Osman Olca’yı ziyaret ederek, Türkiye’deki son gelişmeler yanında Türkiye’nin Orta Doğu ve Süveyş konusundaki görüşünü tespit etmeye çalışmıştır²²³.

Bu dönem içinde, Arap dünyasında hareketlilik devam etmiştir. Bir yandan Nasır’ın bıraktığı Arap dünyasındaki siyasi boşluğu doldurmak bir yandan da İsrail’i taviz vermeğe zorlamak amacıyla kendini Nasır’ın halefi olarak gören Kaddafi’nin girişimi sonucu, 1 Eylül 1971’de Mısır, Suriye ve Libya’da yapılan referandum ile Arap Cumhuriyetleri Federasyonu kurulmuştur²²⁴.

Mısır, Suriye ve Libya’da yapılan referandumdan sonra, yeni Arap Cumhuriyeti Federasyonu’nun kuruluşu kesinleşmiş ve yeni federasyon, Arap ülkelerini birleştirmek için şimdiye kadar girişilen çabaların en gerçekçisi olduğu izlenimini uyandırmıştır.

Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat’ın, Araplardan kendisine daha geniş bir destek sağlama ihtiyacı, Libya’nın Kaddafi’sinin, birlik konusundaki ideolojik tutkusu, Suriye’nin Hafız Esat’ının ülkesini, Arap dünyası içindeki tecrit edilmiş halden kurtarma isteği birliğin kurulmasında önemli olmuştur²²⁵.

BAC Dışişleri Bakanı Mahmud Riyad’ın, SSCB ziyareti sırasında yayımlanan ortak bildiride, Süveyş Kanalı’nın açılmasının, İsrail birliklerinin işgal etmiş olduğu Arap

---

²²¹ Kemal Karpat, *a.g.e.*, s.194; Baskın Oran, *a.g.e.*,s.793.

²²² Nihat Ersin, *Ortadoğu Savaşları’nın Perde Arkası*, Gündem yay., İstanbul, 2003, s.96; Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, yayl.y., y.y.,2003, s.196.

²²³ Raif Karadağ, *İsrail, Ortadoğu ve Amerika*, Emre yay., İstanbul, 2004, s.179.

²²⁴ Kayhan Sağlamer, ‘‘Arap Cumhuriyetleri Federasyonu ve Türkiye’’, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, S.49, (Ekim 1971), s.33-34.

²²⁵ *Yankı*, S.29, 13-19 Eylül 1971, s.12.

topraklarından 6 Gün Savaşı öncesi sınırlarına çekilmesini öngören bir anlaşmanın çerçevesi içinde ele alınabileceğini söylemiştir²²⁶.

Arap ülkeleri her zaman olduğu gibi bu dönemde de, Türkiye'nin Batı ile ortak örgütlerden ayrılarak Orta Doğu'da bağımsız ve yapıcı bir rol üstlenmesini istemekteydi.

Libya Cumhurbaşkanı Kaddafi Cumhuriyet yazarı Barlas'a, "*Türkiye ile Libya arasında işbirliğinin sınırsız şekilde gelişmesi ve pek çok alanı kapsaması mümkündür*" demiştir. Fakat Kaddafi'nin bir şartı vardı. Türkiye bazı uluslararası bağlarından sıyrılmalıydı. Kastedilen NATO ve İsrail idi. Kaddafi, "*Türkiye'nin bölgesi bağlantularından sıyrılarak İslam âlemindeki ve bölgemizdeki bağımsız ve yapıcı rolünü tekrar üstüne almasını nasıl sabırsızlıkla beklediğimi bilemezsiniz*" diyordu²²⁷.

Libya'nın dış politikasının temel özelliği, Akdeniz'de Amerikan ve Sovyet varlığının her ikisine de karşı olması nedeniyle, Türkiye'nin Amerika ile olan ilişkilerinde değişme olunca, Orta Doğu'dan tek ve kesin desteği Libya'dan görmüştür²²⁸.

Bu dönemde Amerika, 12 Mart'tan önce Demirel Hükümeti'nden Haşhaş ekiminin yasaklanmasını istemişti. Ancak, 12 Mart'tan sonra kurulan Erim Hükümeti tarafından uygulamaya konmuştur²²⁹.

İran Hükümeti, Türkiye'de Haşhaş ekiminin yasaklanmasının memnunluk verici olduğunu ve bu kararı Haşhaş ekiminin bütün bölgede yasaklanması yönünde atılmış önemli bir adım olarak değerlendirmiştir.

Türkiye'de olduğu gibi Haşhaş ekiminin bütün Orta Doğu ile Uzakdoğu ülkelerinde tamamıyla yasaklanması halinde İran da ekime son vereceğini belirtmiştir²³⁰.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sistemde ortaya çıkan kutuplaşmanın etkisiyle bölgede ortaya çıkan güç dengesi içinde, hem 1970'lerin başında İngiltere'nin

²²⁶ Gerçek, Y.VI, S.288, 4-10 Temmuz 1971, s.538.

²²⁷ Yankı, S.7, 12-18 Nisan 1971, s.16.

²²⁸ Ömer Kürkçüoğlu, "Orta Doğu'daki Yeni Gelişmeler ve Türkiye", *SBFD*, C.XXIX, (Mart-Haziran 1974), Ankara,1974, s.157.

²²⁹ *Devrimci Yol Savunması, 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, der. O.Tayfun Mater, Simge yay., Ankara,1989, s.108.

²³⁰ Gerçek, Y.VI, S.287,27 Haziran-3 Temmuz 1971, s.534.

bölgeden çekildiği hem de uluslararası sistemde yumuşama ve işbirliği başladığı görülmektedir²³¹.

İngiltere'nin 1971'de Körfez'den çekilmesi ile ABD, İngiltere'nin yerini almaya niyetli görünmüyordu. Bunun yerine, Nixon Doktrini'nde önerilen, bölgesel çatışmalara doğrudan askeri müdahalede bulunmadan, Körfez'deki devletler ile diplomatik ilişkileri geliştirerek, askeri ve ekonomik yardımla yetinmekti²³². Ancak ABD, 1970'lerde İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilmesiyle görevi devr almıştır²³³.

İngiltere'nin 1967'de Aden'den, 1971'de de İran Körfezi'nden çekilmesi ABD'nin Orta Doğu ile bir “*Hind Okyanusu Kapısı*” olarak da ilgilenmesini gerektirmiştir²³⁴.

1970'lerden itibaren ABD, Orta Doğu'daki uyuşmazlığın, Sovyetler ile yapılacak gizli ve ikili görüşmeler içinde çözümlenebileceğini düşünerek bu alanda devrin ABD Dışişleri Bakanı William Rogers Planı olarak adlandırılan 3 ayrı girişimde bulunmuştur.

Sovyetler Birliği bu planı reddederken, İsrail de bunu “*milli intihar*” olarak nitelendirmiştir²³⁵.

İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilmesi sonucu bıraktığı boşluk rekabete neden olmuş ve ucuz petrol dönemi sona ermiş²³⁶, İran, Irak ve Suudi Arabistan'ın bölgede temel aktörler durumuna gelmişlerdir²³⁷.

İran'ında petrol konusunda söz sahibi olması nedeniyle İsrail'e petrol satışının durup durmayacağı endişesi vardı. Bu konuda Şah, İsrail'e karşı petrol satışını durdurmak şeklinde bir girişimde bulunulmayacağını, tedbir işinin BM'nin görevi olduğunu

---

²³¹ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa yay., 4.b., İstanbul, 1999, s.102.

²³² Tayyar Arı, *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi (1978-1996)*, Alfa Basım yay., 3.b., İstanbul, 1998, s.73.

²³³ Nasır Niray, “Orta Doğu'da Siyasal Gelişmelerde Türkiye'nin Yeri”, *Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi*, I/1, (Ocak 2003), s.268.

²³⁴ İsmet Giritli, *Bugünkü Orta Doğu'nun Önemli Sorunları*, İstanbul, 1978, s.27.

²³⁵ Nihat Ersin, *a.g.e.*, s.95.

²³⁶ Çınar Bahçacı, *Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikası ve Kürt Sorunu*, Türk Demokrasi Vakfı yay., Ankara, 1995, s.8-9.

²³⁷ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa yay., 4.b., İstanbul, 1999, s.108.

belirtmiştir. Ayrıca, İran'ın dünya örgütünün alacağı her kararı uygulayacağını söylemiştir²³⁸.

1970'den itibaren başlayan Millileştirme hareketi sırasında Irak, petrol şirketlerinin aşırı tepkisiyle karşılaşmış, Türkiye ise, Irak'ın bu tutumunu desteklemiştir²³⁹.

Irak petrolünün millileştirilmesi karşısında İngiltere telaşlanmış ve Dışişleri Bakanı Lord Home, CENTO'yu Irak Hükümeti'nin bu kararına karşı çıkarmak istemiştir. Türkiye, Kıbrıs Sorunu karşısında Arap ülkelerine yönelik politikasında değişiklik yapmıştı. Şimdi, millileştirme hareketlerine karşı çıkıp İngiltere'yi tutması söz konusu değildi.

Bayülken'in verdiği demeç, Türk basınına, “*Bayülken Irak'a hak verdi*” şeklinde yansıyınca, bu kadar ileri gitmek istemeyen dışişlerinin güç durumda kalmasına neden olmuştur²⁴⁰.

4- 1973- 1980 DÖNEMİ

12 Mart 1971 ara rejimi, AP hükümetinin 1965'ten beri sürdürmekte olduğu çok yönlü dış politikadan uzaklaşmasına ve başta haşhaş ekimi yasağı olmak üzere, Türkiye'nin yüzünü yeniden Washington'a çevirmesine neden olmuştur. Türkiye, Arap ülkeleriyle arasına mesafe koymuştur. Aynı dönemde, Orta Doğu'da dengeleri değiştirecek olaylar yaşanmıştır. Irak ve Suriye'nin SSCB'yle ilişkilerini geliştirmeye başlaması, özellikle 1972'de Irak ile SSCB arasında imzalanan Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması, ABD'nin müttefiki İran ve İsrail'le birlikte Türkiye'yi de rahatsız etmişti. Ayrıca, Türkiye'den örgüt mensubu gençlerin Suriye üzerinden Lübnan'a geçerek Filistin kamplarında askeri eğitim aldıktan sonra Türkiye'ye dönmeleri ilişkileri bozan nedenlerden biri olmuştur.

²³⁸ Gerçek, Y.VI, S.288, 4-10 Temmuz 1971, s.546.

²³⁹ İbrahim Ethem Tiryakioğlu, “Kapı Komşumuz Irak ve İlişkilerimiz” *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.13, S.68, (Ekim 1979), s.64.

²⁴⁰ *Yankı*, S.65, 12-18 Haziran 1972, s.8.

12 Mart dönemi, Ekim 1973'te sona erince, demokrasiye geçen Türkiye 1971'de terk edilen çok yönlü dış politikaya dönüş yaparak hem Ecevit başkanlığındaki koalisyonlar, hem de Milliyetçi Cephe hükümetleri Araplarla ilişkileri belli bir düzeyin üzerinde tutmaya çalışmışlardır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Türkiye'nin özellikle 1974 Kıbrıs harekâtından sonra Batı'yla ilişkilerinin bozulmasıydı. İkinci neden ise, ekonomikti. 1973'ten sonra OPEC ülkelerinin petrol ambargosu uygulayarak petrol fiyatlarını yükseltmeleri Türk ekonomisinde de olumsuz sonuçlar doğurmuştu. Ankara, Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirerek hem petrol sıkıntısını azaltmak istiyor, hem de ticaretini geliştirmeyi hedefliyordu²⁴¹.

Arapların Avrupa'ya karşı uyguladığı petrol ambargosu, İslam dünyasının gücünü göstermiş ve Türkiye'nin artık eskisi gibi bu ülkeleri görmezden gelemeyeceğini ortaya çıkarmıştır²⁴².

Türkiye, Kıbrıs ile ilgili görüşünü anlatabilmek için Cezayir'de yapılacak Üçüncü Blok Ülkeleri yani Tarafsız Ülkeler Zirve Toplantısı'na bir NATO üyesi olarak katılmıyor ancak bir gözlemci heyet gönderilmesi düşünülüyordu.

Türkiye'nin bu toplantı da Pakistan ve İran gibi yakın dostları vardı ama çoğunluk Makarios'un yanında olduğu için yıllar önce, BM toplantısında önce Asya ve Afrika ülkelerine gönderilen Kıbrıs iyi niyet heyetlerinin yerine bu kez Dışişleri Bakanı Haluk Bayülken bizzat gitmeyi düşünmüştür.

Zirve öncesi Bayülken'in, Cezayir, Tunus, Endonezya, Malezya ve Hindistan'a gezi programı vardı. Bayülken, bu ülkelere Türkiye'nin bağımsız, egemen ve varlıklarını uluslararası anlaşmalardan almış iki topluluğun haklarını desteklediğini anlatmaya çalışacak ve Makarios'un asıl amacının "Enosis" olduğunu, bu ülkelerin dışişleri bakanlarına söyleyerek Zirve Toplantısı öncesi ikna ederek taraftar toplama amacındaydı²⁴³.

---

²⁴¹ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.794-795.

²⁴² Davut Dursun, "Türkiye İslam Dünyasının Neresinde?", *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3,(Mart-Nisan 1995), s.418.

²⁴³ *Yankı*, S.125, 6-12 Ağustos 1973, s.12.

1973 Arap-İsrail Savaşı'nın başlamasından itibaren Türk Dışışleri, ilgili devletlerin temsilcileri ile sık sık temaslarda bulunarak barışın sağlanması için çaba harcamıştır.

Dışışleri barış için hazırladığı planda bir yandan, İsrail'in işgali altında tuttuğu Arap topraklarından çıkmasını diğer yandan da Arap ülkelerinin İsrail'i meşru bir devlet olarak tanımalarını öngörmekteydi.

Ancak Amerika ve Sovyetler Birliği, Moskova'da yeni bir plan üzerinde görüşürlerken, seçim sonucu kurulan yeni Millet Meclisi'nin henüz toplanmadığı, Hükümetin de resmen istifa etmiş durumda olduğu bir sırada Türkiye'nin ne kadar arabuluculuk yapabileceği konusunda tartışmışlardır²⁴⁴.

6 Ekim 1973 Savaşı, 27 Ekim'de imzalanan ateşkes antlaşması ile sona ermesinden sonra da Türkiye, İsrail'le ilişkilerini en alt düzeyde tutmaya özen göstermiştir. Bu durumun devam etmesindeki en önemli neden, OAPEC'in 26- 28 Kasım 1973'de aldığı kararlardı. Buna göre, Arap ülkeleri İsrail'i destekleyen tüm ülkelere petrol ambargosu uygulamayı kararlaştırmışlardı. Ayrıca, üye ülkelerin dışışleri ve petrol bakanlarından bir komite oluşturularak, “*dost*”, “*tarafsız*”, “*düşmanı destekleyen*” ülkeler belirlenecek ve bunlara karşı ortak petrol politikası izlenecekti²⁴⁵.

1973 petrol krizinin yaşandığı ve sonrası dönemde, Türk dış politikası, bir yandan Batı ittifakına dayanırken bir yandan da, Batı ile ilişkilerini, Orta Doğu politikası ile uyumlu hale getirmeye çalışmıştır²⁴⁶. 1973'ten itibaren Arap dünyasındaki liderlik, Suudi Arabistan, Mısır ve Suriye üçgenine kaymıştır²⁴⁷.

1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları'nda Türkiye-İsrail'e gidecek Amerikan yardımına sınırlarını açmayı reddetmiştir. 1973 Ekim Savaşı'nda ABD tamamen yalnız kalmıştır. Portekiz dışında Yunanistan cuntası da dâhil NATO üyeleri, ABD'nin bölge dışı müdahalesine kolaylık göstermeyi reddetmişlerdir. ABD tarafından Akdeniz'in Castro'su

²⁴⁴ *Dün*, Y.1, S.33, 12 Kasım 1973, s.23-24.

²⁴⁵ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.799.

²⁴⁶ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914- 1980)*, C.1, İş Bankası yay., Ankara, 1991, s.845.

²⁴⁷ Şükrü Sina Gürel, *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*, SBF D yay., Ankara, 1979, s.224.

olarak suçlanan Makarios, ABD'nin Kıbrıs'taki İngiliz üslerini kullanmasına izin vermemiştir. Bu gelişmeler sonucu ABD, İsrail'in savunmasında Kıbrıs'ın askeri ve politika açıdan ne kadar önemli olduğunu görmüştür²⁴⁸.

Amerika da Sovyetler Birliği de, Orta Doğu'da dengenin birbirleri lehine köklü biçimde değişmemesinde kararlıydılar. 1967 Savaşı'ndan 1973 Ekimine kadar denge, İsrail'in, dolayısıyla da Batı'nın lehine dönmüştü. 1967'den sonra Sovyetler Birliği'nin Akdeniz'de gittikçe artan varlığı başka etkenlerle birlikte, dengeyi yeniden sağlamaya yönelik olmuştu. 1973 Savaşı'nda, dengenin Arap ülkelerinin, dolayısıyla da Sovyetler Birliği'nin lehine dönmesi, Amerika'nın Orta Doğu'daki yeni girişimlerinin başlıca nedenidir.

Mısır ile İsrail arasında 18 Ocak 1974'te "Ayırma Anlaşması" yapılmış, İsrail Sina'daki Milta ve Gidi geçitlerinin batısına çekilmeyi, Mısır'da kanalın doğu kısımlarını silahlardan arındırmayı kabul etmiştir. Bu arada Mısır ve ABD arasında 1967'de kesilmiş olan diplomatik ilişkiler 28 Şubat 1974'te yeniden kurulmuştur²⁴⁹. Anlaşmanın imzalanmasından sonra, 5 Haziran 1975'te Süveyş Kanalı deniz trafiğine açılmıştır²⁵⁰. Böylece, dünya denizlerini birbirine bağlayan en kısa yol tekrar açılmış oldu²⁵¹.

Ocak 1974'te iktidara gelen Ecevit Hükümeti döneminde, Türkiye'nin, Arap ülkeleriyle yakınlaşma içinde olduğu ve karşılaştıkları zorluklarda yanlarında olmaya çalıştığı görülmektedir. Irak'ta Barzani ve Hükümet Kuvvetleri sınır bölgesinde çatışırken, Türkiye, Irak sınırını kapattığını açıklamıştır. Karar, Türk-İrak petrol boru hattı anlaşmasının hükümetler arasında kabul edilmesinden 10 gün sonra alınmıştı. Bu karar, Türkiye'nin Bağdat Hükümeti'ne Barzani ile yaptığı mücadelesinde yardımcı olmaya karar verdiğinin bir göstergesidir²⁵².

Bu gelişmeler üzerine Irak Kürt İhtilal Lideri Molla Mustafa Barzani'nin temsilcisi Çalاک, BM'de Türk Dışişleri Bakanı Turan Güneş'ten görüşme için randevu alırken,

²⁴⁸ Vassilis K. Fouskas, *a.g.e.*, s.100.

²⁴⁹ Nihat Ersin, *a.g.e.*, s.97.

²⁵⁰ Türel Yılmaz, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Akçağ yay., Ankara, 2004, s.183.

²⁵¹ Raif Karadağ, *a.g.e.*, s.141.

²⁵² *Yankı*, S.157, 18-24 Mart 1974, s. 32.

Bağdat'ta bir basın toplantısı yapan Irak Devrim Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin, “*Türkiye ile iyi ilişkiler kuruyor ve bu ilişkilerin siyasi ve ekonomik alanlarda daha yüksek seviyeye ulaşması için çaba harcıyoruz*” demektedir.

Türk Dışişleri Bakanı'na, “*Kürtleri kurtarması ve davalarına el uzatması*” talebi ile gelen Çalâk'a “*Hayır*” cevabını veren Güneş, “*Bizim kendi meselelerimiz başımızı aşmış durumda. Kimseye yardım edecek halimiz yok*” diye kestirip atmıştır²⁵³.

Irak-Kürt Olaylarını inceleyen İngiltere, “*Türkler, Ortadoğu'da Sovyet askeri politikasına yardımcı oluyor!*” diyerek, “*Irak'a silah yardımı yapan tek ülke Rusya, gizliden gizliye Irak'a Türkiye'ye sınırını kapatmasını söyle*” dediği şekilde bir iddiada bulunmuştur²⁵⁴.

Arap ülkeleri ile ilişkiler geliştirilirken zaman zaman Türkiye'den, İsrail ile ilişkilerini kesmesi ve İslam Birliği'ne üye olması istekleri tekrarlanmıştır.

Gelecek yıllar için Türkiye'nin petrol ihtiyacını ve bu ihtiyacı ucuz bir şekilde sağlamak amacıyla Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan'ın, Suudi Arabistan'a yaptığı ticari amaçlı gezide, İslam Birliği'ne üye olmak ve İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmek yönünde isteklerle karşılaşmıştır. Birinci isteğe karşı Erbakan, Türkiye'nin “*Laik*” bir devlet olduğunu hatırlatıyordu. Faysal ise, “*Halkının yarısından fazlasının Hristiyan olduğu Lübnan bile İslam Birliği'ne üyedir, Türkiye'nin laik bir devlet oluşu, İslam Birliği'ne üye olmasına engel teşkil etmez*” demektedir. Erbakan, Ankara'ya döner dönmez bu konuda Hükümete teklif götüreceğini açıkça gazetecilere söylemeğe başlamıştı. Ancak, geziye başlamadan önce yapılan ve Genelkurmay Başkanı Sancar'ın da katıldığı toplantıda bu konularda taviz verilmeyeceği kararlaştırılmıştı. İsrail ile ilişkiler konusunda da durum aynıydı.

²⁵³ A.g.d., S.162, 22-28 Nisan 1974, s.31.

²⁵⁴ A.g.d., S.208, 10-16 Mart 1975, s.33.

Gezi öncesinde Erbakan, o kadar iyimser bir hava yaratmıştı ki, herkes tarafından Suudi Arabistan'dan ne istersek verileceği bekleniyordu. Ucuz ve istediğimiz kadar petrol, 1 milyar dolarlık kredi, büyük ihraç olanakları beklenenlerdendi²⁵⁵.

Bu gezi de en olumlu gelişme, heyetteki askerlerin meslektaşları ile yaptıkları görüşmeler olmuştur. Türkiye'nin son yıllarda savaş malzemesi imalatında ilerlemiş ve Suudi Arabistan ile Orta Doğu'nun diğer devletlerine savaş malzemesi satabilecek durumdaydı. Amerika'dan onay alınırsa kobra denilen güdümlü mermi ve silah satışı yapılabilecekti²⁵⁶.

1970'li yıllarda uluslararası ortamdaki gelişmelerin Türk dış politikasına yansımaları nedeniyle, dönemin Ecevit Hükümeti tarafından “*Yeni Güvenlik Konsepti*” ortaya atılmış ve Libya gibi özellikle Sovyet yanlısı hükümetlerle işbirliği yapılarak ortak silah yapımına yönelinmesi öngörülmüştür²⁵⁷.

Savaş nedeniyle Türkiye'nin İsrail ile en alt düzeyde olan ilişkilerini, OAPEC'in Mart 1974'te Viyana'da yaptığı toplantıda, ambargonun sona erdirilmesinden sonra da İsrail'le soğuyan ilişkilerde bir iyileşme olmamıştır²⁵⁸.

1974'te CHP-MSP koalisyon hükümetinin kurulmasının yanı sıra, Kıbrıs sorunu ve petrol bunalımı gibi uluslararası etkenlerin ortak bir sonucu olarak, 1970'li yılların ikinci yarısı Türkiye'nin Arap ülkeleri ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini daha da yakınlaştırdığı, ABD ile ikili ilişkilerde sorunların arttığı bir dönem olmuştur²⁵⁹.

Amerika, 12 Mart'tan önce Demirel Hükümeti'nden Haşhaş ekimini yasaklamasını istemişti, ancak 12 Mart'tan sonra kurulan Erim Hükümeti tarafından yasaklanmıştı²⁶⁰.

---

²⁵⁵ A.g.d., S.165, 13-19 Mayıs 1974, s.5.

²⁵⁶ A.g.d., S.165, 13-19 Mayıs 1974, s.8.

²⁵⁷ Ramazan Gözen, a.g.e.,s.18.

²⁵⁸ Baskın Oran, a.g.e., s.799.

²⁵⁹ Gencer Özcan, “50. Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK. Basımevi, Ankara, 1999, s.542.

²⁶⁰ *Devrimci Yol Savunması, 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, Der.O. Tayfun Mater, Simge yay., Ankara, 1989, s.108.

CHP-MSP Hükümeti'nin, Haşhaş deneme ekimlerini başlatması ile ABD, 12 Temmuz 1974'te yardımı kesmiştir. Kıbrıs olayları nedeniyle Amerika, askeri yardımlarını durdurmuş, bunun üzerine Ekim ayında da Hükümet 5 ilde Haşhaş ekimini serbest bırakmıştır²⁶¹.

Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri İsmail Erez başkanlığında katıldığımız Kuala Lumpur'daki Müslüman Ülkeler Konferansı'nın yayımladığı kararlar, Türkiye'nin Anayasaya uygun oldukları ölçüde, BM'den daha önce, Türkiye'nin desteklediği kararlara uydukları ölçüde Türkiye için geçerlidir.

Mayıs'ta Cidde'de, İslam Bankası çalışmaları yapılırken Komisyon başkanı Tunku Abdurrahman giden Türk heyetini “*Siz toplantıya katılamazsınız, üyeliğiniz tam değil... Ancak müşahit olursunuz*” diye karşılamıştı. Sebep olarak da, Türkiye'nin İslam Ülkeleri Şartı'nı imzalamamış olmasını göstermiştir. Türk heyetinin, Kuala Lumpur'da Tunku Abdurrahman'ı yermesi destek topladı ve banka ile ilgisi diğer ülkeler seviyesine getirildi. Tescil ettirildi.

İslam bağışları fonunda 15 milyon dolar toplamıştı. Yardıma muhtaç Müslümanlar için kullanılacak bu fonun Kıbrıs'taki Türklere de faydalı olabileceği tespit ettirildi. Mısır Başbakan Yardımcısı Aziz Kamil, komisyon başkanı olarak Türkiye'nin görüşünü destekleyince, Türkiye lehine pek beklenilmeyen bir ortam ortaya çıktı.

İslam Konferansı'nın karar ve tavsiyelerinin Afrika Birliğince de desteklenmesi kabul edilince Türk heyeti rahat bir tavsiye kararı alabilir, bu da Afrika ülkelerince desteklenirse Makarios, güvendiği dayanaklardan birini kaybetmiş olurdu²⁶².

Orta Doğu'da bu gelişmeler olurken, Türkiye de 1974 Temmuzunda Kıbrıs'a yaptığı askeri müdahaleyle soruna yeni bir unsur getirmiştir²⁶³.

1974 Kıbrıs müdahalesinden sonra, Arap dünyasında sert bir tepkinin olduğu görülmektedir. Makarios, darbeden hemen sonra Mısır'ı ve Cezayir'i ziyaret etmiştir. Bu

---

²⁶¹ A.g.e.,s.112.

²⁶² Yankı, S.173, 8-14 Temmuz 1974, s.31-32.

²⁶³ Ömer Kürçüoğlu, a.g.m., s.156.

ziyaretler sonrasında, Türkiye'nin müdahalesi sanki tüm Bağlantısızlık hareketine yapılmış bir tepki olarak görülmeye başlamıştır. Bağlantısız ülkeler, Kıbrıs Cumhuriyeti'ne çok büyük destek verdiler. Mısır devlet başkanı Muhammed Enver El Sedat, Nisan 1975'te yaptığı bir açıklamada Türk kuvvetlerinin Kıbrıs'tan geri çekilmesi gerektiğini söylemiştir. Nasır döneminde Mısır'ın, Asya-Afrika'daki etkisini gösteren ve merkezi Kahire'de olan Asya-Afrika Dayanışma Örgütü'nün, Mayıs 1975'te Lefkoşa toplantısında da Mısırlı genel sekreterin, “*Türkiye'ye karşı siyasal ve ekonomik ambargo uygulanması*” çağrısı alkışlarla karşılanmıştır. Aynı şekilde Filistin Kurtuluş Örgütü²⁶⁴, bağımsız Kıbrıs Devleti'ni desteklediğini ve Türk işgaline karşı olduğunu, açıkça belirterek, Rum göçmenlere “*çadırlarda oturmalarını*” tavsiye etmekteydi²⁶⁵.

1960'lı yıllarda Araplar, Yunanistan'ı desteklerken 1974 yılından beri hiçbir Arap devleti KKTC'yi tanımamıştır²⁶⁶.

Büyükelçi Haluk Bayülken'in Arap ülkelere yaptığı, “*Kıbrıs Tezini Anlatma*” gezisinden edindiği izlenime göre, Arap ülkelerinin isteği, Kıbrıs'ın tarafsızlık, bloksuzluk siyasetinin devam etmesiydi. Bayülken, Arap ülkelerinin coğrafi federasyona karşı bir tutumunu görmemiştir.

Bayülken, Arap ülkelerinin, “*Taksim*” endişesinde de olmadıkları izlenimini edinmişti. “*11 yıllık deney Türkiye'nin bir taksim, bir arazi ilhakı peşine koşmadığı konusunda Arapları ikna etmiştir*” demiştir.

Mısır'ın, Türkiye'nin hareketinin haklılığını kabullenmesi Başkan Sedat'ın, “*Sürekli çözüm yolu bulmak için 2 cemaat arasında sürekli eşitlik gereklidir*” demecinde görülmektedir. Bayülken, Mısır'ın tutumu konusunda iyimserdi²⁶⁷.

Türkiye Kıbrıs müdahalesinden sonra, tamamıyla Üçüncü Dünya ve Batı'dan tecrit edilmişlik durumuyla karşı karşıya kalmıştı. Böyle bir ortamda Bülent Ecevit, sol

---

²⁶⁴ Mehmet Hasgüler, *a.g.e.*, s.114.

²⁶⁵ Doğu Perinçek, *Kıbrıs Meselesi*, Aydınlık yay., İstanbul, 1976, s.97.

²⁶⁶ Kadir Duvan, “Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının İncelenmesi: İstanbul Toplantısı Örnek Olayı”, *Avrasya Dosyası*, C.8, S.4, (Kış 2002), s.257.

²⁶⁷ *Yankı*, S.186, 7-13 Ekim 1974, s.30.

kimliğinden de faydalanarak Üçüncü Dünya, Enternasyonal ve ilerici Arap ülkeleriyle yeni bir diyalog geliştirme yoluna girmiştir. ABD ambargosunun yarattığı Batı aleyhtarlığı da devletin bu girişime sessiz kalmasında etkili olmuştur. Türkiye'nin Libya ile ilişkileri hızla gelişme göstermiştir²⁶⁸.

Arap- İsrail anlaşmazlığı, Orta Doğu'da yıllardan beri ABD ile Sovyetler Birliği'ni bu bölgede nüfuzlarını yayma mücadelesinde karşı karşıya getirmiş ve detente'ı olumsuz yönde etkilemiş bir sorundur. Bu anlaşmazlıkta SSCB Arapları, ABD de İsrail'i desteklemekteydi. 1975 Eylülünde Cenevre'de Orta Doğu konusunda varılan anlaşmada, ABD'nin inisiyatifi ele alarak Orta Doğu'da barış yolunda çaba göstermesi SSCB'nin hoşuna gitmemiş, SSCB kendisini sorunun kenarına itilmiş gibi görmesi nedeniyle sorunların Cenevre'de kendilerinin de katılacağı toplantılarda görüşülmesinden yana tavır almışlardır.

Mısır-İsrail arasında gerçekleştirilen Sina Anlaşması da detente sürecine olumlu bir etki yapmıştır²⁶⁹.

28 Şubat 1975'de Amerikan Temsilciler Meclisi Dışişleri Komisyonu için hazırlanan raporda, ABD'nin Türkiye ile ilişkilerinin bozulması halinde ABD'nin Orta Doğu'daki askeri etkisini sarsacağı belirtilmiştir²⁷⁰.

Yumuşama döneminde Türkiye, geçmişte Orta Doğu ile ilgili olarak, soğuk savaş anlayışıyla yapılmış düzenlemelere katıldıkça hiçbir şey elde edememiş olduğu için çok yönlü politika izlemeye başlamıştır²⁷¹.

Türkiye, İslam ülkelerine yönelik dostluk ve işbirliği politikası izlemiş ve başarılı olmuşsa da, BM Genel Kurulu ve diğer uluslararası forumlarda Kıbrıs'a müdahaleden ve

---

²⁶⁸ Mehmet Hasgüler, *a.g.e.*, s.115.

²⁶⁹ Kamil Goral, "1975 Yılı ve Detente", *Dışişleri Akademisi Dergisi*, S.19, Mayıs 1976,s.533.

²⁷⁰ Orhan Duru, "Türkiye ile İlişkiler Bozulursa, ABD'nin Orta Doğu'da Askeri Etkisi Temelinden Sarsılır", *Milliyet*, 19 Haziran 1975.

²⁷¹ Ali Gevgili, "Orta Doğu ve Türkiye", *Milliyet*, 7 Mayıs 1975.

1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulmasından sonra artan karşı-propagandayı etkisiz hale getirememiştir²⁷².

Türkiye, Orta Doğu'daki barış girişimlerine de katkıda bulunmaya çalışmıştır. 16-19 Ocak 1975'de İstanbul'da, İran ve Irak arasındaki anlaşmazlığı düzeltmek için bir konferans toplamış ancak bir sonuç alınamamıştır. Şah ile Saddam arasında ilk anlaşma Mart 1975'de, Cezayir'de yapılmıştır²⁷³.

Uzun yıllardır kapalı olan Süveyş Kanalı, 8 yıl aradan sonra, 5 Haziran 1975'de tekrar açılmıştır. Kanal, Orta Doğu petrolünü, diğer hammadde ve Batı mamul maddelerinin Orta Doğu, Güney Asya ve Doğu Afrika ülkelerine ulaştırılmasında en kısa ve en ucuz yoldur.

Kanalın durumu, Türkiye'yi de yakından ilgilendirmiştir. Özellikle boğazlar, Süveyş'in açılması ile çok daha önemli bir stratejik durum kazanmıştır. Sovyetlerin güçlenen Karadeniz filosu'nun, Akdeniz ve Kanal'ın açılması ile Hint Okyanusu'na gidiş gelişleri bazı uluslararası ihtilaflara yol açabilirdi. Ayrıca Montrö Antlaşması'nda bazı değişiklikler yapılması istenebilirdi.

Kanalın açılmasının olumlu yönü ise, Türkiye, Basra Körfezi'ndeki ülkelere ihracat yapabilir ve Basra Körfezi ülkelerinden ithal edilecek petrol kendi tankerlerimizle taşınabilirdi²⁷⁴.

Türkiye'nin, Irak'ın içişlerine karışma söz konusu olabilme ihtimaline karşılık, Irak Türklerine yönelik bir Orta Doğu politikası olmamıştır.

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Irak'a gezi programı içinde Kerkük'e yaptığı gezide protestolarla karşılaşmıştır. Halk, Korutürk'ün Kerkük gezisine katılan gazetecilere, "Ecevit, acaba ne kadar daha muhalefette kalır?... Bu MC iktidarının ömrü sizce ne kadardır?..." diye sormuştur.

---

²⁷² Hikmet Özdemir, "Dış Politikanın Ana Çizgileri", *Çağdaş Türkiye(1908-1980)*, IV, Cem yay., 4.b., İstanbul, 1995, s.253.

²⁷³ Yılmaz Altuğ, "Türkiye'nin Irak ve İran'la Münasebetleri", *Orta Doğu*, 22 Şubat 1976.

²⁷⁴ İbrahim Ethem Tiryakioğlu, "Süveyş Kanalı Yeniden Açılırken", *Milliyet*, 11 Haziran 1975.

Tüm bunlar Irak'ta bir Kerkük sorunu olduğunu ortaya koymuştu. Korutürk'ün gezisinde iki devlet arasında ne bir anlaşma ne de bir ön görüşme yapılmamıştır²⁷⁵.

DP Genel Başkan Yardımcısı Faruk Sükan, Meclis'te bir basın toplantısı yaparak, Hükümetin Kerkük Türkleri ve diğer Türklerle ilgili tutumunu eleştirmiştir. Sükan, “*Irak, Kerkük Türklerine baskı yapıyor*” demiştir²⁷⁶.

Orta Doğu'daki anlaşmazlıklara son vermek amacıyla barış yapılacağı konusunda Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, İsrail ile yapılacak bir anlaşmanın, ancak İsrail'in 1976'dan itibaren işgal ettiği topraklardan çekilmesi koşuluyla olabileceğini ifade etmiştir²⁷⁷.

Her iki devlet, Orta Doğu'da barışın sağlanması için arabulucu olacak devleti tayin etmeye çalışmıştır.

İsrail Dışişleri Bakanı Yigal Allon, Türkiye'nin Orta Doğu'daki barışa fazlasıyla katkıda bulunabileceğini belirterek, “*Eğer Türkiye, Müslüman kamp içinde yolunu seçerken biraz daha kararlı olursa bu daha da mümkündür*” demiştir. Müslüman olduğu için Müslüman ülkelere daha fazla etki yapabilir, “*Onlara, İsrail ile sulh yapmanın tam sırasındır*” diyebileceğini belirtiyordu²⁷⁸.

Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, ABD'de yayımlanan TIME Dergisi'ne verdiği demeçte, Filistinlilerin barış için hazır olduklarını ve ABD'nin Orta Doğu'da barışın sağlanması için arabuluculuk yapmasını istemiştir²⁷⁹.

İsrail'in, Türkiye'den arabuluculuk yapmasını istediği dönemde, Libya Halk Sosyalist Cemahiriyesi Dış İlişkiler Bakanı Ahmet Şahati, Türkiye'nin Arap ve Müslümanlar ile olan ilişkilerinin zayıf olduğunu, Türkiye'nin, İsrail'in Filistin halkının haklarını elinden aldığını kabul ediyorsa, İsrail ile ilişkilerini kesmesi gerektiğini belirtiyordu. Böylece, Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkisi daha da kuvvetlenecektir.

---

²⁷⁵ 7 Gün, C.14, S.191, Y.4, (4 Mayıs 1976), s.13.

²⁷⁶ *Ayın Tarihi*, 25 Kasım 1976.

²⁷⁷ *A.g.d.*, 15 Kasım 1976.

²⁷⁸ *Yankı*, S.302, 27 Aralık 1976-2 Ocak 1977, s. 24, 27.

²⁷⁹ *Ayın Tarihi*, 7 Mart 1977.

Türkiye'nin, Libya ve diğer Arap ülkeleri ile arasında bazı projelerin geç ilerlemesi veya kâğıt üzerinde kalmasında Türkiye'nin, İsrail ile ilişkilerini kesmemiş olmasını neden olarak gösteriyordu. Ayrıca, İsrail'den gelenlerin daha rahat oldukları, Filistin'den Türkiye'ye gelenlerin ya geri gönderildikleri ya da tutuklandıkları, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün burada büro açılmasına izin verilmiyor olması da nedenler arasında sayılmıştır²⁸⁰.

Çağlayangil'in NATO konferansı'nda, ABD ve Batılı güçlerle ters düşmemek amacı ve Washington'un zoruyla, Enver Sedat'a destek olmaya kalkışması, Arap dünyası ile bunca zaman iyileştirilmeye çalışılan Türk dış politikasına büyük zarar verdiği için eleştirilmiştir.

Hüseyin Baş bu konuda şöyle yorum yapmıştır: “*Dışişleri Bakanı bütünüyle, ‘ siyasal bir faul’ olan söz konusu girişimiyle, NATO ve Washington çevrelerinden umduğunu bulamadığı gibi, Arap ulusları nezdinde ki azda olsa var olan prestijimizi sıfıra indirmiştir.*”²⁸¹

1970'lerin ortalarından itibaren taraflar arasında başlayan yakınlaşma, Türkiye'nin Arap dünyasıyla ticaretinin gelişmesine ve ekonomisini çeşitlendirmesine neden olmuştur. Türkiye, ilk olarak Irakla ekonomik ilişkilerini geliştirmeye başladı. Bunun sonucunda 1973'te yapılmaya başlanan Türkiye-Irak petrol boru hattı 1977'de tamamlanmıştır²⁸².

Bağdat hükümeti, Ecevit iktidara gelince, sevinmişti*; ancak Ecevit iktidarına pek yakınlık göstermemekteydi. MC Hükümeti döneminde, ithal edilen petrol borcunun 250 milyon dolara yaklaşmasına göz yuman Bağdat, Ecevit iktidarında ham petrol satışının ancak peşin parayla yapılacağını bildirince herkes hayret etmiştir. Uzmanlar, Bağdat'ın bu tutumunun arkasındaki sebebi anlayamamıştı²⁸³. Bunun asıl nedeni ise, Kerkük Türklerinin

²⁸⁰ *Yankı*, S. 348, 14-20 Kasım 1977, s. 17.

²⁸¹ Hüseyin Baş, “Ortadoğu ve Sedat'ın Batı'ya Dönüşü”, *Tartışma*, S.1, (Ocak 1978), s.20.

²⁸² Ramazan Gözen, *a.g.e.*, s.15-16.

²⁸³ *Yankı*, S.369, 10-16 Nisan 1978, s.12.

(*)Bunun asıl nedeni ise, Kerkük Türklerinin son zamanlarda içinde buldukları duruma dikkat edince, Iraklıların niyetleri daha net anlaşılacaktır.

son zamanlarda içinde buldukları duruma dikkat edince, Iraklıların niyetleri daha net anlaşılmaktadır.

Irak'ın resmi gazetesi olan El-Vakayı-Ül-Irakıyye'de hemen bir kanun yayınlanmıştır: *“Irak'ta diplomatik heyeti bulunan herhangi yabancı bir devlet, Büyükelçiliğine bağlı olarak faaliyet gösteren Konsolosluk ve Kültür Merkezi gibi kurumları, başkent Bağdat dışında Irak'ın başka bir bölgesinde açamaz.”* Irak'ın Devrim Konseyi'nin imzasıyla yayınlanan bu kanunun tek amacı vardı o da Türkiye'nin Kerkük'teki Türk Kültür Merkezi'ni kapatmak.

Bu kanuna göre, Türkiye'nin Kerkük'teki kültür merkezinin kapatılması gerekiyordu. Ancak, Kerkük'teki Kültür Merkezi, iki devlet arasında yapılan ikili anlaşmalarla kurulmuştu ve tek taraflı olarak da kapatılamazdı.

Türk Dışişleri, Irak'ın Ankara Büyükelçisini bu konuda uyardı. Bunun üzerine, Irak'ın Ankara Büyükelçiliği bir tezkir yayınlarak, Kerkük'teki Türk Kültür Merkezi'nin kapatılmadığını, faaliyetine devam ettiğini açıklamıştır. Ancak bir süre sonra, Kerkük Türk Kültür Merkezi Türkiye tarafından kapatılmıştır²⁸⁴.

Bu dönemde Türkmen Kardeşlik Ocağı'nda faaliyet gösteren Habib Hürmüzlü, 1960-1980 döneminde Türkiye'nin, Türkmenlere karşı politikasının olumsuz olduğunu belirttikten sonra Irak'taki kültür merkezleri için şunları söylemektedir: *“Bu dönemde Irak'ta siyasi partiler yasaktı sadece sosyal faaliyet vardı. Ocak, kısmen Türkmenleri siyasi yönden motive etmek girişiminde bulunuyordu.”*

Ayrıca Hürmüzlü, Türkiye'nin Bağdat Paktı zamanında Türkmenlere yakınlaşabileceğini ama gerçekleştirilmediğini ifade etmektedir²⁸⁵.

Türkiye, Irakla ilişkilerinin gelişmesine önem verirken, bir yandan da Irak'ın Suriye ile ilişkilerinin düzelmesinde de etkili olmuştur. Çünkü Suriye'nin Kürt Talabani hareketini desteklemesi, bölgedeki herkes için sorun yaratıyordu²⁸⁶.

---

²⁸⁴ Devlet, Temmuz 1978, s.32.

²⁸⁵ 27/09/2006'da Habib Hürmüzlü ile Yapılan Görüşme Tutanakları.

²⁸⁶ Yankı, S.404, 11-17 Aralık 1978, s.12.

Ecevit'in Irak gezisi sonucunda, Irak-Suriye ilişkilerinin düzelmesi ile Irak-Suriye Petrol Boru Hattı'nın yeniden işletmeye açılacağı açıklaması, 24 Ağustos'ta imzalanan anlaşma ile yaklaşık 300 milyon dolar petrol borcunun 1981 sonuna kadar ve mal dış satımı ile ödenmesi kabul edilmiştir²⁸⁷.

1975-1978 arası sağcı hükümetlerin dahi, Arap orta doğusuna yönelik izlediği politikaları değiştirmedeği görülmektedir. Özellikle, MC ortaklarından Erbakan, Türk-Arap ilişkilerinde yeni bir dönem açılacağını ümit ediyordu. Suudi Arabistan dışında Erbakan'ın da Arap dünyasında fazla dostu yoktu²⁸⁸.

Orta Doğu ülkeleri ile ilişkileri bu durumdayken Türkiye, CENTO'nun 1979 Mart'ında dağılmasıyla beraber Amerikan çıkarları ve Batı'nın güvenliği açısından stratejik önemi bir kat daha artan ülke haline gelmiştir. Bu çerçevede Körfez İşbirliği Konseyi, her ne kadar bir savunma örgütü gibi kurulmamışsa da aslında bölge ülkelerini olası bir Sovyet ve İran yayılmacılığına karşı ABD tarafından örgütlenmeyi amaçladığı için Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır²⁸⁹.

1975-1976'da bir taraftan da Lübnan İç Savaşı yaşanmaktaydı. 1970'lerden başlayarak Filistinlilerin Lübnan'da etkin rol oynamaları nedeniyle İsrail, su kaynakları bakımından zengin olan Lübnan'da, Filistinlilerle Lübnan halkını birbirine düşürerek iç çatışma yaratıp ülkeyi ikiye bölmeyi planlıyordu. Özellikle Güney Lübnan'ı işgal etmek istiyordu²⁹⁰. 1975 Mart'ında eski Başkan Şamun'a ait bir balıkçılık işletmesine verilen imtiyazı protesto eden köylülerin üzerine ateş açılmasıyla eski bir milletvekilinin öldürülmesi sonucunda ordu birlikleriyle Müslüman halk arasında iç savaş çıkmıştır²⁹¹.

1977 yılında Suriye'nin müdahalesiyle Lübnan'da kısa süreli de olsa barış sağlanmıştır²⁹².

---

²⁸⁷ A.g.d., S.404, 11-17 Aralık 1978, s.19.

²⁸⁸ Mehmet Hasgüler, *a.g.e.*, s.115.

²⁸⁹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Alfa yay., 2.b., İstanbul, 2005, s.393.

²⁹⁰ Haluk Gerger, *ABD-Ortadoğu-Türkiye*, Ceylan yay., 2.b., İstanbul, 2006, s.398.

²⁹¹ A.g.e., s.400.

²⁹² A.g.e., s.406.

Bu tarihler arasında, bir taraftan da Mısır-Libya arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Mısır, Sovyetlerden koparak Batı'ya yaklaşırken Kaddafi de Moskova'nın etkisiyle Mısır ile ilişkilerini gerginleştirmiştir. İki ülke arasında 1977 yılında sınır çatışmaları çıkmıştır. 1976'da ABD'de seçimlerin olması nedeniyle, Orta Doğu'da ciddi bir gelişme olmamıştır. Carter'in seçimleri kazanmasının ardından 1977'de Orta Doğu yeniden hareketlenmiştir. Bu arada ABD, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesine karşılık varlığının tanınması ve bölgede bir barış anlaşmasının yapılmasını sağlamaya çalışmaktaydı²⁹³.

Mısır, Orta Doğu anlaşmazlığının çözümünün ve kaybettiği toprakları geri alabilmenin yolu olarak ABD'ye yaklaşmayı seçmiştir. Mısır, 1975'ten itibaren ABD'den ekonomik yardım almaya başlarken, ABD'nin bölgede başlattığı barış girişimlerine de aktif olarak katılmıştır²⁹⁴.

Mısır'ı Camp David'e götüren süreçte etkili olan kişi ABD Dışişleri Bakanı Yahudi asıllı Henry Kissenger'dir. Kissenger'in amacı, Mısır'sız bir Arap dünyasının İsrail'e karşı savaşa girişemeyeceği için Mısır'a önemli tavizler vererek, İsrail karşıtı Arap cephesini parçalamaktır. Böylelikle hem İsrail'in güvenliği sağlanacak hem de 1956 Eisenhower Doktrininden sonra bölgede etkinliğini yitiren ABD'de, Orta Doğu'da tekrar söz sahibi olacaktı²⁹⁵.

Mart 1979'da Mısır ile İsrail arasında yapılan Camp David Anlaşması ile İsrail işgal ettiği ve petrol ihtiyacını buradan karşıladığı Sina yarımadası'ndan çekilecekti. Arap ülkeleri İsrail'e petrol satmadığı için Enver Sedat Mısır petrolünü İsrail'e satmayı kabul etti.

Tarihte bir Arap ülkesi ile İsrail arasında ilk anlaşma olan²⁹⁶ Camp David, İsrail varlığını ve toprağını meşrulaştırmış oluyordu²⁹⁷.

---

²⁹³ Tayyar Arı, *a.g.e.*, s.396.

²⁹⁴ Ömer Taşlı, *Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri (ABD- SSCB)*, Fikir yay., İstanbul, 1991, s.143.

²⁹⁵ Ömer Turan, *a.g.e.*, s.197.

²⁹⁶ *Ortadoğu'da Barışla Savaşanlar*, 2.b., Ankara, 2004, s.208.

²⁹⁷ *Filistin, Ortadoğu'da Bitmeyen Varoluş Mücadelesi*, İ.H.H. İnsani Yardım Vakfı Ar- Ge Komisyonu, y.y., 2002, s.61.

Mısır bu anlaşmadan sonra, ABD'den 2.3 milyar dolar alarak, İsrail'den sonra en fazla yardım alan ülke olmuştur.

Ancak İsrail bu anlaşma şartlarına uymamış, Orta Doğu'ya barış getirmemiş aksine İsrail'in 1982'de Lübnan'a saldırması ile ümitler iyice azalmıştır²⁹⁸.

Robert Davydkov, Camp David'in Arap-İsrail görüşmelerinde izlenen bir yol olarak tutarsız daha doğrusu zararlı olduğunun ortaya çıktığını belirtmektedir²⁹⁹.

Anlaşma, Filistinliler için Mısır gibi önemli ve uzun yıllardır Orta Doğu'da liderlik fonksiyonu üstlenmiş bir devletin desteğinin kaybedilmesi sonucunu doğurmuştur³⁰⁰.

FKÖ'nün yanı sıra, Arap Birliği de Camp David anlaşmasını kabul etmeyeceğini bildirerek, Mısır'ı protesto etmiş ve 1989 yılına kadar devam edecek olan Mısır'ın birlik üyeliğini askıya almıştır. Birliğin merkezi Kahire'den Tunus'a taşınmıştır. Arap Birliği, Filistinlilerin meşru haklarının göz ardı edildiği ve İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesi gerektiği gerekçesiyle, BM'de Camp David Anlaşmalarını kabul edilemez ilan etmiştir. Ama bunlar, Mısır'ı 26 Mart 1979'da İsrail ile bir barış anlaşması imzalamaktan alı koymamıştır³⁰¹.

Camp David'e ilk tepki Enver Sedat'ın yakın çevresinden gelmiştir. Mısır Dışişleri Bakanı ve Mısır'ın Washington Büyükelçisi istifa etmiştir.

Sovyetler Birliği, bu anlaşmayı Arap davasına bir ihanet olarak değerlendirmiş ve tepki göstermiştir.

Yaser Arafat anlaşmayı, “*kirli bir iş*” olarak nitelendirerek, ABD ve Mısır'ın bunun bedelini ödeyeceklerini belirtmiştir³⁰².

Bu tepkiler içinde en ilginç tepki Ürdün'ün olmuştur. ABD, Camp David Anlaşmalarını kabul etmesi için Ürdün'e baskı yapmış ancak, Kral Hüseyin tamamen

---

²⁹⁸ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.112.

²⁹⁹ Robert Davydkov- Fomin, Oleg, *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*, çev. Levent Oğuz, Amaç yay., İstanbul, 1988, s.56.

³⁰⁰ İrfan C. Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s.50.

³⁰¹ Şule Kut, *a.g.m.*, s.22.

³⁰² Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.215-216.

reddetmiştir. Ürdün'ün bu tutumu, Camp David Anlaşmalarında Orta Doğu barışı için öngörülen tüm hesapları altüst etmiştir³⁰³.

Mısır'ın, Arapların toplu protestosuyla karşılaşması sonucu Türkiye, artık konunun hedefi olmaktan çıkmıştı. Bu gelişme Türkiye'nin dış politikası açısından bir rahatlama meydana getirmişti³⁰⁴. Türkiye, İslam dünyası karşısındaki sıkıntılı durumundan birazda olsa kurtularak, İsrail ile ilişkileri daha rahat yürütmeye başlamıştır³⁰⁵.

1977-1979 yılları arasında Camp David Antlaşması sürecinde Türkiye, Arap ülkeleri arasında ki anlaşmazlıklarda dikkatli ve tarafsız tutumunu devam ettirmiştir³⁰⁶.

CHP, Camp David anlaşmasının, bölgeye kalıcı ve kapsamlı bir barış getireceği konusunda endişeleri olduğunu belirterek, İsrail'in soruna daha geniş ve gerçekçi bir perspektiften bakması gerektiğini vurgulamıştır³⁰⁷.

1979 yılındaki 10.İslam Konferansın da, 1978'de imzalanan Camp David Antlaşması ve Mart 1979'da imzalanan Washington Antlaşmasını kınanmıştır. Konferans ayrıca, bir karar alarak Mısır'ın İKT bünyesindeki faaliyetlerini ve kuruluşlarındaki üyeliğini, geçerli sebepler ortadan kalkıncaya kadar askıya almıştır. Bu karara, Türkiye tarafsız kalmış olsa da³⁰⁸ 1978 Camp David ve 1979 Washington Antlaşmaları üstü kapalı da olsa Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır³⁰⁹.

Camp David Antlaşmalarından sonra, 26 Mart 1979 tarihinde Mısır ile İsrail arasında imzalanan anlaşmaların³¹⁰ Camp David'den farkı, daha fazla tepki alması olmuştur³¹¹.

---

³⁰³ A.g.e.,s.217.

³⁰⁴ Erdal Şimşek, a.g.e., s.24.

³⁰⁵ İsmail Soysal, ‘‘Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye’’, *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3, (Mart-Nisan 1995), s.468.

³⁰⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, a.g.m., s.399.

³⁰⁷ *CHP 24. Kurultayına Sunulan Genel Yönetim Kurulu Çalışma Raporu*, (24-26 Mayıs 1979), Ankara, 1979, s.90.

³⁰⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, a.g.m., s.399.

³⁰⁹ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, 3.b., Ankara, 2006, s.237.

³¹⁰ Türel Yılmaz, a.g.e., s.217.

³¹¹ A.g.e., s.221.

AT ülkeleri, bu barışı olumlu karşılayarak, özellikle Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarının tam olarak uygulanmasını aynı zamanda da Filistinlilerin yurt meselesinin bir an önce çözümlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Sosyalist ülkelerden İsrail'e de yakın olan Romanya, Enver Sedat'ın Kudüs'e gitmesini ayarlayan ülke olduğundan anlaşmayı olumlu karşılamıştır.

SSCB, Camp David'de olduğu gibi buna da sert tepki vermiştir. FKÖ ve Ürdün'de sert tepki göstererek reddetmiştir. Ürdün, 1971'den itibaren ilk defa FKÖ ile barışmış ve Mısır'ı protesto etmek için Kahire Büyükelçisini geri çekmiştir.

Arap Birliği ülkelerinden Umman ve Sudan, Camp David Anlaşmalarında olduğu gibi yine Mısır'a destek vermiş, ancak Fas, tepki veren ülkeler yanında yer almıştır³¹².

OAPEC Konseyi'nin 17 Nisan'da Kuveyt'te, Arap Para Fonu'nun da 18 Nisanda Abu Dabi'de yaptığı toplantılar sonucunda Mısır'ın üyeliği askıya alınmıştır. Mısır Arap dünyasında yalnızlığa itilmiştir³¹³.

Anlaşmaya tepkilerden birisi de Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren, Mısır Büyükelçiliği baskını olayı olmuştur. 13 Temmuz 1979'da 4 gerilla tarafından Mısır-İsrail Barış Anlaşmasını protesto amacıyla, Mısır'ın Ankara Büyükelçiliği basılmıştır. Gerillalar, Türkiye'nin Mısır ile diplomatik ilişkilerini kesmesini ve Mısır'da tutuklu bulunan iki arkadaşlarının serbest bırakılmasını talep etmişlerdir.

FKÖ, bunlara tepki göstererek Türk Hükümeti isterse arabuluculuk yapmaya hazır bulduklarını bildirmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine, Ankara'dan Şam'a gönderilen özel bir uçakla Abu Firas başkanlığında bir heyet arabulucu olarak gelmiştir ve gerillalar, 45 saat sonra teslim olmuştur³¹⁴.

---

³¹² A.g.e., s.222.

³¹³ A.g.e., s.223.

³¹⁴ Şule Kut, a.g.m., s.22.

Uzun zamandır FKÖ'nün Ankara'da bir büro açma isteği, bu gelişmelerden sonra hızlanmış ve 5 Ekim 1979'da Başbakan Bülent Ecevit'in davetlisi olarak Türkiye'ye gelen Yaser Arafat'ın da katıldığı bir törenle Ankara'da bir temsilcilik açılmıştır³¹⁵.

Ecevit Hükümeti'nin Ortadoğu ülkelerine, İslam âlemine açılması, Batı'yı sürekli endişelendirirken, Türkiye'de de Musevi işadamlarıyla ilişkili olan iş çevrelerini de düşündürüyordu³¹⁶.

1978-1979 yılları ilk kez “*Ulusal Çıkar*”ın dış politikada tüm unsurların önüne geçtiği dönem olmuştur. Bu dönemde güvenlik bunalımını aşarak, NATO'yu savunmanın tek dayanağı olmaktan çıkaracak ve savunmada da dışa bağımlılığı kırmak için oluşturulacak ulusal savunma sanayi, üzerinde çok konuşulan konulardan biri olmuştur. Ulusal güvenliğin diplomatik yollardan korunabilmesi için Türkiye çevresinde bir “*barış kuşağı*” yaratılmak istenmiştir³¹⁷.

1970'lerin sonlarına doğru Afganistan ve İran'daki gelişmeler, dünyanın dikkatini Körfez'e çekmiştir. 1979'daki İran Devrimi ve Afganistan'ın işgali, bölgesel ve uluslar arası güç dengesinde Sovyetler lehine ve Amerika aleyhine ciddi değişikliklere neden olmuştur³¹⁸.

Bu olaylar, Türkiye'nin stratejik önemini ortaya çıkarırken, bütün dikkatleri Filistin yerine Basra Körfezi'ne çevirmiştir. Bu ortamda dahi Türkiye, Filistin'e yönelik politikasında değişiklik yapmamış ve desteğini devam ettirmiştir.

Türkiye'nin stratejik önemi, CENTO'nun dağılmasıyla bir kat daha artmıştır. Bu çerçevede kurulan Körfez İşbirliği Konseyi, savunma örgütü gibi bir amaç taşımamışsa da aslında bölge ülkelerini olası bir İran ve SSCB yayılmacılığına karşı ABD tarafından örgütlenmeyi amaçladığı için Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır³¹⁹.

---

³¹⁵ A.g.m., s.23.

³¹⁶ Yankı, S.440, 20 Ağustos-2 Eylül 1979, s.13-14.

³¹⁷ Haluk Gerger, a.g.m.,s.547.

³¹⁸ İdris Bal, 21. yy. in Eşiğinde Türk Dış Politikası, Alfa yay., İstanbul, 2001, s.422.

³¹⁹ Tayyar Arı, “Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler”, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, ed. İdris Bal, 3.b., Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s.708.

Bir iyi bir gergin devam eden Türkiye-İrak ilişkileri, 1980’li yıllarda Türkiye’nin Irak’tan almakta olduğu petrol, Irak’ın da Türkiye’den almakta olduğu su ve güvenlik işbirliği dolayısıyla, oldukça iyi durumdaydı. Ama Irak Türk Kültür ve Yardımlaşma Derneği bildiri yayımlayarak, Irak’taki Türkmen Kardeşlik Cemiyeti’nin 5 liderinin idama mahkûm edildiğini ortaya atması havayı gerginleştirmiştir.

Türkiye, içişlerine müdahale durumu sayılabileceği nedeniyle, haberlerin doğru olup olmadığını anlayamıyordu. Ancak Irak Hükümeti, olayları günler geçtikten sonra yalanlamıştır. Dışişleri, Irak’taki Türklerle doğrudan ilgilenemiyordu.

Bu durum karşısında büyük akaryakıt sıkıntısı içinde bulunan Türkiye’nin çözüm getireceği düşünülen, Enerji Bakanı Esat Kıratlıoğlu’nun Irak gezisi de ertelenmiştir³²⁰.

Türkiye’nin, Arap ülkeleri ile ilişkilerinin gergin olduğu dönemde İsrail, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istiyordu. İsrail Başbakanı Menahem Begin, Türkiye’nin bölgede, Sovyet yayılmasında önemli engel durumunda olduğunu söylemektedir.

Jeopolitik durumundan dolayı, Türkiye’nin ekonomik ve askeri gücünü artırmak için mümkün olan her şeyin yapılması gerektiğinin açıkça belli olduğunu ifade etmektedir. Türkiye’deki durumun ve günlük yaşamın terör girişimleriyle bozulmasını kendisi de FKÖ gibi bir örgülle karşı karşıya olan İsrail’de iyi değerlendirilmekte olduğunu belirtmiştir³²¹.

İran-İrak Savaşı karşısında Amerika, İran’a karşı müttefiklerinin diplomatik ilişkilerini kesmelerini ve ekonomik ambargoya uymalarını isterken, İran Dışişleri Bakanı Kutbizade, “*Türkiye, ABD ambargosuna uymamalıdır. Umudumuz, Türkiye’nin bir süper güce bağlı olarak hareket etmemesidir*” diyordu. İran Dışişleri Bakanı’na göre, büyük iç sorunlar ortasında kalmış Türkiye, ancak Müslüman ülkelerle ilişkilerini geliştirdiği takdirde, bu sorunlarını çözümlenecek olanaklara kavuşurdu. Amerikan Hükümeti’ne uymamakla da, “*Türkiye, dünya önünde prestijini sağlayabilecek ve bağımsız bir Müslüman ülke olduğunu gösterecektir*” demiştir.

---

³²⁰ *Yankı*, S.459, 14-20 Ocak 1980, s.18.

³²¹ *A.g.d.*, S.470, 31 Mart-6 Nisan 1980, s.12.

İran-İrak Savaşı, İran içinde Humeyni'ye karşı mücadele sürdürmekte olan Kürtleri de harekete geçirmişti. İran Hava Kuvvetleri, Türk-İran sınır bölgesinde ki Kürt köylerine düzenledikleri saldırıda yanlışlıkla Van'ın Özalp İlçesi'nin köylerini bombaladılar. Türk Dışişleri'nin İran Büyükelçiliği'ne müracaatı üzerine İran, insan ve mal kaybı olmayan olaydan dolayı özür diledi. Böylece, son zamanlarda hacmini giderek artıran Türk-İran sınır ticareti, olaylardan olumsuz olarak etkilenmiştir. Sınırdaki illerin akaryakıt ihtiyacı, satılan buğday ve et ile karşılanıyordu³²².

1980'lerde ortaya çıkan İran-İrak Savaşı'nda, Türkiye tarafsız kalmış ve bu tarafsızlığında ısrar etmişti. Türkiye'nin tarafsızlığı, Türkiye ile Irak arasında ki çevre yolları ağının ve boru hatlarının yakın oluşu nedeniyle ekonomik olarak Irak'a yarar sağlamıştır³²³.

Ortadoğu'daki olayları ele alan Demirel Hükümeti, Türkiye'ye zarar verici bir harekette bulunmamaya büyük özen göstermiştir. Dış olaylar karşısında çok tedirgin davranan Demirel, “ *Bölgedeki kaygı verici gelişmelerden endişe etmekteyim*” demektedir. Savunma Bakanı İhsan Birincioğlu, ordunun son zamanlarda hep, “*müteyakkız durumda*” olduğunu belirtiyor, hükümet de, ABD-İran ilişkilerinin ele alınmadığını söylüyordu³²⁴.

Araplar ile İsrail arasında çıkan bir anlaşmazlık konusu da, İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesi olmuştur.

İsrail'in, 29 Temmuz 1980'de İsrail Parlamentosu tarafından kabul edilen bir kanunla İsrail, Doğu Kudüs'ü Batı Kudüs'e katıp, “*ebedi ve değişmez başkent*” olarak ilan ettiğinde Orta Doğu ülkeleri gibi Türkiye'de tepki göstermiştir. Türkiye, 1956'da maslahatgüzar seviyesine indirmiş olduğu diplomatik temsilcisini 2. Kâtip seviyesine indirmiştir³²⁵.

Doğu Kudüs'ün ilhakı üzerine BM Genel Kurulu 11 Aralık 1980'de 2 aleyhte (ABD ve İsrail) ve 23 çekimsere karşı 118 oyla aldığı 35/ 122 C sayılı kararında Kudüs de

³²² A.g.d., S.473, 21-27 Nisan 1980, s.10.

³²³ Erdal Şimşek, a.g.e., s.25.

³²⁴ Yankı, S.473, 21-27 Nisan 1980, s.10.

³²⁵ İdris Bal, a.g.e., s.423; Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, a.g.e., s.596.

dâhil, İsrail'in işgal altındaki toprakların statüsünü değiştirmek amacıyla almış olduğu bütün tedbirleri geçersiz sayıyordu. Türkiye, bu karara olumlu oy veren 118 devlet arasında bulunuyordu³²⁶.

Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini asgari düzeye indirme kararı, Cezayir, Tunus, İran ve FKÖ temsilcileri tarafından olumlu olarak değerlendirilmiştir.

Cezayir Ankara Büyükelçisi Muhammed Kadri, *“Türkiye'nin bu kararı, dünya kamuoyu önünde İslam ülkelerinin haklılığını bir kez daha ortaya koyacaktır”* demiştir.

Ürdün'ün Ankara Büyükelçisi, *“Kudüs ve Mescid-i Aksa, Müslümanlar için kutsaldır. Türkiye, bu kararıyla İslam âlemine güç katmıştır”* demiştir.

Tunus Maslahatgüzarı, *“Türkiye'nin bu kararıyla gerek İslam ülkeleri, gerek Tunus ile Türkiye arasındaki dostluk bağları daha da kuvvetli olacaktır”* demiştir.

İran Maslahatgüzarı Prof. Dr. İctihadi, *“Takdirle karşılıyoruz. Türkiye'nin kararı İslam dünyasında iyi bir eser bırakmıştır. İslam âlemini güçlendirecektir”* demiştir.

FKÖ Ankara Temsilcisi Ebu Firaz, *“Bu kararı Filistin halkıyla Türk ulusu arasındaki kardeşçe ilişkileri daha da güçlendirici bir adım olarak değerlendiriyoruz”* demiştir.

Türk ve yabancı kaynaklar bu kararın, Türk-Arap ilişkilerinin gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunabileceğini belirtmiştir³²⁷.

Yetkililer, İslam Konferansına üye olan Türkiye'nin, İslam ülkeleriyle ilişkilerini gölgeleyen bir sorunun büyük ölçüde hafiflediğini belirtmiştir³²⁸.

Ürdün Dışişleri Bakanı Mervan El Kasım, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerini en alt düzeye indirmesi konusunda, *“Türkiye'nin Orta Doğu barışına katkısını takdir ediyoruz. Güçlü Arap dünyasının varlığı için güçlü bir Türkiye'nin var olması gerekmektedir”* diye belirttikten sonra;

---

³²⁶Fahir Armaoğlu, *“Türkiye-İsrail ve Filistin Meselesi”*, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (IRCICA), İstanbul, 2000, s.226, s.226.

³²⁷ *Milliyet*, 3 Aralık 1980.

³²⁸ A.g.g., 4 Aralık 1980.

“... Türkiye bizim için güçlü bir İslam ülkesidir. Avrupa ile iyi bağlantıları vardır. BM’de güçlü bir ülke olarak tanınmaktadır. Bu nedenle Arap dünyası, Türkiye’yi yanında görmekten mutlu olmaktadır” demiştir³²⁹.

Türkiye’de 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasındaki askeri rejim sırasında, Türkiye’nin hem Arap dünyası hem de İslam dünyası ile ilişkilerinde belirgin bir gelişme görülmüştür³³⁰. 1980’den itibaren Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ve Mısır’la yakın ilişki kurulurken, Türkiye’nin Irak ve Suriye’yle ilişkileri giderek bozulmuştur³³¹.

Amerika’nın, 19 Eylül 1980 tarihli raporunda Türkiye’nin Orta Doğu’daki stratejik rolü şöyle belirtilmiştir:

“Türkiye, 1950’li yıllarda ve 1960’lı yılların başlangıcında Orta Doğu’daki strateji, Amerikan hedeflerinin güçlü ve bir desteği idi. Bu devrede Orta Doğu’da baskı altında bulunan ülkeler adına eylem sürdüren Amerika kendi toprakları üzerindeki Amerikan üslerini kullanma hakkı tanınmıştı. 1960’ların sonuna doğru ise, Türkiye’nin Arap dünyası ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerinin değişmesi dönemiyle birlikte Amerikanın bu eylemlerine katılma arzusu da giderek azalmaya başlamıştı...”

Yine raporda ilgi çeken başka bir konu;

“Türkiye’deki Amerikan çıkarları, şimdiye kadar çoğunlukla bölgesel askeri ve stratejik açıdan değerlendirilmiştir. Amerika, Türk demokrasisinin Batı için önemli olduğu ve istikrarlı bir zeminde yaşamayı konularını nadiren vurgulamıştır...”³³²

1980’li yıllarda Türk-Arap ilişkileri her alanda en yoğun dönemlerinden birini yaşamıştır. 12 Eylül sonrası dönemde, Türkiye’nin siyasi ve iktisadi çıkarları gerektirdiği için Arap ve İslam ülkeleri ile ilişkileri Cumhuriyet tarihi boyunca en yüksek noktaya ulaşmıştır³³³.

---

³²⁹ A.g.g., 10 Aralık 1980.

³³⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.m.,s.226.

³³¹ Baskın Oran, a.g.e.,s.796.

³³² Örsan Öymen, ‘‘Hangi Trene’’, Milliyet, 29 Kasım 1980.

³³³ Gökhan Çetinsaya, ‘‘Türkiye’nin Arap Orta Doğusuna Yönelik Politikasına Bir Bakış (1923- 1998)’’, Ata Dergisi, S.8, Y.1998, s.51.

Araplara yakınlaşma sürecinin başlaması Türk-Filistin bağlarının güçlenmesini de beraberinde getirmiştir³³⁴.

1980 Haziranında İsrail'in Kudüs'ü başkent olarak ilan etmesine Türkiye'de tepki göstermişti³³⁵. Aynı günlerde BM'nin bir birleşiminde Türkiye, “*Filistin Sorunu, Orta Doğu çatışmasının ana damarını oluşturmaktadır. Sorunun şimdiye kadar çözüme ulaştırılmasındaki en büyük etken gerçek anlamda ele alınmamış olmasıdır. Türkiye, FKÖ katılmaksızın hiçbir anlamlı görüşme yapılamayacağına ve bir çözüme ulaşamayacağına inanmaktadır*” diye görüşünü ortaya koymuştur³³⁶.

Türkiye'nin Filistin konusundaki artan desteğine karşılık, Arap ülkelerinin Kıbrıs sorunundaki tutumunda³³⁷ çok fazla bir değişiklik olmamıştır. Bu ülkelerin, bloksuz grupta yer alması, Kıbrıs konusunda, Türk görüşüne yaklaşmalarını engelleyen bir etken oluşturmaktaydı.

Bir Arap ülkesinin, Kıbrıs Rum yönetimiyle ve Yunanistan ile yakın iktisadi ilişkilerinin bulunması da, bu konuda Türkiye'nin yanında taraf olmalarını engellemekteydi³³⁸.

1980 sonrası dönemi Türkiye'nin bölgeye dönük politikalarında Arap ülkelerinden yana bir eğilim görülmektedir. Bu eğilimin önemli nedenlerinden birisi, 24 Ocak 1980'de başlatılan “*İhracatı özendirme*” politikaları nedeniyle Orta Doğu pazarlarının önem kazanmasıdır³³⁹.

İktisadi alanda belirgin gelişme, Orta Doğu ülkelerinin Türkiye'nin dış ticareti içindeki ağırlığının artması oldu. Türkiye'nin ihracatı içinde Orta Doğu ülkelerinin yeri, 1977'de % 10.9'dan, 1982'de % 37.6'ya yükselmiştir.

Kültürel alanda da, ilişkiler gelişme göstermiştir. 1973 sonrası dönemde, Irak (1974), Suudi Arabistan(1974), Libya(1975) ve Kuveyt'le(1975) Kültür Anlaşması

³³⁴ Mim Kemal Öke, *Tarihten Günümüze Filistin Sorunu ve Türkler (1880-1980)*, Ankara, t.y., s.48.

³³⁵ A.g.e., s.52.

³³⁶ A.g.e., s.53.

³³⁷ Mehmet Gönübol-Haluk Ülman, a.g.e., s.596.

³³⁸ A.g.e., s.597.

³³⁹ Gencer Özcan, a.g.m.,s.544.

imzalanmıştır. Türkiye ve Arap ülkeleri arasında öğrenci, öğretim üyesi, sanatçı vb. değişimi artmıştır³⁴⁰.

Kıbrıs meselesi nedeniyle bozulan Türk-ABD ilişkileri Türkiye'yi dış politikasını gözden geçirmeye sevk etmiştir. Hem Türk kamuoyu hem de siyasi partilerin her kesimi farklı sebeplerle de olsa Türk dış politikasında değişiklik istemeye başlamışlardı³⁴¹.

1980 sonlarına kadar uygulanan yeni Orta Doğu politikasının esasları şöyleydi:

- Bölge ülkelerinin içişlerine karışmamak,
- Bölge ülkeleri arasındaki meselelere karışmamak,
- Bölgede ki bütün devletlerle ikili ilişkileri her yönden geliştirmek,
- Türkiye-Orta Doğu ilişkilerinin Türkiye-Batı ilişkilerinin yörüngesinden çıkarmak,
- İsrail- Filistin meselesinde bir denge gözetmek³⁴².

1979-1980 yılları, hem uluslararası gelişmeler hem de Türkiye'nin iç siyasi gelişmeleri (24 Ocak- 12 Eylül) bakımından bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Türkiye, ekonomik olarak kötü durumdaydı. Bir yandan uluslararası arenada dostlar bulmak, diğer yandan da sürekli petrol ihtiyacını karşılamak ve dış ticaretini geliştirme çabası içindeydi. Aynı zamanda bölgedeki olaylar, Türkiye'nin güvenliği ile ilgili endişelerini tekrar ortaya çıkarmıştı³⁴³.

1980 yılı sonundan itibaren Türkiye'nin Arap dünyası ve Orta Doğu ile ilişkilerinde yeni gelişmeler olmuştur. 25-27 Ocak 1981'de Taif'de yapılan İslam Zirvesi'ne Türkiye ilk defa Başbakan seviyesinde, Başbakan Bülend Ulusu ile katılmıştır³⁴⁴.

---

³⁴⁰ Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, *a.g.e.*, s.597.

³⁴¹ Gökhan Çetinsaya, *a.g.m.*, s.48.

³⁴² *A.g.m.*, s.49.

³⁴³ *A.g.m.*, s.50.

³⁴⁴ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, 849.

Türk yöneticilerinin 1964 ve 1974 sonrası içine düştükleri yalnızlıktan dolayı Orta Doğu'ya yönelik izlediği politikaya karşın, Yunanistan'da 1981 Ekiminde iktidara gelen ulusçu sosyalist Papandreou Hükümeti'nin Orta Doğu'ya yönelik politikası Türkiye'nin çabalarına göre çok daha radikal, inandırıcı ve gerçekçi temellere ve içeriğe sahip olmuştur³⁴⁵.

Türk dış politikasını dönem dönem incelediğimizde, Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkilerinin istenilen düzeye çıkmadığı görülmektedir. Nedenlerine bakacak olursak ilk etken, Arap ülkelerinin uzun süre Osmanlı egemenliğinde olması; ikincisi, emperyalistlerin bu bölgede aleyhimize propaganda yapmaları; üçüncüsü ise, Araplar arasındaki anlaşmazlıklar olmuştur³⁴⁶.

Türk dış politikasına bakıldığında Oral Sander, Batı ve Orta Doğu karşısında Türkiye'nin durumunu, çelişkili olmaktan çok tamamlayıcı olarak değerlendirmiştir³⁴⁷.

Atatürk'ten 1980'lere kadar dış politika hedeflerinde yurtda ve dünyada barış ilkesi Türkiye'nin temel bir dış politika hedefi olarak kalmıştır³⁴⁸.

B-TÜRKİYE'NİN ORTA DOĞU ÜLKELERİ İLE BİRLİKTE OLUŞTURDUĞU ORTAK KURUMLAR

1- CENTO

Irak'ın 24 Mart 1959'da Bağdat Paketi'nden resmen çekilmesi üzerine, pakt Merkezi Andlaşma Teşkilatı olarak değiştirilmiştir. Teşkilatı kuran anlaşma, 1955 yılında

---

³⁴⁵ Mehmet Hasgüler, *a.g.e.*, s.115.

³⁴⁶ Kamran İnan, *Dış Politika*, Timaş yay., 5.b., İstanbul, 2004, s.131.

³⁴⁷ Oral Sander, *a.g.e.*, s.239.

³⁴⁸ Hasan Köni, "1923-1938 Döneminde Türk-Arap İlişkileri: Karar Verme Analizi", *Ekonomik Yaklaşım*, C.1, S.3, Ankara, 1980, s.149.

Bağdat'ta imzalanan metin olarak ve bir üye eksik ile varlığını devam ettirmiştir³⁴⁹. Teşkilatın merkezi de Bağdat'tan Ankara'ya taşınmıştır³⁵⁰.

Her üyenin katılım amacı ve beklentileri farklı olduğu için bunlar zaman içinde uyuşturulamamıştır³⁵¹.

Nayif Havatme, SEATO ve NATO'ya bağlı CENTO paktı'nın, Sovyetler Birliği ve Sosyalist ülkeler çevresindeki saldırı kuşağını tamamladığını, paktların aynı zamanda bölge halklarına karşı da kullanılabilir nitelikte olduğunu belirtmiştir³⁵².

Bu duruma örnek olarak CENTO'nun faaliyete başlamasından sonra bölgede önemli bir olay olan, Suriye-Mısır birleşmesinin Suriye tarafından sona erdirilmesi gösterilebilir³⁵³.

CENTO, bir savunma organizasyonu olarak görünüşte hiçbir şey yapmamıştır. Amacı, içinde bir memleket ismi belirtilmeksizin, Rusya'dan gelecek bir saldırıya karşı koymak olduğu için Pakistan'ın, 1965 ve 1971 yıllarında, Hindistan'la yaptığı iki savaşta CENTO hareketsiz kalmış, üstelik ABD ile İngiltere, Pakistan ve Hindistan'a silah ve malzeme vermeme politikası izlemiştir³⁵⁴.

Pakistan, 1971 Hindistan Savaşı'ndan sonra, CENTO'dan tamamen ümidini kesmiş, özellikle Ziya Ül Hak idareyi ele aldıktan sonra, Dışişleri Bakanlığına getirdiği Agashahi, CENTO'nun bir işe yaramadığını açıkça söylemeye başlamıştır³⁵⁵.

Pakistan, CENTO'dan daha çok ABD'den memnun değildi. ABD'nin Pakistan-Hindistan anlaşmazlığında tarafsız bir durum takınmasını anlamıyordu³⁵⁶.

---

³⁴⁹ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.361.

³⁵⁰ Fahir Armaoğlu, *Amerikan Belgeleri ile Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paktı'na (1951-1955)*, TTK Basımevi, Ankara, 1995, s.236.

³⁵¹ Gökhan Çetinsaya, "Türkiye-İran İlişkileri(1945- 1997)", *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK. Basımevi, Ankara, 1999, s.509.

³⁵² Nayif Havatme, *Filistin'de Halk Savaşı ve Orta Doğu*, çev. Mehmet Emin Bozarıslan, Ant yay., 2.b., İstanbul, 1970, s.252-253.

³⁵³ Kamuran Gürün, *a.g.e.*, s.362.

³⁵⁴ *a.g.e.*, s.361.

³⁵⁵ *a.g.e.*, s.363-364.

³⁵⁶ Kamuran Gürün, *Akıntıya Kürek Bir Büyükelçinin Anıları*, Milliyet yay., İstanbul, 1994, s.197.

Pakistan Dışışleri Bakanı Agashahi'nin İran gezisi sonrasında Pakistan, 12 Mart 1979'da CENTO'dan çekilme kararı almıştır³⁵⁷.

Kamuran Gürün, Amerikan yetkililerinin, CENTO'nun yararlı bir teşkilat olduğunu ama devamlı olacağından pek ümitli olmadıklarını, Pakistan'ın da pakttan ayrılmasını, Rusya'nın rahat hareket imkânı kazanmasından Çin Halk Cumhuriyeti'nin endişe duyduğu gerekçesiyle engellediklerini belirtmiştir³⁵⁸.

1979 yılında, İran'da Şah yönetimini deviren yeni İslami yönetimin başa geçmesinin ardından bu örgüt de ortadan kaldırılmıştır³⁵⁹.

CENTO, politik ve askeri bakımdan ciddi bir anlam ifade etmekten uzaklaşırken, asıl amacı olmamakla beraber, ekonomik alanda CENTO her üç bölge devleti için faydalı ve kullanılabilir birçok tesisin ortaya çıkmasına, çalışmaların yapılmasına olanak sağlamıştır³⁶⁰.

Yumuşama süreci ile birlikte ABD'nin CENTO'ya ilgisi azalırken, Türkiye de dış politikasına farklı bir yön vermeye çalışmaktadır. CENTO, Türkiye ve İran arasında ticaret, ulaşım ve iletişim alanlarında bazı işbirliği ve gelişmelere aracı olmuştur³⁶¹.

Kamuoyunda da, Türkiye'nin CENTO'ya üyeliği tartışılmıştır. Kayhan Sağlamer, Türkiye'nin CENTO'ya üyeliğini şu şekilde eleştirmiştir: “CENTO, Türkiye'nin NATO'ya alınması karşılığında ödediği yüksek ücrettir. İngiltere, Orta Doğu'daki çıkarlarının bekliliğini yapacak bir paktın kurulmasına önyak olması şartıyla Türkiye'nin NATO'ya alınmasını vetolamayacağını belirtmişti.

CENTO'nun yaşaması, sadece patronların çıkarlarına hizmet etmektedir.”³⁶²

İran, CENTO'dan ayrılacağını 13 Mart 1979'da açıklaması üzerine bu durumda, CENTO'da sadece iki üye kalacağından (Türkiye-İngiltere), CENTO Daimi Konseyi

³⁵⁷ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, SBF. yay., Ankara, 1983, s.364.

³⁵⁸ Kamuran Gürün, *Fırtınalı Yıllar*, Milliyet yay., İstanbul, 1995, s.129.

³⁵⁹ Duygu Bazoğlu Sezer, “Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye'nin İttifaklar Politikası”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK. Basımevi, Ankara, 1999, s.449.

³⁶⁰ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, SBF. yay., Ankara, 1983, s.362.

³⁶¹ Gökhan Çetinsaya, *a.g.m.*, s.509.

³⁶² Kayhan Sağlamer, “CENTO'nun En Hızlı Taraftarı”, *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1968.

Teşkilatının feshedilmesi kararına varılmış, bu konuyla ilgili bütün formaliteler 1979 Eylülünde tamamlanarak CENTO tarihe karışmıştır³⁶³.

1979’da meydana gelen olaylar ve CENTO’nun dağılmasıyla, Türkiye’nin stratejik önemi tekrar ön plana çıkmıştır. Bu çerçevede, Körfez İşbirliği Konseyi bir savunma örgütü gibi kurulmamış olsa da, aslında bölge ülkelerini olası bir Sovyet ve İran yayılcılığına karşı koruma amacıyla olması, ABD tarafından memnuniyetle karşılanmıştır³⁶⁴.

1979 yılına kadar fazla etkinlik gösteremeyen bir savunma örgütü olan CENTO, Türkiye’nin Arap ülkeleri ile savunma ittifakı sistemi içinde birleşme çabasının pek başarılı bir dış politika faaliyeti olmadığını göstermiştir³⁶⁵.

2-RCD

Bağdat Paketi ile başlayan Türkiye’nin Arap ülkeleri ile işbirliği, sonraları Türkiye-İran-Pakistan ve İngiltere arasında CENTO siyasi anlaşmasına dönüşmüştür³⁶⁶. CENTO’nun 3 ülkeyi birbirine yaklaştırmakta yeterli olmadığını açıkça belli olması üzerine, ekonomik anlamda işbirliği yapılması hedef alınmıştır³⁶⁷.

Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüp Han’ın daveti ile düzenlenen, Türkiye-İran-Pakistan Zirve toplantısında, Eyüp Han’ın Amerika ve İngiltere’nin bulunmayacağı bir teşkilatın kurulmasını istemesi üzerine RCD’nin kurulması sağlanmıştır. Bu toplantı sonunda Başbakan Süleyman Demirel’in gayretiyle CENTO’nun tarihe karışması

---

³⁶³ Kamuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, SBF. yay., Ankara, 1983, s.364.

³⁶⁴ İdris Bal, *a.g.e.*, s.423.

³⁶⁵ Ersin Onulduran, *a.g.m.*, s.68.

³⁶⁶ Haluk Cillov, “Dünya ve Memleket Konjonktürü”, *İstanbul Ticaret Odası*, No.6-8, (Haziran-Ağustos 1970), s.5.

³⁶⁷ Selçuk Karaçam, “RCD-Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği”, *Dış Politika*, S.1, C.1, (Mart 1971), s.74.

önlenmiştir. Ancak Türkiye, CENTO'nun devamının sağlanması konusunda tek başına kalmıştı³⁶⁸.

RCD fikri, CENTO'nun Nisan 1964'te Washington'da yapılan Bakanlar Konseyi toplantısında, Türkiye, İran ve Pakistan'ın temsilcileri tarafından ortaya atılmış, esasları ise, 20-21 Temmuz 1964'te, İstanbul'da, üç Devlet Başkanı arasında yapılan toplantıda belirlenerek 21 Temmuz'da bir "*Ortak Demeç*"le açıklanmıştır³⁶⁹.

CENTO'nun kültürel ve ekonomik boyutunun öne çıkması ile üye ülkelerinin bu alanlarda özel bir kuruma ihtiyaç duymaları sonucu kurulan ve merkezi Tahran olan RCD Örgütü'nün, 21 Temmuz 1964'te İstanbul'da kurulduğunu ifade eden ortak bildiri yayımlanmıştır. Bildiri şöyleydi: "*...Ekonomik gelişme temposunu hızlandırmak... haberleşme ve ulaştırma... ticaret... petrol ... turizm ... bankacılık ve sigortacılık ... teknik ve kültürel ... alanlarda işbirliğini sağlamaya yönelik bir örgütlenmeye gidilmesi... kararlaştırılmıştır.*" Bu tarihten sonra ilişkilerde asıl rolü CENTO değil, RCD oynamıştır³⁷⁰.

3-4 Şubat 1966'da Karşı'de, Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in de katıldığı RCD Bakanlar Konseyi toplantısında Türkiye, İran ve Pakistan arasında işbirliği yapılması için çeşitli kararlar alınmıştır³⁷¹.

İhsan Sabri Çağlayangil'in, kalkınma için bir araç olduğunu³⁷² belirttiği iktisadi bir kuruluş olan RCD'nin amacı, üyeler arasında yakın bir işbirliği kurarak, bölgesel kaynaklardan istifade etmek suretiyle İran, Türkiye ve Pakistan'ın kalkınmalarını bir an önce gerçekleştirmektir³⁷³.

---

³⁶⁸ M. Ali Kışlalı, "CENTO, Demirel'in Sayesinde Hayatını Devam Ettirebilecek", *Tercüman*, 12 Ağustos 1967.

³⁶⁹ Rifat Uçarol, *a.g.e.*, s.737.

³⁷⁰ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.804; Feroz Ahmad, Bedia Turgay, *a.g.e.*, s.278; Bülent Aras, *Türkiye ve Ortadoğu*, Q-Matris yay., İstanbul, 2003, s.94.

³⁷¹ Feroz Ahmad, Bedia Turgay, *a.g.e.*, s.306.

³⁷² İhsan Sabri Çağlayangil, *Anılarım*, Yılmaz yay., II.b, İstanbul, 1990, s.299.

³⁷³ Kayhan Sağlamer, "CENTO ve RCD", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1967.

Davud Gaffariye, RCD'nin aslında CENTO'nun paralelinde ancak dışında bir proje olduğunu belirtmiştir³⁷⁴.

Kıbrıs sorunundan doğan Türk-Yunan anlaşmazlığı ve Batı'nın Türkiye'ye uyguladığı iktisadi ve siyasi baskı nedeniyle Türkiye, RCD'ye katılmıştır³⁷⁵.

RCD Bakanlar Konseyi toplantısına katılmak üzere Ankara'ya gelen İran Dışişleri Bakanı Zahidi, CENTO'nun yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiş ve “*Bu kuruluşun, Kıbrıs olaylarında Türkiye'ye yardım etmemesi karşısında böyle bir kanıya varmış bulunmaktayım*” demiştir³⁷⁶.

Pakistan-İran-Türkiye arasında görünürdeki “*dostluk ve kardeşlik*” ile CENTO ve RCD ortaklığına ve projelere rağmen, İran ve Pakistan arasında bir çekişme vardı. Bunun nedeni ise, Eyüp Han'ın, İran Şahı'nın bazı isteklerinin karşısında olması ve destek vermemesi nedeniyle Şah'ın, Eyüp Han'ın devrilmesini istiyor olmasıydı³⁷⁷.

RCD'nin kuruluşu hatta işleyişi, ekonomik zorunluluklardan çok, siyasi ve manevi bağlar sonucu meydana gelmişti. Bu nedenle teşkilat daha çok Pakistan ve İran'ın çıkarlarına cevap vermiş, Türkiye bundan pek faydalanamamıştır³⁷⁸.

Altı yıllık RCD uygulamasının büyük bir başarıya ulaştığı söylenemez. Ancak, RCD bünyesinde oldukça verimli çalışan bir Bölgesel Ticaret Odası kurulmuş, hava yolları arasında işbirliği sağlanmış ve posta işlemleri en ucuz seviyeye düşürülmüştü. Deniz sahasında ortak bir deniz nakliyat servisi kurularak üç ülkeyi birbirine bağlayacak demiryolu şebekesinin tamamlanmasına girişilmiştir³⁷⁹. 1964'te kurulan RCD, sınırlı bir örgüt olarak kalmasına rağmen ticaret, ulaşım ve iletişim alanlarında önemli adımlar atmıştır³⁸⁰.

³⁷⁴ Davud Gaffariye, *Türkiye-İran İlişkileri (1920-1980)*, İstanbul, 1987, s.23.

³⁷⁵ Sabahattin Zaim, *Orta Doğu Ülkeleri Arasında İktisadi İşbirliği İmkânları*, İstanbul, 1978, s.6.

³⁷⁶ Kayhan Sağlamer, “CENTO ve RCD”, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1967.

³⁷⁷ Kemal Girgin, *Dünyanın Dört Bucağı Bir Diplomatanın Anıları (1957-1997)*, İstanbul, 1998, s.144.

³⁷⁸ Haluk Cillov, *a.g.m.*, s.7.

³⁷⁹ *A.g.m.*, s.5.

³⁸⁰ Gökhan Çetinsaya, *a.g.m.*, s.509.

Üç ülkenin ekonomik durumunun farklı olması ve birbirinden alacak ve satacakları fazla bir şey olmadığı gibi, teknoloji alanında da zayıf olmaları, gelişmenin istenen seviyeye ulaşmasını önlemiştir³⁸¹.

İlk 5 yıllık uygulaması pekiyi olmayan Türkiye, RCD sayesinde Amerika'dan yapılan AID ithalatının Türk deniz filosuna taşınamayan % 20'sinin uygun fiyatlarla ABD'den Türkiye'ye nakli, İran'a et ihracı, bölge içi ticareti geliştirdiği gibi başarılı sonuçlar sağlamıştır³⁸².

RCD'nin 21 Ağustos 1971'de, 14.Bakanlar Konseyi Toplantısı sonunda yayımlanan ortak bildiri de RCD üyesi Türkiye, İran ve Pakistan arasında çeşitli alanlarda sağlanan gelişmeler, özellikle turizm, sigorta ve bankacılık konularında elde edilen başarılar açıklanmıştır. Bildiri de ayrıca, 2 Şubat 1971'de imzalanan bir anlaşma ile petrol konusunda işbirliğine gidilmesi kararlaştırılmış ve İran-Pakistan ortak petrol şirketi kurulmaya çalışıldığı, Türkiye'nin ham petrol ihtiyacının İran'dan karşılanması konusunu görüşmek üzere bir Türk uzman gurubunun İran'a gideceği ve 3 ülke arasındaki ticaretin serbest bırakılması için bu alanla ilgili bakanların toplanarak gerekli tedbirleri alacağı belirtilmiştir³⁸³.

Pakistan Başbakanı Zülfikar Ali Butto, RCD Zirve Toplantısına katılmak için İzmir'e gelmeden önce, CENTO ve RCD'nin birleştirilmesi teklifinde bulunmuştur.

Butto, CENTO'nun üye ülkeler açısından yarasız bir teşkilat olduğunu iddia ederek Türkiye, Pakistan ve İran'ın siyasi ve askeri bir teşkilat içinde birleşme yoluna giderken de çıkacak tepkilerden çekinmemeleri gerektiğini belirtmiştir³⁸⁴.

Bu açıklamadan sonra Dışişleri Bakanı Çağlayangil, RCD'nin askeri bir yönünün bulunmadığını, üç ülke arasında serbest ticaret alanı kurulması konusunda görüş birliğine vardıklarını ve RCD Bankası kurulmasını kararlaştırdıklarını belirtmiştir³⁸⁵.

---

³⁸¹ Haluk Cillov, *a.g.m.*, s.5.

³⁸² Ali Gevgili, “ RCD'nin Başarısının Farkında mıyız? ”, *Milliyet*, 2 Mayıs 1970.

³⁸³ *Gerçek*, Y.VI, S.295, 22-28 Ağustos 1971, s.694.

³⁸⁴ *Orta Doğu*, 22 Nisan 1976.

³⁸⁵ *A.g.g.*, 23 Nisan 1976.

İsmail Nakilcioğlu, RCD için, “*Adı bölgesel kalkınma olmasına rağmen teşkilatın üyeleri sadece kendi başlarına kalkınma yolunu seçmişlerdir*” demiştir³⁸⁶.

Türkiye-Pakistan ve İran kendi aralarında yoğun bir işbirliği ve mübadele ilişkisi kuramamış olduğu için RCD uzun yıllar verimsiz kalmıştır. Örneğin, İran’ın “*Yunan Haftası*” düzenlemelerinde İran Şahı, Türkiye’ye petrol vermeyi reddederek, Yunanistan’a petrol vermekte bir sakınca görmemiştir. Bu durum Türkiye ile İran arasındaki dostluk ilişkilerine darbe vurmuştur.

İran’ın, Pakistan ve Afganistan arasında Belucistan meselesindeki tutumu da ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur³⁸⁷.

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği’nce yayımlanan bir raporda, Orta Doğu ve RCD ülkeleri ile ilişkilerin artırılmasının, ödemeler dengesi ile dış tasarrufları olumlu yönde etkileyeceği öne sürülmüştür³⁸⁸.

Siyasi partilerin seçim bildirimlerinde RCD konusuna da yer verilmiştir. MHP, Orta Doğu ve RCD hakkındaki görüşlerini şu şekilde belirtmiştir. “*...Orta Doğu milletlerinin iç işlerine karışmama ve müşterek çıkarlar etrafında tam bir işbirliği yaparak, bölgedeki emperyalist çekişmeleri önlenmesini ve bu bölgeyi bir Barış Kalesi haline getirmeyi amaçlıyoruz.*”³⁸⁹

RCD hakkındaki görüşü ise şöyleydi : “*RCD ile ilgili belli şartlar gelişmemişse de Türkiye ile İslam ülkeleri arasında gerçekçi temellere dayalı iktisadi bütünleşme hareketlerinin olması gereğine inanıyoruz.*”³⁹⁰

1979’da İran’daki İslami hareketten sonra, CENTO ile birlikte RCD örgütü de etkisini yitirmiştir³⁹¹. RCD yerine, daha sonra ECO geçmiştir³⁹².

---

³⁸⁶ İsmail Nakilcioğlu, “RCD Zirvesi”, *Bayrak*, 24 Nisan 1976.

³⁸⁷ Ferit Edibali, “RCD: Hayat İle Ölüm Arasında”, *Bayrak*, 26 Nisan 1976.

³⁸⁸ *Bayrak*, 17 Mayıs 1976.

³⁸⁹ *1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi*, s.49.

³⁹⁰ *A.g.e.*, s.51.

³⁹¹ Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s.738.

³⁹² İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*, İSİS, İstanbul, 1997, s.405.

C- ORTA DOĞU'DAKİ DİĞER GELİŞMELER KARŞISINDA TÜRKİYE'NİN TUTUMU

1-Ürdün Olayları ve Türkiye

Irak ihtilalinden bir gün sonra, 15 Temmuz 1958 sabahı, Lübnan'a Amerikan deniz piyadelerinin çıkarıldığı öğrenilmiş ve bunu, 17-18 Temmuz'da İngiliz kuvvetlerinin Ürdün'e yaptığı çıkarma izlemiştir.

Bağdat Paktı Müslüman üyeleri devlet başkanlarının 14 Temmuz 1958 tarihinde İstanbul'da başlayan görüşmeleri sırasında, Lübnan çıkarması da tartışılmış ve devlet başkanları, 15 Temmuz'da Amerika'nın, Lübnan'ın daveti üzerine giriştiği askeri harekât karşısında duydukları memnunluğu belirten bir muhtıra yollamışlardır.

1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra, İsrail'le uzun ve kolaylıkla sızmaya elverişli sınıra sahip olmasından³⁹³ dolayı Ürdün'de üslenen ve büyük bir çoğunluğu Marksist veya Maoist komandalardan oluşan Filistin gerillaları Kral Hüseyin'i tahtından indirmeye çalışınca, ülkede 1970 Ağustosunda iç savaş ortaya çıkmıştır³⁹⁴.

Çin ve SSCB'den destek alan ve Ürdün'de üslenen komandolar, “*Filistin Kurtuluş Davası İçin Mücadele*” parolası ile Ürdün'deki muhacirlerin sempatisini kazanmışlardı. 1967 Savaşı'ndan sonra, aktif olarak hareket eden komandolar, zaman zaman Ürdün birlikleri ile çatışmaya girmiştir³⁹⁵. Buhranın ilginç olan yönü, İsrail'e karşı mücadele etmek amacıyla ortaya çıkan gerillalarla, Ürdün Hükümeti arasında çıkmasıydı. Anlaşmazlık, Araplar arası bir nitelik taşıyordu³⁹⁶.

Türk Dışişleri Bakanı, Ürdün'e yapılan İngiliz çıkarması haberini aldıktan sonra yaptığı bir basın toplantısında, Ürdün'ün Bağdat Paktı üyelerinden yardım istediği konusunda çıkan söylentilerle ilgili bir soruyu “*İngiliz Kuvvetleri Ürdün'e çıktığına göre*

³⁹³ Seyfettin Turan, “ Ürdün ve Sonrası”, *Yeni Gazete*, 24 Haziran 1970.

³⁹⁴ Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*,s.304.

³⁹⁵ Raif Karadağ, *a.g.e.*,s.125.

³⁹⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*,s.173.

bu yardım yapılmış demektir'' diye cevaplandırmış ve Bağdat Pakı üyelerinin Ürdün'ü her bakımdan takviye kararında olduklarını söylemiştir³⁹⁷.

Türkiye ile Ürdün arasındaki ilişkilere bakılacak olursa Ürdün, Arap ülkeleri içinde, Türkiye ile yakın ilişkilere sahip bir ülkeydi. Bu nedenle, gerillaların Ürdün'deki yönetimi devirmesini Türkiye istemezdi. Ürdün Hükümeti'nin kabul ettiği, gerillaların ise karşı çıktığı Rogers Planı, Türkiye'de olumlu karşılanmıştı³⁹⁸. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 30 Temmuz 1970' de Rogers Planı hakkında şunları söylüyordu:

*“ Amerikan planı, Orta Doğu ihtilafının halli için yeni ümitlerin doğmasına yol açmıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Ürdün Hükümetlerinin bu teklife karşı takındıkları olumlu tutumu bu alanda yapıcı bir adım olarak görüyor ve takdirle karşılıyoruz...”*³⁹⁹

Ürdün Savaşı, ABD'nin bölgedeki olayları kontrol etme yeteneğini göstermesi açısından önem taşımaktaydı⁴⁰⁰.

Ürdün olayları sırasında ABD, gerektiğinde Ürdün'deki Amerikan vatandaşlarının tahliyesi için birtakım tedbirler almış ve bu arada altı Amerikan nakliye uçağını Adana'daki İncirlik üssüne göndermişti⁴⁰¹. Türkiye'nin İncirlik Üssü'nü kullanılmasına izin vermemesi karşısında ABD, sivil uçak kullanmak istemiş ancak buna da hayır cevabını almıştır. Bu krizde Türkiye'ye ait bir askeri uçağın Amman'daki büyükelçilik mensuplarının getirilmesi için gittiği sırada ABD, *“Bu uçağı size biz verdik. Uçakta boş yer var. Bu koltuklara bizim kadın ve çocukları koyalım; Türkiye'den sivil uçaklarla yollarına devam ederler”* demiştir. Ankara, bunu da reddetmiştir. Ancak Türk Hükümeti, Moskova'dan Bağdat'a gidecek olan MİG uçaklarına Türkiye'de NATO hava meydanına iniş ve ikmal izni vermiştir. Amerikan ve Alman basını bu tutumu eleştirmiştir. Bu olay güven sarsıcı bir duruma neden olmuştur⁴⁰².

---

³⁹⁷ A.g.e., s.180.

³⁹⁸ A.g.e.,s.178 ; Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları,y.y.,2002, s.427.

³⁹⁹ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S. 70, Temmuz 1970, s.25

⁴⁰⁰ Haluk Gerger, a.g.e., s.370.

⁴⁰¹ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s.180.

⁴⁰² Kamran İnan, a.g.e.,s.118-119.

Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 10 Eylül'de yaptığı açıklamada bu konu da şunları söylemiştir:

“Söz konusu nakliye uçakları, Ürdün'e kaçırılmış uçaklarda bulunan ve gittikçe artan sıkıntı ve perişanlığa düşen yolculara, serbest bırakıldıklarında veya müsaade edildiğinde, gerekli gıda ve sağlık yardımını yapabilmek ve gerektiğinde yolcuları süratle nakletmek üzere yetkili makamlarımızın müsaadesi ile İncirlik'e inmiş bulunmaktadır.

*Tamamen insani gayeler için ve Milletlerarası Kızılhaç Teşkilatı ile işbirliği halinde gelen ve bu maksatla kullanılacak malzemeyi havi bulunan bu uçakların Filistinli gerillalara karşı veya başka askeri maksatlar için kullanılacağı yolundaki haberler gerçeklere tamamen aykırıdır.”*⁴⁰³

Ürdün'de hükümet kuvvetleriyle gerillalar arasında patlak veren çatışmaları dikkat ve endişeyle izleyen Türk Hükümeti, olayları Ürdün'ün iç sorunu olarak değerlendirerek 22 Eylül 1970'de resmi bir açıklama yapmıştır. Açıklama şöyleydi:

“ Türk Hükümeti, dost Ürdün milletini bölücü bir istikamete yönelen iç savaşın devamından ve kardeş Arap kanının dökülmesinden büyük üzüntü duymakta ve gelişmeleri endişe ile takip etmektedir.

*Türkiye, Ürdün olaylarını bu ülkenin kendi meselesi olarak telakki etmekte ve bu sebeple dış müdahalelerin durumu ağırlaştırmaktan başka, çatışmaların bir an evvel nihayetlenmesi için girişilen gayretlerin başarıya ulaşmasını da engelleyeceğine kani bulunmaktadır.”*⁴⁰⁴

Türkiye, Ürdün hükümetinin 20 Eylül'de, iç savaştan sonra sivillerin açlık ve hastalık durumu ile karşı karşıya bulunması ihtimaline karşı, ilaç yardımı talebinde bulunması üzerine 25 Eylül'de bu ülkeye, gıda ve sağlık malzemesi göndermekle yetinmiştir⁴⁰⁵.

⁴⁰³ Dışişleri Bakanlığı Belleteni, S.72, Eylül 1970, s.16-17.

⁴⁰⁴ A.g.e., S.72, Eylül 1970, s.27.

⁴⁰⁵ A.g.e., S.72, Eylül 1970, s.24, 30.

Türkiye'nin Ürdün buhranı sırasındaki tutumu nedeniyle, Ürdün iç savaşına müdahalede bulunan Suriye'nin Ankara Büyükelçisi Salah Tarazi, 23 Eylül'de Ankara'da yaptığı basın toplantısında, “ *Türkiye'nin tutumunu takdir ettiklerini*” belirtiyordu⁴⁰⁶.

Araplar arasındaki bu savaş, 27 Eylül 1970'de 10 Arap devlet başkanının bulunduğu bir törende Kral Hüseyin ile Yaser Arafat'ın iç savaşı sona erdiren bir anlaşma imzalamalarıyla son buldu⁴⁰⁷. Kral Hüseyin, savaşı kazanarak gerillaları da yalnız İsrail'e karşı olan mücadelelerinde serbest bırakacaktı⁴⁰⁸.

Bu anlaşma, Habbash tarafından tanınmayarak 27 Eylül, “*Kara Eylül*” olarak kabul edilmiştir. Bu tarihten sonra, “*Kara Eylül Örgütü*”nü kurmuştur.

27 Eylül'de yapılan bu anlaşma Ürdün'deki çatışmaları durdurmamıştır. Ürdün kuvvetleri gerillalara karşı, 13 Temmuz 1971'de kapsamlı bir harekete geçmiştir.

FKÖ'ye bağlı güçlerin Ürdün'den çıkarılmaları üzerine FKÖ içinde düzensizlik baş göstermiştir. Örgüt, sesini duyurabilmek için terör faaliyetlerinde bulunmuştur⁴⁰⁹. Bu faaliyetlerin en önemlisi, 1972 Eylül'ünde Münih Olimpiyatlarında Arap gerillalarının 11 İsrailli sporcuyla öldürüşü, 1 ay sonra da aynı çetenin Alman uçağını kaçırap tutuklu Arap Kara Eylül çetecilerinin kurtarışı idi⁴¹⁰.

Libya İhtilal Konseyi Başkanı Muammer Kaddafi'nin, Ürdün'de bulunan Arap gerillalarının durumunu görüşmek üzere bir Arap Zirve Konferansı düzenlenmesi önerisine BAC, Kuveyt, Suriye ve Yemen olumlu bakarken, Ürdün'de bugünkü duruma son vermek üzere derhal müdahalede bulunma yolunda Libya'nın ortaya attığı isteğe ise cevap vermemişlerdir⁴¹¹.

FKÖ Yürütme Komitesi, FKÖ resmi heyetleri tarafından Arap devlet başkanlarına verilmek üzere bir demeç yayımlamışlardı. Demeçte, devrimin ve silahlı mücadelenin

⁴⁰⁶ *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1970; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.180.

⁴⁰⁷ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.790.

⁴⁰⁸ Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s.304-305.

⁴⁰⁹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Alfa yay., 2.b., İstanbul, 2005, s.357.

⁴¹⁰ *1973 Hürriyet Ansiklopedik Yılı*, s.167.

⁴¹¹ *Gerçek*, Y.VI, S.290, 18-24 Temmuz 1971, s.575-576.

devamı için Ürdün rejiminin bir engel oluşturduğunun açıkça görüldüğü belirtilmiştir. Yürütme Komitesi demecinde, Arap ülkelerinden şu isteklerde bulunmuştur:

-Ürdün Krallığıyla bütün siyasi ve iktisadi bağların koparılması ve Ürdün'ün Arap Birliği'nden çıkarılması,

-Filistin halkının tek temsilcisi, Filistin Ulusal Konseyi ve FKÖ Merkez komitesi tarafından yönetilen Filistin devrimi olduğunun resmi bir belgeyle açıklanması,

-Filistin Devrimi'nin aşağıdaki haklarının kabulü:

a- Bütün Filistin'in kurtuluşuna kadar Siyonist düşmana karşı silahlı mücadeleye devam,

b- Bu amaca ulaşmak için bütün özgürlüklere sahip olma,

c- Silah taşıma ve Ürdün'de kitleleri harekete geçirme,

d- Geleceğine karar verme,

e- Halkın ve Şeria İrmağının iki yakasının birliğine ve Filistin halkının ulusal haklarını teminat altına alan ulusal demokratik bir rejim kurma⁴¹².

Ürdün Savaşı'na yönelik müdahale, Filistin davasını meşrulaştırmak amacıyla kurulan ancak aralarında fikir ayrılıklarından doğan anlaşmazlıklar nedeniyle bölünen ve George Habbash tarafından kurulan FHKC'nin tepkisine neden olmuştur.

FHKC bir bildiri yayımlayarak, Filistin gerillaları ile Ürdün yönetimi arasındaki anlaşmazlığı gidermek için BAC Başkanı Enver Sedat, Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın özel temsilcileri Sakkaf ve Holi ile Tunus Dışişleri Bakanı Muhammed Masmudi'nin giriştikleri çalışmalarını onaylamadığını açıklamıştır.

Bildiri de, söz konusu girişimlerin amacını şöyle nitelendirmiştir: “*Bazı Arap rejimleri, Filistin İhtilal hareketinin sol cephesinin tasfiye edilmesi yoluyla Filistin direnme*

---

⁴¹² A.g.d., Y.VI, S.290, 18-24 Temmuz 1971, s.579.

*hareketinin ortadan kaldırılmasını amaçlanmış olan komploya katılmaktadırlar. Sakkağ, Holi ve Masmudi'nin girişmiş oldukları teşebbüs de bu amaca yönelmiştir.”*⁴¹³

Ürdün krizi sırasında Türkiye'ye uğrayan ABD Savunma Bakanı Laird ile Genelkurmay Başkanı Oramiral Moorer ise, Türk yetkililerine, Türkiye'nin Orta Doğu'daki büyük bir savaşın dışında kalmasına imkân olmadığını açıklamışlardır. 1 Ekim 1970 günü Oramiral Moorer, Ankara'da bir basın toplantısında, “*Akdeniz'de ve Orta Doğu'da büyük devletlerarasında vukuu bulacak bir çatışmada uçakların Türkiye üzerinden uçmaları kaçınılmaz bir durumdur*” demiştir.

Ayrıca Moorer, böyle bir savaş halinde, Amerika'nın Türkiye'deki üslerini kullanmak zorunda kalacağı veya Sovyet uçaklarının Türk hava sahasını, ister istemez ihlal edeceği gerçeğini açıklamıştır⁴¹⁴.

Türkiye'nin, Ürdün ve Lübnan Olayları karşısındaki durumuna karşılaştırmalı olarak bakacak olursak, 1958 Lübnan çıkarmasında ABD, İncirlik üssünden yararlanmış, 1970 Ürdün Buhranı sırasında Amerika'nın 6.filosuna limanlardan yararlanma izni vermemenin önemi ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin izlediği bu politikada, ABD ile ilişkilerdeki değişiklik de rol oynamıştır⁴¹⁵.

1957'de Suriye ile Ürdün arasında çıkan buhran da, Türkiye'nin Suriye'ye karşı takındığı tutumla buhran, Türkiye-Suriye anlaşmazlığı haline gelmiştir. Suriye ile Ürdün'ün 1970 yılında tekrar karşı karşıya gelmesi ile çıkan buhranda Türkiye, 1957'deki hatayı yapmamıştır⁴¹⁶.

---

⁴¹³ A.g.d., Y.VI, S.294, 15-21 Ağustos 1971, s.643.

⁴¹⁴ *Yankı*, S.2, 8-14 Mart 1971.

⁴¹⁵ Melek Fırat, *a.g.e.*, s.248-249.

⁴¹⁶ Melek Fırat, *a.g.e.*, s.248.

2-Filistin Kurtuluş Örgütü ve Türkiye

Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kuruluşu çeşitli aşamalardan geçmiştir. Mısır Devlet Başkanı Nasır, 1955 yılında Gazze'deki Filistinlileri komanda eğitimine tabi tutarak, bunları “*fedayin*” adı ile İsrail'e karşı kullanmıştır. İsrail, 1956 Savaşı'nda Gazze'yi işgal ettikten sonra tüm fedayin üyelerinin listesini ele geçirmişti. Böylece Fedayin hareketi kısa ömürlü olmuştur.

Fedayin hareketinden sonra, “*el-Fetih*” örgütü kurulmuştur. El-Fetih'in kurucusu sayılan Yaser Arafat⁴¹⁷, 1952-1956 yıllarında Filistin Öğrenci Federasyonu Başkanı iken, Müslüman Kardeşler Örgütü ile bağlantıları olmuş, bu örgüt 1957'de Mısır'da yasaklanınca Arafat da Mısır'dan kaçmıştır. Arafat, Kuveyt'e gelerek El-Fetih'i örgütlemiş ve Filistin kurtuluş fikrini yaymaya ve üye toplamaya çalışmıştır.

1962 yılında Cezayir'in bağımsızlığını kazanması, Filistinliler için bir örnek teşkil etmiştir⁴¹⁸.

El-Fetih kuruluşundan itibaren Filistin Milliyetçiliğini diğer tüm ideolojilerin üstünde tutmaya çalışmış ve bu anlamda Baasizm, Komünizm veya Pan-Arabizm gibi ideolojilerin ve doktrinlerin etkisinde kalmamaya özen göstermiştir⁴¹⁹.

FKÖ'nün temelleri, Ocak 1964'te Kahire'de toplanan ilk Arap Zirvesi ile atılmıştır⁴²⁰. Nasır'ın girişimiyle, ilk Arap Zirve Konferansı 13-16 Ocak 1964 tarihleri arasında Kahire'de, İsrail'in Ürdün Irmağı'nın kollarını değiştirme planını görüşmek üzere toplandı. Bel kemiğini El-Fetih'in oluşturduğu FKÖ ise, İsrail'in güneyindeki Necef Çölü'nü sulamak amacıyla, Ürdün Irmağı'nın yatağını değiştirme projesini uygulama alanına geçirmesine meydan okumak amacıyla 1964 yılında kurulmuştur⁴²¹.

---

⁴¹⁷ Türel Yılmaz, *a.g.e.*,s.144.

⁴¹⁸ *A.g.e.*,s.145.

⁴¹⁹ Tayyar Arı, *a.g.e.*,s.338.

⁴²⁰ *Filistin,Ortadoğu'da Bitmeyen Varoluş Mücadelesi*, İ.H.H. İnsani Yardım Vakfı Ar-Ge Komisyonu, y.y., 2002, s.90.

⁴²¹ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.59.

Böylece FKÖ'nün kurulmasına, Filistinli mücadeleci örgütler değil Arap hükümetleri öncülük etmiştir⁴²². Konferans, Filistin halkını örgütlemeye karar verdiğini belirten bir bildiri yayımlanmıştır. Konferansta kabul edilen kararlar ile tüm Filistinlilere, mesleki birlik ve sendikalar kurma çağrısı yapılmış⁴²³, Arap devletleri Filistinlileri mücadeleci olarak yetiştirmek için askeri okullarına alma talebinde bulunmuşlardır. Örgütün finansmanı için bir Filistin Milli Fonu oluşturulmuş ve Arap devletlerinde FKÖ'nün ofisleri açılmıştır. Bu gelişmeler sonunda, Gazze ve Sina'da üstlenecek bir Filistin Ordusu kurulmuştur⁴²⁴.

28 Mayıs-3 Haziran 1964'te Doğu Kudüs'te, Filistinli mülteciler tarafından toplanan bir kongrede FKÖ'nün kurulmasına karar verilmiştir. Ardından örgütün anayasası niteliğinde 29 maddelik "*Filistin Milli Misakı*" kabul edilmiştir⁴²⁵.

FKÖ, 1965'deki Arap Zirvesi'nde Filistin davasının tek meşru temsilcisi olarak tanınmasından itibaren oldukça yüklü mali yardımlar almaya başlamıştır⁴²⁶.

1967'de Arap-İsrail Savaşı'nda Ürdün, sahip olduğu Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü İsrail'e kaptırmıştır. Ancak hukuki ve idari olarak bu topraklar dolaylı olarak yine Ürdün'ün kontrolünde kalmıştır. Daha sonra Ürdün'ün Batı Şeria ile hukuki ilişkisini kesmesi üzerine FKÖ, kısmi fiili ve dolaylı bir yoldan bu topraklarda idari sorumluluk üstlenmiştir⁴²⁷.

FKÖ'nün kuruluşu, el-Fetih'ten ayrıdır. El-Fetih ile FKÖ arasındaki rekabet, 1967 Savaşı'na kadar devam etmiştir. Bu savaştan sonra FKÖ'nün kontrolü el-Fetih'in eline geçmiştir. 1968'de FKÖ'nün 1964 Misakı, Kahire Kongresi'nde el-Fetih'in görüşleri doğrultusunda değiştirilmiştir⁴²⁸.

---

⁴²² *Filistin, Ortadoğu'da Bitmeyen Varoluş Mücadelesi*, İ.H.H. İnsani Yardım Vakfı Ar- Ge Komisyonu, y.y., 2002, s.90.

⁴²³ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.59.

⁴²⁴ *Filistin, Ortadoğu'da Bitmeyen Varoluş Mücadelesi*, İ.H.H. İnsani Yardım Vakfı Ar- Ge Komisyonu, y.y., 2002, s.90.

⁴²⁵ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.145.

⁴²⁶ Raşid El- Gannüşî, *Filistin Sorunu ve FKÖ*, Bir yay., İstanbul, 1989, s.24.

⁴²⁷ Mustafa Özcan, *Orta Doğu Denkleminde Türkler-Kürtler-Araplar-Yahudiler*, Marifet yay., İstanbul, 1999, s.41.

⁴²⁸ Türel Yılmaz, *a.g.e.*, s.146.

1967 Savaşlarından sonra FKÖ içinde, en büyük örgüt olan el-Fetih'ten George Habbaş'ın ayrılarak FKHC'ni kurması, iki yıl sonra da ondan ayrılanların Demokratik Halk Kurtuluş Örgütü'nü kurmaları, örgüt içinde ciddi bölünmelere neden olmuştur⁴²⁹.

FKÖ'nün merkezi 1967 Savaşı'ndan sonra Ürdün'e, 1970'te Lübnan'a ve 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgali ile Tunus'a taşınmıştır.

El-Fetih'in lideri Yaser Arafat, 1969'da FKÖ Yürütme Kurulu Başkanlığı'na getirilmesinden sonra 1973 yılından itibaren diplomasiye ağırlık verilerek, FKÖ'ye sürgün hükümeti niteliği kazandırılmıştır⁴³⁰. 1974'te Arafat, daha önceki söyleminden farklı olarak, “iki toplumlu tek devlet” modelini önermiş ve Filistin toplumunun temsilcisi sıfatı ile BM'de FKÖ'nün temsil edilmesini sağlamıştır⁴³¹.

Türkiye ile FKÖ arasındaki ilk ilişki, örgütün 1969'daki İslam Zirvesi'ne gözlemci statüsünde katılmasıyla kuruldu. Başlangıçta, FKÖ'yle doğrudan ilişkiye girmekten çekinen Türkiye, Arap Birliği'nin 1974'te Rabat'ta yaptığı toplantıda FKÖ'yü Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak kabul etmesi, ardından İslam Konferansı Örgütü'nün de aynı yönde bir karar alması ve BM Genel Kurulu'nda 22 Kasım 1974'te alınan bir kararla FKÖ'nün BM organlarının toplantılarına gözlemci olarak kabul edilmesi gibi gelişmelere paralel olarak örgüte karşı izlediği temkinli politikada değişikliğe gitmiştir.

Ocak 1975'te FKÖ'yü tanıdığını açıklayan Ankara, Kahire'deki Türkiye Büyükelçiliği üzerinden bu örgütle ilişki kurdu. 1970'lerde Türkiye-İsrail ilişkilerinin soğuk olmasının nedenlerinden biri de, Türkiye'nin FKÖ ile yakın ilişkiler kurmasıydı⁴³².

Mim Kemal Öke, 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra, Türkiye'nin zamanla Filistin sorununu bir mülteci sorunu olmaktan çok bir ulusun kendi kaderini tayin etme mücadelesi olarak yorumlaması gerektiğini anladığını belirtmiştir⁴³³.

---

⁴²⁹ Ahmet Yıldız, “Filistinle Dayanışma”, *Halkoyu*, S.1/ 114-121, Ankara, 1976, s.6.

⁴³⁰ *Filistin, Ortadoğu'da Bitmeyen Varoluş Mücadelesi*, İ.H.H. İnsani Yardım Vakfı Ar- Ge Komisyonu, y.y., 2002, s.90-91.

⁴³¹ Nihat Ersin, *a.g.e.*,s.97.

⁴³² Baskın Oran, *a.g.e.*,s.800.

⁴³³ Mim Kemal Öke, *a.g.e.*,s.426.

Raşid el-Gannüşi'ye göre Rogers Planı, Arap rejimleri ile İsrail arasında ateşkes ilan edip Filistin direnişini tasfiye etmekten başka hiçbir işe yaramamıştır.

Gannüşi, bu bağlamda ilk tasfiye girişimlerinin, Ürdün'de 1970'deki Kara Eylül Katliamıyla başlayıp, 1976'da Suriye ordusu ve Hıristiyan milisleri tarafından gerçekleştirilen Tell el- Za'tar Katliamı'na kadar gittiğini belirtmektedir⁴³⁴.

1970'lerde Türkiye, Filistin taraftarı bir tutum izlemiştir. Bu konuda Kamran İnan, şunları söylemektedir: “*Cenevre’de Daimi Delege Büyükelçi iken, yılda bir Filistin Günü vardı. Başkanlığı kimse kabul etmezdi, başkanlığı ben yapardım. Tüm forumlarda onları savunduk ama onlar, 1982’de General Şaron döneminde kovularak Tunus’a göç ettiler. Tunus’a giderken bütün ağır silahlarını geçtikleri Güney Kıbrıs’a bıraktılar.*”

Filistinlilerle Türkiye’deki solcu Kürt teröristlerin işbirliği içinde olmasından şüphe edilmesi nedeniyle yakınlaşma yavaş ve tereddütlü olmuştur. Bu yüzden Türkiye, Yunanistan ve Suriye’nin destek verdiği George Habbash ve Nayif Havatme liderliğindeki daha radikal guruplara destek vermek yerine, FKÖ’ye destek vermeyi tercih ediyordu⁴³⁵.

Doğu Perinçek, FKÖ’ye verilen destek konusunda şunları söylemektedir: “*1968 sonrasında George Habbash ve Nayif Havatme ile ilişki kuruldu ancak güvenilir olmadıkları görüldü. FKÖ’yü iki cepheye bölen, sol görünümlü ancak sağa yarayan maceracı oldukları görüldü ve ilişkiler kesildi. Bundan sonra Filistin’in gerçek temsilcisi Yaser Arafat ve FKÖ desteklendi.*”

Perinçek, ayrıca Habbash ve Havatme’nin örgütlerinin, Türkiye’ye başıbozukluk ihraç ettiğini ve Türk gençlerini zehirlemiş olduklarını belirtmiştir⁴³⁶.

FKÖ’nün, Türk Komünistleri Suriye ve Lübnan kamplarında eğittiği ve Ermenilerin terör eylemlerine yardım ettiği yönündeki kuşkular ve haberler, ilişkilerin mesafeli olmasına neden oluyordu⁴³⁷.

⁴³⁴ Raşid el- Gannüşi, *a.g.e.*, s.22.

⁴³⁵ William Hale, *a.g.e.*, s.178.

⁴³⁶ 28/05/2006’da Doğu Perinçek ile Yapılan Görüşme Tutanakları.

⁴³⁷ İsmail Soysal, “Yakın Tarihin Işığında Türk- Arap İlişkileri (1970- 1980)”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (IRCICA), İstanbul, 2000, s.238.

Türkiye ile FKÖ arasındaki ilişkilerin mesafeli olmasına neden olan başka gelişmelerde vardı:

FKÖ lideri Yaser Arafat, Makarios'un Şam ziyaretini izleyen bir Rum gazeteciye, “Eğer Kıbrıs bloksuz bir devlet olmaktan çıkar ve bize karşı bir saldırı üssü haline gelirse o zaman elimizdeki bütün olanaklarla tepki göstereceğiz” demiştir.

Fileleftheros Gazetesi'nin, Türkiye'nin BM kararlarına saygı göstermediği sorusuna Arafat şu cevabı vermiştir: “ Bu, Ankara Hükümeti'nin kredisine kaydedilecek bir hareket değildir. Ankara bu taktiği ile Türk, Rum, tüm Kıbrıs halkını keşmekeş ve felakete sürüklemektedir.”⁴³⁸

1975 yılında İslam Konferansı'na katılan devletler tarafından tanınan Filistin Kurtuluş Cephesi, Makarios'a âşıkı. Cephenin yetkilileri, “Makarios, bize çok yardım etti” diyordu. Beyrut'taki bürolarında, Makarios'un Kıbrıs'ın Türk süngüsü altında ezilmesini gösteren posterler dağıtıyorlardı. FKC, Kıbrıs'ın Rum kesimine büro açıyor, neden bir de Türk kesiminde açmıyorsunuz? sorusuna “Biz tek Kıbrıs'ı tanıyoruz” diyerek cevaplandırıyorlardı.

Türkiye, FKC'ye hiçbir zaman güvenmemişti. Türkiye'yi 12 Mart'a götüren olaylarda kamplarında Türk gerillaları eğitmiş olan FKC'nin rolü olduğuna inanıyordu⁴³⁹. CHP-MSP Koalisyonunun dağılmasından sonra kurulan Başbakan Demirel'in başkanlığındaki AP-MSP-MHP-CGP Koalisyon Hükümeti, FKÖ konusunda, daha temkinli hareket ediyordu⁴⁴⁰.

5 Eylül 1975'de Türk Dışişleri Bakanlığının, Müslüman devletlerin tavsiyesi üzerine Filistin Kurtuluş Teşkilatı'nın Dışişleri Bakanı Kaddumi'ye, İstanbul ve Ankara'da FKC'nin şube açmasına verdiği sözden vazgeçmesi üzerine, Arap ve İslam ülkeleri Kıbrıs davasında Rumları desteklemişlerdir⁴⁴¹.

---

⁴³⁸ *Milliyet*, 27 Haziran 1975.

⁴³⁹ *Yankı*, S.232, 1-7 Eylül 1975, s.25.

⁴⁴⁰ Gencer Özcan, *a.g.m.*, s.543.

⁴⁴¹ *Hürriyet*, 5 Eylül 1975.

Filistin Kurtuluş Teşkilatı'nın Kıbrıs temsilcisi Zekeriya Abdurrahim de Kıbrıs Rum yönetimi gibi, Kıbrıs'ın Türkler tarafından sömürgeleştirilmekte olduğunu öne sürmüştür⁴⁴².

1975 yılında Türkiye ile FKÖ arasında başlayan temaslar, 1976'da, İstanbul'da yapılan İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'nda önemli bir aşamaya gelmiştir. MC Hükümeti Dışişleri Bakanı Çağlayangil ve MC Hükümeti Başbakanı Demirel, FKÖ'yü Türkiye'nin başına "Tedhişçi eğiterek iş açan" bir örgüt olarak görünce, Türkiye ile FKÖ arasında bir anlaşma imzalanamamıştı⁴⁴³.

1976 yılında İstanbul'da toplanan 7.İslam Konferansı'nda İhsan Sabri Çağlayangil, Türk Hükümeti'nin FKÖ'nün Türkiye'de büro açmasını öngören kararını açıklamasına Türkes'in karşı çıkmasına rağmen Başbakan Süleyman Demirel, FKÖ'nün büro açabilmesi için iki şart öne sürmüştür:

1- Büronun Türk yasalarına uygun çalışması,

2-Türk solcu kuruluşlarının mensuplarına Filistin'de eğitim imkânı tanınmaması⁴⁴⁴.

Konferansın yapıldığı sırada FKÖ Temsilcisi Kaddumi, ANKA Ajansı'na verdiği özel demeçte, İslam Konferansı sonunda yayınlanacak kararlarda, Türk Federe Devleti ibaresinin yer almasına karşı çıkacaklarını söyleyerek, "Biz, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni bir bütün olarak görüyoruz. Kıbrıs bağımsızlığının baskı ile değil, barışçı görüşmelerle sağlanmasını istiyoruz" demiştir.

Temsilci, ayrıca kamplarında Türklerin eğitimlerinin önlenmesi konusunda hiçbir garanti veremeyeceklerini Türk Hükümeti'ne de bildirdiklerini söyleyerek, sürdürülen savaşın Müslümanların savaşı olduğunu, kimsenin kutsal saydığı davası için savaşmasına

---

⁴⁴² Hikmet Tanyu, *a.g.e.*, s.790.

⁴⁴³ *Yankı*, S.440, 20 Ağustos-2 Eylül 1979, s.13-14.

⁴⁴⁴ *Politika*, 13 Mayıs 1976.

prensiplerine aykırı bir durum olduğu için engel olmayacaklarını belirtmiş ve bu açıdan Türkiye’de bürolarının olup olmamasının önemli olmadığını söylemiştir⁴⁴⁵.

Kaddumi, Türk Hükümeti’nin herhangi bir koşul öne sürmesi halinde, Ankara’da FKÖ Bürosu açmayacaklarını öne sürmüştür⁴⁴⁶.

Camp David Anlaşmasına tepki olarak Ankara’daki Mısır Elçiliği baskını olayında, aslında bir terör örgütü olarak kurulmuş olan FKÖ’nün terör hareketini bastırmada gösterdiği çaba, sadece Türk yetkililerin değil tüm dünyanın ilgisini çekmiştir. Ayrıca İran İslami Devrimi’nden sonra, Amerika ile İsrail’in de bu bölgedeki Kürtleri kışkırtıcı faaliyetler içine girmesi bardağı taşıran son damla olmuştu. Artık, Türkiye ile FKÖ arasında resmi tanıma işleminin tamamlanmaması için hiçbir neden kalmamıştı⁴⁴⁷.

Türkiye’nin FKÖ ile sıcak ilişkiler içine girmesi, bu örgütü terörist olarak nitelendiren İsrail tarafından olumsuz karşılanmaktaydı. Ankara, Özellikle BM Genel Kurulu’nda FKÖ yanlısı hava içinde İsrail’le soğuyan ilişkilerini düzeltmeye çalışmamıştır. 10 Kasım 1975’de BM Genel Kurulu’nda oylanan ve İsrail’in ulusal politika olarak benimsediği Siyonizm’i ırkçılıkla eş değer tutan karar tasarısına olumlu oy vermiştir⁴⁴⁸.

Türkiye, Ankara’da bir FKÖ Bürosu kurulmasını kabul edeceğini açıklaması üzerine, 1977 başında Ankara’yı ziyaret eden FKÖ Siyasi Büro Başkan yardımcısı Said Kamal’ın temasları sonucunda, Ankara’daki FKÖ temsilcisine diplomatik statü sağlanması kabul edilmiştir⁴⁴⁹.

Türkiye, Camp David Anlaşması’ndan sonra da FKÖ’ye destek vermiştir. 17 Eylül 1978 Camp David Anlaşması’ndan sonra 3 Ekim 1978’de Türkiye’nin görüşünü dile getiren Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün, henüz bir değerlendirme yapmak için erken olduğunu, fakat İsrail’in 1967 Savaşı’ndan önceki sınırlarına çekilmemesi ve FKÖ’nün

---

⁴⁴⁵ A.g.g., 15 Mayıs 1976.

⁴⁴⁶ *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1976.

⁴⁴⁷ *Yankı*, S.440, 20 Ağustos- 2 Eylül 1979, s.13-14.

⁴⁴⁸ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.800.

⁴⁴⁹ *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992,s.187.

dışarıda bırakılması halinde soruna adil bir çözüm bulunmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir⁴⁵⁰.

Türkiye, 1978 Mayıs'ında Mısır-İsrail Anlaşmasına tepki olarak Fas'ta düzenlenen "Filistin ve Kutsal Şehir Kudüs'e İlişkin Konferans"'a delegasyon göndermekten de çekinmemiştir. Bu toplantıda Dışişleri Bakanı Gündüz Ökçün, ilk ikili görüşmesini FKÖ Siyasi Büro Şefi Kaddumi ile yapmıştır⁴⁵¹. Bunun üzerine, Türkiye'nin Beyrut'taki Büyükelçisi Nejat Aydın, FKÖ nezdinde akredite oluyor ve ilk defa Türkiye doğrudan FKÖ ile temasa başlıyordu⁴⁵².

Bir Türk dış politika uzmanına göre, FKÖ'nün Türkiye tarafından tanınmasını engelleyen nedenler şu şekilde sıralandırılmaktadır:

1- Hükümetin Türk militanlarının Orta Doğu'da FKÖ kamplarında eğitim aldıkları haberini alması,

2- FKÖ'nün terörizmi ve ayrılıkçı grupları, yani Kürtleri destekliyor inancının olması,

3-Bazı FKÖ'lü yöneticilerin Türkleri gücendirecek ve kendilerine yabancılaştıracak davranışlarda bulunması,

4- FKÖ'nün birçok uluslararası terörist faaliyete bulaşmış olması,

5- Batı ile ilişkilerin soğumasıyla sonuçlanacak ve ekonomik yardımın kesilmesine sebep olacak herhangi bir izlenimin doğmaması,

6- FKÖ'nün Türk askerlerinin Kıbrıs'ta hiçbir hakkının olmadığı ve bir an önce çekilmesinin gerektiği düşüncesini savunması ve Mayıs 1976'da İstanbul'da düzenlenen 7. İslam Konferansı'nda Türkiye tarafının lehine olan karara destek vermeyerek Rum tarafını desteklemesi.

FKÖ'nün Ankara'da Ofis açma sebepleri ise şöyleydi:

---

⁴⁵⁰ Baskın Oran, *a.g.e.*, s.800.

⁴⁵¹ Mim Kemal Öke, *a.g.e.*,s.428.

⁴⁵² *Yankı*, S.440, 20 Ağustos- 2 Eylül 1979, s.13-14.

1-Mısır Konsolosu'nun Haziran 1979'da militanların elinden⁴⁵³ kurtarması sebebiyle FKÖ'ye duyulan minnettarlık,

2- ABD-Mısır barış çabalarının başa çıkması sonucu ortaya çıkan ahlaki bir gereklilik olması,

3- Filistin Sorunu, diğer Arap ülkelerinden de destek sağlanması için önemli bir koz olma özelliği taşımaktadır.

Ofis için izin verilerek Arap ülkelere tarafsızlığını gösterecek imkânı bulacaktı.

4-Başbakan Ecevit'in "*Yeni Güvenlik Konsepti*"i bölgedeki tüm ülkelerle ilişkilerini güçlendirilmesini amaçlamaktaydı.

5-Bütün bunlar FKÖ'ye karşı geleneksel güvensizliğe son vermemiştir ama ilişkiler gelişmeye devam etmiştir⁴⁵⁴.

Ankara'daki FKÖ temsilciliği, Başbakan Bülent Ecevit'in resmi davetlisi olarak Türkiye'ye gelen örgüt lideri Yaser Arafat tarafından 5 Ekim 1979'da açıldı⁴⁵⁵. Bu durum, Türkiye'nin FKÖ'yü tanıdığına bir göstergesiydi. Ama yine de Filistinlilerle Türkiye'deki solcu Kürt teröristlerin işbirliği içinde olması yönündeki şüpheler, tanımanın yavaş ve tereddütlü gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu yüzden Türkiye, Yunanistan'la Suriye'nin destek verdiği George Habbash ve Nayif Havatme liderliğinde ki daha radikal gruplara destek vermek yerine, FKÖ'ye destek vermeyi tercih etmiştir⁴⁵⁶.

İntifada'nın başlaması, Türkiye ve Filistin ilişkilerine yeni bir yön vermiştir. Medya aracılığıyla tanık olunan ağır silahlı askerlerle silahsız siviller arasında gerçekleşen çatışmalar, Türkiye'de Filistin'e karşı olan desteği artırmış, Türkiye-İsrail ilişkilerini de sekteye uğratmıştır⁴⁵⁷.

---

⁴⁵³ Bülent Aras, *a.g.e.*,s.75.

⁴⁵⁴ *A.g.e.*,s.76.

⁴⁵⁵ *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992, s.187; Muhammet Nurettin, "Türk-Arap İlişkileri; Mevcut Durum ve Gelecek", çev. Mazin Hasan, *Avrasya Dosyası*, C.9, S.4, (Kış 2003), s.228.

⁴⁵⁶ William Hale, *a.g.e.*,s.178.

⁴⁵⁷ Bülent Aras, *a.g.e.*, s.80.

İsrail Başbakanı Menahem Begin, Türk gazetecilerine yaptığı açıklamada, “*Filistin Devleti’nin kurulması, Türkiye için de tehlikeli olacaktır. Kuzeydoğunuzda, batınızda böyle tehdit var. Şimdi bir de burada mı olsun?*” demiştir⁴⁵⁸.

3- RED CEPHESİ

Filistin Devleti’nin kurulması tezine karşı çıkan gruplar, Red Cephesi adını almıştır.

1967 Savaşı’ndan sonra Arap ülkeleri arasındaki gerginlik FKÖ’nün ön plana çıkmasına neden olmuştur. 1969’da FKÖ’nün liderliğine, örgütü oluşturan grupların en büyüğü olan el-fetih’in lideri Yaser Arafat getirilmişti. Aynı yıl Nayif Havatme’nin girişimiyle Marksist eğilimli Filistin Demokratik Halk Kurtuluş Cephesi(FDHKC) kuruldu. 1950’lerin başlarında Arap Milliyetçi Hareketi adıyla ortaya çıkan Kudüslü Ortodoks bir aileden gelen George Habash’ın liderliğindeki FHKC’nin daha solunda bir örgüt olan FDHKC’nin amacı demokratik ve sosyalist tek bir Arap-Yahudi Devleti kurulmasıydı. FHKC gibi FDHKC de sonraları FKÖ içinde özellikle uzlaşmacı olarak niteledikleri Yaser Arafat’ın barış girişimlerine “*Red Cephesi*” olarak karşı çıkmışlardır⁴⁵⁹.

Red Cephesi, Arap dünyası içinde Irak ve Libya tarafından destekleniyordu. Batı yakasında bir Filistin Devleti kurulması tezine Sovyetler Birliği de arka çıkıyordu ve Sovyetler Birliği Red Cephesi destekçisi iki Arap ülkesi ile yakın ilişki içindeydi⁴⁶⁰.

Red Cephesi veya Sertlik Cephesi, Enver Sedat’ın Kudüs ziyaretine tepki olarak 1977 Aralık ayındaki Tripoli Konferansı’nda Suriye tarafından kurulmuştur⁴⁶¹.

⁴⁵⁸ Yankı, S.470, 31 Mart-6 Nisan 1980, s.11.

⁴⁵⁹ Şule Kut, a.g.m.,s.20; *Filistin, Ortadoğu’da Bitmeyen Varoluş Mücadelesi*, İ.H.H. İnsani Yardım Vakfı Ar- Ge Komisyonu, y.y., 2002, s.94-95.

⁴⁶⁰ Cengiz Çandar, a.g.e., s.324.

⁴⁶¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap- İsrail Savaşları (1948- 1988)*, İş Bankası yay., İstanbul, 1989, s.424.

Sedat ve Begin'in Camp David Anlaşması'nı imzalamalarından sonra hareketlenen Arap dünyası, Bağdat'ta, "*Arap Red Zirvesi*" toplantısı yapmıştır.

Konferansın resmi amacı, Sedat-Begin barış teşebbüslerini engelleyerek yeni ve sağlam bir Arap birliği kurma çalışmalarına ön hazırlık yapmaktı ancak pek başarılı olunamamıştır.

Sert politikalar izlenmesinden yana olan ülkeler, Sedat'a son bir çağrı yaparak İsrail'le yapılan anlaşmaya son verilmesini, aksi takdirde Mısır'ın Arap dünyasında tanınmamasını söylerken, diğerleri de Mısır'ın yalnız bırakılmasının İsrail'e kaymasına zemin oluşturacağını söyleyerek karşı çıkmıştır. Bu durum, Arap Birliği'ni gözle görülür şekilde sarsmıştır.

Bağdat Zirvesi, Arap dünyasında Suriye ile Irak'ı birbirine yaklaştırırken, diğer taraftan da İslam ülkelerinin dağınıklığını göstermesi açısından önem taşımaktadır⁴⁶².

---

⁴⁶² *Devlet*, Aralık 1978.

VII-ORTADOĞU DEVLETLERİ İLE İLİŞKİLERİMİZ

A- TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

1960'larda Türk-İran ilişkilerine, ABD etkisinden çıkarak doğrudan iki ülke çıkarları açısından bakılmaya başlandı. Türkiye, bir yandan CENTO'ya bağlılığını korurken, bir yandan da izlediği çok yönlü dış politikasına uygun olarak İran'la ilişkilerini sağlam bir zeminde tutmaya çaba göstermiştir. Özellikle 1960'ların ikinci yarısında kurulan Adalet Partisi hükümetleri, Türkiye'nin çıkarları açısından CENTO'yu yaşatmak ve Türk-İran ilişkilerini belli bir seviyede tutmak için çaba göstermiştir. Bu dönemde ikili ilişkiler hem CENTO-RCD boyutunda, hem de iki ülke arasında tekrar problem haline gelmeye başlayan bazı sınır güvenliği meseleleri ile Kürtler konusunda devam etmiştir¹.

Türkiye, 1920'lerde ve 1945 sonrasında olduğu gibi, İran'ın bir iç savaşla bölünmesi ve bir Sovyet müdahalesine uğraması korkusu içindeydi. İran'da olabilecek bir iç savaş bölgede bir otorite boşluğu doğurabilir ve bu ortamda Kürt milli hareketi güçlenebilirdi. Ayrıca, Türkiye'nin o dönemde oldukça kötü durumda olan ekonomisi için İran iyi bir ticari ortak olmaya aday durumundaydı².

İran ile resmi ilişkilerde yaşanan ilk sorun, Kasım 1965'te TBMM'nin açılışında İranlı öğrencilerin Şah aleyhine gösteride bulunmalarıyla ortaya çıkmıştır. Şah, Ankara'dan öğrencilerin en ağır biçimde cezalandırılmalarını istedi ama Türkiye'de yargının bağımsız olduğu söylenerek Şah'ın isteği reddedildi. 1966'da ise, Türkiye İşçi Partisi, Şah'ın iade

---

¹ Gökhan Çetinsaya, "Türkiye-İran İlişkileri(1945-1997)", *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK. Basımevi, Ankara, 1999, s.509.

² A.g.m., s.510.

edilmesini istediği öğrencileri desteklemeye başlamış, hatta milletvekili Çetin Altan bu konuyu TBMM gündemine taşımıştı³.

1926-1964 yılları arasında Türkiye ile İran arasında savunma ve işbirliğine dayanan birkaç anlaşma yapılmış olmasına rağmen, iki ülke arasında tarihten gelen rekabeti yok etmemiştir.

1970'den sonra, İran'ın petrol gelirlerinin aşırı artması ve ABD'nin desteği ilişkileri daha da zayıflatmıştır⁴.

İngiltere'nin 1968'de Orta Doğu'dan çekileceğini açıklamasının ardından ABD, 1971'de ortaya çıkan Nixon Doktrinine dayanarak Orta Doğu'da artık askeri müdahalede bulunmayacağını belirterek İran ve Suudi Arabistan'ı yaklaşmıştır. ABD kendisi için stratejik bir öneme sahip bu iki ülkenin, Komünizmin etkisinde kalmaması için söz konusu doktrin çerçevesinde Körfez'de sürekli asker bulunduracaktı. Böylece petrolün uluslararası pazarlarda Batı'ya doğru ucuza akışını sağlamayı amaçlamıştı⁵.

Türkiye ve İran'ın özellikle, 1970'li yıllarda ilişkilerinin bozulmasının temelinde her 2'sinin de farklı dış politika eğilimleri yatmaktaydı. O yıllarda, Türkiye'ye ABD ambargosu uygulanmakta ve ilişkiler kötüye gitmekteyken İran, ABD'ye daha fazla eğilimli bir dış politika izlemekteydi.

1973-1974 petrol krizinin olduğu yıllarda İran, Suudi Arabistan'la birlikte ABD'nin önemli stratejik müttefikiyken, Türkiye hem iç hem de dış politikada zor bir dönem geçirmekteydi. Türkiye, İran'dan petrol alımında kolaylıklar istemiş ama Şah bunu kabul etmemiştir. Bu durum iki ülke arasında ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur⁶.

Bu dönemde Türkiye açısından olumlu olan olay, Cezayir Antlaşması ile Şah'ın Barzani'yle birlikte Irak'taki Kürt hareketine verdiği desteği çekmesi olmuştur. Çünkü

³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, I, İstanbul, 2001, s.804.

⁴ İsmail Zengin, *İran Devrimi ve Ortadoğu'ya Etkileri*, Milliyet yay., İstanbul, 1991, s.156.

⁵ Hamit Ersoy-Lale Ersoy, *Küreselleşen Dünya'da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye*, Ankara, 2002, s.158-159.

⁶ Gökhan Çetinsaya, "Dünden Bugüne Türkiye-İran İlişkileri", *Birikim*, S.96, (Nisan 1997), s.51; Gökhan Çetinsaya, "Türkiye-İran İlişkileri(1945-1997)", *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK. Basımevi, Ankara, 1999, s.510.

Türkiye, Tahran'ın bölgede en güçlü devlet olma çabasından tedirgin⁷ olmakla beraber Kürt sorunu Türkiye'nin toprak bütünlüğü için tehlike oluşturuyordu⁸.

Muhammed Rıza Pehlevi döneminin belli başlı olaylarından sonra Türk-İran ilişkilerinin arkasında 4 neden vardır:

- 1-İran'ın stratejik önemi,
- 2-İran'da Türk nüfuzunun önemli bir ağırlığa sahip olması⁹,
- 3-Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk devletleri ile komşu olmaları¹⁰,
- 4- Demokrasi- Monarşi uyumsuzluğu¹¹.

Pehlevi Hanedanının son döneminde ilişkiler olumluydu. Bunda ABD'nin müttefiki olarak anti-komünist kampta yer almanın etkisi de vardı¹².

İki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasında, 1979 İslam Devrimi ve daha sonra Sovyetler Birliği'nin dağılması etkili olmuştur¹³.

1979 ve sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte, Türkiye'nin stratejik öneminin arttığını ve Türk-Amerikan ilişkilerinin iyileştiğini görüyoruz¹⁴.

Türkiye'nin Orta Doğu politikasındaki bir gelişme de, İran'da Şah'ın devrilmesinden sonra, Amerika'nın 1979 Nisan'ından itibaren olgunlaştırmaya başladığı ve Türkiye'ye de yer vermek istediği “*Hızlı İntikal Kuvveti*” veya “*Orta Doğu Çevik Kuvveti*” karşısında aldığı tutumdur. Türkiye, Çevik Kuvvete doğrudan doğruya bulaşmamaya, hem Amerika ve NATO ile olan ilişkilerine, hem de Orta Doğu ülkeleri ile

---

⁷ Gökhan Çetinsaya, “Türkiye-İran İlişkileri(1945-1997)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK. Basımevi, Ankara, 1999, s.510;Gökhan Çetinsaya, “Dünden Bugüne Türkiye-İran İlişkileri”, *Birikim*, S.96, (Nisan 1997), s.51.

⁸ Ekrem Memiş, *Kaynayan Kazan Ortadoğu*, Konya, 2002, s.200.

⁹ Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Ankara, 1999, s.129; Davud Gaffariye, *Türkiye-İran İlişkileri (1920-1980)*, İstanbul, 1987, s.50.

¹⁰ Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.129.

¹¹ Baskın Oran, *a.g.e.*,s.803.

¹² Ekrem Memiş, *a.g.e.*,s.200.

¹³ Gökhan Koçer, *Türk Dış Politikasında İslam*, Ankara, 2003, s.126.

¹⁴ Gökhan Çetinsaya, “Türkiye-İran İlişkileri(1945-1997)”,*Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK.Basımevi, Ankara, 1999, s.510.

olan ilişkilerine herhangi bir şekilde gölge düşürmemeye büyük önem vermiştir. Bu dikkatli politika iyi sonuçlar doğurmuştur¹⁵.

1979 İran Devrimi'nden sonra, Tahran ve Ankara'nın ilişkileri bozulmuştu¹⁶. İran dış politikasının esasını oluşturan “*rejim ihracı*”nı, Türkiye'ye yönelik olarak uygulamak istemesini Gökhan Koçer, Türkiye'nin güvenlik algılaması zemininde, rejimin özünü oluşturan laikliği koruma adına ortaya koyduğu refleksin iki ülke arasındaki ilişkileri etkilediğini belirtmiştir. Buna rağmen Türkiye, hiçbir zaman ilişkileri kesmemiştir¹⁷.

İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulması, İran ve Türkiye arasında ekonomik ilişkilerin gelişmesine ortam hazırlamıştır. Ama bunu siyasi alan için söyleyemeyiz¹⁸.

Türkiye, baştan itibaren yeni rejimi resmen tanımış ve müdahaleye yanaşmamıştır. O sırada iktidarda olan Ecevit Hükümeti dış politikada farklı bir eğilim içindeydi¹⁹.

B- TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

1952 Mısır Devrimi, her yerde olduğu gibi Türkiye'de de beklenmedik bir olay gibi karşılanmıştı²⁰.

Türk-Mısır ilişkileri konusunda, Nasır'ın bir Türk sorumlusuna anlattıkları önemlidir.

“1952 Necip İhtilali'ni gerçekleştirdiğimiz heyecanlı gündü. Kral Faruk'u bir uçağa bindirmiş, Avrupa'ya menfaya göndermiştik. Derin bir nefes almıştık. Artık başarıya ulaşmıştık. Birkaç subay arkadaşla hava alanından şehre dönerken şimdi ne yapacağımızı tartışıyorduk. Aklımıza ilhamımızı aldığımız Atatürk'ün Türkiye'nin Büyükelçiliğine

¹⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914- 1980)*, C.1, İş Bankası yay., Ankara, 1991, s.851.

¹⁶ Bülent Aras, *Türkiye ve Ortadoğu*, Q-Matris yay., İstanbul, 2003, s.94.

¹⁷ Gökhan Koçer, *a.g.e.*, s.126.

¹⁸ Ekrem Memiş, *a.g.e.*, s.200.

¹⁹ Gökhan Çetinsaya, “Türkiye-İran İlişkileri(1945-1997)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK. Basımevi, Ankara, 1999, s.510.

²⁰ Mahmut Dikerdem, *Ortadoğu'da Devrim Yılları*, İstanbul, 1977, s.65.

uğrayıp dertleşmek sevincimizi paylaşmak geldi. Ama gittiğimizde Büyükelçinizin kapısı yüzümüze kapandı.’’

Türkiye, Necip İhtilali'nin Orta Doğu'nun yapısını değiştireceğini çok sonra görmüştür²¹.

Menderes Hükümeti, devrimin Batılı müttefiklerimiz tarafından sineye çekilmesi ve Arap dünyasında sevinç yaratması nedeni ile ihtilal hükümetine karşı dostça tavır takınmanın uygun olacağını düşünerek Mısır'a karşı sert bir tutum izlenmemiştir. Türk basını Mısır Devrimi'ni Milli Kurtuluş Hareketimize, General Necib'i de Atatürk'e benzeten yazılar çıkmıştır. Bu durum General Necib'i memnun etmiştir²².

İngiltere'nin 13 Ekim 1951'de Mısır'a verdiği Ortak Komutanlık kurulması hakkındaki proje reddedilerek fesh edilmiştir. Türk Hükümeti'nin bu olaya karışması, Mısır tarafından hoş karşılanmamış ve Türkiye-Mısır ilişkileri zarar görmüştür²³.

1951 yazında Mısır, Süveyş Kanalı'ndan İsrail gemilerinin geçmesini engelleyince Türkiye'nin, Batılılar gibi 1888 İstanbul Anlaşmasına bağlı olduğunu açıklaması Kahire'de eleştirilmiştir. Daha önemlisi, Türkiye'nin NATO'ya katılması²⁴ 1951 yılında kesinleşirken, NATO'ya bağlı bir Ortadoğu Komutanlığı'na Mısır'ın katılması için ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye tarafından Ekim ayında yapılan öneri Mısır Hükümeti tarafından reddedilmiştir. Çünkü Mısırlılar, Filistin sorunu Arap davasına uygun biçimde çözüme kavuşturulmadan ve İngiltere Kanal Üssü'nü terk etmeden Batılılarla hiçbir anlaşma istemiyor, Türkiye'yi de Batılılara alet olduğu için sert biçimde eleştiriyordu. Mısır Hükümeti, Orta Doğu Komutanlığı'nın biraz değiştirilmiş biçimi olan Orta Doğu Savunma Örgütü'nü (MEDO) de reddetmiştir²⁵.

1954'te Mısır yönetiminde ön plana çıkan Nasır, millileştirme kampanyası başlatmıştı. Türkiye Büyükelçisi Hulusi Fuat Togay, Mısır Prensesi olan eşinin emlakı da

²¹ Kayhan Sağlamer, "Türk-Mısır İlişkileri", *Cumhuriyet*, 14 Mart 1968.

²² Mahmut Dikerdem, *a.g.e.*,s.66.

²³ *Türk-Arap İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s.134.

²⁴ *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul,1992, s.182.

²⁵ *A.g.e.*,s.183.

zarar gördüğünden, millileştirme kampanyasını kınayarak diplomatik bir skandal yaratmıştır²⁶.

Büyükelçi Togay'ın, Nasır ile kişisel tartışması nedeniyle “*persona non grata*” sayılması, haziranda da Başbakan Menderes'in Washington ziyareti sırasında “*Araplar İsrail'in yaşama hakkını tanımalıdır*” yolundaki bir açıklaması ilişkileri sarsmıştır. Bununla birlikte, 17 Ekim 1954'te İngiltere ile Mısır arasında Kanal Üssü'nün İngiliz kuvvetlerince boşaltılıp Mısır'a devri konusunda yapılan bir anlaşma Ankara'da iki ülke arasında ilişkilerin iyileşmesi umudunu doğurmuştu. Çünkü bu anlaşmada, Mısır, diğer Arap ülkeleri ya da Türkiye'ye bir saldırı olursa İngiltere'nin Kanal'a yeniden döneceği yolundaki bir maddenin yer alması Menderes'i sevindirmiş, onu “*Nasır'ın devlet adamlığının bir kanıtı*” olduğunu belirten bir açıklama yapmaya itmişti. Bu olumlu hava içinde, Togay olayı üzerine geri çekilen Büyükelçilerin yerlerine yenileri gönderilmişti²⁷.

Nasır'ın emperyalizme karşı savaş açtığı sıralarda Türkiye de, 1955'de Bağdat Paketi'nı kurarak Batı'nın Orta Doğu'daki çıkarlarını koruma görevini üstlenmişti.

1958'de Nasır'ın manevi liderliği altında yapılan, Lübnan'daki milliyetçi ayaklanmanın ezilmesine yardım eden 5000 Amerikan deniz piyadesi, İncirlik üssünü kullanmıştır.

Yine 1958'de Türkiye Batı'nın kışkırtmaları sonucu Mısır ile Suriye arasında kurulan BAC'ye cephe almıştır. Mısır ile Suriye'nin ayrılması sonucu Nasır tarafından asi ilan edilen Suriye rejimini tanıyan ilk devlet olmuştur.

Buna karşılık Makarios, Arap davalarına daima anlayış göstermiş ve Orta Doğu'yu tehdit eden Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin tasfiyesinde, Nasır'a sonuna kadar işbirliği vaadinde bulunmuştur²⁸.

---

²⁶ Kayhan Sağlamer, “Türk-Mısır İlişkileri”, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1968.

²⁷ *Orta Doğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992, s.183.

²⁸ Kayhan Sağlamer, “Türk-Mısır İlişkileri”, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1968.

1960'tan sonra, Demokrat Parti Dönemi'nde, bozulan ve daha sonra Kıbrıs meselesi karşısında Nasır'ın takındığı tavidan dolayı tamamen soğuklaşan Türkiye-BAC ilişkileri, yumuşatılmaya çalışılmaktadır.

Çağlayangil, “*Bu yumuşamanın sağlanabilmesi ilişkilerin düzelmesi için Nasır yönetiminin Kıbrıs konusundaki katıksız Makariosçu tutumundan vazgeçmesi gerektiği de apaçıktır*” demektedir.

Nasır yönetiminin(Mısır'a yapılan ziyarette)Makarios'un enosisçi emellerini destekleyen tutumunu değiştirmesi için çaba sarf edilecektir.

Nasır yönetimi, Kıbrıs sorununun en vahim günlerinde, Makarios'a gönderilen silahlara yataklık etmiş, Kahire'de düzenlenen “*Tarafsızlar Konferansı'nda*” Kıbrıs Rum tezini hararetle desteklemiş ve BM Genel Kurulu'nda, Makarios'u tutan karar suretine lehte oy vermiştir.

Türkiye ile BAC arasında öteden beri soğuk ilişkileri bir kat daha gerginleştiren bu siyasi olaylardan sonra, çeşitli temaslar sonunda havada bir yumuşama olmuş, Ankara ve Kahire'deki temsilcilikler karşılıklı olarak Büyükelçilik seviyesine çıkarılmıştır²⁹.

1965 yılından sonra Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkilerinde iyi yönde gelişmeler görüldü. 1963-1964 Kıbrıs bunalımında, CENTO ortakları Pakistan ve Irak dışında, Orta Doğu'daki Müslüman ülkeleri Makarios'u destekliyordular. Böyle bir politikanın izlenmesinde, Nasır ve Makarios arasındaki görüş birliğinin büyük rolü olmuştu.

Nasır'ın Makarios ile işbirliği halinde olması, Türkiye'de çok büyük tepkilerle karşılanmıştı. İskenderun Limanı'nın, Kıbrıs Rumları için silah trafiğine açık tutulması ve Mısır'ın Kıbrıs Rumlarına silah gönderdiği söylentileri BAC Elçiliği önünde gösterilere³⁰ yol açarken, uluslararası ilişkiler konusunda fazla bilgisi olmayan vatandaşlar bile “*Bu Nasır ne biçim Müslümandır*” sorusunu soruyorlardı. Bu sırada Arap ülkelerinde, İsrail sorununu bir Müslümanlık davası durumuna getirme eğilimi vardı. Yuluğ Tekin,

---

²⁹ *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1967.

³⁰ Yuluğ Tekin Kurat, “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası”, *Belleten*, C.XXXIX, S.153, (Ocak 1975), TTK., Ankara, 1975, s.301.

Türkiye'nin de Kıbrıs meselesini bir Müslüman-Hristiyan çatışması olarak değerlendirerek İslam ülkelerinin kendisini desteklemelerini sağlayabileceğini ifade etmektedir³¹.

1967'de Türk Dışişleri Bakanı'nın Kahire ziyareti, diğer ülkelerde olduğu gibi Kıbrıs'ta Rumlar tarafından da endişeyle karşılanmıştır³².

Bazı çevreler Dışişleri Bakanı'nın bu ziyaretinin yersiz ve zamansız olduğunu ileri sürerek Türk Dışişleri Bakanı'nın, Nasır'ın ayağına, bunca davranıştan sonra gitmesinin doğru olmayacağını belirtmişlerdir. Ancak Çağlayangil ve Dışişleri yöneticileri, Türkiye'nin gütmekte olduğu tarafsız Orta Doğu politikası gereğince Kahire'ye gitmenin faydalı olacağı sonucuna varmışlardır.

Dışişleri çevrelerine göre, Nasır yönetiminin, Makariosçu tutumunun yönü değiştirilerek Sovyetlerin, “*Adada 2 milli cemaatin varlığını tanıyan federatif bir Kıbrıs Cumhuriyeti*” görüşünü benimsemesi sağlanacaktır³³.

Başkan Nasır döneminde Türkiye'nin Bağdat Paktı'nın kurulmasına ön ayak olması Türkiye aleyhine kullanılan bir dış politika aracı olmuştur. Ancak bu pakt, CENTO halini aldıktan sonra, yani Irak çekildikten sonra, Mısır ile Türkiye arasında bu konuda sürtüşmeler ortadan kalkmıştır.

Mısır, Kıbrıs sorununda Kıbrıslı Rumları desteklemiş, hatta silah ve malzeme yardımı dahi yapmıştır. Türk-Mısır ilişkileri, 1978'de Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Mısır'ı ziyareti ile ortak sorunların halli yolunda adımlar atılmıştır³⁴.

Mısır ile İsrail arasında yapılan Camp David Anlaşmalarını Arap devletlerinin çoğu tarafından onaylanmaması, Türkiye'yi bu anlaşmaları ne tamamen ne de onaylayan bir tutum içine sokmuştur³⁵.

---

³¹ A.g.m., s.302.

³² *Cumhuriyet*, 12 Ocak 1967.

³³ A.g.g., 16 Ocak 1967.

³⁴ Ersin Onulduran, “Türkiye'nin Arap Ülkelerine Karşı Dış Politikasında Son Gelişmeler”, *Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte*, I. Uluslararası Konferansı Bildirileri, (18-22 Haziran 1979) Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 1979, s.73.

³⁵ A.g.m., s.74.

Mısır'da iktidara gelişinin ikinci yılında Başkan Sedat, 1972 Temmuz'unda Sovyet askersel tesislerini kapatıp Sovyet teknisyenlerini geri yollayınca, bu hareket Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de çok olumlu karşılanmış ve bölgede istikrarın sağlanmasına yardımcı olacağı biçiminde yorumlanmıştı. Türk Dışişleri Bakanı Bayülken'in 1973 Eylül'ünde ziyareti bu hava içinde gerçekleşmiştir³⁶.

1973'ten sonra ABD, Mısır'ın Arap dünyasının kilidi olarak görmesi nedeniyle Mısır'a yaklaşmaya başlamıştır³⁷.

1979'da imzalanan Camp David Anlaşması ile Arap dünyası ikiye bölünmüş, Sudan ve Umman dışındaki devletler Mısır ile diplomatik ilişkilerini kesmişler, onu Arap Birliği'nden atıp Birliğin merkezini Kahire'den Tunus'a geçirmişlerdi. Daha sonra, Mısır İslam Konferansı'ndan da çıkarmışlardı. Mısır'ın karşısında kurulan “*Red Cephesi*”de Suriye, Libya, Güney Yemen, Cezayir ve FKÖ yer almıştı.

Türk Hükümeti, Mısır'ın ayrı barış girişimini zımnen destekliyor, bunun Orta Doğu'da genel barışa bir adım olmasını dilerken, gerçek bir barışın ancak İsrail'in 1967 sınırlarına tümüyle dönmesi ve Filistinlilerin yasal haklarının tanınmasıyla gerçekleşebileceğini açıklıyordu. Herhalde, Mısır'ın İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmasıyla Türkiye, İslam dünyasında Yahudi devletini tanıyıp onunla ilişkiler sürdüren tek devlet olmaktan çıkıyor, böylece İslam Konferansı toplantılarında sıkıntılı bir durumdan da kurtuluyordu³⁸.

1980'li yıllarda gerginlik Türk- Mısır ilişkilerinde patlak vermiş ancak yakınlaşma da Kahire- Ankara diyalogu ile oluşturulmuştur³⁹.

---

³⁶ Ortadoğu ve Geleceği, Sisav, İstanbul, 2003, s.191.

³⁷ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948- 1988)*, İş Bankası yay., İstanbul, 1989, s.347.

³⁸ Ortadoğu ve Geleceği, Sisav, İstanbul, 2003, s.191.

³⁹ İsmail Soysal, “Yakın Tarihin Işığında Türk- Arap İlişkileri (1970- 1980)”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (IRCICA), İstanbul, 2000, s.238.

C- TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

Irak'ın İngiliz mandasından çıkıp, Milletler Cemiyeti'ne bağımsız bir devlet olarak üye olmasından sonra ilişkiler gelişmiştir. Sadabat Paktı, bu dönemdeki işbirliğinin önemli bir göstergesidir⁴⁰.

Orta Doğu bölgesinde, 1950'li yılların ortalarında başlayan ve bu yılların sonlarında iyice kızışan Doğu ve Batı blokları arasındaki gerginlik ve hâkimiyet mücadelesi bölgesel yansımalara neden olmuştur. Bu yansımalar arasında sayılan, Arap radikalizminin yükselmesi, bölge devletleri arasındaki siyasî rekabet ve kutuplaşmanın artması gibi dış faktörler, Türk-İrak ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir⁴¹.

Bağdat Paktı aleyhinde Arap ülkelerinde oluşan tepkileri fırsat bilen Sovyetler Birliği, Mısır'a ve Suriye'ye sızarak, 1956'dan itibaren Orta Doğu buhranlarının şiddetlenmesine ve özellikle Arap-İsrail Savaşlarının başlamasına neden olmuştur.

Bağdat Paktı'nın imzalanacağı duyurulduğunda, buna en fazla sevinen Irak Türkleri olmuştur. 1953 yılında Tevfik İleri başkanlığında bir Türk heyeti Bağdat'ı ziyaret etmiştir⁴². Ancak Irak'ın şimdi güçlü olan Türkiye'ye ihtiyacı vardı ve Türklere baskı yapılmamış sadece ertelenmişti.

Bağdat Paktı'nın imzalanmasından sonra Türklere yapılan baskılar artmış, bu arada Kürtler büyük serbestlik içinde, Komünist Parti etrafında teşkilatlanmışlardır⁴³.

14 Kasım 1958'de, General Kasım'ın önderliğinde yapılan askeri darbe sonrasında, Irak Kralı ile Başbakanının öldürülmeleri Türkiye'de şok etkisi yaratmıştı. Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu yaptığı bir açıklama ile darbeyi ve General

---

⁴⁰Enver Bozkurt, "1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye'nin Politikası", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, 3.b., Ankara Global Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.779.

⁴¹ İlhan Yılmaz Cömert, *Irak'ta Türkmen Politikası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004.

⁴² Mehmet Saray, "Irak ve Türk-İrak İlişkileri", *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.108.

⁴³Kürtlerin en çok şımartıldığı devir Bağdat Paktı zamanında başlamıştır. Buna sebep olan bir neden de Amerikalıların Kürtlere karşı olan himayakar tutumları idi. Kürtler 1958 devrimiyle birlikte Irak'ta birçok katliam ve karışıklık çıkarmışlardır. Mehmet Saray, *a.g.e.*, s.109.

Kasım Hükümeti'ni tanımadığını açıklamıştır. 1958 yılına kadar her geçen gün iyiye giden ilişkiler darbe sonrasında birden bire gerginleşmiş, Irak Hükümeti, 14 Temmuz 1959'da Bağdat Pakti'ndan da ayrıldığını açıklamıştı. Her şeye rağmen Irak ile ilişkilerini sona erdirmek istemeyen Türkiye, General Kasım rejimini aynı yıl içinde tanımıştı. Bu dönemde Irak, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmiş, Türkiye için bir dost ve müttefik olmaktan çok tehlikeli bir ülke konumuna gelmiştir⁴⁴.

14 Temmuz 1958'de Irak'ta yapılan kanlı ihtilalle krallık devrilerek yerine Cumhuriyet ilan edilmiştir. İhtilali yapan Abdülkerim Kasım ihtilalde Kürtlere dayanmıştı. Cumhuriyet'in birinci yıl kutlamalarında (14 Temmuz 1959) Kerkük Türklerinin de sokaklara döküldüğünü fırsat bilen Iraklılar, Türklere saldırmaya başlamıştır. Artık Türk katliamı başlamış ve bu katliam üç gün üç gece devam etmiştir⁴⁵.

Olayların Türkiye'de duyulması üzerine dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Irak'ın Ankara Büyükelçisi'ni çağırarak Türkmenler için güvencenin yanı sıra suçluların bulunarak cezalandırılmasını istemiştir. Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi de Ankara'ya gelerek olaylar hakkında hükümete bilgi vermiş, Irak yönetimine, Türkmenler konusunda Türkiye'nin isteklerini içeren Başbakan Adnan Menderes'e ait bir mesajı da beraberinde Bağdat'a götürmüştü.

Kerkük katliamı ile ilgili fotoğrafların, Türk basınında da yer almasıyla beraber Türk kamuoyunun olaylara tepkisi sert olmuştur. Halkın galeyana gelmesini istemeyen Türk Hükümeti, bu konuda önlem almıştır.

Bu soykırımı uluslararası platformda kullanmayı düşünmeyen Adnan Menderes Hükümeti, 21 Ekim 1959 tarihinde aldığı bir kararla, 14-16 Temmuz 1959 tarihinde Irak'ın Kerkük bölgesinde Türklerin katliamı ile sona eren⁴⁶ olaylarla ilgili resim, film ve sair dokümanların Türkiye'ye girmesini ve dağıtılmasını yasaklamıştı⁴⁷.

---

⁴⁴ Turan Silleli, *Büyük Oyunda Türkiye- Irak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.78.

⁴⁵ Mehmet Saray, *a.g.m.*, s.109.

⁴⁶ Turan Silleli, *a.g.e.*, s.127.

⁴⁷ *A.g.e.*, s.128.

Kerkük katliamı karşısında başta Rusya olmak üzere komünist ülkeler katliamı desteklerken, hür dünya basını ve Türk basını katliamı kınamış, fakat Türk Hükümeti etkili bir girişimde bulunmamıştır⁴⁸.

Mustafa Ziya, Türkiye'nin verdiği tepkinin Irak Türklerine yönelik olmadığını belirterek, “...tepkisi, Irak'ta sosyalist veya komünist bir rejim olduğundan NATO üyesi olduğu için tepki vermiştir” demektedir.

Ayrıca Mustafa Ziya, katliam sonrası Türkiye'nin tutumunun nasıl olması gerektiği konusunda, “Türkiye, siyasetle uğraşın diyebilirdi ama tam tersini söyledi. Politize edebilir, yol gösterici yayınlar yapabilirdi. Sadece Kerkük'le değil diğer Türkmen bölgeleri ile ilgilenebilirdi” demektedir.

Ziya, İslam Konferansı toplantıları için yazılı olmasa da sözlü talepte bulduklarını ancak, Türkiye'nin hiçbir zaman siyasi olarak Türkmenleri dile getirmediğini de belirtmiştir⁴⁹.

Komşularıyla ilişkilerine bakıldığında Irak'ın, Türkiye ile 1959 Katliamındaki durum hariç, 1926 yılından beri daima iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri geliştirilmeğe çalışılmıştır⁵⁰.

Baas Partisi'nin 1968'de iktidara gelmesi ile Türkmenlere verilen haklar sonucunda Türkiye ile bölgenin ilişkilerinde bir canlanma görülmüş, Türkiye'den bölgeye uzmanlar gönderilmiştir⁵¹.

1970'li yıllarda bölgede Barzani-Baas çekişmesi yaşanırken Türkler iki ateş arasında kalmıştır. Bu durumda, Türkiye'de basın yoluyla kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştı. Başta Türkmen Kültür ve Dayanışma Derneği olmak üzere çeşitli kuruluşlar ve basın yayın organları konuyu gündeme getirmişlerdir. Bu arada Kerkük'te çoğunluğu sağlayamayacağını anlayan ve Kürtlerin şehre sızmasına engel olamayan Irak yönetimi, plebisiti ileri bir tarihe ertelemek zorunda kalmıştı.

⁴⁸ Mehmet Saray, *a.g.m.*, s.110.

⁴⁹ 27/09/2006'da Mustafa Ziya ile Yapılan Görüşme Tutanakları.

⁵⁰ İbrahim E. Tiryakioğlu, “Geliştirilmek İstenen Türkiye-İrak İlişkileri”, *Orta Doğu*, 12 Şubat 1976.

⁵¹ Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken yay., İstanbul, 2003, s.232.

Türk Dışişleri Bakanlığı, uzun süren bir sessizlik döneminden sonra Türkmenler için devreye girmiş, konuyla ilgilenmeye başlamıştı. Hükümetin ilgisinin kısa sürede sonuç vermesiyle, 16 Ocak 1971 tarihinde Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı General Salih Mehdi Ammaş, Ankara'yı ziyaret etmek zorunda kalmıştır⁵².

Ancak Türklere karşı uygulanan baskılara ara verilmeksizin devam edilerek her geçen gün yeni politikalar, uygulanmaya başlanmıştır.

Irakla ilişkiler özellikle, Türkiye'nin Irak'taki Kürt isyancılara verilen CENTO yardımlarını önemli ölçüde azaltmasından hatta kaldırmasından sonra hızla artan bir oranda gelişmeye devam etmiştir. 27 Ağustos 1973'te Irak Dışişleri Bakanı Murtaza El-Hadisi, Kerkük'ten Türkiye'de Dört Yol'a uzanacak 350 milyon dolarlık bir petrol boru hattı ve Irak petrol alanlarından Türkiye'deki sanayi merkezlerine uzanacak bir doğal gaz hattı kuracak bir anlaşma imzalamıştır⁵³.

Irak ile iyi ilişkiler Kıbrıs sorununda da kendisini göstermiştir. Irak, BM'de Türkiye'yi destekleyen Arap ülkelerinin başında gelmiş ve Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında da gerekli kolaylığı göstermiştir⁵⁴.

İki ülke arasındaki ilişkilerde gelişme görülse de Türkmenlere yönelik politikalarda herhangi bir gelişme olmamıştır. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Nisan 1976'da Irak'a yaptığı gezi programında, Irak Hükümeti'nin Kerkük'te yaşayan Türklere karşı sürdürdükleri baskılar nedeniyle, Cumhurbaşkanı Korutürk'ün Kerkük ve civarını gezemeyecekleri bildirilmiş, ancak Vali Konağı'nda bir çay içimlik kalınabilmiştir⁵⁵.

Türkiye'nin hem güneyinde başlayan hareketlenmeler hem de Irak'ın kendi sınırlarını koruma düşüncesi iki ülkeyi bir araya getirmiş, bu yakınlaşma sonucunda 20 Nisan 1979'da, Türkiye ile Irak arasında “*Sınır Güvenliği*” ile ilgili ilk anlaşma imzalanmıştır.

---

⁵² A.g.e., s.234.

⁵³ Kemal Karpat, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev.Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2001,s.195.

⁵⁴ İbrahim E. Tiryakioğlu, “Geliştirilmek İstenen Türkiye-İrak İlişkileri”, *Orta Doğu*, 12 Şubat 1976.

⁵⁵ *Orta Doğu*, 23 Nisan 1976.

İran-İrak Savaşı başlar başlamaz, 2 Ekim 1980’de Türkiye tarafsızlığını ilan etmiş ve tüm savaş boyunca tarafsızlığını korumaya özen göstermiştir. Türkiye, savaş uzadıkça her iki ülkeyle ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve başarılı olmuştur.

Türkiye her şeye rağmen çıkan bu savaştan ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Savaş, İran ve Irak’ın güney sınır bölgesinde olunca Kuzey Irak’ta doğan siyasi boşluğu⁵⁶ KDP ve KYB başta olmak üzere Kürt gurupları doldurmuştu. Suriye ve İran’ın, Kürt gurupları desteklemesi, Türkiye’nin tepkisine neden olmuştur. Türkiye’nin savaştaki tarafsızlığı nedeniyle Irak Hükümeti, Türkiye ile işbirliği yapmak zorunda kalarak, 19 Aralık 1980 tarihinde iki ülke arasında “*petrol, sulama ve ulaşım sektörlerinde işbirliğini*” geliştirmeye yönelik bir antlaşma imzalanmıştır⁵⁷.

Türk-Arap ilişkileri hem ekonomik, hem de siyasal alanda 1970’li yılların ortalarından 1980’li yılların sonuna kadar hızlı gelişme göstermiştir.

Ekonomik alanda, 1973 Arap-İsrail Savaşı üzerine birinci, arkasından ikinci petrol şokları Türkiye’nin Irak petrolü faturasını kabartırken, Irak’ın da Türkiye’den yaptığı ithalatı artırmıştır⁵⁸.

Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilere bir de Türkiye’nin Fırat Nehri üzerinde yaptığı Karakaya Barajı ve bu barajın su tutma aşamasında bırakılacak su miktarı konusunda sınıraşan sular sorunu eklenmiştir.

Karakaya Barajı için su tutma işlemine başlanması sırasında, Irak’ın yeni hizmete girmiş Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı’nı, Türkiye’nin o sıralar ödeyemediği 330 milyon dolarlık petrol borcunu öne sürerek kapatmasıyla karşı karşıya⁵⁹ gelinmiştir. Irak, gerekçe olarak Türkiye’nin petrol borcunu göstermiş olsa da, görüşmelerin Fırat sularının tekrar normal akışına dönmesi koşuluna bağlı olduğunu açıklamıştır. 1978 Ağustos ayında, Türkiye bu konuda garanti vermiş ve sonrasında yeni bir boru hattı için antlaşma da

---

⁵⁶ Turan Silleli, *a.g.e.*, s.166.

⁵⁷ *A.g.e.*, s.167.

⁵⁸ *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul,1992, s.190.

⁵⁹ Turan Silleli, *a.g.e.*, s.103.

imzalanmıştır. Ayrıca Türkiye, antlaşma sonrası Irak'ın mağdur edilmemesi için su ihtiyaçlarının tespit edilmesi yönelik bir ortak komisyonun kurulacağını da açıklamıştır.

İki ülke arasında imzalanan 1976 tarihli “*Ekonomik İşbirliği Antlaşması*”nda sınıraşan sular konusu, daha çok sulama projeleri dâhil bayındırlık işleri, karşılıklı fayda esasına dayalı olarak işbirliği yapılabilecek bir alan olarak tanımlanmıştır.

21-22 Haziran 1979 tarihlerinde Aşağı Irak kesimindeki tarım alanlarının acil su ihtiyacını karşılamak üzere, Irak Sulama Bakanı Yardımcısı'nın başkanlığındaki bir heyetle “*Temmuz, Ağustos ve Eylül 1979 aylarında ilave olarak 2 milyar m3 su bırakılması için*” bir anlaşma yapılmıştır⁶⁰.

D- TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

Türkiye, İsrail Devleti kurulmadan önce Filistin ve Yahudilerle önemli derecelerde ekonomik ilişkiler içerisindeydi⁶¹.

1936'larda Türkiye, Siyonistlerin, Filistin'de düzenlemiş olduğu Levent Fuarı'na katılma kararı almıştı. Ayrıca, Yahudi Ajansı'nın 1938 yılında ilk defa İzmir Fuarı'na katılması, Yahudi Ajansı ve Filistinli tekstilcilerinin kurduğu Dış Ticaret Enstitüsü'nün Türkiye'de bir şube açması, Türkiye-İsrail arasındaki ekonomik ilişkilerinin boyutunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. 1945 yılında İstanbul'da yapılan “*Filistin Endüstrisi*” adlı fuarda Siyonist bayrağı Türk ve İngiliz bayrakları ile birlikte dalgalanmaktaydı⁶².

Türkiye, 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda dahi Filistin ile ticari ilişkilerini kesmemiş, hatta savaş sırasında bir Türk gemisi Suriye tarafından durdurularak mallarına el konmuştu. Bu olayın bir defa daha tekrar etmesi üzerine İsrail, gemileri savaş sigortası ile

---

⁶⁰ A.g.e., s.104.

⁶¹ Süleyman Özmen, *İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar*, IQ yay., İstanbul, 2006, s.282.

⁶² A.g.m.,s.281.

sigortalamak ve yükü kendi şilepleri ile taşımak vaadiyle ekonomik ilişkilerin devamını sağladı.

Türkiye'nin İsrail ile böyle bir anlaşma yapması, Araplar tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Arap Ligi, 1948 tarihinde İsrail ile böyle bir anlaşma yapılmasını protesto etmiştir. Hatta devam eden ekonomik ilişkilerden dolayı Türkiye'yi, İsrail'e askeri gereçler satmakla suçladı. Arapların tepkisini çekecek bir diğer olay ise, 1948'de başlayan Türkiye Yahudilerinin Filistin'e göçleriydi. Arap Ligi temsilcileri, Türkiye'den bu göçlerin önlenmesini istediler. Fakat Türkiye, bu konuda bir girişimde bulunmamıştır⁶³.

CHP iktidarı döneminde başlayan Türk-İsrail ilişkileri, DP iktidarı döneminde de devam etmiştir. İlişkilerin devamında birtakım temel unsurun etkili olduğu söylenebilir⁶⁴.

Hem Türkiye hem de İsrail, Orta Doğu'da laik devlet modelini benimseyerek kurulmuş, siyasi alanda parlamenter demokrasi yerleştirmeye ve batı tipi kalkınma uygulamaya çalışmıştır.

1950'lerde ABD ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler kuran Türkiye ve İsrail aynı dönemde kendi aralarındaki ilişkilerde yoğunlaşmıştır. İki ülke aynı yıllarda, ABD'nin “*Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu*”, “*Petrol Kanunu*” gibi düzenlemelerini yürürlüğe koymuşlardı.

Türk yöneticilerinin, ABD ile Türkiye arasındaki işbirliğinin gelişmesinde Yahudi lobisinin de desteğinin sağlanması gerektiğine inanmaları, Türkiye'nin İsrail ile yakınlaşmasını önemli ölçüde etkilemiştir.

Türkiye, Kore'ye askeri müdahale konusunda BM'de yapılan görüşmeler sırasında Arap ülkelerinin muhalefetinden rahatsızlık duymuş, İsrail'in ABD ile birlikte Kore'ye asker gönderilmesini desteklemesinden duyduğu memnuniyetle, İsrail'e olan güveni artmıştır.

---

⁶³ A.g.m.,s.282.

⁶⁴ Mustafa Oğuz, “Türkiye-İsrail İlişkileri”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara, 2003, s.4.

İsraili yöneticiler, Türkiye ile sıcak ilişkiler kurmanın batıyla olan ilişkilerinin güçlendirilmesine katkıda bulunacağına inandıkları için, Washington, Paris ve Londra'dan sonra dördüncü askeri ataşelik Ankara'da açılmıştır⁶⁵.

Türkiye'nin Filistin konusunda Araplarla yollarının ayrılmasında Türkiye'nin 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanınması oldu. Türkiye'nin İsrail'i tanınmasının başlıca nedenleri arasında İsrail'in "yeni bir Sovyet peyki" olmadığına anlaşılması, ABD'nin İsrail'i kuruluşundan 16 dakika sonra tanınmasının verdiği güven, Türkiye'nin "İsrail Devleti'nin bir vaka" oluşunu kavramış olması ve Türkiye'deki Yahudi toplumu ile yüzyıllardır süregelen sorunsuz ilişkilerin rolü sayılabilir.

Türkiye, İsrail'in BM'ye üyeliği onaylandıktan sonra tanımış ve Tel-Aviv elçiliğine ilk kez 1952'de bir büyükelçi göndermiştir⁶⁶.

Türkiye'nin İsrail'i tanınması karşısındaki eleştirilere, İsrail'in Türkiye tarafından tanınmasının, Hristiyan Batı dünyasındaki Türk ve Müslüman karşıtı fikirleri yok etmeye ve Türkiye'nin Batı'yla bütünleşmeyi hızlandırmaya yarayacağını ileri sürerek cevap vermişlerdir.

1953 yılında ise Türkiye-İsrail arasında Kültürel İşbirliği Anlaşması taslağı hazırlanmış, ancak dönemin Başbakanı Adnan Menderes tarafından, Arap ülkeleriyle yakınlaşma ve Bağdat Paketi'nin hazırlık çalışmaları nedeniyle iptal edilmiştir⁶⁷.

Arap ülkelerini kapsayan bir güvenlik düzeni kurma çabaları kuruluş yıllarında Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişimi bakımından olumsuz bir ortam yaratmıştır. Arap-İsrail çatışmasının süreklilik göstermesi, dolayısıyla da Türkiye-İsrail ilişkilerini etkilemeye başlamıştır.

50'li yılların ortasına gelindiğinde, bölgesel koşullar Türkiye'nin İsrail ile açık bir işbirliğine yönelmesine engel oluşturmuştur.

⁶⁵ A.g.m.,s.5.

⁶⁶ Şule Kut, "Filistin Sorunu ve Türkiye", *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, ed. Haluk Ülman, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı yay., Ankara, 1991,s.14.

⁶⁷ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, 3.b., Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s.715.

Bağdat Paktı'na temel oluşturan belgelerden birisi olan 12 Ocak 1955 tarihli Türk-İrak Ortak bildirisinin 4. paragrafı, yapılacak anlaşmanın “*Bağıt taraflara yöneltilecek saldırılara karşı birlikte karşı konulması için aralarında işbirliği yükümlülüğünü içereceğini*” vurguluyordu. Bu gelişme İsrail’de kaygılandırmıştı. İsrail’in kaygılarını yatıştırmak üzere DP Hükümeti, İsrail Hükümeti’ne Paktın, Türkiye’nin İsrail ile ilişkileri etkilemeyeceğine ilişkin güvence vermiştir.

Süveyş Bunalımı patlak vermeden önce Menderes, Süveyş sorununun yalnızca İngiltere ve Mısır’ı ilgilendiren bir sorun olmadığını, Türkiye’yi de⁶⁸ ilgilendiren küresel bir niteliği olduğunu, savunulması için gerekli önlemler alınmaksızın kanalın boşaltılmaması gerektiği üzerinde durmuştur⁶⁹.

Süveyş Krizi sırasında Türkiye, İsrail’i kınamış ve daha da ileri giderek Bağdat Paktı toplantısında İsrail’i, Orta Doğu’da barışa ve düzene en büyük tehdit ilan etmiştir⁷⁰.

Bunalımdan sonra ise, Bağdat Paktı’nı ayakta tutmak için, Tel-Aviv’deki temsilcilik düzeyini maslahatgüzarlık düzeyine düşürmeye ve Filistin konusunda bir çözüme ulaşılmadan görevine dönmekle koşuluyla, temsilcisini geri çekmeye karar verdiğini açıklamıştır⁷¹. Ancak Ankara yönetimi, İsrail’i tamamen gücendirmekten kaçınmış ve İsrail’e Ankara’nın dost kalacağını iletmiştir. Bu buhran sırasında Türkiye, tarafından uygulanan politika ABD’nin politikasıyla örtüşmüştür⁷².

1958 Irak Devrimi sonrasında iki ülke arasında Orta Doğu’da Arap milliyetçilik akımları ve Sovyetler Birliği’nin etkisinin artmasından kaynaklanan ortak endişeden dolayı bir yakınlaşma başlamıştır⁷³.

---

⁶⁸Gencer Özcan, “50. Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s.540.

⁶⁹ Gencer Özcan, *a.g.m.*, s.541.

⁷⁰ Mustafa Oğuz, *a.g.m.*, s.6.

⁷¹ Gencer Özcan, *a.g.m.*, s.541.

⁷² Mustafa Oğuz, *a.g.m.*, s.6.

⁷³Gencer Özcan, *a.g.m.*, 541; Kamer Kasım, “Türkiye-İsrail İlişkileri:İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed.İdris Bal, 3.b., Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s.841.

Türkiye-İsrail ve İran, Arap olmayan ülkeler arasında Arap milliyetçiliği ve Sovyet askeri uzmanlarının, Mısır ve Suriye’de etkin olması karşısında Sovyet yayılcılığını durdurmaya yönelik 1958 yılında bir ittifak oluşturmuşlardır⁷⁴.

Başbakan David Ben Gurion, Arap ülkelerinden gelen bu tehdidin bölgede Arap olmayan ülkeler arasında kurulacak bir pakt ile ortadan kaldırılabileceğini düşünüyordu. Bu yeni oluşuma “Çevresel Pakt” adını verdi. Ben Gurion bu pakta, İran ve Türkiye yanında Etiyopya da dâhil etmek istiyordu.

28 Ağustos 1958’de iki ülke arasında diplomatik ve güvenlik alanında örtülü işbirliği içeren anlaşmanın imzalanmasıyla Türkiye çevresel pakta katılmıştır.

Çevresel Pakt’ın kurulmasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler, Süveyş Krizi öncesindeki canlılığına kavuştu ancak, 1960’lı yılların ikinci yarısında gelişen olaylar bu işbirliğinin kısa süreli olmasına neden olmuştur⁷⁵.

Yine bu dönemde iki ülke arasında ticari ilişkilerde hızlanma yaşanmış ve 18 Mart 1960’da iki ülke arasında imzalanan ticaret anlaşmasıyla bu ticari ilişki kurumsal çerçeveye kavuşmuştur⁷⁶.

Türkiye’nin FKÖ ile ilişki kurması ve diplomatik temsil hakkı verilmesi ile FKÖ’yü terörist örgüt kabul eden İsrail ile Türkiye arasındaki ilişkilerin iyice soğumasına neden olmuştur⁷⁷.

1970’lere gelindiğinde Mısır ile İsrail arasındaki Camp David süreci, Türkiye’nin İsrail ile ilişkilerinde esneklik getiren etkiler yapmıştır⁷⁸.

İsrail, Türkiye ile ilişkilerini geliştirirken, Türkiye’nin Müslüman ülkeler üzerinde etkin olabileceğini de düşünmekteydi. Bu konuyla ilgili olarak İsrail Dışişleri Bakanı Jigal Allon, “*Türkiye, Orta Doğu’da istikrar unsurudur*” demiştir⁷⁹.

---

⁷⁴ Mustafa Oğuz, *a.g.m.*, s.6.

⁷⁵ *A.g.m.*, s.8.

⁷⁶ *A.g.m.*, s.6.

⁷⁷ *A.g.m.*, s.9.

⁷⁸ Gencer Özcan, *a.g.m.*, s.543.

⁷⁹ *Aynı Tarihi*, 26 Aralık 1976.

Türkiye, 1978’de İsrail’in Lübnan’da sebep olduğu Sabra ve Şatilla Katliamlarına karşı tepkisini göstererek, Türk Dışişleri Bakanı olayla ilgili açıklamasında İsrail’in imha hareketine giriştiği, Lübnan gibi komşu bir Arap ülkesinin sınırlarının ihlal edilmesinin onaylanmadığını ve Filistin halkının yasal haklarının tanınması gerektiğini vurgulamıştır⁸⁰.

Türkiye, 1960-1980 döneminde, Filistinlileri ve Arapları destekleyen bir çizgi izlemiş olmasına rağmen İsrail ile ilişkilerini sınırlı düzeyde de olsa sürdürmüştür⁸¹.

E- TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye-Suriye ilişkileri, karşılıklı güvensizlik, önyargılar ve dış güçlerin olumsuz propagandaları çerçevesinde şekillenmiştir.

Suriye’deki BAAS Partisi tüzüğü’nün 7.maddesinde “*Arap vatanının Toros Dağlarından başladığı*”nın ve partinin amacının da “*Arap vatanının tamamını kurtarmak*” olduğunun belirtilmesi Türkiye ile Suriye’yi birbirinden uzaklaştıran etken olmuştur⁸².

Suriye ile Türkiye’nin en önemli sorunu, Suriye’nin 1939 da Hatay’ın Türkiye’ye katılmasının kabullenilmemesinden kaynaklanmaktadır⁸³.

Hatay’ın Cumhuriyet statüsüne kavuşup, 1939’da Türkiye’ye katılması ile Fransa’nın Hatay konusunda takip ettiği politikayı protesto eden Suriye Hükümeti istifa etmiştir⁸⁴. Yeni kurulan Suriye Hükümeti de, Türkiye’ye karşı olumsuz tavır içine girince, Irak Başbakanı Nuri Said Paşa, iki taraf arasında arabuluculuk yaparak konuyu yatıştırmaya çalışmıştır.

---

⁸⁰ Mim Kemal Öke, *Filistin Sorunu*, Ufuk Kitapları, y.y.,2002, s.427.

⁸¹ Kemal Girgin, *T.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız 1923-1993*, Ankara, 1993, s.8.

⁸² Selahattin İbas, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, der.Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Platin yay., Ankara, 2004, s.54-55.

⁸³ Ersin Onulduran, *a.g.m.*, s.71-72.

⁸⁴ Mehmet Saray, “Suriye ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, *Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s.78.

Suriye’yi yöneten idarecileri, hiçbir zaman Lübnan ve Hatay hakkında hak iddia etmekten vazgeçmemiş, bu aşırı şovenlik ise Suriye’nin komşuları ile sağlıklı ilişki kurmasına izin vermemiştir⁸⁵.

Hatay’ın Türkiye ile birleşmesinden sonra Suriyeli aydınlar ve subaylar, Türkiye’yi neredeyse düşman olarak görmeye başlamışlardır.

II. Dünya Savaşı’ndan sonraki gelişmeler ve bu arada Türkiye’nin NATO’ya girmesi, Bağdat Paktı’nın kurulması Suriye tarafından hep düşmanca karşılanmıştır. Bu atmosferden yararlanan Sovyetler Birliği, ülke genelinde hem komünist propagandası hem de Türkiye aleyhtarlığını ustaca işlemeye başlamıştır⁸⁶.

6 Ağustos 1956 tarihinde, Suriye ile SSCB arasında yapılan ekonomik ve teknik yardım anlaşmasının imzalandığının açıklanmasıyla, 1957’de Suriye Buhranı çıkmıştır. Bu durum Türkiye’nin, Suriye başta olmak üzere Arap ülkeleri ile ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Suriye Buhranı ile ABD, Türkiye’nin bölgede ne kadar önemli olduğunu tekrar görmüştür⁸⁷.

Suriye’de, 1920’den 1946’ya kadar devam eden Fransız mandasının ardından gelen yönetimde, 1963’e kadar Sünni politikacılar belirgin bir rol oynamıştır⁸⁸.

Türkiye’nin 1960’lı yıllardan itibaren izlemeye başladığı ve 1967 Savaşı’ndan sonra şekillenen Araplara yakınlaşma politikası, Suriye tarafından, Türkiye’nin Kıbrıs konusundaki yalnızlığını gidermek amacıyla izlediği bir politika olarak algılanmıştır.

1970’li yıllardan itibaren Türkiye-Suriye ilişkilerinde endişe boyutunda yeni gelişmeler olmuştur. Suriye, Türkiye’nin Fırat Nehri üzerinde barajlar kurma projesi ve GAP ile Fırat’ın sularının ileride kesileceği endişesi içindeydi. Türkiye ise, Suriye’nin su konusunda Türkiye’yi ikna amacıyla Kürt Devleti fikrini desteklemesi endişesi içerisindeydi⁸⁹.

---

⁸⁵ *A.g.m.*, s.79.

⁸⁶ *A.g.m.*, s.81-82.

⁸⁷ Selahattin İbas, *a.g.m.*, s.55.

⁸⁸ Tayyar Arı, *a.g.m.*,s.723.

⁸⁹ Selahattin İbas, *a.g.m.*, s.55.

13 Kasım 1970'de Hafız Esad, bir darbeyle iktidarı ele geçirmiştir. Antakya'ya bağlı Samandağ ilçesi'nde alevi Arap ailesinde doğan Esad, doğduğu bölgenin Türkiye sınırları içerisinde kalması ve son derece Türkiye aleyhtarı fikirlerle yetişmiş olmasından dolayı açıktan bir Türkiye aleyhtarı politika izlemiştir. Sovyetler Birliği ile 21 Nisan 1977 ve 6 Ekim 1978'de imzaladığı Dostluk ve İşbirliği Anlaşmaları ile yeterli askeri desteği alan Hafız Esad, yalnız Türkiye'ye karşı değil komşularına hatta ABD'ye karşıda kafa tutar hale gelmiştir.

Büyük Suriye hayaliyle büyüyen Hafız Esad, Türkiye'den Hatay bölgesini, Lübnan'ın da kuzey kesimini Suriye'ye ilhak etmeyi düşünüyordu. 1980'lerin başından itibaren bu düşüncelerini gerçekleştirmek için fırsat bulan Esad, ikinci Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra girdiği Lübnan'da kontrolünü pekiştirirken, diğer taraftan da Hatay ile ilgili olarak Türkiye'den isteklerde bulunmaya başlamıştır⁹⁰.

NATO'nun ve Batılıların desteğindeki CENTO'nun üyesi olan Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin yardım ve desteğine dayanan Suriye'nin ilişkileri, iki süper gücün karşı karşıya gelme politikalarının uzantıları sayılabilmektedir. Hatta Doğu ile Batı arasında 1970'li yıllarda detente döneminde dahi iki komşu ülke arasında güvensizlik ve soğukluk devam etmiştir. Bunun en önemli nedeni, Suriye'nin işgalindeki Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde PKK militanlarının, 1980'li yıllarda Türkiye'ye terör eylemleri yapmak üzere yerleştirilmesine ve bu partinin lideri Abdullah Öcalan'ın karargâhını Şam'da kurmasına Suriye'nin izin vermesiydi⁹¹.

F- TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

Suudi Arabistan-Türkiye ilişkileri belli aralıklarla karşılıklı ziyaretler dışında 1970'lere kadar yaklaşık 40 yıllık bir dönem içinde durgun geçmiştir. 1973 yılında petrol krizi nedeniyle fiyatların artması ve petrolün Arap ülkeleri tarafından Arap-İsrail

⁹⁰ Mehmet Saray, *a.g.m.*, s.82.

⁹¹ *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992, s.193.

çatışmasında siyasi bir silah olarak kullanılmasından sonra Türkiye, Suudi Arabistan ile olan ilişkilerine daha fazla önem vermiştir. 1974 yılında Suudi Arabistan ile ticaret, ekonomik, teknik işbirliği ve kültürel ilişkiler alanında anlaşmalar imzalanmıştır⁹². Bu anlaşmalar, siyasi ilişkilere de yeni boyutlar kazandırmıştır.

Körfez'in en önemli ülkelerinden Suudi Arabistan ile ilişkilerin gelişmesinde her iki devletin bölgenin barış ve istikrarına yaklaşımı da etkili olmuştur⁹³. Türkiye'nin, Suudi Arabistan'ın özellikle ilgilendiği Doğu Kudüs'ün geleceği konusunda, Arap tezine yakın tutumu karşısında Suudi Arabistan da Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak Türk tezini destekleyen bir tavır takınmıştır. Bu konuda 1978 yılında, Belgrad'ta yapılan bağlantısız ülkeler Dışişleri Bakanları toplantısında kabul edilen karar tasarısının, Türkiye'nin aleyhine olan 5. maddesine olumsuz oy veren tek Arap ülkesinin Suudi Arabistan olması ilgi çekicidir⁹⁴.

İki devlet arasında ilişkiler iyi gelişme gösterirken Suudi Arabistan'ın, Türkiye'de bazı tutucu çevrelere maddi destek sağlaması bu olumlu ortamı bir ölçüde gölgelemiştir⁹⁵.

G- TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ

Libya'nın 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtına gösterdiği yakın destek, Türk yöneticileri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır⁹⁶.

Libya İhtilal Komite Konseyi ve Devlet Başkanı Muammer Al Kaddafi, İslam-Hristiyan Konferansı'na davet edilen Türk heyetini kabul töreninde, “*Türk kardeşlerimize selam ve muhabbetlerimizi iletiniz. Türklerin her konudaki başarısını başarıımız olarak kabul ederiz*” demiştir.

Ayrıca, Türk milletinin Müslümanlar üzerinde etkisinin büyük olduğu ifade edilerek, İtalya-Libya Savaşı'ndan sonra birçok ailenin Türkiye'ye göç etmiş olduğunu,

⁹²Ersin Onulduran, *a.g.m.*, s.69-70.

⁹³ *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992, s.188.

⁹⁴ Ersin Onulduran, *a.g.m.*, s.70.

⁹⁵ *Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992, s.188.

⁹⁶ Ersin Onulduran, *a.g.m.*, s.72.

burada tüm hürriyet ve nimetlerden yararlandıklarını ve yüksek mevkilere getirildiklerinden dolayı Libya'nın, Türk milleti için çok şeyler arzulamak ve yapmak istemekte olduğunu belirtmiştir⁹⁷.

Türkiye Kıbrıs müdahalesinden sonra, tamamıyla Üçüncü Dünya ve Batı'dan tecrit edilmişlik durumuyla karşı karşıya kalmıştı. Böyle bir ortamda Bülent Ecevit sol kimliğinden de faydalanarak Üçüncü Dünya, Enternasyonal ve ilerici Arap ülkeleriyle yeni bir diyalog geliştirme yoluna girmiştir. ABD ambargosunun yarattığı Batı aleyhtarlığı da devletin bu girişime sessiz kalmasında etkili olmuş ve Türkiye'nin Libya ile ilişkileri hızla gelişme göstermiştir⁹⁸.

Libya Başbakanı Callud'la görüşen Ecevit, “*Libya ile ekonomik alanda karşılıklı yardımlaşmaya kararlıyız*” dedi. Ayrıca Ecevit, “*Filistin Kurtuluş Örgütü ile ilişkilerimizi resmileştirmeye hazırız*” dedi⁹⁹.

Libya Başbakanı Abdül Selam Callud, yayımlanan ortak bildiri de Libya'nın Türkiye'nin acil dış ödeme sorunlarının çözümüne katkıda bulunacaklarını belirtmiştir¹⁰⁰.

H- TÜRKİYE-KUVEYT İLİŞKİLERİ

İki ülke arasındaki ilişkiler bir petrol ve petrol-dolar ilişkisinden öteye gitmemiştir ve Kuveyt'in Kıbrıs sorunu ile ilgili tutumu, Türkiye'de zaman zaman hayal kırıklığı ile karşılanmıştır¹⁰¹.

---

⁹⁷ *Orta Doğu*, 12 Şubat 1976.

⁹⁸ Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim'in İflası*, Öteki yay., Ankara, 1998, s.115.

⁹⁹ *Ayn Tarihi*, 23 Şubat 1977.

¹⁰⁰ Ersin Onulduran, *a.g.m.*, s.70.

¹⁰¹ *A.g.m.*, s.70.

VIII-TÜRK-ARAP EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ile birlikte birçok Arap ülkesi ortaya çıkmıştı. Bu ülkelerin büyük çoğunluğunun, Batılı devletlerin sömürgesi olmasından dolayı ekonomileri, Avrupa ve daha sonra da Amerika tarafından yönlendirilmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türk-Arap ekonomik ilişkileri sınır illeri seviyesinde sürdürülmekteydi. Arapların 1940'lı yıllarda bağımsızlıklarına kavuşmalarından sonra, 1960'lara kadar bazı Arap ülkelerinin otokratik ekonomik politikalar uyguladığı görülmektedir¹.

Orta Doğu petrollerinin uluslar arası ortamda önem kazanmaya başladığı 1908'den 1950'lerin ilk yarısına kadar, petrol ne ekonomik olarak ne de siyasi olarak Türkiye açısından yaşamsal önem taşımamıştır. Ayrıca, dış ilişkilerinde yeterli siyasi ve ekonomik gücün olmaması, bölgedeki petrol ile ilgili gelişmelerde önemli bir rol almadığını göstermektedir.

1950'li yıllarda enerji gereksiniminin büyük bir bölümünü petrol dışı kaynaklardan sağlayan Türkiye, sanayileşme süreci ve tüketimin artması ile 1960'lı yıllarda petrol tüketimine yönelmiştir. Yine bu dönemde, bölgedeki siyasi gelişmeler karşısında Batı ile aynı safta olan Türkiye, petrol üretici ülkeler ile ilişkilerini geliştirme gereğini duymuştur².

1950'lerin sonlarına doğru bölgede yayılan Arap milliyetçiliği, özellikle Mısır, Suriye ve Irak'taki siyasi gelişmeler ile hareketlilik kazanmıştır. Bu durum, bölgenin petrol kaynaklarının Batı'ya karşı daha etkin bir siyasi silah olarak kullanılmasını gündeme

---

¹ *Yankı*, S.459, 14-20 Ocak 1980, s.20.

² Nebil İlseven, "Petrol Sorunu", *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, ed.Haluk Ülman, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı yay., Ankara, 1991, s.91.

getirmiştir. Özellikle petrol şirketlerinin neden olduğu fiyat düşüşleri yüzünden, bölge ülkelerinin petrol gelirlerinde % 10'a yakın bir azalma görülmesi karşısında³ 1951-1954 arasındaki İngiliz-İran petrol anlaşmazlığı ilk krize neden olmuştur. Bu anlaşmazlık, yeni bir dönemi başlatmış ve petrol şirketlerine karşı üretici ülkelerin teşkilatlanmasını sağlamıştır⁴. Bunun sonucu olarak Bağdat'ta, Venezuela, Suudi Arabistan, İran, Irak ve Kuveyt'in katılımıyla Ağustos 1960'da OPEC kurulmuştur⁵.

OPEC'e sonradan 8 ihracatçı ülke, Katar(1961), Libya(1962), Endonezya(1962), Abu Dabi(1967), Cezayir(1967), Nijerya(1971), Ekvator(1972) ve yardımcı üye olarak da Gabon(1973) katılmıştır⁶.

Batılı ülkelerin dikkate almadığı bu örgüt, üreticiler arasında giderek etkinliğini artırarak⁷, 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra, petrolün Batı'ya ve özellikle Amerika'ya karşı bir siyasi silah olarak kullanılması düşüncesinin oluşmasını sağlamıştır⁸.

Altı Gün Savaşı'nın ardından Süveyş Kanalı'nın 1967-1969 arasında kapanması, petrolün önemini artırmıştı⁹. 1967 Savaşı'ndan sonra da bazı Arap ülkeleri petrol ambargosu ilan etmişlerdi, ancak bu başarılı olamamıştı¹⁰. 1960'lı yıllarda ABD kontrol ettiği oranı % 65'e çıkarmış, İngiltere ise, % 30'a düşürmüştü¹¹.

1968 yılında Arap Birliği Konferansı ile OPEC çalışmalarını OAPEC içinde birleştirmiştir. Petrole dayalı ekonomik güçleri ile bölgedeki siyasi hedeflerini gerçekleştirmek için 1973 yılında Petrol ambargosu ile Batı'ya karşı güçlerini göstermişlerdir¹².

---

³ A.g.m., s.85.

⁴ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948- 1988)*, İş Bankası yay., İstanbul, 1989, s.356.

⁵ Alain Gresh- Dominique Vidal, *Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na*, çev. Hamdi Türe, Alan yay., İstanbul, 1991, s.47.

⁶ Ekrem Göksu, "OPEC-OAPEC ve Ekim İhtilali", *Meydan*, S.540-22, (Aralık 1976), s.28.

⁷ Nebil İlseven, a.g.m.,s.85.

⁸ Fahir Armaoğlu, *20.yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)*, C.1, İş Bankası yay., Ankara, 1991, s.726.

⁹ Oystein Noreng, *Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı*, y.y., 2004, s.187.

¹⁰ Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, May yay., y.y., 1977, s.216.

¹¹ Harpal Brar-Ella Rule, *Ortadoğu ve Emperyalizm-1*, çev. Evren Mardan, Papirüs yay., İstanbul, 2004, s.19.

¹² Nebil İlseven, a.g.m., s.85.

OPEC'in tek başarısı, pazarlama maliyetlerinde sağladığı indirim ve üretici ülkelerdeki yabancı şirketlerin, o ülke hükümetlerine ödediği yüzdenin maliyet olarak gösterilmesine son vermesiydi. Başarısızlığa uğrama nedeni de, 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başında dünyanın bir petrol bolluğu içinde olmasıydı¹³.

1960'lar boyunca üretim miktarındaki artışa bağlı olarak OPEC gelirleri artmıştı. Ancak, OPEC üyesi ülkeler aralarında işbirliği yaptıkları gibi petrol yatırımları konusunda da rekabet etmekteydiler¹⁴. Aralarındaki birlik ve beraberlik zayıflayan OPEC ülkeleri, özellikle Arap üyeleri, petrolü bir silah olarak kullanmak için kıtlık anında yakınlaşıyorlardı¹⁵. Arap dünyası bir yandan Batı'ya gücünü gösterirken diğer yandan olumsuz koşullarına da Üçüncü Dünya ülkeleri katlanmak zorunda kalmıştır¹⁶.

AET ile ilişki içinde olan Türkiye, Ekonomik kriz nedeniyle Orta Doğu'ya açılma yolunu seçmiştir. Avrupa topluluğu ülkelerinin koyduğu ihracat kotaları ve dünya ekonomisinde 1970'lerin ikinci yarısında görülen genel duraklama, Avrupa pazarlarına ihraç olanaklarını oldukça sınırlıyordu. Bu nedenle, potansiyel bakımdan en verimli Pazar Orta Doğu pazarıydı¹⁷.

Bu gelişmeler sonucu Türkiye,1970'li yıllardan başlayarak dış ilişkilerde ekonomik faktöre önem vererek çok taraflı politika izlemiştir¹⁸.

Türkiye ile AET arasında 23 Kasım 1970'te Katma Protokolün imzalanmasından hemen sonra Meclis gündemine getirilen önerenin görüşülmesi sırasında MNP Genel Başkanı Erbakan, Türkiye'nin Müslüman ülkelerle bir Ortak Pazar kurması gerektiğini belirtmiştir¹⁹.

---

¹³Muhammed Hasaneyn Heykel, *1973 Arap-İsrail Savaşı ve Ortadoğu*, Türkçesi: Melek Ulagay-Nakiye Boran, Üçüncü Dünya yay., y.y.,t.y., s.389.

¹⁴ Oystein Noreng, *a.g.e.*, s.187.

¹⁵ İlhan Tekeli, Çağlar Keyder, *Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım*, Yurt yay., Ankara, 1984, s.75.

¹⁶ M. Selim Akdoğan, *36. Paralel ve Orta Doğu*, İstanbul, 1995, s.13.

¹⁷ İhsan D. Dağı, *Ortadoğu'da İslam ve Siyaset*, Boyut Kitapları, 2.b., İstanbul, 2002, s.172.

¹⁸ Yusuf Ziya İrbeç, *Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde İslam Ülkeleri*, Ankara, 1990, s.5-6.

¹⁹ Gökhan Koçer, *Türk Dış Politikasında İslam*, Ankara, 2003, s.63.

Petrol fiyatlarının artması ve zengin petrol ürünlerinin ortaya çıkmasıyla Orta Doğu ile Türkiye'nin ekonomik ilişkileri de gelişmiştir. İki taraf arasındaki ticaret hacmi zamanla büyümüştür²⁰. 1964-1970 yıllarında Araplarla gelişen ilişkiler turist akımını ve ticaret hacmini Türkiye lehine artırmıştır²¹. Özellikle, Arap ülkeleri ile Türkiye'nin ticari ve iktisadi ilişkilerini geliştirmek için kurulan “*Türk- Arap Ticaret Odası*”²² 1970 yılında Türkiye'nin Arap ülkelere ihracatının önceki yıldan % 38 daha fazla arttığını belirtmiştir²³.

İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilmesi sonucu bıraktığı boşluk rekabete neden olmuş ve ucuz petrol dönemi sona ermiştir²⁴. Bölgede temel aktörler durumuna gelen İran, Irak ve Suudi Arabistan, OPEC'in 1973-1978 arası dönemde yaptıkları zamlardan doğan gelir artışının etkisiyle askeri kapasitelerini artırmaya yönelmişlerdir²⁵.

1970'den itibaren, hemen bütün Orta Doğu ülkelerinde, petrol şirketlerine el konulmaya ve millileştirme faaliyetlerine başlanmıştır. (Irak, 1972'de Irak Petroleum Company'yi millileştirmiştir)²⁶.

Millileştirme hareketi sırasında Irak, petrol şirketlerinin aşırı tepkisiyle karşılaşmış, Türkiye ise, Irak'ın bu tutumunu desteklemiştir²⁷.

1973 Arap-İsrail Savaşı sonrası Araplar, Batı'ya özellikle ABD'ye, “*Siz bizim petrolümüzü seviyorsunuz, fakat biz, sizin dostunuz İsrail'i sevmiyoruz, üstelik bizim petrolümüzde o kadar bol değil. Siz, çok uzun yıllar bizim petrolümüzün fiyatını istediğiniz gibi ayarladınız, artık fiyat ayarlamasını biz yapacağız*” demişler ve 1973-1974 yılları

---

²⁰ İrfan C.Acar, *Dış Politika*, Ankara, 1993, s.39.

²¹ Kemal H. Karpat, *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev.Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2001, s.193.

²² *Milliyet*, 1 Ocak 1970.

²³ Kemal H. Karpat, *a.g.e.*, s.194.

²⁴ Çınar Bahçacı, *Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikası ve Kürt Sorunu*, Türk Demokrasi Vakfı yay., Ankara, 1995, s.8-9.

²⁵ Tayyar Arı, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa yay., 4.b., İstanbul, 1999, s.108.

²⁶ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.725.

²⁷ İbrahim Ethem Tiryakioğlu, “Kapı Komşumuz Irak ve İlişkilerimiz” *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.13, S.68, (Ekim 1979), s.64.

arasında petrol fiyatının 4 katına çıkması ile dünya ekonomisi, 1945 yılından sonraki en büyük krizi yaşamıştır²⁸.

1973 petrol krizi doğrudan doğruya, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nın sonucu değildir. Bu savaş bu krizi hızlandırmıştır²⁹.

Suudi Arabistan, 1973 Ekim Savaşı'nda ABD ve Batı'ya karşı petrolü silah olarak kullanmıştır. Nedeni ise, Faysal'ın ABD yanlısı tutumu karşısında, devrimci Arapların tepki göstermesiydi. Suudi Arabistan, petrol tehdidi ile ABD'yi, İsrail'i desteklemekten vazgeçirmeği amaçlamaktaydı³⁰.

Arap ülkelerinin petrol ambargosu sadece gelişmiş sanayici ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde de büyük panik yaratmıştır³¹.

1973 yılında petrol üretimi beklenildiği kadar düşmemiştir. Bunun 2 sebebi vardı. Birincisi, üretim kısıntıları ile birlikte, petrol fiyatlarının da artırılmasına gidilmesidir. İkincisi ise, üretim kısılması ve petrol ambargosuna karşı, Amerika'nın 1974 Ocak ayından itibaren gayet sert tepkiler göstermesidir³². Amerika için "*Körfez Meselesi*", ilk defa bu şekilde ortaya çıkmaktaydı³³.

Petrol krizinin ortaya çıktığı ortamda, İngiliz sermayesinin sözcüsü, The Economist Dergisi, bu durum karşısında, "...sol kanattaki bir takım Arap politikasının satın alınarak bu ülkelerde işbaşına geçirilebilmeleri" ihtimalinden, "...değişik türde hükümet darbesinden" söz etmektedir. Yine bu dergiye göre, ABD Senatosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Fulbright, şu benzetmeyi yapmıştır: "*Arap petrol üreticileri asgari bakımdan önemsizdir, aslanların yaşadığı bir dünyada Araplar ancak ceylan sayılabilir.*"³⁴

²⁸ *Yankı*, S.459, 14-20 Ocak 1980, s.20.

²⁹ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.725.

³⁰ Fahri Çeliker, *Orta Doğu Devletleri'nde Önemli Gelişmeler (1945-1975)*, yayl.y., y.y.,ty, s.37.

³¹ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948- 1988)*, İş Bankası yay., İstanbul, 1989, s.360.

³² *A.g.e.*, s.362.

³³ *A.g.e.*, s.364.

³⁴ İsmail Cem, "Petrol, Dünya ve Türkiye", *Milliyet*, 1 Aralık 1973.

Amerika'nın askeri müdahale ihtimaline dair ortaya çıkan söylentilere Arap ülkeleri tepki göstermişlerse de, 13-17 Mart 1974'te Viyana'da yapılan OAPEC, toplantısında petrol ambargosunun tümünden kaldırılmasına karar vermişlerdir³⁵.

1973 bunalımının en önemli yönünün, Arap petrol ambargosu olduğu düşünülemez. Bunalım fiyat artışlarıyla başlamış ve yeni fiyat artışlarıyla sürmüştür. Tüm dünyayı etkileyen yönü, 3 ay içinde petrol fiyatlarının bir OPEC politikası olarak % 370 artırılmasıdır. OAPEC, gerçekte etkin bir biçimde yürütülmeyen ve kısa zamanda son verilen ambargo politikasıyla yalnızca fiyatları kısa sürede artırabilmek için gerekli olan paniği yaratmıştır. Ambargo yokken de fiyatlar artmaya başlamıştı. Ambargo, bu sürecin hızlandırıcısı olmuştur³⁶.

Arapların petrol silahına karşı Amerika da, OECD çerçevesinde, 1974 Ekim'inde Amerika, Kanada, Fransa hariç Ortak Pazar ülkeleri, Japonya, İspanya, Türkiye, Avusturya, İsviçre, İsveç ve Norveç'in katılması ile “*Milletlerarası Enerji Ajansı*” kurulmuştur³⁷.

Dünyadaki bu bunalım, eskiden beri gündemde olan Keynesgil ekonomik politikaların terk edilmesi sonucunu doğurmuştur³⁸.

1973 yılındaki büyük petrol krizi ile bütün dünyada petrol şirketleri ve kuruluşları, yoğun bir arama yatırımına girerken Türkiye, yabancı sermayeyi engelleyen petrol aramalarının devletçe yapılması prensibine ağırlık veren 1702 sayılı “*Petrol Reformu Kanunu*” nu uygulamaya sokmuştur³⁹.

1973'teki kriz, petrol fiyatları yanında tahıl fiyatlarını yükseltirken, tarım ürünleri borsaları üzerinde de etkisini sürdürmüştür⁴⁰. Savaş sonrası Türkiye, pamuk piyasasının yükselmesiyle, dünya pamuk piyasasına hâkim olmaya başlamış, İran, Mısır ve Suriye'nin

---

³⁵ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.364.

³⁶ Şükrü Sina Gürel, *Orta Doğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri*, SBF D yay., Ankara, 1979, s.222.

³⁷ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(1914- 1980)*, C.1, İş Bankası yay., Ankara, 1991, s.727.

³⁸ Tefik Çandar, “Cumhuriyet Dönemi'nde Türk İktisadi Düşüncesi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, IV, İletişim yay., İstanbul, t.y.,s.1084.

³⁹ Nebil İlseven, *a.g.m.*, s.94.

⁴⁰ *İşçi Postası*, 20 Ekim 1973.

ise ihracatı durmuştur. 1.97 \$'a satılan pamuk, daha sonra 1.77 \$'a düşmüş, ancak Orta Doğu Savaşı pamuğu tekrar 1.85 \$'a yükseltmiştir⁴¹.

1973 yılında, Arap ülkelerine yapılan ihracatın toplam ihracata oranı, % 3.3 iken 1974'te % 12.8 olmuştur⁴². Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki ticaretin genel dengesi, büyük ölçüde Arap ülkeleri lehine olmuştur⁴³. Türk ithalat ürünlerinde Arap payı, 1973'te sadece % 6.1 ve dönem ortalaması % 3.4 olurken, 1974'te ise % 16.8'lik bir tırmanış görülmüştür⁴⁴.

1973 petrol fiyatlarındaki artışın bir sonucu olan Türkiye ekonomisindeki kriz, bu sefer özellikle petrol zengini Arap ülkeleriyle ticari ilişkileri artıran ek baskılara yol açmıştır. Bu, Türk inşaat şirketlerinin Libya'ya ilk çıkışlarını yaptıkları ve daha sonra faaliyetlerini Suudi Arabistan ve Irak'ta büyüttükleri dönemdir⁴⁵. Bu gelişmelere paralel olarak bu ülkelere Türk işçisi de gönderilmeye başlanmıştır⁴⁶.

1974'te iktidarda olan CHP-MSP koalisyonu'nda CHP'nin iktisadi, politik ve askeri alanlarda Türkiye'nin daha bağımsız olması yönündeki isteği, hükümeti İslam ülkeleriyle işbirliği alanları aramaya itmiştir.

CHP, Türkiye'deki teknoloji ve mali kaynaklar arasındaki eksik halkayı, Batı'nın ileri teknolojisine sahip İsveç, Japonya Norveç gibi ülkelerdeki yüksek teknolojiyi Arap dünyasının finansman kaynaklarıyla, işgücü bol olan Türkiye'de birleştirerek oluşturmak istiyordu⁴⁷.

Dünya petrol krizi, başka ülkelerde çalışanları da olumsuz etkileyerek devletlerarasındaki ilişkilerde yeni sorunlar çıkarmıştır.

---

⁴¹ *Hürriyet*, 14 Ekim 1973.

⁴² Yusuf Ziya İrbeç, *a.g.e.*, s.10.

⁴³ Ayhan Kamel, "Türkiye'nin Arap Dünyası İle İlişkileri", *Dış Politika*, C.4, S.4, (Mart 1974), s.20.

⁴⁴ Erdal Şimşek, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, Kum Saati yay., İstanbul, 2005, s.86-87; Hıfzı Oğuz Bekata, *Dış Politika ve Türkiye*, Kardeş matb., Ankara, 1975, s.17.

⁴⁵ Kemal Kirişçi, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikasının Geleceği", *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, der. Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, Boğaziçi Univ. Yay., İstanbul, 2002, s.161.

⁴⁶ İrfan C.Acar, *a.g.e.*, s.39; İsmail Soysal, "Yakın Tarihin Işığında Türk-Arap İlişkileri (1970-1980)", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (IRCICA), İstanbul, 2000, s.234.

⁴⁷ Füsun Demirci, *Türkiye-Ortadoğu Ekonomik İşbirliği Potansiyeli*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1992, s.18.

Petrol fiyatlarının artması sonucu Batı Avrupa'daki ekonomik yavaşlama, çok gerekli olan döviz gelirlerini azaltarak yüz binlerce Türk işçisinin ülkeye dönmesini mecburi hale getirmiştir⁴⁸.

Petrol bunalımı yüzünden Alman Hükümeti'nin yabancı işçi alınmaması yolunda aldığı karar üzerine, yabancı işçilerin kendi memleketlerine gönderilmesinin mümkün olabileceği belirtilmiştir. Federal Almanya'nın İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun 8 servisi 26.11.1973 tarihinden itibaren faaliyetini durdurmuştur. Bu durumdan, Türkiye ile birlikte Yugoslavya, Yunanistan, İspanya, Tunus ve Fas da etkilenmiştir.

İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürü İsmail Aydınoglu, Alman Hükümeti'nin almış olduğu bu kararın politik nitelikte olduğunu belirtmiştir⁴⁹.

Bu gelişmeler olurken petrol sıkıntısının ne kadar daha süreceği konusunda Suudi Arabistan Petrol Bakanı Ahmet Zeki Yamani, Avrupa'da petrol sıkıntısının devam edeceğini ancak, Türkiye'nin, Hindistan, Pakistan ve Malezya gibi Arapların dost ülkeler listesinde olduğunu söyleyerek, ne kadar petrol ihtiyacı varsa o kadarını alabilir demiştir⁵⁰.

Almanya'nın Türk işçilerini geri gönderme tehdidi karşısında, Suudi Arabistan ve Cezayir Enerji Bakanları, İstanbul'daki Alman Başkonsolosu'nun, "*Arapları ikna edin, petrol versin, biz de yabancı işçi almaya devam edelim*" şeklindeki demecini şöyle yorumlamıştır: "*Asıl Türkiye, Almanya'ya baskı yapmalıdır. Bugün milyona yakın Türk işçisi Alman ekonomisinin daha fazla kar etmesi için çalışmaktadır. Bundan dolayı Almanya'nın sizden daha fazla korkması gerekmektedir. Bunların bir bölümü dahi aniden geri dönse ne olur?*" demiştir⁵¹.

Türkiye petrol ürünlerinde dünyada en ucuz fiyatları uygulayan ülkeler arasındaydı. Basra Körfezi'ndeki üretici ülkelerin petrol fiyatlarına % 112 zam yapmaları, Türkiye'yi olumsuz etkilemişti.

---

⁴⁸Beyhan Terim, "Orta Doğu'da Amerikanın Gelecekteki Rolü", *İstanbul Sanayi Odası*, Y.14, S.160, (Haziran 1976), s.26.

⁴⁹ *Tercüman*, 28 Kasım 1973.

⁵⁰ *Son havadis*, 20 Kasım 1973.

⁵¹ *Milliyet*, 2 Aralık 1973.

Uzmanlar, Türkiye'nin petrol bunalımı nedeniyle iki yönlü tehdit altına girdiğini belirtiyorlardı. Bir yandan, Almanya petrol krizi gerekçesiyle yabancı istihdamını düşürmekte ve dolayısıyla Türkiye'nin yurtdışındaki işçilerden sağladığı döviz azalması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, Türkiye kendi petrol ihtiyacını karşılamak için 700 milyon dolar daha fazla döviz ödemek zorunda kalacağını, böyle olursa sanayi hammaddesi ve yatırım malları ithalimizin zorlaşacağını belirtmiştir. 1973 yılında petrole 300 milyon \$ ödemişken, 1974 yılında 1 milyar \$ yakın para ödememiz gerekmektedir. Bunun sonucu, mal darlığı ve mevcut işsizliğin daha da büyümesi endişesi ortaya çıkmıştır⁵². Bu sorun, Türkiye'yi Orta Doğu pazarına girmeye ve bölgeye ihracat yapmaya zorlamıştır⁵³.

Türkiye ile Irak arasında 27 Ağustos 1973'de Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması imzalanması ile⁵⁴ iki ülke arasındaki iyi ilişkiler İran tarafından da izlenmekteydi. İki ülke, ortak komşuları Türkiye'nin dostluğunu kazanma yarışına girmişti. Türkiye ise, İran-İrak ilişkileri ile ilgili görünmeyerek, bütün dostları ile iyi geçinme çabalarını sürdürüyordu. Aslında petrol ve Türkiye'den geçecek iki boru hattı, Türkiye için büyük bir önem taşıyordu. Türkiye'nin petrole ihtiyacı vardı ve petrolünü en kolay ve en ucuz İran ile Irak'tan temin edebilirdi. Boru hatları ise, Avrupa'ya akacak Irak petrolü ve İran doğal gazı dolayısıyla Türkiye'ye büyük gelir sağlayacaktı. Ayrıca güney ve doğu komşuları, Türkiye'nin gelişmekte olan sanayisi için yeni pazarlar olarak ortaya çıkıyordu.

İki ülke ile yapılan görüşmelerde, Türkiye'nin Orta Doğu'daki bağımsız ve tarafsız tutumu olumlu olarak etkisini göstermekteydi.

Petrol ihtiyacımız konusunda Saddam Hüseyin, *“Türkiye dostlarımız arasındadır. Yani birinci gruptadır ve petrol ihtiyacı elden geldiğince karşılanacaktır”* diyordu. Saddam Hüseyin, Türkiye'ye ucuz bir tarife uygulanması konusunda ise biraz ihtiyatlı görünüyordu ve *“Fiyatlar, eşitlik esasına göre tespit edilmektedir. Ancak bu konunun ayrıntılarında da, dostluk ve Arap mücadelesi karşısındaki tutum dikkate alınmaktadır. Türkler kendilerine ve başka ülkelere petrolü hangi fiyatla sattığımızı bilmektedirler”* diyordu. Saddam'ın sözleri

⁵² *Dün*, Y.1, S.40, 31 Aralık 1973, s.3-4.

⁵³ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, 3.b., Ankara, 2006, s.236.

⁵⁴ İbrahim Ethem Tiryakioğlu, *a.g.m.*, s.64.

Batılı gazeteciler tarafından, “*Görünüşte, Türkiye dünya devletleri ile aynı fiyattan petrol alıyor, ama bazı direkt veya dolaylı avantajlar sağlayarak aslında daha ucuza getiriyor*” şeklinde yorumlanmıştır⁵⁵.

Petrol ihtiyacının giderilmesi karşısında Suudi Arabistan da, Türk isteklerine olumsuz cevap vermiyordu. Türkiye, ihtiyacı olan petrolü bu ülkeden temin edebilecekti, ancak ucuz petrol alması 1976’dan önce mümkün değildi. Bunun nedeni de, daha önce başka ülkelerle yapılan anlaşmalardı. Ecevit’in de açıkça söylediği gibi, Türkiye bu konuda ki girişimlerinde geç kalmıştı.

Ortak sanayi yatırımları konusunda da durum aynıydı. İskenderun’da bir rafineri ile İzmir’de bir petro-kimya sanayii kurulması, silah sanayii ve uçak fabrikası projeleri, Suudi Arabistan’da et kombinalarının inşası gibi önerilere “*Hayır*” denmemişti. Ama bu kadar önemli projesinin aceleyle getirilmemesini 6 ay içinde kurulacak iki taraflı teknik komisyonun incelemesi istenmişti⁵⁶.

Türkiye ciddi boyutlara ulaşan döviz ve ödemeler dengesi problemini çözmek için kredi arayışı içine girmiştir⁵⁷. Suriye ve Irak Hükümeti, Fırat Nehri’nden kendilerine az su verildiğini iddia etmiş, Türkiye’nin bankadan alacağı kredilerle yeni barajlar yapacağını ve bu sebeple kendilerine su akıtılmayacağı gerekçesiyle Dünya Bankası’nın Türkiye’ye verdiği kredileri veto etmiştir⁵⁸.

Türkiye’nin dış borç rakamları ve Batılı finans kuruluşlarına vadesi dolan borçların ödenmesindeki zorluklar, Türkiye’yi Arap kaynaklarından fonlar aramaya yöneltmiştir.

---

⁵⁵ *Yankı*, S.162, 22-28 Nisan 1974, s.31-32.

⁵⁶ *A.g.d.*, S.165, 13-19 Mayıs 1974, s.6.

⁵⁷ Selim İlkin, “Türkiye’nin İslam Ülkeleriyle İktisadi İşbirliğini Artırma Girişimleri”, *Türk-Arap İlişkileri, Geçmişte, Bugün, Gelecekte, 1.Uluslararası Konferans Bildirileri* (18-22 Haziran 1979), Hacettepe Üniversitesi, Türkiye ve Orta Doğu Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1979, s.257-260.

⁵⁸ *Orta Doğu*, 6 Ocak 1976.

Türkiye, İKT çerçevesi içinde, Türk İslam Bankasına katılarak önemli bir adım atmıştır. İslam Kalkınma Bankası'nın kurulması, 1973'te Cidde'de toplanan Maliye Bakanları Konferansı tarafından kararlaştırılmış ve banka 1975'de resmen açılmıştır⁵⁹.

İslam Kalkınma Bankası kurulmasıyla ilgili bu anlaşmayı, CHP-MSP Hükümeti zamanında Maliye Bakanı olan Deniz Baykal imzalamıştır. İKB'nin amacı şöyle ifade edilmiştir:

“Üye ülkelerin ve İslam topluluklarının şeriat esaslarına uygun olarak, ortaklaşa olduğu kadar tek başlarına da ekonomik kalkınmalarını ve sosyal ilerlemelerini sağlamaktır.”

Türkiye, hedefi olan kalkınma ve projelerinin finansmanı için uygun şartlar altında hem kredi temin edebilecekti hem de bu bankadan uluslar arası kaynak olarak faydalanılabilecekti⁶⁰.

İKB'nin 8 Ağustos 1974'teki kuruluş anlaşmasını onaylayan ilk ülkeler arasında bulunan Türkiye, 1981'de bankanın sermayesine 10 milyon İslam Dinarı(ID) tutarında bir payla katılmıştır⁶¹.

Petrol üreticisi zengin Arap ülkelerinden Türkiye'ye sermaye akışı, 1970'li yıllarda artmaya başlamış ve bu 1980'li yılların sonlarında 1 milyar doları bulmuştu. İslam Kalkınma Bankası, Abu Dabi Fonu, Suudi ve Kuveyt Fonu bu kredi akışını sağlayan başlıca kaynaklar olmuştur⁶².

Bu gelişmelere paralel olarak, Türk Hava Yolları, Mısır, Irak, Suriye, Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Libya ve Tunus'a düzenli seferler başlatmıştır⁶³.

---

⁵⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı”, *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3, (Mart-Nisan 1995),s.396.

⁶⁰ Hüdayi Bayık, “Üçüncü İslam Zirvesine Doğru”, *Orta Doğu*, 20 Nisan 1976.

⁶¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.m.*, s.396.

⁶² *Ortadoğu ve geleceği*, Sisav, İstanbul,1992,s.188; İsmail Soysal, *a.g.m.*, s.240.

⁶³ *A.g.e.*,s.188.

Türkiye'nin çok yönlü izlediği ekonomik politika sonucu, KTFD ile iktisadi ve ticari ilişkiler için, Batı ülkeleri ile Arap ülkelerinden Türk Ticaret Odası'na teklif gelmiştir. Batı ülkeleri daha çok narenciye istediklerini Arap ülkeleri ise, hazır giyim eşyası, iç çamaşırı, sıvı deterjanlar, şampuan gibi sınaî mamul talebinde bulunmuştur⁶⁴.

Nejat Eczacıbaşı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler arasında bölgesel işbirliğine önem verildiğini belirterek, bu gelişim sonucu bazı gruplaşmaların meydana geldiğini, çok yakın tarihte de OPEC'in başarılı işbirliği ile sınırları Türkiye sınırlarına dayanan yeni bir ekonomik bölgenin doğduğunu söylemiştir⁶⁵.

Haziran 1976'da, İzmir'de toplanan Kalkınma İçin İşbirliği Örgütü'nün zirve toplantısı Korutürk- Butto ve Şah arasında yapıldı. Üç ülke arasında ticaretin artırılması ve tercihli gümrük rejimi uygulamasını 10 yıllık bir süreye bağlayan 14 maddelik ortak bildiri ile Türkiye ve Pakistan, İran'dan ön tavizler alamadıkları halde İran, üye ülkelerin yollarının geliştirilmesi ve inşası için işbirliği yapacakları ve buna önem verecekleri hükmü ile TIR konusunda Türkiye'den büyük tavizler koparmayı başarmıştır⁶⁶.

1970 ve 1980'lerde Türkiye için Orta Doğu, mal ve hizmetler için önemli bir Pazar haline gelmesi nedeniyle⁶⁷ 1974'te CHP-MSP Koalisyon Hükümeti döneminde Erbakan da AT yerine Orta Doğu ülkeleri ile “*Ortak İslami Pazar*” fikrini ortaya atmıştır⁶⁸.

Ortak Pazar konusunda, gerçekçi davranılması gerektiği ve Türkiye'ye ne kadar hareket serbestisi sağlayacağı şeklinde eleştiriler yapılmıştır.

Nihat Erim, İslam Ortak Pazarı konusunda, “*Çağdaş dünyada din birliği üzerinde ekonomik ilişki kurulup yaşatıldığını, yaşatılabileceğini ispatlamak kolay değildir. Arap ülkeleri aralarında hem dil, hem ırk, hem de din birliği olduğu halde, böyle bir ekonomik*

---

⁶⁴ Bayrak, 21 Nisan 1976.

⁶⁵ Orta Doğu, 18 Ocak 1976.

⁶⁶ Ajans-Türk, Y. 14, C.14, S.158, (Nisan-Mayıs 1976), s.2-3.

⁶⁷ Kemal Kirişçi, “ABD ve Türkiye İlişkileri: Yenilenen Ortaklıkta Yeni Belirsizlikler”, *Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası*, der. Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, Boğaziçi Üniv.Yay., İstanbul, 2002, s.211.

⁶⁸ Ramazan Gözen, *Amerikan Kışkırcılığında Dış Politika: Körfez Savaşı*, Ankara, 2000, s.18.

işbirliği bugüne kadar sağlayamadılar. Çünkü ekonominin doğal kanunu menfaate dayanır. Duygusal değildir’’ demiştir⁶⁹.

Agâh Oktay Güner, ‘‘İslam Ortak Pazarı’’nın kurulmasının, Türkiye’nin Batı ile ilişkilerini etkileyeceğini ve bu nedenle Avrupa Ortak Pazarı ile olan ilişkileri gözden geçirmek zorunluluğunun olduğunu, kurulması düşünülen İslam Ortak Pazarı’nın bize geniş imkân sağlayacak hareket serbestîsi vermesi gerektiğini belirtmiştir.

Güner, gerekçe olarak şunları göstermektedir: ‘‘Türkiye, belli bir teknolojik seviyesine erişinceye kadar, Batılı ülkeler ile münasebetlerini belli bir çizgide tutmak zorundadır. Şu anda Türkiye, Batı’dan teknoloji ithal etmektedir. Türkiye’nin İslam Ortak Pazarı’nu gerçek kılacak iktisadi birleşmelere kademe kademe giderken yapacağı hamleler, nihayet Türkiye’yi Batı’dan güçlü kılar.’’⁷⁰

Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu Yönetim Kurulu Başkanı Halit Narin de, Türkiye’nin, Orta Doğu ülkelerinin batıya açılan kapısı olduğunu belirterek, ‘‘İslam ülkeleri ile işbirliği, hem sosyal hem de ekonomik bakımdan bir zorunluluktur. Bu işbirliğinden tarafların büyük yararları olacaktır. Özellikle İslam ülkeleriyle ekonomik işbirliğini kuran ve devamını sağlayan bir Türkiye, bu tutumu ile Avrupa Ortak Pazarı’ndan daha büyük itibar görecektir ve daha önemli bir ticaret köprüsü olacaktır’’ demiştir⁷¹.

Türkiye’nin Arap ülkeleri ile ekonomik olarak iyi ilişkiler içinde olduğunun bir göstergesi de Sosyal Güvenlik Bakanı, Ahmet Mahir Ablum’un açıklaması olmuştur. Ablum, bir açıklama yaparak, yurt dışındaki işçilerimizin haklarını korumak için özen gösterildiğini bildirirken, ‘‘İran ve Suudi Arabistan bizden yüksek ücretlerle işçi istemektedir. Bunun için Sosyal Güvenlik Anlaşması yapılmasının gerekli olduğunu kendilerine söyledik’’ demiştir⁷².

⁶⁹ Nihat Erim, ‘‘Dış İlişkilerimize Genel Bir Bakış...’’, *Meydan*, S.531-13, (Mart 1976), s.17.

⁷⁰ *Bayrak*, 19 Mayıs 1976.

⁷¹ *Politika*, 16 Mayıs 1976.

⁷² *Ayn Tarihi*, 12 Aralık 1976.

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, Alman DPA Ajansı muhabirine verdiği demeçte, ‘‘NATO’dan ayrılmayı düşünmüyoruz, ancak NATO’ya katkımızı sınırlamamız gerek’’ dedi.

Ecevit, Türkiye’nin Ortak Pazar’a da bel bağlamaması, Orta Doğu ve Balkan ülkeleri ile yakın işbirliği kurması gerektiğini söylemiştir⁷³. Türkiye’nin AET ülkelerine ihracatı % 64’ten % 49’a düşerken, buna karşılık Orta Doğu’ya yaptığı ihracat oranı 1979’da % 23’e 1981’de de % 44’e yükselmiştir⁷⁴.

15 Aralık 1976’da Katar’ın Başkenti Doha’da toplanan OPEC yetkilileri, petrole zam yapmışlardır. OPEC’in bu sürpriz kararı %5 zam, ABD ve Japonya’yı memnun ederken Batı Avrupa ülkeleri ve Türkiye’de kızgınlık ve endişe yaratmıştır.

Suudi Arabistan Petrol Bakanı Zeki Yamani’nin Başbakan Yardımcısı Erbakan’a, ‘‘Maalesef daha önce başka ülkelerle bağlantı yaptığımız için Türkiye’ye verecek petrolümüz yok’’ demiştir⁷⁵.

1977’den itibaren enflasyon nispeti hızla yükselmeye başlayınca Türkiye, petrol üreticisi Arap ülkelerinden kredi ile petrol almak zorunda kalmıştır⁷⁶. Ancak, Irak ile 27 Ağustos 1973’de Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması imzalanması sonucu Türkiye, 3 Ocak 1977’de Kerkük’te ve 5 Ocak 1977’de İskenderun’da(Yumurtalık) yapılan törenlerle yan tesisleriyle işletmeye açılan bu boru hattından akacak petrolden 10 milyon \$ geçiş hakkı alacağı gibi, yılda 10 ile 14 milyon ton ham petrol alma hakkına da sahip olmuştur. Bu hat 981 km. uzunluğunda olup, 340 km. si Irak’ta, 641 km. si ise Türkiye sınırları içinde bulunmaktaydı⁷⁷.

1977’de hizmete giren ilk boru hattının yıllık kapasitesi 35 milyon ton olmuştur⁷⁸. Türkiye, 1976’da yeni sondaj kulelerinin ithaline başlamışsa da, 1976-1980 arası görülen

---

⁷³ *Ayın Tarihi*, 20 Aralık 1976.

⁷⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih*, II, Ankara, 1998, s.227-228.

⁷⁵ Ekrem Göksu, ‘‘OPEC’in Türkiye Faturası: Üç Yılda Otuz Milyar Lira’’, *Meydan*, S.541-23, (Ocak 1977), s.18.

⁷⁶ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1980)*, C.1, İş Bankası yay., Ankara, 1991, s.849-850.

⁷⁷ İbrahim Ethem Tiryakioğlu, *a.g.m.*, s.64.

⁷⁸ *Türkiye’de Dış Temsilcileri Bulunan Ülkeler Hakkında El Kitabı*, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, t.y, s.32.

ekonomik kriz ve döviz darboğaz nedeni ile arama yatırımlarını artırması mümkün olmamış, aksine bu alanda büyük ölçüde gerilemeler meydana gelmiştir⁷⁹.

2808 sayılı Petrol Kanunu'nun getirdiği özendirici ve teşvik edici unsurlarla, 1980 sonrası Türkiye ortamının ülkeye önemli yabancı sermaye akışı sağlayacağı, yabancı sermayenin Türkiye özel sektörü ile ortak yatırımlara gireceği beklenmekte idi⁸⁰.

1977'de ekonomik ilişkiler bağlamında iki yeni gelişme olmuştur. Bunlardan ilki, 1977'de Türk-Libya ticaret ortaklığı ile kurulan, Arap-Türk Bankası olmuştur. Daha sonra bu ortaklığa Kuveyt de katılmıştır⁸¹.

İkinci gelişme de, 1964'te İzmir Anlaşması sonucu oluşan ve en önemli belgesi daha sonra 1977'de imzalanarak kurulan EKİT'dir. Amacı, RCD bünyesinde yapılan çalışmalara canlılık kazandırmak ve ekonomik işbirliği daha da geliştirmektir⁸².

Orta Doğu petrollerinin siyasileşme dönemine rastlayan 1978'deki 2. petrol krizi, Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu dönemde ekonomideki yapısal dengesizlik döviz rezervlerinde yetersizliğe neden olmuştur. Petrol pazarlarında arzın özel piyasalara yönelmiş olması, Türkiye'nin siyasi ilişkileri ile ithalatını yürütmesine engel olması Türkiye'nin, özel piyasalardan petrol edinmesi zorunluluğunu doğurmuştur⁸³.

1970'lerin sonlarına doğru artan iç karışıklıklarda, Sovyetlerin etkisinin olduğu iddiaları yaygınlık kazanırken, Türkiye'nin bu devletin etkisine girmesi olasılığından endişelenen Amerika yönetimi, 1978'de ambargoyu kaldırma kararı almıştır⁸⁴.

Ecevit'in Irak gezisi sonucunda, Irak-Suriye ilişkilerinin düzelmesi ile Irak-Suriye Petrol Boru Hattı'nın yeniden işletmeye açılacağı açıklaması, 24 Ağustos'ta imzalanan

---

⁷⁹ Nebil İlseven, *a.g.m.*, s.94.

⁸⁰ *A.g.m.*, s.95.

⁸¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.m.*, s.396.

⁸² Yusuf Ziya İrbeç, *a.g.e.*, s.11.

⁸³ Nebil İlseven, *a.g.m.*, s.92.

⁸⁴ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler", *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, 3.b., Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006, s.707.

anlaşma ile 300 milyon dolar dolayındaki petrol borcunun 1981 sonuna kadar ve mal dış satımı ile ödenmesi kabul edilmiştir⁸⁵.

Türkiye'nin ticaret payında 1975, 1976 ve 1977 yıllarında aşağıya doğru bir gözlemlenen düşüş, 1978'de tekrar tırmanışa geçmiştir⁸⁶.

1973'te ilk petrol şokuna kadar, Türkiye'nin dış ticaretinde Arap ülkelerinin yeri % 3.5'i geçmezken, petrol fiyatlarının yükselmesi ve İran-İrak Savaşı'nın etkisiyle bu ticaret hızla artarak 1981'de %34'e çıkmıştır⁸⁷.

İran'da 1979 Şubatında Şah'ın devrilmesi ve Humeyni'nin Batı ile ilişkilerini kesmesi, Batı'yı İran petrolünden yoksun bırakmıştır. Bunun sonucunda fiyatlar aniden yükselmeye başlamış ve 1979-1980'de ikinci petrol krizi çıkmıştır⁸⁸.

1973-1974, 1979-1980 krizleri, petrol piyasasının karmaşıklığını ve politik önemini göstermiştir⁸⁹.

1979-1981 yılları arasında Türkiye, üye ülkeler arasında ekonomik işbirliğini teşvik etmek amacıyla İKT'nin birçok toplantısına ev sahipliği yapmıştır. 1979 Kasımında, İstanbul'da ilk İslam Ticaret Sergisi açılmış ve bir ticaret sempozyumu düzenlenmiştir.

Yine aynı yıl, 1977-1978 İslam Konferansı'nda alınan kararlar göre, BM'nin Deniz Hukuku konusundaki çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla, İKT üye ülkeleri Deniz Hukuku Uzmanlarının ilk toplantısı İstanbul'da yapılmıştır.

1980'de, "İKT Üye Ülkeleri Arasında Ekonomik İşbirliği" konulu yüksek seviyede bir toplantı Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in mesajıyla açılmıştır.

1980'lerin başlarında İKT artık, 1970'de kurulduğu zamanki durumuna göre oldukça farklı bir görünüm kazanmıştır. İlk yıllardaki siyasi amaçlı kurulan teşkilat bünyesine ekonomik, kültürel ve ilmi konuları da dâhil etmiştir⁹⁰.

---

⁸⁵ Yankı, S.404, 11-17 Aralık 1978, s.19.

⁸⁶ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.87.

⁸⁷ İsmail Soysal, *a.g.m.*, s.239.

⁸⁸ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap- İsrail Savaşları (1948- 1988)*, İş Bankası yay., İstanbul, 1989, s.366.

⁸⁹ Oystein Noreng, *a.g.e.*, s.73.

1980’li yılların başlarında tarihinde ilk defa en fazla ihracatı, İslam dünyasına yapar hale gelmiştir⁹¹. Ekonomik çıkar etkeniyle beraber jeopolitik hesaplar, 1980’lerin ortalarına kadar Türkiye’nin politikalarında belirleyici olmuştur⁹².

1980 askeri darbe sonrası, özellikle Avrupa Konseyi, Avrupa Topluluğu ve bazı Batılı devletlerle olan ilişkilerde görülen pürüzler ve AT’nin Türk ihracatını engelleme politikası Türkiye’nin Ortadoğu’da dost ve Pazar arayışlarını sağlamıştır⁹³.

İran ve Irak’ın savaş boyunca Türkiye karayolları ve karasularını güvenle kullanması, diğer Arap ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Eylül 1980’de İran-İrak savaşı çıktığında Irak, Şattül Arap’daki limanlarını dışarıya kapatınca, Türkiye’nin dış ticaretindeki Arap payı bir düşüş dönemine girmiştir⁹⁴.

Türk politikacıları, özellikle Arap ülkelerinden sermaye çekmek için çaba göstermiş, Arap sermayesinin Türkiye’ye akmasını cesaretlendirmiştir. 1980’den itibaren ekonomi üzerindeki devlet müdahalesi hafifletilmiş, yeni bir ekonomik program yapılarak yabancı sermayeye kapılar açılmış, rekabete dayalı serbest pazar ekonomisine geçilmiştir⁹⁵.

Mustafa Demirezen, Orta Doğu ülkeleri ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin, büyük gelir farklılıklarından dolayı bölgede oluşacak politik, sosyal ve ekonomik denge bozukluklarını önleyerek, bölgede dengeyi sağlayacağını belirtmiştir⁹⁶.

---

⁹⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.m.*, s.400.

⁹¹ Davut Dursun, “Türkiye İslam Dünyasının Neresinde?”, *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3,(Mart- Nisan 1995), s.419.

⁹² Süha Bölükbaşı, “Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa”, *Türkiye’nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, der. Şaban H.Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen,y.y.,2002, s.244.

⁹³ İhsan D. Dağı, *a.g.e.*,s.173.

⁹⁴ Erdal Şimşek, *a.g.e.*, s.87.

⁹⁵ *A.g.e.*, s.86.

⁹⁶ Mustafa Demirezen, *Türkiye İle Ortadoğu Ülkeleri Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi*, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1983, s.6.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze, dış politikada temel alınan ilke, “*Yurtta Barış, Cihanda Barış*” olmuştur. Bir ülkenin temel ve güncel olaylarıyla ilgili geleceğe yönelik, stratejik ve beklentilerin öngörüldüğü beyanlar olan Hükümet programlarında, 1960-1980 yılları arasında Türkiye'nin, özellikle de Orta Doğu politikası ile ilgili olarak, sadece bu ilkeye değinilmiş ve bölge ülkeleri ile ilişkilerin geliştirileceği yönünde günün koşullarına göre politika izlenmiştir.

Batılı devletler tarafından sınırları çizilen Orta Doğu, etnik yapısı farklı birçok devletten oluşmaktadır. Bunun yanında, ilk semavi dinlerin bu bölgede ortaya çıkması da bu bölgenin ideolojik potansiyele sahip olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu özellikler, zaman ve koşullar açısından bakıldığında bölgede bir istikrar unsuru olarak görülebilse de, bu özelliği nedeniyle istismara her zaman açık olmuştur. Aslında dinlerin ve medeniyetin temelinde barış vardır. Bu bölgenin dünyanın barış merkezi olması gerektiği düşünülürken, ekonomik politikaların çıkar çatışmalarına dönüştüğü yer olmuştur.

Türkiye'nin Orta Doğu politikasına bakıldığında, Batılıların Orta Doğu kaynaklarını denetimleri altında tutmak için her yolu mubah kabul etmesine rağmen, Türkiye Cumhuriyeti buna hep seyirci kalmakla yetinmiştir. Bir bölgede etkili olabilmek için o bölgeyi iyi tanımak gerekir. Emperyalistler, Orta Doğu'yu yakın zamanda keşfetmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti ise, Osmanlı döneminden beri hem bölgeyi hem de bölgede var olan etnik yapıyı yakından tanması yönündeki büyük avantajı, hiçbir şekilde değerlendirememiştir. Türkiye, maalesef bölge üzerinde en etkisiz ve hatta yabancı bir devlet haline gelmiştir.

Orta Doğu'da Batılı emperyalist güçler, menfaatlerini kaybetmemek için öncelikle Orta Doğu'daki ülkelerle ilişkilerini en yüksek düzeyde tutmaya çalışmışlardır. O devletler üzerindeki gücünü kaybettiği anda, o Orta Doğu ülkesi ile ilişkileri iyi olan diğer Orta Doğu devletini devreye sokarak gücünü hiçbir zaman kaybetmemiştir. Emperyalistler, kendi çıkarları doğrultusunda Orta Doğu ülkelerinin hemen hemen tamamında yönetici kadrosunun oluşumunda etkin olmuşlardır.

Bir devletin kendisini sınırlarının ötesinde koruması gerektiği inancı, aynı zamanda uzun vadeli politika anlayışını da beraberinde getirmektedir. Ancak incelediğimiz dönem içerisinde, politikacılar tarafından o günü kurtarmak ve bana dokunmayan yılan bin yaşasın yönünde bir politika izlendiği görülmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Araplarla ilişkiler, güvenlik açısından değerlendirilerek bölgesel amaçlı paktlar şeklinde olmuştur. Çeşitli tarihsel nedenler yanında, Orta Doğu'da İsrail varlığının da söz konusu olmadığı varsayılırsa, Araplar tarafından da ilişkilerin yoğun olduğu bir konfederasyon kurulması fikri düşünülmemiştir.

DP döneminde Türkiye'nin, Arap dünyası ile ilişkileri ikili olmaktan çıkarılarak olaylara, dâhil olduğu kurumlar çerçevesinde bakılmaya başlanmıştır. Şöyle ki, 14 Ekim 1950'de özellikle İsrail kurulduktan sonra Türkiye'de, Yahudi lehine yazılar ve yayınlar artmış, İsrail'i öven ve Arapları küçümseyen yayınlara hız verilmiştir. Bu durum da, Türkiye'nin, Orta Doğu'dan uzaklaşmasına neden olmuştur.

1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin Kıbrıs buhranında, istisnalar dışında tüm Arap ülkeleri Türkiye'yi suçlayacak düzeyde açıklamalarda bulunmuştur. Aynı zamanda Kıbrıs Rumlarına savaş malzemesi yardımında bulunmuşlardır. Bu devletler, stratejik yönüyle Kıbrıs'a baktığında, Orta Doğu ve Türkiye için ne kadar önemli olduğunun farkında olamamışlardır.

Oysa Orta Doğu'da Araplar için İsrail, mücadele edilmesi gereken tek cephe iken, Kıbrıs'ın konumu değiştiğinde Araplar ve bölge ülkeleri için tehlikenin boyutu daha da artacaktır. Buna ABD'nin, 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra Kıbrıs'ın, kendisi ve

İsrail'in savunması için ne kadar önemli olduğunun farkına varması örnek olarak verilebilir.

Orta Doğu devletlerinin ümmetçilikten kurtulamaması, herhangi bir buhran karşısında şeytan gördüğü ülkeleri bile kurtarıcı olarak görmesine neden olmuştur.

Yine görülüyor ki Orta Doğu devletlerinde din ve şovenizm ön planda yer almaktadır. Arap-İsrail Savaşları sırasında yenilginin nedeni olarak, özellikle 1967 Savaşı'ndan sonra savaşın kaybedilmesine dinden uzaklaşma nedeni olarak gösterilmiştir. Arap ülkelerinde yapılan bu propagandanın İsrail tarafından kullanılması ile din, bilinçli olarak Müslümanlara karşı uyuşturucu olarak kullanılmıştır.

Türkiye, İslam dünyası içinde laik olan tek devlet olmasına rağmen, laikliğin propagandasını yapmamıştır. Buna karşılık, Atatürk'ün hilafete son vermesi ve din alanında yapmış olduğu devrimler, bölge ülkelerinin muhafazakâr kesimlerinde Türkiye'ye karşı soğukluğa neden olmuştur.

Dönem dönem belirleyicilerin değiştiği Türk dış politikasında, 1960-1980 yılları arasında kamuoyu etkisinden söz edilebilir. Türk yöneticileri çok partili düzene geçilinceye, hatta 1960 devrinin getirdiği özgürlük havası yerleşinceye kadar, kamuoyunun çeşitli kesimlerinden gelen baskılara fazla önem vermediği için kamuoyu dış politikayı etkileyecek önemli bir güç haline gelmemiştir.

Türk kamuoyu, modernleşmenin gerekleri açısından yönünü Batı'ya çevirdiği için kendini Orta Doğu'lu olarak nitelendirmekten kaçınmıştır. Şöyle ki, İslam Konferansı'na katılım konusunu, genel olarak laikliğe aykırı bir durum olarak değerlendirilip tutarlı bir yol izlenmişse de, zamanla 27 Mayıs'ın getirdiği örgütlenme rahatlığı içinde, tabanını dinci kesimlerin oyundan alan partilerin girişimleriyle dış politika yönlendirilmeye çalışılmış ve Orta Doğu'daki örgütlenme girişimlerine aktif olarak katılmaya başlanmıştır.

Birlik içerisinde dayanışma amacıyla toplanan, İslam Konferansları'ndan aslında hiçbir sonuç alınamamıştır. Bugün de olduğu gibi kararlar kâğıt üzerinde kalmıştır.

Kamran İnan'ın dediği gibi, İslam Konferansı aslında sonuç vermeyen bir örgüt olmakla beraber, Türkiye'nin içinde olması hiçbir şey kazandırmamış, dışında olması da hiçbir şey kaybettirmemiştir.

İstanbul'da toplanan 7.İslam Dışışleri Bakanları Konferansı, Türkiye'nin önceki dönemlerde olduğu gibi hala hükümet tarafından saptanmış, ileriye dönük bir dış politikasının olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bu konferans, bir anlamda iç politikadaki hesaplaşmayı ortaya çıkarmış ve laiklik üzerine tartışmaları başlatmıştır. İslamiyet'i hayatın her alanına dâhil etmek isteyen çevrelerin düşünceleri açık olarak ortaya çıkmıştır. Tek olumlu yanı ise, bu ülkelerin, Türk dış politikasında yaşanan buhranlara dikkatinin çekilmesi olmuştur.

Konferansın, İstanbul'da toplanması ve alınan kararların Arap devletleri tarafından olumlu karşılanmasına rağmen, Türkiye'nin tutumunu kendileri için gerçek destek olarak görmüyorlardı. Kaddumi'nin konferans sırasındaki demeçleri, bu duruma örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Konferans'ta alınan kararlar, emperyalist güçler karşısında başarı kazanılıyormuş gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

6. İslam Konferansı'nda olduğu gibi 7. İslam Konferansı'nda da Türkiye'ye liderlik vasfının verilmeye çalışılması aslında, Arap ülkeleri tarafından belirli bir süre Türkiye'yi yanlarına aldıkları anlamına gelmekte olduğunu göstermektedir. Arapların liderlik rolü verdikleri İran, güçlenmeye başlayınca bu rolü ondan alarak, Türkiye'ye vermek istemekteydiler. Çünkü Arap devletleri liderlik vasfını verdikleri ülkenin, ekonomik ve politik olarak güçlenmeye başladığını gördüklerinde, bu rolü başka bir devlete vermekteydiler.

Bu durum, Kral Faysal'ın, *“İslam dünyasında bir buçuk devlet vardır. Biri Türkiye, yarısı İran. Çünkü eskiden beri ilmi, askeri ve hukuki olan sadece bu iki devlet vardır.*

Türkiye ve İran olmadan Ortadoğu'da düzeni kurmak istersen başarılı olamazsın.” sözleriyle açıkça ifade edilebilir.

Buradan şu sonuç da çıkarılabilir. Coğrafi yapının müsait olmaması ve menfaatlerin çatışması nedeniyle, güçlü bir Arap Birliği'nin kurulamaması, bu bölgenin sürekli istismara açık hale gelmesine bir neden oluşturmaktadır.

Türk dış politikasına siyaset kültürü açısından bakıldığında ise, 1970'lere kadar dış politika konularında ortak görüş hâkim olmakla birlikte, görüşlerde yine de bir belirsizlik görülmektedir. Olaylara barış çerçevesinden bakılarak, güvenlik ve ekonomik destek arayışları yönündeki çabalar, Türkiye'de, hem kamuoyu hem de siyasi partiler tarafından zaman zaman eleştirilse de, dış politikanın temel prensipleri hiçbir zaman tartışma konusu yapılmamıştır.

Dış politikanın, iç politikanın bir uzantısı olduğu görüşü dikkate alınarak kamuoyunu bilgilendirme ve her kesimin ilgi ve katkısının sağlanması yönünde girişimlere basın dışında, siyasi parti programlarında yer verilmediği görülmektedir. Buna tek örnek olarak, 1976 Cumhuriyet Halk Partisi Programında, dış politikaya yönelik toplumun her kesiminin, ilgi ve katkısının sağlanması için çaba harcanacağı belirtilmesi gösterilebilir.

Dış politika olaylarına, milli menfaatler açısından değil ideolojik açıdan yaklaşmıştır. Özellikle, İstanbul'da yapılan İslam Konferansı, Türk Dış politika açısından olumlu bir girişim iken iç politikaya yansması olumsuz olmuş, şeriatçılık, ırkçılık ve şovenizm gösterileri yapılmıştır.

Hem iç politikadaki hem de dış politikadaki olumsuz gelişmelerin de etkisiyle, sosyal alanda görülen hareketlilik, siyasal alanda istikrarsızlığa neden olmuş ve bu durum da siyaset kültürünün oluşumunu olumsuz olarak etkilemiştir.

Türkiye'nin, SSCB hariç, diğer Batılı Devletlerden farklı olarak bölgede çok sayıda devlet ile kara veya deniz bağlantısı vardır. Bu coğrafi etken, Türkiye'nin komşularıyla her türlü ilişkilerine önem vermesini gerektirdiğini göstermektedir.

Batılı devletlerin geçmişte olduğu gibi bugünde Orta Doğu devletlerinin kendi milli politikalarını oluşturmaya hiçbir zaman müsaade etmeyecekleri açıkça görülmektedir.

Türkiye, bundan sonra Orta Doğu'da etkin olabilmek için geçmiş yıllardan örnek olarak uzun vadeli bir dış politika izlemelidir.

KAYNAKÇA

A- RESMİ YAYINLAR

TBMM Meclis Tutanakları, Dönem 2, C.18, Toplantı 2, B.115, 08/06/1967.

B- ARŞİV

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi

C- GAZETELER

Akşam

Bayrak

Cumhuriyet

Dünya

Hürriyet

İşçi Postası

Milli Gazete

Milliyet

Orta Doğu

Politika

Sabah

Son Havadis

Tercüman

Türkiye İktisat Gazetesi

Ulus

Yeni Gazete

Yeni İstanbul

D-DERGİLER

Ajans Türk

Akademik Orta Doğu

Akbaba

Ata Dergisi

Avrasya Dosyası

Ayın Tarihi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Bellekten

Birikim

Büyük Doğu

Cumhuriyet Strateji

Devlet

Dış Politika

Dışişleri Bakanlığı Belleteni

Dışişleri Bakanlığı Bülteni

Dün Olayların Akisleri
Ekonomide Ankara
Ekonomik Yaklaşım
Gerçek
Halkoyu
Her Gün
Hürriyet Yıllığı
İktisat Dergisi
İlim ve Sanat
İstanbul Sanayi Odası
İstanbul Ticaret Odası Dergisi
İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi
Jeopolitik
Karma Ekonomi
Meydan
Milli Gençlik
Milliyetçi Hareket
Mülkiyeliler Birliği Dergisi
Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi
Politika
SBFD
Silahlı Kuvvetler Dergisi
Stratejik Etütler Bülteni

Stratejik Öngörü

Tartışma

Türk Dünyası

Türk Kültürü

Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Varlık Yıllığı

Yankı

Yedi Gün

Yeni Türkiye

Yön

E-ANSİKLOPEDİLER

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi

İslam Ansiklopedisi

F-CANLI TANIKLAR

Sn.Kamran İnan

Sn.Doğu Perinçek

Sn.Habib Hürmüzlü

Sn.Mustafa Ziya

G-KİTAPLAR

ACAR, İrfan C., *Dış Politika*, Ankara, 1993.

- ....., *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, TTK Basımevi, Ankara, 1989.
- 1969-1974 Adalet Partisi Program ve Tüzük.*
- AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in Mühim Bazı Konular Hakkındaki Konuşmalarından Özetler*, İzmir, 1965.
- AHMAD, Feroz- Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945- 1971)*, Bilgi yay., Ankara, 1976.
- AKDOĞAN, M. Selim, *36. Paralel ve Orta Doğu*, İstanbul, 1995.
- AKŞİN, Aptülahat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, TTK., Ankara, 1991.
- ARAR, İsmail, *Hükümet Programları 1920-1965*, Burçak yay., İstanbul, 1968.
- ARAS, Bülent, *Filistin- İsrail Barış Süreci ve Türkiye*, Bağlam yay., İstanbul, 1997.
- ....., *Türkiye ve Ortadoğu*, Q-Matris yay., İstanbul, 2003.
- ARI, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, 2.b., Alfa yay., İstanbul, 2005.
- ....., *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, 4.b., Alfa yay., İstanbul, 1999.
- ....., *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi (1978-1996)*, 3.b., Alfa yay., İstanbul, 1998.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Amerikan Belgeleri ile Orta Doğu Komutanlığı'ndan Bağdat Paketi'ne (1951-1955)*, TTK Basımevi, Ankara, 1995.
- ....., *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, I, İş Bankası yay., Ankara, 1991.
- ....., *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları(1948-1988)*, İş Bankası yay., İstanbul, 1989.
- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni*, II, Tekin yay., İstanbul, 1996.
- BAĞCI, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.
- Bağımsız Filistin Devleti'nin Doğuşu ve Geleceği*, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1994.

- BAHÇACI, Çınar, *Türkiye'nin Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikası ve Kürt Sorunu*, Türk Demokrasi Vakfı yay., Ankara, 1995.
- BAL, İdris, 21. yy. *ın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Alfa yay., İstanbul, 2001.
- BEKATA, Hıfzı Oğuz, *Dış Politika ve Türkiye*, Kardeş matb., Ankara, 1975.
- BİLGE, Suat, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)*, Sevinç matb., Ankara, 1969.
- BOZGEYİK, Burhan, *Körfez Savaşı'nın Perde Arkası, Orta Doğu Üzerine Oynanan Oyunlar*, Doyuran matb., İstanbul, 1991.
- BRAR, Harpal- Ella Rule, *Ortadoğu ve Emperyalizm-1*, çev. Evren Mardan, Papirüs yay., İstanbul, 2004.
- BULUT, Faik, *Ortadoğu'da İslamcı Örgütler*, Akyüz Kitabevi, İstanbul, 1993.
- CEM, İsmail, *Tarih Açısından 12 Mart*, Cem yay., Ankara, 1980.
- CÖMERT, İlhan Yılmaz, *Irak'ta Türkmen Politikası*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004.
- CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969.
- CHP 24. Kurultayına Sunulan Genel Yönetim Kurulu Çalışma Raporu.*
- CHP 1973 Seçim Bildirgesi.*
- 1976 Cumhuriyet Halk Partisi Programı.*
- ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri, *Anularım*, Yılmaz yay., 2.b., İstanbul, 1990.
- ÇANDAR, Cengiz, *Direnen Filistin*, May yay., y.y., 1977.
- ....., *Ortadoğu Çıkmazı*, Hil yay., İstanbul, 1983.
- ÇARKOĞLU, Ali, *Türkiye ve Orta Doğu'da Bölgesel İşbirliği*, İstanbul, 1999.
- ÇELİKER, Fahri, *Orta Doğu Devletleri'nde Önemli Gelişmeler (1945-1975)*, yayl.y., y.y., t.y.
- DAĞI, İhsan D., *Ortadoğu'da İslam ve Siyaset*, Boyut Kitapları, 2.b., İstanbul, 2002.

- DAVYDKOV, Robert- Fomin, Oleg, *Sovyetler Birliği ve Ortadoğu*, çev. Levent Oğuz, Amaç yay., İstanbul, 1988.
- DAVUTOğLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre yay., 8.b., İstanbul, 2002.
- DEMİRÇİ, Füsün, *Türkiye-Ortadoğu Ekonomik İşbirliği Potansiyeli*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1992.
- DEMİREZEN, Mustafa, *Türkiye İle Ortadoğu Ülkeleri Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi*, Uzmanlık Tezi, Ankara, 1983.
- Devrimci Yol Savunması, 12 Eylül Öncesi ve Sonrası*, der.O. Tayfun Mater, Simge yay., Ankara, 1989.
- Dışişleri Bakanı Rogers'in Ortadoğu Hakkındaki Beyanatu, *Amerikan Haberler Merkezi*, Ankara, 1970.
- DİKERDEM, Mahmut, *Orta Doğu'da Devrim Yılları*, İstanbul, 1977.
- DOğANAY, M. Zeki- A. Fikret Altun, *Orta Doğu'nun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Harbi ve Alınan Dersler*, Ankara, 1994.
- DOWTY, Alan, *Middle East Crisis*, University of California Pres, America, 1984.
- DUMAN, Sabit, *Filistin Sorunu ve Türkiye'nin İsrail Politikası(1947-1967)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995.
- DURSUN, Davut, *İslam Dünyasında Dayanışma Hareketleri ve İslam Konferansı Teşkilatı*, Ağaç yay., İstanbul, 1992.
- ERBAKAN, Necmettin, *Milli Görüş-Temel Görüş*, haz. Abdullah Lelik, Dağarcık Neşriyat, Ankara, t.y.
- ERENDİL, Muzaffer, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.
- ERSİN, Nihat, *Ortadoğu Savaşları'nın Perde Arkası*, Gündem yay., İstanbul, 2003.
- ERSOY, Hamit, Lale Ersoy, *Küreselleşen Dünya'da Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye*,

Ankara, 2002.

EVSAL, Vedii, *Oruçlu Günler Savaşı*, Yağmur yay., İstanbul, 1975.

FEVER, Guy, *Çağdaş Ortadoğu Araştırma Klavuzu*, çev.Davut Dursun, İşaret yay., İstanbul, 1990.

FIRAT, Melek M., *1960-1971 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.

Filistin, Ortadoğu'da Bitmeyen Varoluş Mücadelesi, İ.H.H. İnsani Yardım Vakfı Ar- Ge Komisyonu, y.y., 2002.

FISHER, Carol A.-Krinsky, Fred, *Middle East in Crisis*, Syracuse University Pres, America, 1959.

FOUSKAS, Vassilis K., *Balkanlar-Ortadoğu-Kafkasya*, çev. Ali Çakıroğlu, Aykırı yay., İstanbul, 2004.

GAFFARİYE, Davud, *Türkiye-İran İlişkileri (1920-1980)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987.

EL-GANNUŞİ, Raşid, *Filistin Sorunu ve FKÖ*, çev.Lütfullah Bender, Bir yay., İstanbul, 1989.

GERGER, Haluk, *ABD-Ortadoğu-Türkiye*, Ceylan yay., 2.b., İstanbul,2006.

GEVGİLİ, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar yay., y.y., 1981.

GİRGİN, Kemal, *T.C. Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız 1923-1993*, Ankara, 1993.

.....*Dünyanın Dört Bucağı Bir Diplomatın Anıları (1957-1997)*, İstanbul, 1998.

GİRİTLİ, İsmet, *Orta Doğu- Petrol Kıbrıs ve Türkiye*, Belge yay., İstanbul, t.y.

....., *Ortadoğu ve Komünizm*, İstanbul, 1975.

....., *Bugünkü Orta Doğu'nun Önemli Sorunları*, İstanbul, 1978.

- GÖNLÜBOL, Mehmet, Ülman, Haluk, *Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)*, Siyasal Kitabevi, 9.b., Ankara, 1996.
- GÖZEN, Ramazan, *Amerikan Kıskaçında Dış Politika: Körfez Savaşı*, Ankara, 2000.
- GRESH, Alain- Dominique Vidal, *Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na*, çev. Hamdi Türe, Alan yay., İstanbul, 1991.
- GÜREL, Şükrü Sina, *Orta Doğu Petrolünün Uluslar arası Politikadaki Yeri*, SBF yay., Ankara, 1979.
- GÜRÜN, Kamuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası*, SBF yay., Ankara, 1983.
- ....., *Akıntıya Kürek Bir Büyükelçinin Anıları*, Milliyet yay., İstanbul, 1994.
- ....., *Fırtınalı Yıllar*, Milliyet yay., İstanbul, 1995.
- ....., *Savaşan Dünya ve Türkiye*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1997.
- HALE, William, *Türk Dış Politikası (1774-2000)*, çev. Petek Demir, Mozaik yay., İstanbul, 2003.
- HALİL, Ali, *Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye*, Gerçek yay., İstanbul, 1968.
- Hasgüler, Mehmet, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim'in İflası*, Öteki yay., Ankara, 1998.
- HAVATME, Nayif, *Filistin'de Halk Savaşı ve Orta Doğu*, çev. Mehmet Emin Bozarıslan, Ant yay., 2.b., İstanbul, 1970.
- HEYKEL, Muhammed Hasaneyn, *1973 Arap- İsrail Savaşı ve Ortadoğu*, Türkçesi: Melek Ulagay- Nakiye Boran, Üçüncü Dünya yay., t.y.
- HUREWİTZ, J. C., *Orta Doğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*, çev. Nusret Özselçuk, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1980.
- 1973 Hürriyet Ansiklopedik Yıllığı.*
- İNAN, Kamran, *Dış Politika*, Timaş yay., 5.b., İstanbul, 2004.
- ....., *Dış Politika*, Ötüken Neşriyat yay., İstanbul, 1993.
- İRBEÇ, Yusuf Ziya, *Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde İslam Ülkeleri*, Ankara, 1990.

- KARADAĞ, Raif, *İsrail, Ortadoğu ve Amerika*, Emre yay., İstanbul, 2004.
- KARPAT, Kemal H., *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev.Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
- KOCAOĞLU, Mehmet, *Uluslararası ilişkiler Işığında Orta Doğu*, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara 1985.
- KOÇER, Gökhan, *Türk Dış Politikasında İslam*, Ankara, 2003.
- KOÇSOY, Şevket, *Irak Türkleri*, Boğaziçi yay., İstanbul, 1991.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası (1945-1970)*, Sevinç matb., Ankara, 1972.
- LANGLOIS, Georges, *20. Yüzyıl Tarihi*, Nehir yay., İstanbul, 2000.
- LARRABEE, F.Stephen- Ian O. Lesser, *Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası*, çev. Mustafa Yıldırım, Ötüken yay., İstanbul, 2004.
- LENCZOWSKİ, George, *The Middle East In Wold Affairs*, Cornell University Press, 4.b., London, 1980.
- MANSFIELD, Peter, *Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası*, Sander yay., İstanbul, 1975.
- MEMİŞ, Ekrem, *Kaynayan Kazan: Ortadoğu*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2002.
- Milliyetçi Hareket Partisi 1973 Seçim Bildirisi.*
- 1973 Yılı MHP Programı.*
- MÜFTÜOĞLU, Oğuzhan, *Devrimci Yol Yazıları*, Devrim yay., İstanbul, 1991.
- NORENG, Oystein, *Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı*, y.y., 2004.
- ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası:Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, I, ed. Baskın Oran, İletişim yay., İstanbul, 2001.
- Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri*, HAK yay., İstanbul 1996.

- Ortadoğu ve Geleceği*, Sisav, İstanbul, 1992.
- Ortadoğu'da Barışla Savaşlar*, 2.b., Ankara, 2004.
- ÖKE, Mim Kemal, *Filistin Sorunu*, Ufuk Kitapları, y.y., 2002.
- ....., *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1914)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1982.
- ....., *Tarihten Günümüze Filistin Sorunu ve Türkler (1880-1980)*, Ankara, t.y.
- ÖZCAN, Mustafa, *Orta Doğu Denkleminde Türkler-Kürtler-Araplar-Yahudiler*, Marifet yay., İstanbul, 1999.
- ÖZDEMİR, Hikmet, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm Yön Hareketi*, İz yay., İstanbul, 1993.
- ÖZEY, Ramazan, *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, Aktif yay., İstanbul, 2002.
- ÖZMEN, Süleyman, *İsrail ve Etnik Dini Çatışmalar*, IQ yay., İstanbul, 2006.
- ÖZTÜRK, Osman Metin, *Dış Politika ve Silahlı Kuvvetler*, Tutibay yay., Ankara, 1999.
- ....., *Türkiye ve Orta Doğu*, Ankara, 1997.
- PERİNÇEK, Doğu, *Kıbrıs Meselesi*, Aydınlık yay., İstanbul, 1976.
- SAATÇI, Suphi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, Ötüken yay., İstanbul, 2003.
- SANDER, Oral, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitabevi, 3.b., Ankara, 2006.
- ....., *Siyasi Tarih*, II, Ankara, 1998.
- ....., *Türkiye ve Orta Doğu*, Ankara 1997.
- SARAY, Mehmet, *Türk- İran İlişkileri*, Ankara, 1999.
- SEVER, Ayşegül, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu 1945-1958*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.
- SEZER, Duygu, *Kamuoyu ve Dış Politika*, Sevinç matb., Ankara, 1972.

- SİLLELİ, Turan, *Büyük Oyunda Türkiye- Irak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- SOYSAL, İsmail, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*, İSİS, İstanbul, 1997.
- ....., *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) yay., İstanbul, 1993.
- SOYSAL, Mümtaz, *Dış Politika ve Parlamento*, Sevinç matb., Ankara, 1964.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
- ŞALVARCI, Yakup, *Pax Aqualis, Türkiye-Suriye-İsrail İlişkileri, Su Sorunu ve Ortadoğu*, Zaman Kitap, 2.b., İstanbul, 2003.
- ŞEFİK, Münir, *Ortadoğu Sorunu*, çev. Cemil Akpınar, Risale yay., İstanbul, 1989.
- ŞEN, Sabahattin, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım, Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, Birey yay., İstanbul, 2004.
- ŞİMŞEK, Erdal, *Türkiye'nin Ortadoğu Politikası*, Kum Saati yay., İstanbul, 2005.
- TAHSİN, Hasan, *İsrail'in GAP Senaryosu*, Ozan yay., 2.b., İstanbul, 2004.
- TANYU, Hikmet, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, II, İstanbul, 1979.
- TAŞLI, Ömer, *Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri (ABD-SSCB)*, Fikir yay., İstanbul, 1991.
- TEKELİ, İlhan, Çağlar Keyder, *Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Ekonomik Bunalım*, Yurt yay., Ankara, 1984.
- TURAN, Ömer, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, yayl.y., y.y.,2003.
- Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Danışma Toplantısı*, 9-12 Kasım 1985, Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı, İstanbul, 1985.
- Türk-Arap İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976.

- Türkiye-İrak İlişkilerinin Dünü Bugünü Yarını*, Harp Akademileri yay., İstanbul, 1994.
- Türkiye’de Dış Temsilcileri Bulunan Ülkeler Hakkında El Kitabı*, Dışişleri Bakanlığı yay., Ankara, t.y.
- Türkiye’de ki Anarşi ve Terörün Gelişmesi, Sonuçları ve Güvenlik Kuvvetleri İle Önlenmesi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982.
- TÜRKKAN, Faiz, *Filistin Sorunu ve Ortadoğu (1917-1967)*, Ankara, 1973.
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih(1789-1994)*, Filiz Kitabevi, 4.b., İstanbul, 1995.
- 1968 Varlık Yıllığı*, Varlık yay., İstanbul, 1967.
- YAZICI, Reşat, *Türkiye ve İslam Ülkeleri Anlaşmalar ve Mevzuat*, y.y., t.y.
- YERASİMOS, Stefanos, *Medeniyetler ve Sınırlar*, çev.Şirin Tekeli, İletişim yay., 2.b., İstanbul, 1995.
- YILDIZ, Yavuz Gökalg, *Global Stratejide Orta Doğu, Krizler, Sorunlar ve Politikalar*, Der yay., İstanbul, 2000.
- YILMAZ, Türel, *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Akçağ yay., Ankara, 2004.
- Yom Kippur 1973 Arap-İsrail Savaşı*, I, Kastaş yay., İstanbul, 1985.
- ZAİM, Sabahattin, *Orta Doğu Ülkeleri Arasında İktisadi İşbirliği İmkânları*, İstanbul, 1978.
- ZENGİN, İsmail, *İran Devrimi ve Ortadoğu’ya Etkileri*, Milliyet yay., İstanbul, 1991.

H-MAKALELER

- AKARSLAN, Mediha, “Orta Doğu Krizi ve Türkiye”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.XI, S.1-2, (Mart- Kasım 1990).
- AKKOYUNLU, Ümit, “İrak Türkleri ve Türk-İrak İlişkileri”, *Orta Doğu*, 11 Mart 1976.

ALPKAYA, Gökçen, “ Türkiye ve İslam Konferansı Örgütü”, *Sbfd*, C.XLVI, (Ocak-Haziran 1991), Ankara, 1991.

ALTUĞ, Yılmaz, “Orta-Doğu’daki Son Gelişmeler”, *Karma Ekonomi*, Y.13, S.139, (Ağustos 1978).

.....,“Türkiye’nin Irak ve İran’la Münasebetleri”, *Orta Doğu*, 22 Şubat 1976.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye- İsrail İlişkileri”, *Türkiye ve Orta Doğu, Tarih, Kimlik, Güvenlik*, der.Meliha Benli Altunışık, y.y., 1999.

ARI, Tayyar, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler”, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, 3.b., Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006.

ARMAOĞLU, Fahir, “Arap Ülkeleri ve Türkiye”, *Milliyet*, 24 Mayıs 1966.

.....,“Filistin Meselesi, Pekin ve Moskova”, *Milliyet*, 15 Mayıs 1970.

.....,“Türk Dış Politikasında Son Gelişmeler”, *Dış Politika*, S.1, C.1, (Mart 1971).

.....,“Türkiye-İsrail ve Filistin Meselesi”, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, (IRCICA), İstanbul, 2000.

AŞGIN, Sait, “Demokrat Parti Döneminde Türkiye’nin Uluslararası İlişkileri”, *Yeni Türkiye*, Y.8, S.44, (Mart- Nisan 2002).

AŞIK, Melih, “Sıra Orta Doğu’da” *7 Gün*, S.19, C.2, Y.1, (17 Ocak 1973).

ATAÖV, Türkkaya, “Filistin Sorununun Ardındaki Gerçek: İsrail’in Kuruluşuna Kadar”, *Sbfd*, C.25, No.3, (Eylül 1970).

ATAY, Falih Rıfkı, “Tehlikeli Bir Otorite Krizi”, *Dünya*, 15 Eylül 1965.

ATAY, Zafer, “İslam Konferansı ve Gerçekler”, *Tercüman*, 13 Mayıs 1976.

ATEŞ, Nevin, “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, *İktisat Dergisi*, S.357, (Mayıs- Haziran 1996).

- ATEŞ, Toktamış, ‘‘Dış Politikamız ve Ötesi’’, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1992-1993.
- AVCIOĞLU, Doğan, ‘‘İslam Paktı ve Türkiye’’, *Yön*, Y.5, S.79, (2 Eylül 1966).
- AYAŞLI, Münevver, ‘‘İslam Zirve Konferansı’’, *Sabah*, 26 Eylül 1969.
- AYMAN, S.Gülden, ‘‘Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı’’, *Akademik Orta Doğu*, 1/1, İstanbul, 2006.
- BAKAN, Selahaddin, ‘‘Teoriler Işığında Dış Politika’’, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed.İdris Bal, 3.b.,Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006.
- BARLAS, Mehmet, ‘‘ CHP ve Orta Doğu’’, *Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1970.
- ....., ‘‘ Daha Zirve Başlamadan ...’’, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1969.
- ....., ‘‘ Faysal’ın İslam Birliği’’, *Cumhuriyet*, 7 Şubat 1966.
- ....., ‘‘Türk- Suudi Arabistan Bildirisi’’, *Cumhuriyet*, 5 Eylül 1966.
- ....., ‘‘Türkiye ve Ürdün Olayları’’, *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1970.
- BAŞ, Hüseyin, ‘‘Ortadoğu ve Sedat’ın Batı’ya Dönüşü’’, *Tartışma*, S.1, (Ocak 1978).
- ‘‘Batı’nın Telaşı’’, *Milli Gazete*, 3 Haziran 1976.
- BAYIK, Hüdai, ‘‘Üçüncü İslam Zirvesi’ne Doğru’’, *Orta Doğu*, 19-20 Nisan 1976.
- BEKTAŞ, Arsev, ‘‘Ortadoğu’da Barışın Ayak Sesleri ve Filistin Sorununa Tarihsel Bir Bakış’’, *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, haz.Sabahattin Şen, Sağlam yay., İstanbul, t.y.
- BİLGİN, Mustafa Sıtkı, ‘‘Ortadoğu’da Gelişen Türkiye- İngiliz Münasebetleri’nin Tarihi Seyri (1938-1960)’’, *Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı, 9-10 Ocak 2004 Bildiriler*, İstanbul, 2004.
- BOZKURT, Enver, ‘‘1991 Körfez Savaşı, Ambargo ve Türkiye’nin Politikası’’, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed. İdris Bal, 3.b., Ankara Global Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

- BÖLÜKBAŞI, Süha, “Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa”, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, der. Şaban H.Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, y.y., 2002.
- CEM, İsmail, “Olumlu Adımlar ve Belli İstismar Çabaları” *Politika*, 13 Mayıs 1976.
....., “İkellikten, Şiddet ve Yalnızlıklara”, *Politika*, 15 Mayıs 1976.
....., “Orta Doğu Savaşı”, *Milliyet*, 19 Ekim 1973.
....., “Petrol, Dünya ve Türkiye”, *Milliyet*, 1 Aralık 1973.
- CERİD, Mustafa, “Konferansın Getirdikleri”, *Sabah*, 19 Mayıs 1976.
- CİLLOV, Haluk, “Dünya ve Memleket Konjonktürü”, *İstanbul Ticaret Odası*, No.6-8, (Haziran-Ağustos 1970).
- ÇANDAR, Tevfik, “Cumhuriyet Dönemi'nde Türk İktisadi Düşüncesi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim yay., İstanbul,t.y.
- ÇEÇEN, Anıl, “Arap Dünyasında Nasır Önderliği”, *Avrasya Dosyası*, C.6,S.1, (İlkbahar 2000).
....., “İslam Konferansı Üzerine”, *Halkoyu*, S.10/114-121, Ankara,1976.
....., “Ortadoğu ve Türkiye”, *Jeopolitik*, Y.1, S.4, (Güz 2002).
- ÇETİNSAYA, Gökhan, “Dünden Bugüne Türkiye-İran İlişkileri”, *Birikim*, S.96, (Nisan 1997).
....., “Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Yönelik Politikasına Bir Bakış (1923-1998)”, *Ata Dergisi*, S.8, Y.1998.
....., “Türkiye-İran İlişkileri (1945-1997)”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- ÇUBUKÇU, Devrim, “Orta Doğu'da Barış mı?”, *Ekonomide Ankara*, S.53, (Kasım-Aralık 1993).

DEDEKTİF X BİR, “Arap- İsrail Muamması”, *Büyük Doğu*, Y.4, Devre 13, 27 Eylül 1967.

“Dördüncü Ortadoğu Savaşı”, *Stratejik Etüdler Dairesi Bülteni*, Y.7, S.40, (Aralık 1973).

DURSUN, Davut, “Türk- Arap İlişkileri ve Ortadoğu”, *İlim ve Sanat*, S.27, (Ekim 1990).

....., “Türkiye İslam Dünyasının Neresinde?”, *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3,(Mart-Nisan 1995).

DURU, Orhan, “Türkiye ile İlişkiler Bozulursa, ABD’nin Orta Doğu’da Askeri Etkisi Temelinden Sarsılır”, *Milliyet*, 19 Haziran 1975.

DUVAN, Kadir, “Türkiye’nin Orta Doğu Politikasının İncelenmesi: İstanbul Toplantısı Örnek Olayı”, *Avrasya Dosyası*, C.8, S.4, (Kış 2002).

EDİBALİ, Ferit, “İslam Ülkeleri Konferansı’nda Türkiye...”, *Bayrak*, 9 Mayıs 1976.

....., “RCD: Hayat İle Ölüm Arasında”, *Bayrak*, 26 Nisan 1976.

EGELİ,S., “İran, Irak, Suriye ve Orta Doğu’da NBC/Balistik Füze Tırmanışı”, *Dış Politika Bülteni*, IV/1, (Sonbahar 1992).

ERER, Tekin, “İşte Üçüncü Dünya!...”, *Son Havadis*, 19 Haziran 1967.

....., “CHP’nin Tutumu”, *Son Havadis*, 14 Mayıs 1976.

ERİM, Nihat, “Dış İlişkilerimize Genel Bir Bakış...”, *Meydan*, S.531-13, Mart 1976.

ERKİN, Müfide Zehra, “Türkiye ve Kıbrıs Davası”, *Cumhuriyet*, 5 Kasım 1968.

FELEK, Burhan, “İslam Konferansı”, *Milliyet*, 2 Nisan 1970.

FIRAT, Melek M., “Kıbrıs Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri (1955-1997)”,

Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

FIRAT, Said, “İslam Konferansı’nın Akisleri”, *Milli Gazete*, 28 Mayıs 1976.

FIRAT, Turhan, “Arap-İsrail Çatışmaları ve Filistin Sorunu Karşısında Türkiye'nin

Tutumu”, *Cumhuriyet Strateji*, Y. 2, S.92, (3 Nisan 2006).

- GERGER, Haluk, “Türk Dış Politikası (1946-1980)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.2, İletişim yay., İstanbul, t.y.
- ....., “12 Eylül ve Dış Politika”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, C.XIV, S.123, Y.25, (Eylül 1990).
- GEVGİLİ, Ali, “RCD’nin Başarısının Farkında mıyız?”, *Milliyet*, 2 Mayıs 1970.
- ....., “İnönü, Demirel ve Dış Dünya”, *Milliyet*, 10 Aralık 1970.
- ....., “Orta Doğu ve Türkiye”, *Milliyet*, 7 Mayıs 1975.
- GORAL, Kamil, “1975 Yılı ve Detente”, *Dışişleri Akademisi Dergisi*, S.19 (Mayıs 1976).
- GÖKSU, Ekrem, “OPEC’in Türkiye Faturası: Üç Yılda Otuz Milyar Lira”, *Meydan*, S.541-23, (Ocak 1977).
- ....., “OPEC-OAPEC ve Ekim İhtilali”, *Meydan*, S.540-22, (Aralık 1976).
- GÖKTÜRK, Türker, “Kimi Kimden Savunacak”, *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1966.
- GÖNLÜBOL, Mehmet- A. Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı(1945-1965)”, SBF D yay., C.XXI, No.1, (Mart 1966).
- ....., “Yalnızlık İçinde Türkiye”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1966.
- ....., “Dönüş 27 Mayıs’tan Önce Başlamıştı”, *Milliyet*, 12 Ağustos 1966.
- ....., “Kamuoyu ve Dış Politika”, *SBFD*, C. XXIII, (Aralık, 1968), Sevinç matb., Ankara, 1969.
- GÖZE, Ergun, “Kaddafi’nin Zaferi mi, Yoksa Sizin mi?” *Tercüman*, 16 Eylül 1973.
- GÖZEN, Ramazan, “Dış Politika Nedir?”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed.İdris Bal, 3.b.,Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006.

....., ‘‘Ortadoğu’da Gc Dengeleri’’, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed.

İdris Bal, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006.

GÜNAY, Bekir, ‘‘ Değişen Dünya Denkleminde Sorunlu Türk Bölgeleri ve üzüm nerileri’’, *Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri*, der. Bekir Günay, IQ yay., İstanbul, 2005.

GÜNGÖR, Hidayet, ‘‘Orta Doğu’da Genel Stratejik Durum Değerlendirmesi ve Bölgedeki Krizlerin Türkiye’nin Milli Güvenliğine Etkileri’’ *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.15, S.76, (Ekim 1981).

GRESİN, Ecvet, ‘‘Orta Doğu ve Hükümet’’, *Hürriyet*, 18 Ekim 1973.

GÜRKAN, İhsan, ‘‘Turkish-Israel Relations and The Middle East Peace Process’’, *Turkish Review of Middle East Studies*, Annual 1993, 7, ISIS, İstanbul, 1993.

HASGÜLER, Mehmet-M. Bülent Uludağ, ‘‘Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu’’, *İktisat Dergisi*, S.386, (Ocak 1999).

HATİPOğLU, İsmail Hakkı, ‘‘İslam Konferansı zerine’’, *Milli Gazete*, 10 Mayıs 1976.

HOCA, Enver, ‘‘Orta Doğu Sıcak Bir Bölge’’, *Ortadoğu zerine Düşünceler (1958-1983)*, ev. Hasan Asgar Grgz, Evrensel Basın yayın, İstanbul, 1990.

İBAS, Selahattin, ‘‘Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi’’, *Ortadoğu Siyasetinde Suriye*, der. Türel Yılmaz-Mehmet şahin, Platin yay., Ankara, 2004.

İHSANOğLU, Ekmeleddin, ‘‘Türkiye ve İslam Konferansı Teşkilatı’’, *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3, (Mart-Nisan 1995).

İLHAN, Suat, ‘‘Jeopolitik ve Tarihle İlişkileri’’, *Bellekten*, C. XLIX, S. 195, (Aralık 1985), TTK., Ankara, 1986.

İLSEVEN, Nebil, ‘‘Petrol Sorunu’’, *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, ed.Haluk Ülman, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı yay., Ankara, 1991.

İNAN, Kamran, ‘‘Dış Politika’’, *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3, (Mart-Nisan 1995).

- “İslam Konferansı Teşkilatı”, *İslam Ansiklopedisi*, C.23, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2001.
- KABACALI, Alpay, “İslam Konferansından Beklenenler”, *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1976.
- KABAKLI, Ahmet, “Arap- İsrail”, *Tercüman*, 8 Ekim 1973.
- KAMEL, Ayhan, “Türkiye’nin Arap Dünyası İle İlişkileri”, *Dış Politika*, C.4, S.4, (Mart 1974).
- KARAÇAM, Selçuk, “RCD-Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği”, *Dış Politika*, S.1,C.1, (Mart 1971).
- KARPAT, Kemal, “Türkiye ve Orta Doğu”, *Milliyet*, 23 Haziran 1967.
- KASIM, Kamer, “Türkiye-İsrail İlişkileri:İki Bölgesel Gücün Stratejik Ortaklığı”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, ed.İdris Bal, 3.b., Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara, 2006.
- KIŞLALI, M. Ali, “CENTO, Demirel’in Sayesinde Hayatını Devam Ettirebilecek”, *Tercüman*, 12 Ağustos 1967.
- KİRİŞÇİ, Kemal, “ABD ve Türkiye İlişkileri: Yenilenen Ortaklıkta Yeni Belirsizlikler”, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, der. Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, Boğaziçi Üniv.Yay., İstanbul, 2002.
- ....., “Türkiye ve Müslüman Ortadoğu”, *Türkiye’nin Yeni Dünyası, Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der. Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, Alfa yay., İstanbul, 2002.
- ....., “Türkiye’nin Ortadoğu Politikasının Geleceği”, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, der. Barry Rubin ve Kemal Kirişçi, Boğaziçi Üniv. yay., İstanbul, 2002.
- KOÇ, Fethi, “Orta Doğu’da Arap-İsrail Anlaşmazlığı”, *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Y.88, S. 232, (Aralık 1969).
- KOÇAK, Mustafa, “İslam Konferansı ve Türk İşçileri”, *Bayrak*, 14 Mayıs 1976.

- KOÇER, Gökhan, “Türk Dış Politikasında Din Unsuru”, *Akademik Orta Doğu*, 1/1, (Eylül 2006).
- KODAMAN, Timuçin-Esme Saraç, “ Hamas(Hareket-ül Mukavemet-ul İslamiye-İslami Direniş Hareketi)”, *Akademik Orta Doğu*,1/1, İstanbul, 2006.
- KOLOĞLU, Orhan, “İslam Konferansı ve Laiklik İlkesi”, *Halkoyu*, S.10/114-121, Ankara, 1976.
- KÖNİ, Hasan, “1923-1938 Döneminde Türk- Arap İlişkileri: Karar Verme Analizi”, *Ekonomik Yaklaşım*, C.1, S.3, Ankara, 1980.
- KURAT, Yuluğ Tekin, “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası”, *Belleten*, C.XXXIX, S.153, (Ocak 1975), TTK., Ankara, 1975.
- KURU, Hanife Keskin, “Demokrat Dönemi ve AP İktidarları”, *Yeni Türkiye*, Y.8, S.44, (Mart-Nisan 2002).
- KURUCUOĞLU, Ahmet, “Eski Lider Şehr-i İstanbul ve İslam Konferansı”, *Milli Gençlik*, Dönem 4, S.13,(Haziran 1976).
- KUT, Şule, “Filistin Sorunu ve Türkiye”, *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, ed. Haluk Ülman, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı yay., Ankara, 1991.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, “Orta Doğu’daki Yeni Gelişmeler ve Türkiye”, *SBFD*, C. XXIX, (Mart- Haziran 1974), Sevinç matb., Ankara, 1974.
- LOĞOĞLU, Faruk, “Türkiye’nin Devlet Yönetim Stili”, *Dışişleri Akademisi Dergisi*, S.24, (Ekim1976).
- MANGO, Andrew, “Türk Dış Politikasının Atatürkçü Kökenleri ve Bunların İç Bağlantıları Üzerine Düşünceler”, *Türkiye’nin Yeni Dünyası, Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, der. Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, Alfa yay., İstanbul, 2002.
- MÜLAYİM, Ziya Gökalp, “Günümüzde Türk-Arap Siyasi İlişkileri”, *Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte*, I. Uluslararası Konferansı Bildirileri (18-22 Haziran 1979),Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Ankara,1979.

- MÜRŞİDOĞLU, Aydın, “Konferans Biterken!...”, *Bayrak*, 16 Mayıs 1976.
- ....., “Yeni Bir Bloklaşmaya Doğru”, *Bayrak*, 11 Mayıs 1976.
- NAKİLCİOĞLU, İsmail, “İki Ortak Pazar Arasında Türkiye”, *Bayrak*, 19 Mayıs 1976.
- ....., “RCD Zirvesi”, *Bayrak*, 24 Nisan 1976.
- NİRAY, Nasır, “Orta Doğu’da Siyasal Gelişmelerde Türkiye’nin Yeri”, *Orta-Doğu Araştırmaları Dergisi*, I/1, (Ocak 2003).
- NURETTİN, Muhammed, “Osmanlı’ya Özendiler”, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 2006.
- ....., “Türk- Arap İlişkileri; Mevcut Durum ve Gelecek”, çev. Mazin Hasan, *Avrasya Dosyası*, C.9, S.4, (Kış 2003).
- OĞUZ, Mustafa, “Türkiye-İsrail İlişkileri”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ankara, 2003.
- OLCAY, Osman, “Türkiye’nin Dış Politikası”, *Dış Politika*, C.1, S.2, (Haziran 1971).
- ONULDURAN, Ersin, “Türkiye’nin Arap Ülkelerine Karşı Dış Politikasında Son Gelişmeler”, *Türk-Arap İlişkileri: Geçmişte, Bugün ve Gelecekte*, I. Uluslararası Konferansı Bildirileri (18-22 Haziran 1979), Hacettepe Üniversitesi Türkiye ve Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 1979.
- ORAN, Baskın, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeler ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, *Sbfd*, C.51, No.1-4, (Ocak-Aralık 1996).
- ORKUNT, Sezai , “ İslam Zirve Toplantısı ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1969.
- ORTAÇ, Yusuf Ziya, “Dış Politikada Yanlış Yoldayız”, *Akbaba*, C.10, S.29, Y.44, (13 Temmuz 1966).
- ÖYMEN, Örsan, “Hangi Trene”, *Milliyet*, 29 Kasım 1980.
- ÖZCAN, Gencer, “50. Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999.

- ÖZDEMİR, Hikmet, “Dış Politikanın Ana Çizgileri”, *Çağdaş Türkiye, IV, 1908-1980*, Cem yay., 4.b.,İstanbul, 1995.
- PİRİ, M., “ Mısır ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1961.
- .....,“Halk Partisi’ nin Dış Politika Görüşü”, *Cumhuriyet*, 26 Şubat 1960.
- SAĞLAMER, Kayhan, “ Boşlukları Doldurmak”, *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1968.
- .....,“ CENTO ve RCD”, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1967.
- .....,“ İslam Paketi ve Türkiye”, *Cumhuriyet*, 20 Şubat 1966.
- .....,“ Türkiye ve Mısır”, *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1967.
- .....,“Arap Cumhuriyetleri Federasyonu ve Türkiye”,*Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, S.49, (Ekim 1971).
- .....,“CENTO’nun En Hızlı Taraftarı”, *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1968.
- .....,“Orta Doğu’da ateşkes ve Sonuçları”, *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1967,
- .....,“Türk- Mısır İlişkileri”, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1968.
- SANBERK, Özden, “ Türk Dış Politikasının Dayanakları”, *Stratejik Öngörü*, Yıl. 2, S.5, Tasam yay., İstanbul, 2005.
- SARAY, Mehmet, “İrak ve Türk-İrak İlişkileri”,*Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- .....,“Suriye ve Türkiye-Suriye İlişkileri”,*Türkiye ve Yakın Komşuları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.
- SELÇUK, İlhan, “Orta Doğu’da Türkiye”, *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1969.
- SEZER, Duygu Bazoğlu, “Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye’nin İttifaklar Politikası”, *Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç*, TTK Basımevi, Ankara, 1999.

SİRMEN, Ali, ‘‘İslam Zirvesi ve Demirel’’, *Akşam*, 16 Eylül 1969.

‘‘Son Arap- İsrail Harbinin Ortaya Koyduğu Gerçekler’’, *Stratejik Etütler Bülten.*, Y. 8, S. 42, (Nisan 1974).

SOYSAL, İsmail, ‘‘ İslam Konferansı ve Türkiye (1964- 1984)’’, *Dış Politika*, S.3, Eylül 1984.

....., ‘‘Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye’’, *Yeni Türkiye*, Y.1, S.3, (Mart-Nisan 1995).

....., ‘‘1955 Bağdat Paktı’’, *Belleten*, LV/212, (Nisan 1991).

....., ‘‘Seventy Years of Turkish-Arap Relations and An Analysis of Turkish-Iraqi Relations (1920-1990)’’, *Studies On Türk-Arap Relations*, Annual 6, TAİV, İstanbul, 1991.

....., ‘‘Turkish-Arap Diplomatic Relations After The Second World War (1945-1986)’’, *Studies On Turkish-Arap Relations*, Türk-Arap İlişkileri İnceleme Yıllığı, 1986, İstanbul, 1986.

....., ‘‘Yakın Tarihin Işığında Türk- Arap İlişkileri (1970- 1980)’’, *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, (IRCICA), İstanbul, 2000.

SÖNMEZOĞLU, Faruk, ‘‘Kıbrıs Sorunu, Bağlantısızlar ve BM Genel Kurulu’ndaki Oylamalar- Kararlar’’, *Türk Dış Politikasının Analizleri*, Der yay., İstanbul, 1994.

TAŞHAN, Seyfi, ‘‘1973 Genel Seçimlerinde Dış Politika Sorunları’’, *Dış Politika*, C.3, S.3, (Eylül 1973).

TERİM, Beyhan, ‘‘ Orta Doğu’da Amerikanın Gelecekteki Rolü’’, *İstanbul Sanayi Odası*, Y.14, S.160, (Haziran 1976).

TİRYAKİOĞLU, İbrahim Ethem, ‘‘Geliştirilmek İstenen Türkiye-Irak İlişkileri’’, *Orta Doğu*, 12 Şubat 1976.

- ....., ‘‘Süveyş Kanalı Yeniden Açılırken’’, *Milliyet*, 11 Haziran 1975.
- ....., ‘‘Kapı Komşumuz Irak ve İlişkilerimiz’’, *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.13, S.68, (Ekim 1979).
- ....., ‘‘Dünkü ve Bugünkü Türkiye-Mısır İlişkileri’’, *Stratejik Etütler Bülteni*, Y.13, S.65, (Ocak 1979).
- TİTİZ, Reşat, ‘‘Faysal’ın Ziyareti ve İslam Paktı’’, *Cumhuriyet*, 6 Eylül 1966.
- TOKER, Metin, ‘‘Devleti Küçük Düşürücü Seyyah Erbakan’ın Macerası-Ciddi Bir Ciddiyetsizlik’’, *Diın Olayların Akisleri*, Y.2, S.50, (6-13 Mayıs 1974).
- TULGA, Refik, ‘‘ Rabat Zirve Toplantısı’’, *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1969.
- Turan, Seyfettin, ‘‘ Ürdün ve Sonrası’’, *Yeni Gazete*, 24 Haziran 1970.
- TÜREL, Nihat, ‘‘ Dış ve İç Politika Beraberliğı’’, *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1966.
- ‘‘Türkiye Lider Olursa’’, *Milli Gazete*, 23 Nisan 1976.
- ‘‘Türkiye ve İslam Konferansları’’, *Orta Doğı*, 20 Nisan 1976.
- TÜRSAN, Nurettin, ‘‘ Orta Doğı ve Doğı Akdeniz’in Stratejik Değeri’’, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, IX / 51, (Aralık 1971).
- UZGEL, İlhan, ‘‘ Türk Dış Politikasında Sivilleşme ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneğı’’, *SBFD*, C.53, No. 1- 4, (Ocak- Aralık 1998).
- ÜLMAN, Haluk-Oral Sander, ‘‘Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler’’, *SBFD*, C.XXVII, (Mart 1972).
- ÜNAL, Semih, ‘‘Uluslararası Beklentiler Sorunu Çerçevesinde Türk-Arap İlişkileri’’, *Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar*, Y.7, S.29, (Kış 1998).

ÜRER, Levent, ‘‘Mustafa Kemal ve Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Türk Dış Politikası’’,
Değişen Dünya ve Türkiye’nin Dış Politika Gündemi, haz. Murat Metinsoy- Mustafa
Eroğlu, Donkişot yay., İstanbul, 2004.

VURMAY, H. Miray, ‘‘İslam Konferans Örgütü İmaj Yeniliyor’’, *Cumhuriyet Strateji*,
Y.2, S.54, (11 Temmuz 2005).

YEŞİLBURSA, Kemal, ‘‘Soğuk Savaş Dönemi Türk Dış Politikası (1945- 1991)’’, *Ata
Dergisi*, S.8, Y.1998.

YETİK, Zübeyir, ‘‘Konferans Üzerine’’, *Milli Gazete*, 14 Nisan 1976.

YILDIZ, Ahmet, ‘‘Filistinle Dayanışma’’, *Halkoyu*, S.1/ 114-121, Ankara, 1976.

EKLER

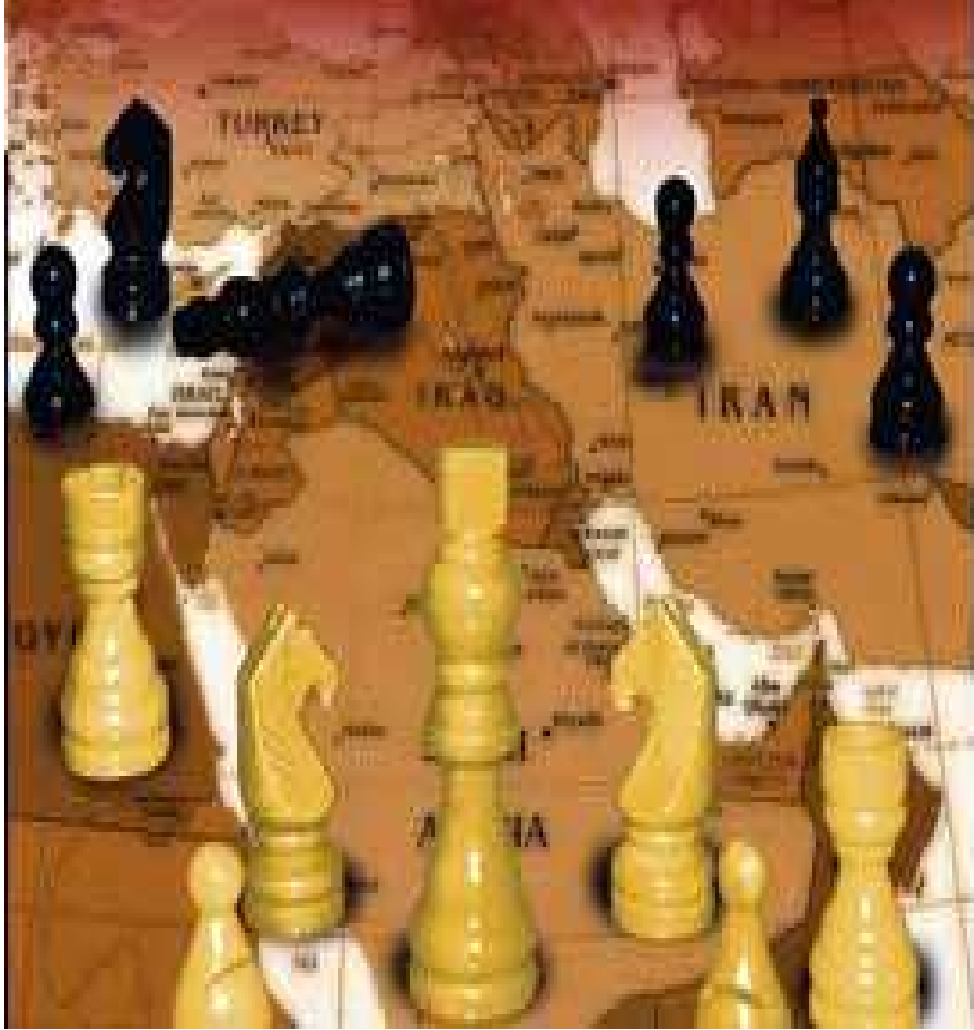
EK 1

Orta Doğu¹

¹ <http://www.atlasharita.com>.

EK 2

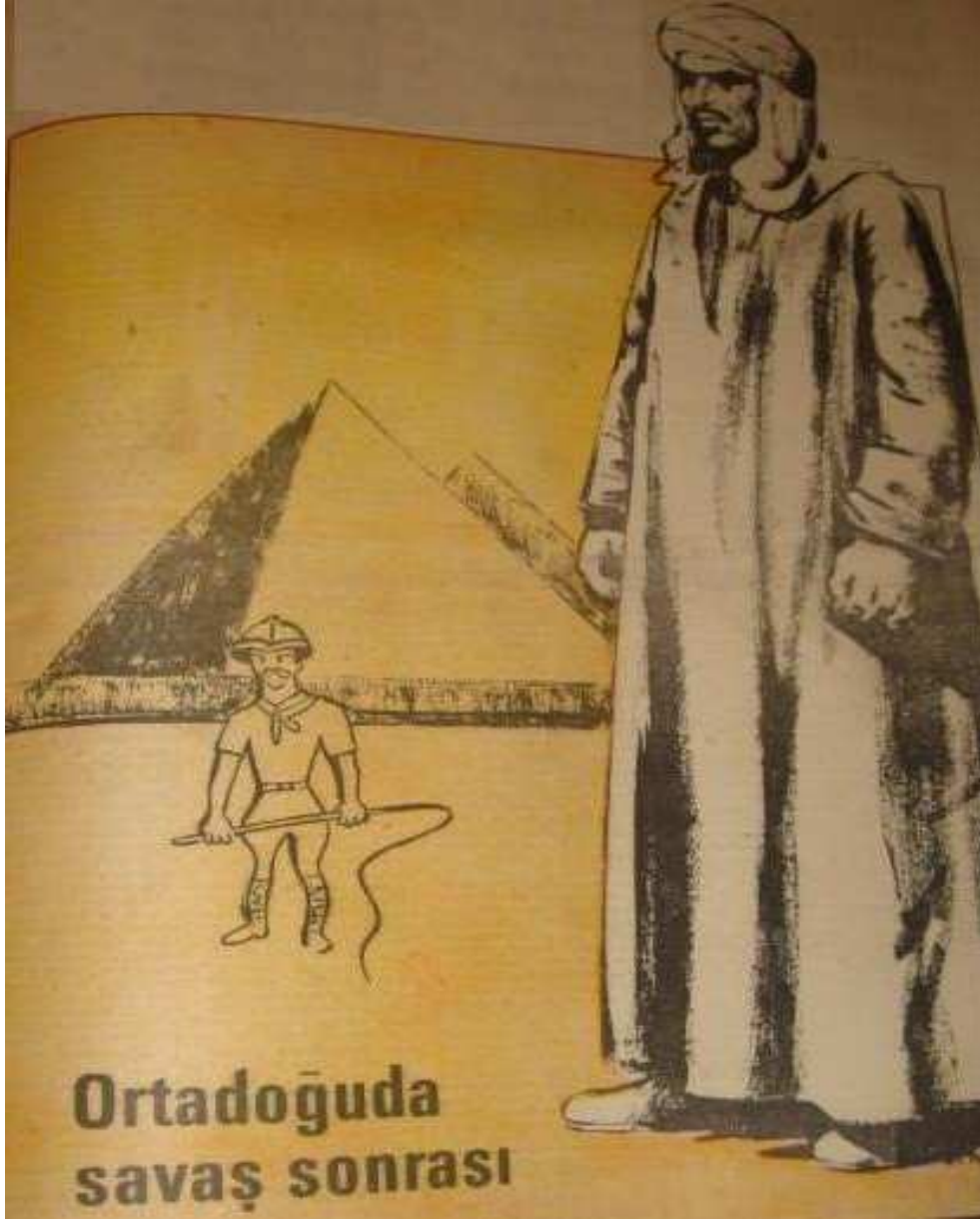

Orta Doğu, Yüzyılların Satranç Tahtası²

---

² <http://www.haber7.com>.

EK 3

Karikatür-1³

³ Yön, Y.6, S.220, 16 Haziran 1967.

EK 4

Karikatür-2⁴

⁴ Orta Doğu, 5 Kasım 1976.

EK 5

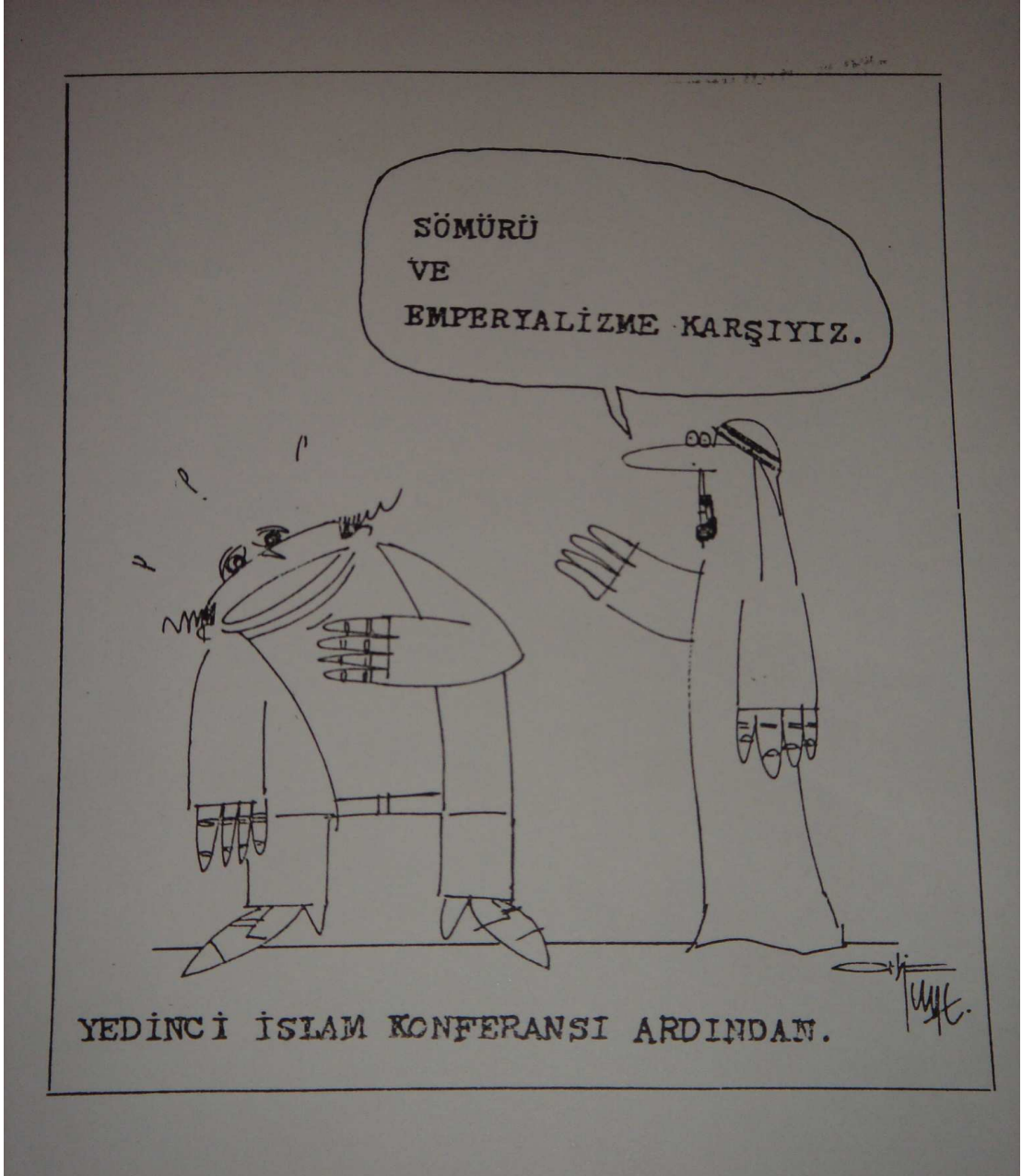

Karikatür-3⁵

⁵ *Akbaba*, C.10, S.29, Y.44(13 Temmuz 1966).

EK 6

Karikatür-4⁶

⁶ Halkoyu, S.1/114-121, (1976).